

TOMASZ STOLARCZYK

ANALECTA DOMINICIANA

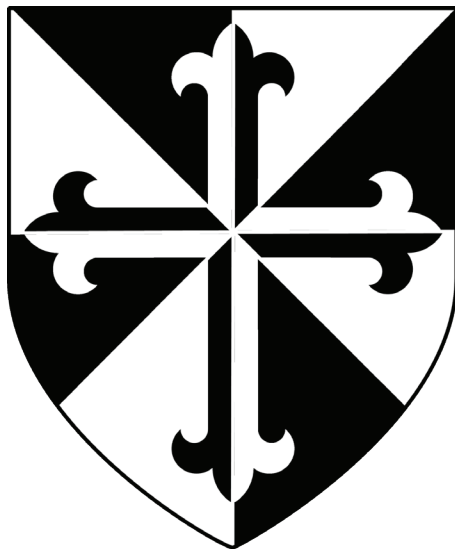
SZKICE Z DZIEJÓW ZAKONU BRACI KAZNODZIEJÓW
W POLSCE ŚRODKOWEJ (XIII-XVIII WIEK)

WIELUŃSKIE TOWARZYSTWO NAUKOWE

ANALECTA DOMINICIANA

SZKICE Z DZIEJÓW ZAKONU BRACI KAZNODZIEJÓW
W POLSCE ŚRODKOWEJ (XIII-XVIII WIEK)

TOMASZ STOLARCZYK

ANALECTA DOMINICIANA

SZKICE Z DZIEJÓW ZAKONU BRACI KAZNODZIEJÓW
W POLSCE ŚRODKOWEJ (XIII–XVIII WIEK)

WIELUŃ 2016

Biblioteka Wieluńskiego Towarzystwa Naukowego, tom XX

dr Tomasz Stolarczyk
(Uniwersytet Łódzki)
lenczycanin@poczta.onet.pl

RECENZENT
dr hab Tadeusz Nowak, prof. UŁ

SKŁAD I ŁAMANIE
Tomasz Pietras

PROJEKT OKŁADKI
Rafał Bogusławski

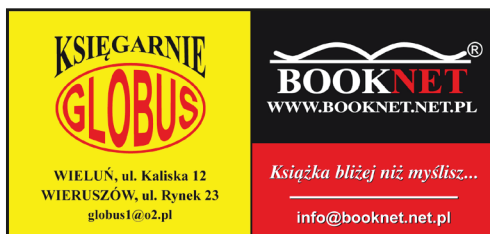
Na okładce wykorzystano rysunek Jana Augustyna przedstawiający prezbiterium kościoła dominikańskiego w Łęczycy (poł. XIX w.) oraz herb zakonu. Rysunek postaci zakonnika dominikańskiego na okładce – Rafał Bogusławski

Wydrukowano z gotowych materiałów dostarczonych do Wydawnictwa

© Copyright by Tomasz Stolarczyk, Wieluń 2016

Wydane przez Wieluńskie Towarzystwo Naukowe
Wydanie I.

ISBN 978-83-940074-3-0

Wieluńskie Towarzystwo Naukowe
pl. Kazimierza Wielkiego 2
98-300 Wieluń
tel.: +48 43 886 02 75
e-mail: wtn.wielun@wp.pl
<http://wtm.wielun.glt.pl>

*Mojej ukochanej żonie
i synkowi Krzysiowi*

SPIS TREŚCI

Przedmowa	11
Wstęp	13
Część I. Łęczycki konwent dominikański	15
Zarys dziejów łęczyckiego konwentu dominikańskiego	17
Zakon Braci Kaznodziejów: powstanie, misja, organizacja	17
Klasztor dominikański w Łęczycy	24
Władcy, szlachta i mieszczenie a łęczycy dominikanie w świetle <i>Copiarium privilegiorum et aliorum documentorum Conventus Lanciciensis Ordinis Praedicatorum 1387–1616</i>	43
I. Władcy	44
1. Stosunek do konwentu	44
2. Działania wobec konwentu	45
3. Żądania władców wobec konwentu	47
4. Stosunek konwentu do władców	48
II. Szlachta	48
1. Stosunek do konwentu	48
2. Działania wobec konwentu	48
3. Żądania wobec konwentu	51
III. Mieszczenie	52
IV. Stosunek konwentu do szlachty i mieszczan	53
Szkoły dominikańskie w Łęczycy w XIII–XVI wieku	57
Szkoły konwentualne	59
Nowicjat	59
<i>Studium grammaticae</i> (Szkoła gramatyki)	62
<i>Studium theologiae</i> (Szkoła teologii)	64

Szkoły partykularne	67
<i>Studium artium/logicae</i> (Szkola sztuk/logiki)	68
<i>Studium naturarum-naturalium/philosophiae</i> (Szkola filozofii)	69
<i>Studium theologiae</i> (Szkola teologii)	70
Prozopografia łączyckiego konwentu dominikańskiego w średniowieczu	73
Prozopografia konwentu łączyckiego Braci Kaznodziejów od XVI do XVIII wieku	87
Uposażenie klasztoru dominikanów w Łęczycy do końca XV wieku	105
Uposażenie łączyckiego klasztoru dominikańskiego w XVI-XVIII wieku	113
Łęczycki klasztor dominikański w obliczu kryzysu i reformy (XIV-XVI w.)	125
Księgi miejskie jako źródło do dziejów konwentów dominikańskich na przykładzie ksiąg miejskich Łęczycy	137
Księgi Miejskie	138
Konwent łączycki w Księgach Miejskich	141
Część II. Bibliotek i klasztorne dominikanów	145
Biblioteka łączyckiego konwentu dominikańskiego i jej księgozbiór w początkach XVII wieku	147
Biblioteka łowickiego konwentu dominikańskiego w początkach XVII wieku i jej księgozbiór	161
Księgi teologiczne i zbiory kazań w staropolskiej bibliotece dominikanów w Łowiczu	175
Biblioteki klasztorne Braci Kaznodziejów w Gidlach, Łęczycy, Łowiczu, Piotrkowie Trybunalskim i w Sieradzu i ich księgozbiory w XVII wieku. Analiza porównawcza	183
Biblioteki dominikańskie w średniowiecznej Polsce i Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Aktualny stan badań i dalsze potrzeby	197
Stan badań do 1973 roku. Opracowania zbiorowe bibliotek	198
Prowincja Polska	198
Śląsk	199
Kontrata pruska	199
Archidiakoniat łączycki	200

Opracowania pojedynczych bibliotek	200
Postulaty badawcze	206
Szesnasto- i siedemnastowieczne księgi teologiczne i zbiory kazań w bibliotece gidelskich dominikanów w początku XX wieku	209
Biblioteka konwentu braci kaznodziejów w Sieradzu w XVI–XVIII wieku	221
Czas w staropolskich bibliotekach klasztorów dominikańskich	227
Wstęp	227
Ustawodawstwo zakonne dotyczące bibliotek	227
Źródła wpływu ksiąg	230
Autorzy kościelni i ich dzieła	230
Autorzy świeccy i ich prace	236
Księgi w językach narodowych	237
Podsumowanie	238
Dzieła teologiczne w zbiorach bibliotek klasztornych Braci Kaznodziejów (dominikanów) w Łęczycy, Łowiczu i Piotrkowie Trybunalskim w XVII–XVIII wieku	239
Łęczycza	240
Łowicz	241
Piotrków Trybunalski	244
Księgozbiór biblioteki kapituły kolegiackiej w Wieluniu, a księgozbiory dominikańskie w Gidlach, Łęczycy, Łowiczu, Piotrkowie Trybunalskim i Sieradzu w XVII–XVIII wieku – podobieństwa i różnice	247
Wykaz skrótów	253
Bibliografia	257
Summary	271

PRZEDMOWA

Badania nad przeszłością Zakonu Kaznodziejskiego w Polsce mają długą tradycję. Nic w tym dziwnego, bowiem zgromadzenie działa na ziemiach polskich prawie od 800 lat. Pierwsi bracia przybyli do Krakowa w 1222 roku. Intensywny rozwój prowincji polskiej, litewskiej i ruskiej tylko częściowo zahamowany został przez postępy protestantyzmu. Przed I rozbiorem posiadali dominikanie na obszarze Rzeczypospolitej 166 domów, więcej niż którekolwiek inne zgromadzenie. W wieku XIX, wraz z narodem i państwem, przechodzili zmienne koleje losu: utratę niepodległości, zrywy niepodległościowe czy wreszcie kasaty. W czasach PRL-u Bracia Kaznodzieje wytrwale działali wśród inteligencji, zwłaszcza w duszpasterstwach akademickich. Przeszłością zgromadzenia w Polsce zajmowali się m.in. o. Sadok Barącz, o. Jacek Woroniecki, o. Feliks Nowowiejski, o. Abraham Bzowski, o. Michał Siejkowski, Krzysztof Kaczmarek, Maciej Zdanek, Rafał Kubicki, o. Jan Spież a nade wszystko zaś Jerzy Kłoczowski.

Do tego grona należy zaliczyć również łódzkiego badacza Tomasza Stolarczyka. W kręgu jego zainteresowań znajdują się głównie konwent z rodzinnej Łęczycy oraz biblioteki domów tego zgromadzenia na terenie środkowej Polski (Łowicz, Piotrków Trybunalski, Sieradz, Gidle). Efektem prowadzonych przez niego badań jest kilkanaście artykułów zamieszczonych w periodykach naukowych, ukazujących się na terenie całego kraju. Ponadto, wspólnie z Dariuszem Gwisem przetłumaczyli i wydali *Kopiarz przywilejów i innych dokumentów konwentu łęczyckiego Zakonu Kaznodziejów 1387–1616* (Łęczycyca 2009). Na gruncie wieluńskiego znany jest ze swej pracy pt. *Szlachta wieluńska od XIV do połowy XVI wieku* (Wieluń 2005), wydanej w ramach Biblioteki Wieluńskiego Towarzystwa Naukowego (T. VII) oraz tekstów zamieszczanych w „Roczniku Wieluńskim”. Wspomniana powyżej

książka powstała na bazie rozprawy doktorskiej pt. *Szlachta wieluńska do połowy XVI wieku*, która uzyskała wyróżnienie Fundacji Naukowej im. Aleksandra Gieysztora (2006).

Jednym z celów statutowych WTN, jest *rozwijanie wieluńskiego ośrodka naukowego dla różnych gałęzi wiedzy*. Środki wyznaczone do realizacji tych zamierzeń to m.in.: *wydawanie drukiem „Rocznika Wieluńskiego”, prac i źródeł naukowych oraz publikacji popularnonaukowych* (§6 i §7 Statutu WTN). Prezentowane wydawnictwo stanowi niezależny wkład do prowadzonych obecnie intensywnych badań nad *dziedzictwem kulturowym po klasztorach skasowanych na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej*. Większość bowiem tekstów oscyluje w kręgu głównych zainteresowań badacza: klasztornymi księgozbiorami oraz przechowywanymi tam książkami. Dostęp do poszczególnych tekstów był utrudniony ze względu na ich rozproszenie. Stąd też pomysł wydania ich w osobnym tomie.

Niniejsza publikacja – Tom XX Biblioteki Wieluńskiego Towarzystwa Naukowego – stanowi skromny wkład w zbliżający się jubileusz 800-lecia Zakonu Braci Kaznodziejów na ziemiach polskich. Książka powstała dzięki wsparciu Panów Janusza Łabędzkiego z Poznania oraz Jarosława Rozmarynowskiego (Księgarnia Globus), którym w tym miejscu składam serdeczne podziękowania. Osobne słowa uznania należą się artyście plastikowi Rafałowi Bogusławskiemu – autorowi projektu okładki oraz Annie Bąk (WTN), która dokonała tłumaczenia streszczenia.

Zdzisław Włodarczyk
Prezes Wieluńskiego Towarzystwa Naukowego

WSTĘP

Już od 60 lat wzrasta w Polsce z roku na rok liczba monografii, przyczynków, szkiców poświęconych Zakonowi Braci Kaznodziejów czyli dominikanom. Opisywane są zarówno dzieje całej polskiej prowincji dominikańskiej, jak i poszczególnych konwentów lub też wybranych fragmentów działalności synów św. Dominika. Badane są również biblioteki klasztorne i ich zbiory.

Także i ja zajmowałem się, i nadal zajmuję się, dziejami polskich „psów pańskich”. Na ich temat opublikowałem kilka artykułów, które postanowiłem zebrać w jednej książce monograficznej, aby ułatwić do nich dostęp.

W książce znalazło się 18 artykułów opublikowanych już we wcześniejszych latach w różnych periodykach naukowych i popularnonaukowych oraz jeden jeszcze niewydany. Poświęcone one są łączyckiemu konwentowi dominikańskiemu oraz bibliotekom klasztorным Braci Kaznodziejów istniejącym na terenie przedrozbiorowej archidiecezji gnieźnieńskiej i ówczonych województw: łączyckiego, rawskiego i sieradzkiego: w Gidlach, Łęczycy, Łowiczu, Piotrkowie Trybunalskim i Sieradzu. Obecnie jest to obszar Polski Centralnej.

Książka składa się z dwóch części. Pierwsza zatytułowana *Konwent Braci Kaznodziejów w Łęczycy*, zawiera artykuły przedstawiające historię łączyckiego konwentu, kościoła i klasztoru, jego uposażenie, prozopografię, bibliotekę i szkoły przy nim działające. W drugiej natomiast znajdują się prace poświęcone bibliotekom klasztorным dominikanów w Łęczycy, Łowiczu, Piotrkowie Trybunalskim i Sieradzu w XVI–XVIII w. i ich zbiorom oraz kolekcji szesnastowiecznych i siedemnastowiecznych starych druków na początku XX w. w bibliotece klasztornej w Gidlach.

Serdecznie dziękuję Prezesowi Wieluńskiego Towarzystwa Naukowego dr. Zdzisławowi Włodarczykowi i dr. Tomaszowi Pietrasowi za pomoc w wydaniu niniejszej publikacji. Podziękowania kieruję również do Pana prof. Tadeusza Nowaka, za podjęcie się zrecenzowania niniejszej książki.

CZĘŚĆ 1

ŁĘCZYCKI KONWENT
DOMINIKAŃSKI

*Na odwrocie pieczęć konwentu łęczyckiego (prawdopodobnie
św. Stanisław). Archiwum Polskiej Prowincji Dominikańskiej
w Krakowie*

ZARYS DZIEJÓW ŁĘCZYCKIEGO KONWENTU DOMINIKAŃSKIEGO¹

1. Zakon Braci Kaznodziejów: powstanie, misja, organizacja

Na przełomie 1216 i 1217 r. (22 grudnia i 21 stycznia) papież Honoriusz III wydał dwie bulle, zatwierdzające powstanie Zakonu Braci Kaznodziejów, *Ordo Fratrum Praedicatorum*, zwanego – od imienia jego założyciela św. Dominika Guzmana – dominikańskim². Podstawowym zadaniem dominikanów było życie na wzór Apostołów, „[...] którzy bez złota, srebra i pieniędzy głosili Królestwo Boże”³. Dlatego też bracia podjęli decyzję o nie posiadaniu żadnych stałych dochodów ani dóbr i o głoszeniu Ewangelii po całym świecie (apostolstwo powszechne realizowane poprzez kaznodziejstwo), utrzymując się jedynie z jałmużny uzyskanej od wiernych, którą musieli dzielić się z innymi współbraćmi (dominikanie stali się pierwszym, obok franciszkanów, zakonem zebrzącym – mendykanckim)⁴. „Zapalać słowem Bożym cały świat – to jest właśnie ideał dominikański”⁵. Temu celowi

¹ Rozdział książki *Copiarium privilegiorum et aliorum documentorum Conventus Lanciensis Ordinis Praedicatorum 1387–1616 – Kopiarusz przywilejów i innych dokumentów konwentu łęczyckiego Zakonu Kaznodziejów 1387–1616*, Łęczyca 2009.

² W.A. Hinnebusch, *Dominikanie – krótki zarys dziejów*, [w:] *Dominikanie. Szkice z dziejów zakonu*, red. M.A. Babraj, Poznań 1986, s. 91; J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy na Śląsku w XIII–XIV wieku*, Lublin 1956, s. 11.

³ F.D. Boespflug, *Życie zakonne Braci kaznodziejów*, [w:] *Dominikanie. Szkice z dziejów zakonu*, red. M.A. Babraj, Poznań 1986, s. 36; J. Salij, *Duchowość dominikańska*, [w:] *Dominikanie. Szkice z dziejów zakonu*, red. M.A. Babraj, Poznań 1986, s. 25.

⁴ J. Salij, *op. cit.*, s. 25; W.A. Hinnebusch, *op. cit.*, s. 97; J. Kłoczowski, *op. cit.*, s. 11, 14; F.D. Boespflug, *op. cit.*, s. 47; z upływem czasu następowały jednak zmiany w zasadzie pełnego ubóstwa w zakonie.

⁵ J. Salij, *op. cit.*, s. 29.

miało być wszystko podporządkowane, a przede wszystkim nauka, gdyż Bracia Kaznodzieje mieli działać słowem i przykładem⁶.

Dominikanie przyjęli regułę św. Augustyna i w latach 1216–1228 opracowali *Konstytucje* zakonne, oparte na ustawach norbertanów (premonstratensów)⁷. „Reguła św. Augustyna jest dokładnym zebraniem obowiązków ogólnych życia zakonnego”⁸. Wg niej zakonnicy powinni zachować wspólnotę dóbr, ćwiczyć się w modlitwie, zachować czystość, prowadzić życie umartwione, słuchać swoich przełożonych, a przede wszystkim ćwiczyć się bezustannie w miłości Boga i bliźniego⁹. *Konstytucje* określają ramy organizacyjne zakonu i regulują życie jego członków¹⁰. „Różne elementy życia kanonicznego i mniszego w połączeniu ze współczesnym prawem i dekretami Kościoła dały w wyniku całość tak zwartą i oryginalną, że stała się ona wzorem dla organizacji wszystkich bez wyjątku zakonów żebraczych”¹¹.

Generalnie Zakon Braci Kaznodziejów był zakonem kanoników regularnych (z tytułu kanoników zrezygnowali w połowie XIII w.). Ale w jego wewnętrznej organizacji pojawiły się elementy, które nie występowały w zgromadzeniach kanonicznych, czy też mniszych poprzednich wieków¹².

⁶ J. Kłoczowski, *op. cit.*, s. 13.

⁷ W.A. Hinnebusch, *op. cit.*, s. 91, 100; J. Kłoczowski, *op. cit.*, s. 12; współczesna historiografia wyróżnia trzy teksty pretendujące do miana reguły św. Augustyna. Są to: 1. tekst, traktowany od XII–XIII wieku jako *Regula sancti Augustini*; 2. *List Augustyna nr 211*, przeznaczony dla zespołu mniszek w Hipponie i zawierający wezwania do życia w ubóstwie, jedności i miłości braterskiej; 3. tekst *O porządku klasztoru – De ordine monasterii*, składający się z 10 krótkich artykułów, zawierających praktyczne wskazówki porządkowe dla zespołu mnichów; pierwszy w pełni zachowany tekst *Konstytucji* pochodzi z czasów Rajmunda z Penyafort i dzieli się na dwie części, zwane dystynkcjami: pierwsza określa życie i obowiązki zakonników w obrębie klasztoru, druga natomiast ramy organizacyjne zakonu (J. Kłoczowski, *Wspólnoty chrześcijańskie. Grupy życia wspólnego w chrześcijaństwie zachodnim od starożytności do XV wieku*, Kraków 1964, s. 82; idem, *U źródeł polskiej demokracji: demokracja dominikańska*, [w:] *Biedni i bogaci. Studia z dziejów społeczeństwa i kultury ofiarowane Bronisławowi Geremkowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, Warszawa 1992, s. 192–193).

⁸ L. Wołek, *Studia z dziejów Zakonu Kaznodziejskiego w Polsce w XIII w.* „Pamiętnik Historyczno-Prawny”, t. VIII, z. 2, 1929, s. 13.

⁹ Ibidem, s. 13.

¹⁰ W.A. Hinnebusch, *op. cit.*, s. 91; J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 120; idem, *U źródeł...*, s. 192–193; J. Wiesiołowski, *Dominikanie w miastach wielkopolskich w okresie średniowiecza*, [w:] *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1272*, red. J. Kłoczowski, t. I, Warszawa 1975, s. 245.

¹¹ J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 11.

¹² Ibidem, s. 12, 14; W.A. Hinnebusch, *op. cit.*, s. 91; L. Wołek, *op. cit.*, s. 14.

Najwyższą władzą wykonawczą, prawodawczą i sądowniczą w zakonie stanowiła kapituła generalna, która odbywała się co roku. Tworzyli ją wybrani przez prowincję (po jednym z każdej) specjaliści delegaci-*definitory*, wybierani spośród najwybitniejszych jej przedstawicieli. Każdemu z nich towarzyszył *socjusz* z prawem zastępstwa, gdyby z jakichś powodów definitory nie mógł pojawić się na kapitule. Delegaci prowincji obradowali kolejno przez dwa lata, natomiast w trzecim roku kapitułę generalną stanowili prowincjałowie, którym także towarzyszyli socjusze, wybierani przez kapitułę prowincjalną. Każdy z uczestników kapituły generalnej miał prawo głosu przy podejmowaniu decyzji. Obowiązywała zasada większości głosów, ale w przypadku ich równomiernego rozłożenia się przeważała decyzja generała zakonu. Postanowienia kapituły generalnej stawały się prawem dopiero, gdy przyjęte zostały przez trzy kolejne posiedzenia. W przypadkach szczególnie pilnych zwoływano nadzwyczajną kapitułę generalną złożoną z prowincjałów i po dwóch przedstawicieli wybranych z każdej prowincji¹³.

Kapitułę generalną przewodził generał zakonu (*magister generalis*), jako pierwszy spośród równych, realizujący pełnię władzy wykonawczej, któremu podlegały wszystkie klasztory. Na jego ręce – bezpośrednio lub przez zastępców – bracia składali przysięgę posłuszeństwa. Był on wybierany na specjalnej kapitule generalnej wyborczej przez prowincjałów i po dwóch przedstawicieli każdej prowincji specjalnie w tym celu wybranych. Generał podlegał prawom zakonu, chociaż mógł dokonywać interpretacji konstytucji, a nawet w wyjątkowych sytuacjach zawieszać postanowienia kapituł. Był jednak za swoje decyzje odpowiedzialny przed kapitułą generalną, która mogła go napominać, karać, a nawet usuwać bez możliwości apelacji z jego strony¹⁴.

Pod względem administracyjnym *Ordo Fratrum Praedicatorum* dzielił się na prowincje, złożone z klasztorów i zarządzane przez prowincjała (*prior provincialis*) i kapitułę prowincjalną. Tę ostatnią tworzyli przeorowie samodzielnych konwentów, wraz z wybranymi w tych klasztorach socjuszami (po jednym z każdego) oraz kaznodzieje generalni i mistrzowie teologii.

¹³ J. Kłoczowski, *U źródeł...*, s. 193, 194, 196; W.A. Hinnebusch, *op. cit.*, s. 95; pierwsze głosowanie nazywano *inchoatio* (początek), drugie *approbatio* (zatwierdzenie), a trzecie, ostateczne *confirmatio* (potwierdzenie) – R. Kubicki, *Środowisko dominikanów kontraty pruskiej od XIII do połowy XVI wieku*, Gdańsk 2007, s. 59.

¹⁴ J. Kłoczowski, *U źródeł...*, s. 194, 196; idem, *Zakon Braci Kaznodziejów w Polsce 1222–1972. Zarys dziejów*, [w:] *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972*, red. J. Kłoczowski, t. I, Warszawa 1975, s. 23; W.A. Hinnebusch, *op. cit.*, s. 95; J. Salij, *op. cit.*, s. 29.

Prawo podejmowania decyzji na kapitule prowincjalnej mieli członkowie specjalnej komisji składającej się z prowincjała i czterech wybranych definitorów. W czasie obrad komisji obowiązywała zasada większości głosów, a w przypadku ich równomiernego rozkładu decyzja należała do prowincjała. Postanowienia kapituły prowincjalnej nie musiały posiadać aprobaty generała zakonu, który jedynie domagał się wglądu w akta kapituł dla orientacji i kontroli. W okresie średniowiecza kapituły prowincjalne odbywały się co roku¹⁵.

Prowincjał wybierany był przez specjalną kapitułę prowincjalną, w której zasiadali przeorzy i po dwóch delegatów-elektorów z każdego konwentu. Jego wybór zatwierdzany był przez kapitułę generalną. Prowincjał odpowiadał przed kapitułą prowincjalną, a jej definitoryzy mieli prawo napominania go a nawet zawieszania, ale decyzja ta zostawała zawsze poddana pod osąd najbliższej kapituły generalnej¹⁶.

Prowincje podzielone były na kontrakty – okręgi odpowiadające w zasadzie rejonom politycznym czy geograficznym. Nie miały one jednak własnej autonomii. Na ich czele stali wikariusze prowincjalni, mianowani przez prowincjała w porozumieniu z kapitułą prowincjalną i posiadający z ramienia tego prowincjała pełnię władzy zwierzchniej nad poddanymi sobie konwentami¹⁷.

Każdą kontraktę tworzyły poszczególne konwenty–klasztory (z łac. *convenire* – razem przychodzić), które były najmniejszymi ale zarazem najważniejszymi jednostkami administracyjnymi i terytorialnymi Zakonu Braci Kaznodziejów, rządzącymi się własnymi prawami i posiadającymi przywileje i obowiązki. Samodzielny, w pełni autonomiczny konwent (posiadający przede wszystkim prawo wyboru własnego przełożonego i mogący wysyłać swoich przedstawicieli na kapitułę prowincjalną) musiał jednak liczyć co najmniej 12 zakonników, tyłu ilu było Apostołów (w prowincji polskiej od 1539 r. tylko 6)¹⁸. Kościół i klasztor dominikański tworzyły „[...] prawną i organiczną całość pod jednym wezwaniem”¹⁹.

¹⁵ J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 242; J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 12; idem, *U źródeł...*, s. 194–195; idem, *Zakon Braci Kaznodziejów...*, s. 23; W.A. Hinnebusch, *op. cit.*, s. 99–100.

¹⁶ J. Kłoczowski, *U źródeł...*, s. 194–195.

¹⁷ Idem, *Dominikanie polscy...*, s. 18.

¹⁸ W.A. Hinnebusch, *op. cit.*, s. 100; F.D. Boespflug, *op. cit.*, s. 38; J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 242; J. Kłoczowski, *Zakon Braci Kaznodziejów...*, s. 22, 60; ACGOP, vol. IV, s. 282.

¹⁹ J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 118.

Na czele każdego klasztoru stał przeor (*prior*), wybierany przez kapitułę konwentualną, składającą się ze wszystkich członków konwentu żyjących w nim co najmniej rok (później dłużej niż cztery lata) od profesji, i był przed nią odpowiedzialny. Musiał z nią współpracować i z bardziej doświadczonymi braćmi (*consiliarii*), spośród których dobierał sobie zastępcę – podprzeora (*subprior*). Przeor reprezentował konwent na zewnątrz wobec władz zwierzchnich własnego zgromadzenia oraz przed lokalną władzą kościelną i świecką. Dbał także o dyscyplinę wśród swoich zakonników, o formy sprawowania kultu, nadzorował administrację i prowadzone w klasztorze nauczanie. Przeora zatwierdzał prowincjał, ale do końca XIII w. to kapituła konwentualna mogła go odwołać. Później przeorów odwoływały kapituły prowincjalne, ale konwenty musiały natychmiast przystępować do wyboru nowego. W czasie vacatu na stanowisko przeora funkcję tę spełniał podprzeor²⁰.

Kapituła prowincjalna z 1565 r., która odbyła się w Łowiczu, przyjmując uchwałę Soboru Trydenckiego dotyczącą zakonów, określiła szczegółowo proceder przeprowadzania wyborów przełożonych dominikańskich, kładąc duży nacisk na ich wolność i tajność²¹. Dzięki zachowanej kopii sprawozdania z wyborów przeora w konwencie łączyckim z dnia 10 XII 1616 r. można odtworzyć ich przebieg. W określonym dniu, czyli 10 grudnia, zebrali się elektorzy-członkowie kapituły klasztornej, wezwani przez podprzeora (Jana Miłkowiusa). Na dźwięk dzwonka zgromadzili się w sali posiedzeń kapituły i po modlitwie do Ducha Świętego na specjalnych kartach do głosowania wypisali imiona i nazwiska swoich kandydatów na przeora (w myśl postanowień kapituły łowickiej z 1565 r. mogło być ich tylko trzech²²). Kartki wyborcze zostały następnie zebrane przez, przewodniczącego kapitule elekcyjnej, podprzeora i dwóch innych braci, od dawna już będących zakonnikami. Policzyli oni głosy oddane na poszczególnych kandydatów, a wybrany został ten, który uzyskał ich najwięcej (Kamil Jasiński, wybrany jednomyślnie). Wynik wyborów został następnie zadekretowany, a prowincjała poproszono o jego zatwierdzenie.

²⁰ J. Kłoczowski, *U źródeł...*, s. 194; idem, *Dominikanie polscy...*, s. 123; W.A. Hinnebusch, *op. cit.*, s. 100; R. Kubicki, *op. cit.*, s. 63.

²¹ ACPPOP, vol. I, s. 362–363; J. Kłoczowski, *Dominikanie prowincji polskiej w okresie reform trydenckich*, [w:] *Z zagadnień kultury chrześcijańskiej*, Lublin 1973, s. 434; idem, *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu i Rzeczypospolitej Obojga (Wielu) Narodów. Studia nad historią dominikanów w Polsce*, t. V, Warszawa 2008, s. 358.

²² ACPPOP, vol. I, s. 362.

Do kompetencji przeora należało między innymi regularne zwoływanie kapituł konwentualnych i przewodniczenie im, mianowanie, oprócz podprzeora, także innych zakonników sprawujących różne urzędy klasztorne. Przełożony konwentu miał prawo również udzielania dyspens od przepisów konstytucyjnych, jeśli stały na przeszkodzie działalności kaznodziej-skiej i wymogom studiów²³. Wg Humberta de Romanis „obowiązkiem przeora jest badać, jak różna, zarówno od wewnątrz, jak od zewnątrz, bywa sytuacja, zdrowie oraz dyspozycje braci. Niech się dostosuje, na ile rozum i religia pozwala do dyspozycji każdego z nich; i niech znosi (byle bez grzechu) słabości i wady drugich, zarówno moralne jak cielesne”²⁴. Przełożony „[...] szukając woli Bożej i dobra wspólnoty, niech się nie uważa za szczęśliwego, dlatego że panuje swą władzą, lecz że służy w miłości. Niech się stara o to, żeby w sposób wolny spełniano swoje zadania, a nie żeby mu w sposób niewolniczy podlegano”²⁵.

Do personelu zarządzającego zaliczali się także zakonnicy sprawujący pieczę nad majątkiem konwentu oraz kontrolę nad działaniami zakonników, którym powierzone były sprawy finansowe klasztoru. Byli to depozytariusze (*depositarii*). Sprawy gospodarcze klasztoru leżały w gestii zarządcy-prokuratora (*domus procurator*), który zarządzał jego dochodami i wydatkami oraz nadzorował kuchnię, piwnice, hospicjum i dom gościnny. W sprawach prawnych konwentowi doradzał syndyk (*sindicus*), który wspólnie z prokuratorem i zakrystianem składał przed przeorem sprawozdania. Sprawami finansowymi klasztoru zajmowali się także świeccy zarządcy – witrycy²⁶.

Oddzielną grupę, związaną węzłem prawnym z klasztorem, stanowili ludzie zwani *familiares*²⁷.

W Zakonie Braci Kaznodziejów zrezygnowano zatem z zasady dożywotności urzędów. Przełożeni byli wybierani przez zainteresowane wspólnoty i w ważniejszych decyzjach zostali uzależnieni od swoich kapituł na poszczególnych szczeblach administracyjnych. Istniał system kontroli władzy, któremu podlegali wszyscy przełożeni na czele z generałem²⁸.

²³ J. Salij, *op. cit.*, s. 22; W.A. Hinnebusch, *op. cit.*, s. 96; F.D. Boespflug, *op. cit.*, s. 39.

²⁴ J. Salij, *op. cit.*, s. 22.

²⁵ *Ibidem*, s. 22–23.

²⁶ R. Kubicki, *op. cit.*, s. 63–64.

²⁷ *Ibidem*, s. 66.

²⁸ J. Salij, *op. cit.*, s. 24.

Każdy konwent posiadał własny okręg (zwany czasami *predicatio*) – terytorium, w obrębie którego dominikanie z danego klasztoru mogli prowadzić działalność duszpasterską – kazania, spowiadanie wiernych i udzielanie (do pewnego momentu) Komunii Świętej, sakramentów Namaszczenia Chorych i Małżeństwa – a także przeprowadzać kwestę. Okręgi dzielono na mniejsze części zwane *limitami*, które powierzano opiece doświadczonemu kaznodziei-*limitera*. Kwestę zbieli natomiast kwestarze (*terminarii*). Wyjście poza okręg klasztorny wymagało specjalnej zgody przełożonego konwentu, uzasadnionej na piśmie. Jedynie bracia starsi wiekiem i szczególnie zasłużeni mogli otrzymywać stałe przepustki na swobodne przekraczanie granic swojego terytorium. Nie przestrzeganie tych przepisów groziło surowymi konsekwencjami²⁹.

Konstytucje dominikańskie (akapit 19.) ściśle określały rodzaj i kolor habitu zakonnego. Musiał on być wykonany tylko i wyłącznie z wełny. Składał się z białej tuniki, skózanego pasa, białego szkaplerza, białego kaptura z szerokim brzegiem, układającym się na ramionach jak pelerynka, a także z czarnego płaszczu z kapturem. Kolor biały i czarny habitu Braci Kaznodziejów zostały ustanowione na pamiątkę czystości i boleści Matki Bożej i powinny być znakiem czystego i pokutniczego życia dominikanina³⁰.

Za ubrania zakonników, pościel i warsztat pracujący na rzecz członków konwentu, domu gościnnego i szpitala odpowiadał w klasztorze *vestiarius*, któremu podlegali krawcy (*sartores*) i szewcy (*sutores*)³¹.

Pierwotny herb Zakonu Dominikańskiego wyglądał następująco: białoczarne tarcza, obrazująca narzucony na habit czarny płaszcz, pod którym znajdował się pies św. Dominika z gorejącą pochodnią w pysku – symbol wierności i czujności – stojący na książce, jedną łapą opierający się na kuli ziemskiej³².

²⁹ J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 86–88; idem, *Średniowieczne okręgi klasztorne dominikanów mazowieckich*, [w:] *Kultura staropolska – kultura europejska: prace ofiarowane Januszowi Tazbirowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Warszawa 1997, s. 149, 151, 152, 153; idem, *Dominikanie prowincji...*, s. 56, 57, 58; W.A. Hinnebusch, *op. cit.*, s. 121–122; J. Kłoczowski, *Jak badać historię dominikanów w Polsce przedrozbiorowej? Trochę uwag i obserwacji co do znaczenia i programu badań oraz ich miejsca w historiografii polskiej*, [w:] *Dzieje dominikanów w Polsce XIII–XVIII wiek. Historiografia i warsztat badawczy historyka*, Lublin 2006, s. 15.

³⁰ M. Borkowska, *Klasztory dominikańskie w Górze Kalwarii*, Góra Kalwaria 1997, s. 70; P.P. Gach, *Habity zakonne w średniowieczu. Zarys problematyki*, [w:] *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski*, red. A. Pobóg-Lenartowicz, M. Derwich, Opole-Wrocław 1995, s. 502.

³¹ R. Kubicki, *op. cit.*, s. 65.

³² W.A. Hinnebusch, *op. cit.*, s. 166.

W XV w. braciom przybył jeszcze jeden herb: krzyż liliowy na ośmiodzielnym, biało-czerwonym polu³³.

2. Klasztor dominikański w Łęczycy

Do Polski, konkretnie do Krakowa, Bracia Kaznodzieje przybyli po raz pierwszy w 1222 r. W latach 1225–1228 utworzono polską prowincję dominikańską, obejmującą wówczas ziemie polskie, wraz z Pomorzem Zachodnim oraz Czechy z Morawami. W 1301 r. została ona podzielona na dwie osobne: polską i czeską. Ta pierwsza w okresie średniowiecza i w XVI w. dzieliła się na 8 kontrat: małopolską, wielkopolską, mazowiecką, pruską, kaszubską, śląską, litewską i ruską³⁴.

W średniowieczu i pierwszej połowie XVI w. w skład kontraty wielkopolskiej wchodził również łęczycki konwent dominikański, który od 1556 r. należał do kontraty mazowieckiej³⁵. Dysponując obecnymi źródłami dotyczącymi łęczyckiego klasztoru nie można precyzyjnie ustalić daty jego powstania³⁶. Dawni kronikarze i historycy uważali, iż fundatorem konwentu dominikańskiego w Łęczycy był król Kazimierz Wielki. Podawali przy tym różne daty jego utworzenia: F. Nowowiejski w 1341 r., A. Bzowski, a za nim S. Barącz, w 1370 r. Natomiast W. Teleżyński, M. Rawita-Witanowski i M. Siejkowski nie wymieniali żadnej konkretnej daty, ale za twórcę łęczyckiego klasztoru również uznawali Kazimierza Wielkiego; M. Siejkowski podał, iż nastąpiło to po fundacji piotrkowskiej³⁷.

³³ A. Grzybowski, *Wczesnogotycki kościół i klasztor dominikański w Sieradzu*, Warszawa 1979, s. 124.

³⁴ ACPPOP, vol. I, s. XII; J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 17, 19; idem, *Zakon Braci Kaznodziejów...*, s. 26–27; J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 200; P. Kielar, *Początki zakonu dominikańskiego w Polsce*, NP, t. XXXIX, 1973, s. 42–43, 57; R. Rosin, *Dzieje miasta do końca XVI w. Część Pierwsza*, [w:] *Łęczycza. Monografia miasta do 1990 roku*, red. R. Rosin, Łęczycza 2001, s. 150–151; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *Dzieje miasta do końca XVI wieku*, [w:] *Łęczycza. Dzieje miasta w średniowieczu i w XX wieku. Suplement do monografii miasta*, red. J. Szymczak, Łęczycza-Łódź 2003, s. 98.

³⁵ ACPPOP, vol. I, s. 335.

³⁶ Proces fundacji obejmował: 1. przybycie braci do danej miejscowości, 2. zapewnienie im przez miejscowe czynniki warunków w zakresie: a) autonomii i uprawnień duszpasterskich (biskup) b) kościoła i siedziby (fundator), 3. zaakceptowanie miejsca przez kapitułę prowincjalną, 4. pozwolenie kapituły generalnej, 5. pozwolenie Stolicy Apostolskiej (od 1298 r.), 6. utworzenie konwentu przez kapitułę prowincjalną, 7. budowę lub przebudowę kompleksu kościelno-klasztornego (J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 47–48).

³⁷ *Kronika krakowska*, [w:] *Wybór kronik średniowiecznych*, opr. A. Jelicz, Warszawa 1979, s. 102; A. Bzowski, *Propago Divi Hyacinthi Thaumaturgi Poloniae seu de rebus praeclare gestis*

Jednak wg wiarogodnej tzw. *Listy klasztorów dominikańskich* Bernarda Guidonis, jednego z najsłynniejszych inkwizytorów średniowiecznych, pochodzącej z 1304 r., konwent łęczycki powstał zaraz po fundacji toruńskiej, a tuż przed fundacją we Wronkach³⁸. Klasztor w Toruniu został założony w połowie lat sześćdziesiątych XIII w., natomiast wronski był dziełem Przemysła II, który ufundował go w 1279 r.³⁹ J. Kłoczowski i J. Wiesiołowski, a za nimi inni, opierając się na tym źródle, doszli do wniosku, iż klasztor dominikanów w Łęczycy był wspólnym dziełem Władysława Łokietka i jego brata Kazimierza II, którzy w latach 1275–1288 panowali razem w Łęczycy i na Kujawach brzeskich⁴⁰. T. Lalik, opierając się na dokumencie Władysława Łokietka z 14 XII 1297 r. uznał, że twórcą miejscowego klasztoru był Kazimierz Konradowicz⁴¹. Odczytał on jednak słowo *frater* jako *pater* i stąd błędnie wnioskował. Należy zatem sprecyzować datę powstania łęczyckiego konwentu Braci Kaznodziejów na lata 1275–1279, chociaż J. Kłoczowski nie wyklucza także możliwości zapoczątkowania fundacji jeszcze przez Leszka Czarnego, panującego w Łęczycy na początku lat sześćdziesiątych XIII w.⁴² J. Wiesiołowski uważa z kolei, że możliwe jest, iż jeszcze za regencji Eufrozyny (1267–1275), matki Łokietka i Kazimierza II lub nawet za panowania ich ojca Kazimierza I Konradowicza rozpoczęto rozmowy z dominikanami w celu ich ewentualnego osiedlenia się w Łęczycy⁴³. L. Kajzer natomiast twierdzi, iż konwent łęczycki mógł powstać w latach osiemdziesiątych trzynastego stulecia⁴⁴.

in provincia Poloniae Ordinis Praedicatorum, Venetiis 1606, s. 7; M. Siejkowski, Dni roczne świętych, błogosławionych zakonu kaznodziejskiego także z opisaniem kościołów i klasztorów Prowincji Polskiej, Kraków 1743, ark. 7; F. Nowowiejski, Phoenix decoris et ornamenti provinciae Poloniae s. ordinis Praedicatorum d. Hyacinthus Odrovansius redivivus, Posnaniae 1752, s. 238; Biblioteka Kórnicka, rkps 93, sygn. IF 93: W. Teleżyński, De rebus provinciae Poloniae S. Hyacinthi Ordinis Praedicatorum; S. Barącz, Rys dziejów Zakonu Kaznodziejskiego w Polsce, t. II, Lwów 1861, s. 314, p. 425; M. Rawita-Witanowski, Monografia Łęczycy, Kraków 1898, s. 29–30, 118.

³⁸ J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 289; Bernard Guidonis wymieniał klasztory Braci Kaznodziejów w poszczególnych prowincjach w kolejności chronologicznej (ibidem, s. 288–290).

³⁹ Ibidem, s. 301, 302; J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 208.

⁴⁰ J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 302; J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 208; R. Rosin, *op. cit.*, s. 151; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *op. cit.*, s. 98.

⁴¹ T. Lalik, *Stare miasto w Łęczycy. Przemiany w okresie poprzedzającym lokację – schyłek XII i początek XIII wieku*, KHKM, R. IV, 1956, nr 4, s. 676, p. 238.

⁴² J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 302.

⁴³ J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 208.

⁴⁴ L. Kajzer, *Z badań Kościoła w Łęczycy i Sieradzkim w średniowieczu*, [w:] *Ingenio et humilitate. Studia z dziejów zakonu cystersów i Kościoła na ziemiach polskich dedykowane Ojcu Opatowi dr. Eustachemu Gerardowi Kocikowi OCist*, red. A.M. Wyrwa, Poznań-Katowice-Wąchock 2007, s. 509.

Klasztor łęczycki z całą pewnością zaczął działać przed 14 XII 1297 r. Wówczas to Władysław Łokietek wystawił, wspomniany wyżej, dokument dla miejscowych Braci Kaznodziejów⁴⁵.

Wiele trudności sprawiło badaczom ustalenie wezwania miejscowego konwentu. M. Siejkowski uważał, że był to św. Jacek Odrowąż, ale już S. Barącz zauważył, że było to niemożliwe, gdyż Jacek został kanonizowany w 1594 r. i dopiero od tego momentu można było stawiać kościoły pod jego wezwaniem⁴⁶. F. Nowowiejski podał, że patronem łęczyckiego klasztoru był św. Stanisław, Biskup i Męczennik⁴⁷. S. Barącz, a za nim M. Rawita-Witanowski i J. Kłoczowski, wymienili św. Dominika, ale i jego odrzucono, gdyż był patronem całego Zakonu Braci Kaznodziejów⁴⁸.

Większość współczesnych historyków uważa, iż kościół i klasztor dominikański w Łęczycy nosiły wezwanie św. Doroty (Kapadockiej) Męczennicy i św. Stanisława Biskupa i Męczennika⁴⁹. Świadczą o tym informacje źródłowe z XV i XVI w.: 7 VI 1404 r. – św. Dorota i św. Stanisław, 30 VII 1413 r. – św. Dorota, 11 V 1441 r. – św. Dorota i św. Stanisław, 11 XII 1462 r. – św. Dorota i św. Stanisław, 29 XII 1530 r. – św. Dorota, 29 X 1532 – św. Dorota, 26 IV 1538 r. – św. Dorota, 12 III 1565 r. – św. Dorota i św. Stanisław⁵⁰. Przemawia za tym również fakt, iż pierwsze pokolenia polskich Braci Kaznodziejów (wówczas to przecież został założony łęczycki konwent) były głównymi propagatorami kultu św. Stanisława, a co za tym idzie ten święty był bardzo popularnym patronem ich kościołów w Polsce⁵¹. W *Lites* pod 1338 r. znajduje się wzmianka, iż kościół dominikanów w Łęczycy nosił wezwanie

⁴⁵ Zob., nr 9; MK, ks. XLVIII, s. 575; MRPS, cz. IV, vol. 2, nr 16785; K. Maleczyński, *Kilkanaście dokumentów Władysława Łokietka z lat 1296–1320*, SŻ, t. VI, 1961, nr 3; *Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1628–1632*, cz. III: *Województwo łęczyckie, brzesko-kujawskie i ziemia dobrzyńska*, wyd. Z. Guldon, Bydgoszcz 1967, s. 8.

⁴⁶ M. Siejkowski, *op. cit.*, ark. 7; S. Barącz, *op. cit.*, s. 314, p. 425; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *op. cit.*, s. 99; R. Rosin, *op. cit.*, s. 151; jeśli rzeczywiście św. Jacek został patronem łęczyckich dominikanów, to mogło nastąpić to dopiero po 1616 r., kiedy odbudowano klasztor i kościół po kolejnym wielkim pożarze.

⁴⁷ F. Nowowiejski, *op. cit.*, s. 238.

⁴⁸ S. Barącz, *op. cit.*, s. 134–135; M. Rawita-Witanowski, *op. cit.*, s. 118–119; J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 301; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *op. cit.*, s. 99.

⁴⁹ R. Rosin, *op. cit.*, s. 151; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *op. cit.*, s. 99; W. Rozyrkowski, *Kierunki badań nad dominikanami w Polsce*, [w:] *Dzieje dominikanów w Polsce XIII–XVIII wiek. Historiografia i warsztat badawczy historyka*, Lublin 2006, s. 79.

⁵⁰ Zobacz nr 10, 13, 14, 15, 16, 26, 27.

⁵¹ W. Rozyrkowski, *Święci patronowie kościoła dominikanów w Gdańsku – wokół średnio-wiecznych wezwań dominikańskich w Polsce*, [w:] *Dominikanie. Gdańsk – Polska – Europa*, red.

św. Jana Chrzyciela⁵². Na tej podstawie T. Stolarczyk wysnuł wniosek, że pomiędzy 1338 a 1404 r. nastąpiła zmiana wezwania. Mogło to nastąpić jedynie po ponownej konsekracji kościoła, spowodowanej prawdopodobnie gruntowną przebudową, wręcz wybudowaniem nowego zespołu dominikańskiego⁵³.

Dominikański kompleks klasztorno-kościelny w Łęczycy został wybudowany w północno-wschodnim narożniku miasta lokacyjnego⁵⁴. Zdaniem J. Widawskiego pierwotny klasztor, powstały jak wykazano wyżej pod koniec XIII w., był przyległy od południa do kościoła zakonnego⁵⁵. Nie wiadomo czy był on od samego początku, czyli od erekcji, murowany czy też nieco później na miejscu drewnianego powstał ceglany, ale zważywszy na to, że dominikanie mieli znaczny udział w rozpowszechnieniu w Polsce budownictwa z cegły, ich budowla była zapewne najstarszą murowaną w Łęczycy⁵⁶. Nie wiadomo też, czy był parterowy czy piętrowy⁵⁷. Ten pierwszy budynek klasztorny łączyckich Braci Kaznodziejów uległ całkowitemu zniszczeniu

D.A. Dekański, A. Gołembnik, M. Grubka, Gdańsk-Pelplin 2003, s. 237; J. Kłoczowski, *Jak badać historię dominikanów...*, s. 21–22.

⁵² *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum*, wyd. 2, t. I, Poznań 1890, s. 73.

⁵³ H. Jaworowski, T. Stolarczyk, *Kierunki rewitalizacji obszaru miasta lokacyjnego w Łęczycy – temat priorytetowy: rewitalizacja zespołu poddominikańskiego*, [w:] *XXX-lecie Łęczyckiego Oddziału Towarzystwa Naukowego Płockiego. Przeszłość dla przyszłości. Rewitalizacja Zabytków Łęczyckiego*, Łęczycza 2007, s. 82; obecnie uważam, że patronem łączyckiego konwentu byli od samego początku św. Stanisław i św. Dorota. Przemawia za tym fakt, iż pierwsze pokolenia polskich Braci Kaznodziejów (wówczas to przecież został założony łączycki konwent) były głównymi propagatorami kultu św. Stanisława, a co za tym idzie ten święty był bardzo popularnym patronem ich kościołów w Polsce.

⁵⁴ J. Widawski, *Średniowieczne zabytki Łęczycy i możliwości ich rewaloryzacji*, [w:] *Środowisko naturalne i historyczne Łęczycy, jego przemiany i kierunki rozwoju. Sesja naukowa. Łęczycza, dnia 26 i 27 marca 1979 roku*, Łęczycza 1987, s. 57; klasztory dominikańskie musiały być wg przepisów zakonnych budowane tylko w dzielnicach ubogich i dlatego stawiano je wewnątrz murów miejskich, ale na terenach przylegających do nich, gdyż tam właśnie mieszkało zwykłe społeczeństwo i ziemia była najtańsza. Klasztory prowadziły samodzielnie działalność budowlaną. Korzystały przy tym z pomocy mistrzów budowlanych. W konwencie za sprawy budowlane odpowiadał *praefectus operum*, któremu pomagali nowicjusze (J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 216; W. Krasowski, *Dzieje budownictwa i architektury na ziemiach Polski*, t. II: *Budownictwo i architektura w warunkach rozkwitu wielkiej własności ziemskiej (XIII w. – trzecia ćwierć XIV w.)*, Warszawa 1990, s. 68; R. Kubicki, *op. cit.*, s. 65).

⁵⁵ J. Widawski, *op. cit.*, s. 57.

⁵⁶ T. Poklewski, *Architektura na tle rozwoju przestrzennego miasta*, cz. I: *Wiekі XIV–XVI*, [w:] *Łęczycza. Monografia miasta do 1990 roku*, red. R. Rosin, Łęczycza 2001, s. 666–667, 673–674; Z. Gołubiewowa, *Architektura dominikańska XIII w. w Polsce*, NP, t. XXXIX, 1973, s. 209.

⁵⁷ Północne skrzydło klasztorne miało dwie kondygnacje (H. Jaworowski, T. Stolarczyk, *op. cit.*, s. 87).

prawdopodobnie w czasie pożaru w 1616 r. i wówczas wybudowano nowe, północne skrzydło, dokąd przeniesiono zakonników⁵⁸.

Nie zachował się również pierwotny kościół łęczyckich dominikanów. Został on zapewne doszczętnie zniszczony w czasie najazdu Bartosza Wezenbarga w 1384 r. Na jego miejscu powstał nowy, którego relikw – fragment prezbiterium – można obserwować jeszcze dzisiaj⁵⁹. Bryła tego kościoła obejmowała wspomniane prezbiterium oraz nawę lub też dwie z kruchtą od strony zachodniej i z dostawioną do środkowego przęsła prezbiterium szesnastowieczną kaplicą (pod wezwaniem św. Dominika) od strony południowej. Zapewne w kościele, zgodnie z przepisami dominikańskimi, chór zakonny oddzielony był od nawy prostą ścianą⁶⁰. Cała bryła kościoła była opięta przyporami. Wschodnia ściana prezbiterium (a zatem i cały kościół) została wtórnie dostawiona do wschodniej kurtyny muru obronnego miasta⁶¹.

Należy sądzić, że w odbudowanym pod koniec XIV w. kościele łęczyckich Braci Kaznodziejów zachowano, ustanowione przepisami zakonnymi, wysokości budowli: wysokość wnętrza kościoła 30 stóp, czyli 11,4 m. Natomiast, z wyżej wymienionych względów, nie wiadomo jak było w przypadku pierwotnego kościoła, ani też pierwotnego budynku klasztornego – wysokość parterowego klasztoru nie mogła przekraczać 12 stóp, czyli 4,6 m, a piętrowego 20 stóp, czyli 7,6 m – zwłaszcza, że w okresie powstawania miejscowego konwentu przepisy budowlane dominikanów nie były już tak restrykcyjne⁶².

⁵⁸ Ibidem, s. 87; obecnie Tomasz Jurek również uważa, że dominikański kompleks klasztorno-kościelny w Łęczycy został wybudowany w północno-wschodnim narożniku miasta lokacyjnego (odnowienie przywileju przez Zygmunta Augusta z 1565 r. – zob. niżej). Natomiast Leszek Kajzer uważa, że pierwotna siedziba konwentu znajdowała się na Starym Mieście (Waliszewie), a dopiero później po zniszczeniu go przez Litwinów w 1294 r. została przeniesiona na tereny miasta lokacyjnego. Zatem jednak, gotycki kościół był starszy od murów miejskich. Zdaniem J. Widawskiego pierwotny klasztor, powstały jak wykazano wyżej pod koniec XIII w., był przyległy od południa do kościoła zakonnego. Nie wiadomo czy był on od samego początku, czyli od erekcji, murowany czy też nieco później na miejscu drewnianego powstał ceglany, ale zważywszy na to, że dominikanie mieli znaczny udział w rozpowszechnieniu w Polsce budownictwa z cegły, ich budowla była zapewne najstarszą murowaną w Łęczycy. [L. Kajzer, *Łęczycza trzecia albo kazimierzowska. Garść uwag*, KHKM 2012, nr 3, s. 386–387; T. Jurek, *Pierwsze wieki historii Łęczycy*, [w:] *Początki Łęczycy*, red. R. Grygiel, T. Jurek, t. 3: *W kręgu historii i historii sztuki*, Łódź 2014, s. 91].

⁵⁹ H. Jaworowski, T. Stolarczyk, *op. cit.*, s. 87.

⁶⁰ W. Krasowski, *op. cit.*, s. 68.

⁶¹ Ibidem, s. 85–87.

⁶² W. Krasowski, *op. cit.*, s. 68; Z. Gołubiewowa, *op. cit.*, s. 206–207.

Łęczyccy dominikanie otrzymali wiele przywilejów od polskich władców: Władysława Łokietka w dniu 14 grudnia 1297 r., Władysława Jagiełły w dniu 7 czerwca 1404 r., 30 lipca 1413 r. i 12 sierpnia 1428 r., Kazimierza Jagiełłończyka w dniu 20 sierpnia 1447 r., Zygmunta Starego w dniu 29 grudnia 1530 r., 10 lutego 1533 r. i 26 kwietnia 1538 r., Zygmunta Augusta w dniu 9 marca 1565 r. i 21 sierpnia 1566 r., Stefana Batorego w dniu 25 stycznia 1581 r., Jana Kazimierza w 1665 r., Jana III Sobieskiego w 1685 r. i Augusta II Mocnego w 1726 r.⁶³

Dzięki nadaniom królewskim i książęcym, zapisom szlacheckim i mieszczkańskim, kupnu oraz zamianie łęczyccy dominikanie stali się właścicielami młyna wodnego w Topoli, 3 łanów (włók) pola uprawnego w tejże wsi, działu w Kozubach, 3 ogrodów za murami miasta (w kierunku Topoli), połowy łana pola w dobrach miejskich łęczyckich i folwarku. W 2 poł. XVIII w. (1764 r.) byli właścicielami browaru w Łęczycy⁶⁴. Dzierżawili natomiast Lipinki⁶⁵. Jednak podstawą gospodarki miejscowego klasztoru, podobnie jak wszystkich konwentów Braci Kaznodziejów w Polsce, były czynsze na wyderka⁶⁶.

W średniowieczu w klasztorze dominikanów łęczyckich miały miejsce ważne wydarzenia. W lipcu 1299 r. doszło tam do spotkania Władysława Łokietka z arcybiskupem gnieźnieńskim Jakubem Świnką⁶⁷. We wrześniu 1331 r. klasztor i kościół Braci Kaznodziejów w Łęczycy, wraz z całym miastem, zostały spalone przez Krzyżaków⁶⁸. Odbudowano je jednak szybko, skoro już w drugiej połowie listopada (15–22) 1338 r. w tymże kościele legat papieski Galhard de Carceribus ogłosił uroczyście pozew do Zakonu Najświętszej Maryi Panny na proces warszawski⁶⁹. W 1384 r. kościół ten został ponownie

⁶³ Zobacz nr 1, 3, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16; *Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich*, cz. III: *Województwa łęczyckie i brzesko-kujawskie. 1789*, wyd. A. Tomczak, Warszawa-Poznań-Toruń 1977, s. 9; M. Witanowski, *op. cit.*, s. 119; T. Stolarczyk, *Władcy, szlachta i mieszczenie a łęczyccy dominikanie w świetle Copiarium privilegiorum et aliorum documentorum Conventus Lanciensis Ordinis Praedicatorum 1387–1616*, PT, t. XIII/1, 2007, s. 227–229.

⁶⁴ W. Puget, *Łęczycza. Przemiany urbanistyczne centrum miasta i rozwój infrastruktury od końca XVIII wieku*, KHKM, t. XXXV, 1990, z. 1–2, s. 29, p. 5.

⁶⁵ Zobacz nr 5, 13, 14, 18, 23, 29; T. Stolarczyk, *op. cit.*, s. 227–229.

⁶⁶ J. Kłoczowski, *Polska prowincja dominikańska w wiekach średnich*, „Sprawozdania z Czynności Wydawniczej i Posiedzeń Towarzystwa Naukowego KUL”, 5, 1953, s. 49, 94; T. Stolarczyk, *op. cit.*, s. 237.

⁶⁷ KDW, t. II, nr 814, 815; R. Rosin, *op. cit.*, s. 151.

⁶⁸ *Lites...*, t. I, Poznań 1890, s. 204, 205; H. Jaworowski, T. Stolarczyk, *op. cit.*, s. 82.

⁶⁹ *Ibidem*, s. 73, 75; J. Bieniak, *Udział duchowieństwa zakonnego w procesie warszawsko-uniejowskim w 1339 roku*, [w:] *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski*, red. A. Pobóg-Lenartowicz, M. Derwich, Opole-Wrocław 1995, s. 479; S. Zajączkowski, *Polska – Zakon Krzyżacki*

doszczętnie zniszczony w czasie napadu Bartosza Wezenborga na Łęczycę, a następnie odbudowany i rozbudowany⁷⁰. W dniu 19 IX 1434 r. w kościele łęczyckich dominikanów arcybiskup gnieźnieński Wojciech Jastrzębiec wyświęcił Władysława z Oporowa (Oporowskiego) na biskupa wrocławskiego (kujawskiego). W uroczystości brali udział też Zbigniew Oleśnicki, biskup krakowski i Jan Biskupiec, biskup chełmski⁷¹. Według M. Rawity-Witanowskiego w czerwcu 1459 r. w kościele dominikanów w Łęczycy odbył się pod przewodnictwem prymasa, arcybiskupa gnieźnieńskiego Jana Sprowskiego synod prowincjonalny⁷². W łęczyckim klasztorze dominikańskim odbyły się 4 kapituły prowincjalne zakonu Braci Kaznodziejów. Pierwsza miała miejsce przed 1450 r. (1430 r.?). Druga odbyła się na przełomie września i października 1461 r., a następne dwie w 1486 i 1528 r.⁷³ W refektarzu klasztoru w Łęczycy odbywały się posiedzenia sądów ziemskich. Od końca XV w. – zdaniem R. Rosina od 1463 r. – w jednej z izb klasztornych przechowywano księgi sądowe ziemskie⁷⁴. W XV i XVI w. w miejscowym klasztorze obradowały sejmiki łęczyckie⁷⁵.

Konwent łęczycki gnębiły kilkakrotnie groźne pożary. Tak było w 1447 r., kiedy to spłonął m. in. przywilej dla zakonników na darmowe korzystanie z łaźni miejskiej, w 1462 r., po którym bracia uzyskali przywilej odpustowy od legata papieskiego Hieronima, arcybiskupa Krety i w 1565 r., kiedy to ponownie spłonęły przywileje królewskie dla łęczyckich Braci Kaznodziejów⁷⁶. Szczęśliwie ominął klasztor dominikański pożar miasta, który wybuchł pod koniec lipca 1484 r.⁷⁷ Nie wiadomo natomiast co działo się z konwentem w czasie innych wielkich pożarów Łęczycy: w 1548, 1554 i 1583 r.⁷⁸

w ostatnich latach Władysława Łokietka, „Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie” t. VI, 1929, s. 228.

⁷⁰ Zob. wyżej.

⁷¹ J. Długosz, *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, ks. XI–XII, Warszawa 2001, s. 145; M. Rawita-Witanowski, *op. cit.*, s. 120; Z. Wilk-Woś, *Władysław z Oporowa, podkanclerzy królewski, biskup wrocławski i arcybiskup gnieźnieński*, SC, t. 21, 2003, s. 288.

⁷² M. Rawita-Witanowski, *op. cit.*, s. 120–121.

⁷³ ACPPOP, vol. I, s. XXV–XXVII, s. 55, 115, 266–268; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *op. cit.*, s. 99; R. Rosin, *op. cit.*, s. 152.

⁷⁴ A. Szymczakowa, *Urzednicy łęczyccy i sieradzcy do połowy XV wieku*, AUL. FH, t. XX, 1984, s. 117; R. Rosin, *op. cit.*, s. 129.

⁷⁵ S. Barącz, *op. cit.*, s. 314; R. Rosin, *op. cit.*, s. 160.

⁷⁶ Zobacz nr 3, 12, 26; J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 225; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *op. cit.*, s. 17–18, 99.

⁷⁷ T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *op. cit.*, s. 44.

⁷⁸ *Ibidem*, s. 44.

W XIV w. nastąpił ostry kryzys życia zakonnego, który objął, w mniejszym jednak stopniu, także i Braci Kaznodziejów. Dotknął on także prowincję polską. Przejawiało się to głównie upadkiem obyczajowości codziennej, naruszeniem norm zakonnych oraz różnego rodzaju indywidualnymi ekscesami. Styl życia konwentów, polegający na rozbiciu pojęcia wspólnoty zakonnej i silnym indywidualizmie w każdej dziedzinie, pozostający w sprzeczności z duchem i treścią reguł oraz konstytucji dominikańskich, nazwany został *konwentualizmem*. Już jednak u schyłku czternastego stulecia pojawili się reformatorzy, którzy dążyli do odnowienia stosunków z okresu powstawania zakonu i ścisłego przestrzegania – *obserwowania* (łac. *observare*) – przepisów zakonnych. Był to *obserwantyzm*. Jego pierwszym, podstawowym warunkiem była klauzura⁷⁹.

Niestety, klasztor w Łęczycy nie znalazł się wśród konwentów, które udało się zreformować⁸⁰. Stało się to jedną z przyczyn tego, że już w 1505 r. liczba łączyckich zakonników spadła poniżej 12⁸¹. Klasztor łączycki utracił wówczas niezależność⁸². Objawiło się to m.in. tym, że odtąd kapituły prowincjalne miały i odwoływały jego przeorów, gdy tymczasem w konwentach samodzielnych byli oni wybierani przez klasztorne kapituły⁸³.

W dniu 25 V 1539 r. kapituła generalna Braci Kaznodziejów postanowiła, że w prowincji polskiej wystarczy tylko 6 zakonników w jednym klasztorze, aby konwent był samodzielny. Dzięki tej decyzji klasztor łączycki stał się ponownie pełnoprawnym konwentem, gdyż wówczas co roku przebywało w nim tylu właśnie braci. O niezależności miejscowego konwentu świadczy także udział łączyckiego przeora Szymona w kapitule prowincjalnej w Brześciu Kujawskim w 1568 r.⁸⁴ Jednak w 1596 r. łączyccy dominikanie znowu stracili prawo do samodzielnego wyboru przeora i utracili autonomię, co niewątpliwie wiązało się ze spadkiem liczby zakonników poniżej sześciu⁸⁵.

⁷⁹ R. Rosin, *op. cit.*, s. 152; J. Kłoczowski, *Reforma polskiej prowincji dominikańskiej w XV–XVI w.*, RH, t. IV, 1953, z. 4, s. 47–48; idem, *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu...*, s. 23, 188, 189; idem, *Zakon Braci Kaznodziejów...*, s. 47–48.

⁸⁰ Ibidem, s. 71; J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 247; R. Rosin, *op. cit.*, s. 152.

⁸¹ J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 243.

⁸² Samodzielny klasztor musiał bezwarunkowo liczyć co najmniej 12 braci.

⁸³ J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 242, 247; J. Kłoczowski, *U źródeł...*, s. 194.

⁸⁴ ACPPOP, vol. I, s. 369.

⁸⁵ J. Kłoczowski, *Wielki Zakon XVII-wiecznej Rzeczypospolitej u progu swego rozwoju. Dominikanie polscy w świetle wizytacji generalnej z lat 1617–1619*, NP, t. XXXIX, 1973, s. 121; idem, *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu...*, s. 379.

W 1777 r. w Łęczycy przebywało siedmiu Braci Kaznodziejów, a w 1793 r. było ich ośmiu⁸⁶.

W klasztorze Braci Kaznodziejów w Łęczycy działały też szkoły. Były to:

1. Szkoły konwentualne (klasztorne):

- a) nowicjat,
- b) *studium grammaticae* (do połowy XIV w.),
- c) *studium conventuale theologiae*;

2. Szkoły partykularne (międzyklasztorne):

- a) *studium artium* (logiki),
- b) *studium naturarum-naturalium (philosophiae)*,
- c) *studium particulare theologiae*⁸⁷.

Miejscowy konwent posiadał także bibliotekę. Na początku XVII w. znajdowało się w niej ok. 100 woluminów. Można to stwierdzić na podstawie dwóch łacińskich inwentarzy bibliotecznych. Inwentarz pierwszy, noszący tytuł *Libri Conventus* (dalej: inwentarz A), jest częścią większego inwentarza zatytułowanego *Inventorium conventus Lanciciensis*. Powstał w 1602 r. Inwentarz drugi, zatytułowany *Officina Bibliothecae Conventus Lanciciensis* (dalej: inwentarz B), nie ma podanej daty powstania, ale można z całą pewnością stwierdzić, że pochodzi również z początku XVII w. i jest prawdopodobnie trochę późniejszy od inwentarza A⁸⁸.

⁸⁶ R. Rosin, *Od początku XVII w. do schyłku XVIII w.*, [w:] *Łęczycza. Monografia miasta do 1990 roku*, red. R. Rosin, Łęczycza 2001, s. 190.

⁸⁷ T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *op. cit.*, s. 100; P. Kielar, *Studia nad kulturą szkolną i intelektualną dominikanów prowincji polskiej w średniowieczu*, [w:] *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972*, red. J. Kłoczowski, t. I, Warszawa 1975, s. 464; idem, *Organizacja szkolnictwa dominikańskiego w XIV w.*, SPC, t. V, 1969, s. 306; K. Kaczmarek, *Szkoły i studia polskich dominikanów w okresie średniowiecza*, Poznań 2005, s. 56, 57, 67–68, 72, 136, 142, 506, 511; idem, *Od studenta do magistra. Jak długo trwały studia polskich dominikanów w XV wieku?*, BHW, 1997, s. 12; J. Kłoczowski, *Kształcenie w polskiej prowincji dominikańskiej w początkach XVI w.*, ZH, t. XXXIV, 1969, z. 3, s. 115; idem, *Studia w polskiej prowincji dominikańskiej za prowincjalatu Jakuba z Bydgoszczy (1447–1478)*, [w:] *Europa – Słowiańszczyzna – Polska. Studia ku uczczeniu Profesora Kazimierza Tymienieckiego*, Poznań 1970, s. 464; idem, *Zakon dominikański i początki wyższego szkolnictwa na ziemiach polskich*, [w:] *Dominikanie – Gdańsk – Polska – Europa*, red. D.A. Dekański, A. Gołębniak, M. Grubka, Gdańsk-Pelplin 2003, s. 69; J.A. Spież, *Dominikanie w kulturze polskiego średniowiecza*, „Znak”, 223, 1973, s. 96.

⁸⁸ Zobacz nr 32, 36.

Oba inwentarze pomijają całkowicie adresy wydawnicze druków, często podają tylko nazwisko autora bez jego imienia lub samo imię bez nazwiska, bądź też jego imię i nazwisko bez tytułu książki albo sam tytuł – zawsze skrócony – bez autora. Inwentarze nie posiadają numeracji przy poszczególnych pozycjach zapisu, jedynie każdy opis zaczyna się od nowego wiersza W inwentarzu A nie zastosowano żadnego kryterium, wymieniając książki jedna po drugiej (tak też zapewne stały na półkach bibliotecznych), gdy tymczasem w bibliotekach klasztornych rozpowszechniony był podział księgozbioru według treści książek. W inwentarzu B wygląda to już lepiej, gdyż dzielił on książki według formatu druku: *folia*, *quarta* i *octava*. Starano się jedynie umieszczać generalnie książki tego samego autora obok siebie, chociaż też nie zawsze. Natomiast oba spisy informują o rękopisach. Inwentarze różnią się liczbą zapisanych książek. Inwentarz A wykazuje istnienie w bibliotece 42 woluminów, inwentarz B notuje ponad 74 woluminy – precyzyjna liczba niemożliwa jest do podania, gdyż nieznana jest dokładna liczba dzieł, niektórych autorów. Z zestawienia odpowiadających sobie zapisów w obu inwentarzach wynika, iż inwentarz A zawiera pozycje, które nie weszły do inwentarza B, późniejszego, mającego zatem objąć cały wcześniejszy zasób księgozbioru. Analizując oba spisy można pokusić się chyba o hipotezę, że po pierwszym skontrum zorientowano się, iż w bibliotece panuje nieporządek. Wskutek tego podjęto decyzję, żeby uporządkować klasztorny księgozbiór. Zrobiono to tak jak przedstawia inwentarz B. Trudno jednak stwierdzić jednoznacznie, w jaki sposób powiększył się zbiór biblioteczny, zaprezentowany w inwentarzu B, w stosunku do zbioru z inwentarza A. Możliwe, że te kilkadziesiąt książek zostało zwróconych przez czytelników – nowicjuszy, zakonników, lektorów – którzy je wypożyczyli wcześniej, albo też nabyto je inną drogą. Jednocześnie nie można precyzyjnie wytłumaczyć, dlaczego brak jest w inwentarzu B kilkunastu (14) woluminów, które odnotowano w inwentarzu A⁸⁹. Prawdopodobnie książki te w chwili ponownego spisania inwentarza nie znajdowały się w szafach bibliotecznych, lecz były wypożyczone, a bibliotekarz nie pokusił się o ich ściągnięcie na czas skontrum albo też w bliżej nie wyjaśniony sposób zaginęły.

W zbiorach bibliotecznych łączyckiego konwentu zdecydowanie przeważały kazania – *Sermones*, *Postilla*, *Conciones*, *Homiliae*. Ich autorami byli: Bernard de Bustis, Pelbart de Themeswar, Pseudo-Pierre de La Paluda, Wilhelm z Meffret, Johannes Wild (Ferus), Piotr Skarga, Leonard z Utino,

⁸⁹ Zobacz nr 32, 36.

Osvald de Lasco, Robert Caracciolus z Licio, Johann Herold, Thomas Trugillo, Jan de Verdena, Wincenty Ferreriusz, Johannes Osorius, Jakub de Voragine, Ludwik z Grenady, Cherubin ze Spoleto, Franciszek Polygranus, Henryk Helmezjusz, Johannes Hoffmeister, Jan Gropper, Jakub Schopperus, Jan Lanspergus (Landspergus, Landsberg), Johannes de Aquila (Aquilanus), św. Bernard z Clairvaux, Piotr Comestor, Walenty Poznański, św. Bonawentura. W posiadaniu łączyckich dominikanów znajdowały się również 2 łacińskie egzemplarze *Biblii* i 1 egzemplarz tłumaczony na język polski oraz komentarze do *Pisma Świętego* Mikołaja z Lyry, Abrahama Bzowskiego, Teofilakta. W miejscowym klasztorze były także dzieła (bądź ich części) niektórych Ojców, Apologetów i Doktorów Kościoła: św. Ambrożego, św. Grzegorza z Nazjanzu, Laktancjusza, św. Bernarda z Clairvaux, św. Tomasza z Akwinu, św. Bonawentury. Znajdowała się tam także czwarta księga *Sentencji* Piotra Lombarda (Hiszpana), najważniejszego, obok św. Tomasza z Akwinu, średniowiecznego teologa dominikańskiego. Konwentualna biblioteka dysponowała również *Pasją* Jezusa Chrystusa, pióra Johannes Wilda, oraz pracami hagiograficznymi a także z teologii moralnej (św. Grzegorz I Wielki, Berengariusz de Landorra, Thomas Stapleton) i mistyki (Ludolf z Saksonii, Didacus Stella). Wśród dominikańskiego księgozbioru znajdowało się także kilka *Sum* i *Sumek* (*Sumullae*) teologicznych oraz podręczników dla spowiedników: św. Rajmunda z Peñafort, Piotra z Soto, św. Antoniego Pierozzi (Antoniego de Foligno), Anioła de Clavasio. Konwent łączycki posiadał także dzieła z katechetyki Fryderyka Nauzeañczyka oraz prace polemistów: Walentego Poznańskiego i anonimowego autora z XVI w. (*Judicium de censura ministrorum Tigurinatorum*). W bibliotece łączyckiego klasztoru znajdowały się także obowiązkowo *Konstytucje Braci Kaznodziejów*, *Katechizm rzymski* i *Brewiarz*. Były tam również prace z liturgiki, objaśnienia *Psalmów*, *Księga sekwencji* oraz dzieła starożytnych filozofów: Seneki i Boecjusza. Nie mogło również zabraknąć słowników: *Mammothreptus*'a (Jan Marchesinus), *Vocabularius*'a *breviloquus*'a (Guarinus Veronensis). W zasobach bibliotecznych znajdowała się także *Liber de eruditione Christianidelium seu de doctrina christiana* Johanna Herolta.

Biblioteka łączyckich dominikanów była typową biblioteką klasztorową owego czasu: zdecydowanie przeważały dzieła teologiczne, istniała duża ilość pism kaznodziejskich, brakowało literatury pięknej w języku polskim oraz dzieł z zakresu wiedzy przyrodniczej, autorzy kościelni, zwłaszcza dominikanscy, dominowali nad autorami świeckimi. To, co wyróżniało ją *in minus* na tle

innych bibliotek Braci Kaznodziejów w Polsce, to posiadanie bardzo skromnej ilości egzemplarzy *Biblii* oraz dzieł św. Tomasza z Akwinu, w tym tylko jednej części jego podstawowego dzieła – *Sumy teologicznej*. Konwent miał również tylko jedną część innej istotnej wówczas pracy z zakresu teologii spekulatywnej – *Sentencji* Piotra Lombarda. W łączyckim księgozborze nie było też żadnych pism Arystotelesa, tak przecież ważnego dla tomizmu starożytnego filozofa. Znajdowały się za to pojedyncze dzieła Seneki, Boecjusza i Laktancjusza. Niewiele odnotowano także dzieł polemicznych. Brakowało również całkowicie ksiązek o treści historycznej, nie wspominając już o historii kościelnej.

Życie codzienne w łączyckim klasztorze dominikanów zasadniczo nie odbiegało od prowadzonego w innych, rodzimych konwentach. Było ono precyzyjnie regulowane przez *Regułę* św. Augustyna i *Konstytucje* zakonne, które znajdowały się w każdym klasztorze i odczytywane były wobec wszystkich zakonników w regularnych odstępach czasu⁹⁰. „*Reguła* przedstawia sztukę codziennego życia pod jednym dachem [...] *Konstytucje*, liczące wieleset artykułów, nadają temu ewangelicznemu życiu typowo dominikańskie oblicze”⁹¹. Kapituła generalna i kapituły prowincjalne regulowały swoimi postanowieniami wyłaniające się ciągle coraz to nowe kwestie życia zakonnego⁹². „Wśród elementów stanowiących życie dominikańskie najważniejsze to życie wspólne, odprawianie liturgii oraz modlitwa prywatna, wypełnianie ślubów, nieustanne zgłębianie prawdy i posługa apostołska”⁹³. Każdy dominikanin składał 3 śluby: posłuszeństwa wobec swoich przełożonych, ubóstwa i czystości-celibatu. Musiał je wszystkie wypełniać każdego dnia swojego zakonnego życia⁹⁴.

Dzień dominikański był wypełniony wspólnymi modlitwami liturgicznymi (*officia*), odprawianymi o stałych porach i nauką. Modlitwa liturgiczna gromadziła zakonników kilka razy w ciągu dnia. Były to: *Jutrznia* (*Matutinum, Laudes*), małe godziny brewiarzowe (kanoniczne): *Pryma* (*Prima*), *Tercja* (*Tertia*), *Seksta* (*Sexta*) i *Nona* (*Nona*) oraz *Msza Konwentualna* (*Missa Conventualis*), *Nieszpory* (*Vesperae*), *Kompleta* (*Completorium*), *Droga Krzyżowa* (*Stationes*). Na poszczególne nabożeństwa braci wzywał zakrystian bijąc w specjalny dzwon⁹⁵.

⁹⁰ J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 245; J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 120.

⁹¹ F.D. Boespflug, *op. cit.*, s. 36.

⁹² J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 246.

⁹³ J. Salij, *op. cit.*, s. 15.

⁹⁴ F.D. Boespflug, *op. cit.*, s. 43–51.

⁹⁵ APPDK. ACPPPOP, vol. II, opr. R. F. Madura, maszynopis, s. 335; dopiero w 1619 r. dokonano szczegółowego rozbicia dnia dominikańskiego z podziałem na godziny, uwzględniając

O określonej porze dnia bracia gromadzili się na wspólnym posiłku w klasztorным refektarzu⁹⁶. W trakcie jego trwania czytano odpowiednie fragmenty *Biblii* lub też jeden z braci dominikanów, przed końcem konsumpcji mówił „[...] coś budującego, aby nigdy nie podawano pokarmu dla ciała bez pokarmu dla duszy”⁹⁷. Za czytanie w refektarzu i uważne jego słuchanie przez zakonników odpowiadał lektor refektarza (*lector mensae*), a *corrector mensae* dbał, żeby słuchacze z uwagą odnosili się do czytań lektora⁹⁸.

Późnym wieczorem, po błogosławieństwie, zakonnicy szli bądź do wspólnego *dormitorium*, bądź też, ale tylko ci najzdolniejsi, do własnych cel, gdzie ci mogli uczyć się nawet w nocy. Odtąd obowiązywała, do określonej godziny, cisza nocna, za którą odpowiadał *hospitarius*. Za wspólną sypialnię odpowiadał *custos dormitorii*. Po porannych modlitwach i komplecie bracia oddawali się osobistej modlitwie⁹⁹.

Każdy dominikanin, wychodząc poza obręb klasztoru, musiał przywdziawać czarny płaszcz z kapturem, nałożonym na głowę i wyłącznie białe buty. Braciom nie wolno było nosić żadnych dodatkowych elementów: ozdób, kolorowych szat czy butów, lnianych koszul, wyszukanych pasów. Ostrzegano ich także przed nadużywaniem koni w podróży. Zabraniano im również podróżować konno, po cywilnemu z bronią¹⁰⁰.

Dominikanie mogli opuszczać teren klasztoru jedynie w najistotniejszych sprawach i zawsze po dwóch. Dotyczyło to zarówno wyjścia do miasta, jak i podróży kaznodziejskiej i kwestarskiej. Furta klasztorna musiała

przy tym poszczególne miesiące i okresy liturgiczne (ibidem, s. 335–349); F.D. Boespflug, *op. cit.*, s. 52, 54; R. Kubicki, *op. cit.*, s. 68.

⁹⁶ APPDK. ACPPPOP, vol. II, s. 335; właściwe organizowanie posiłków codziennych (*ordynaria*) i świątecznych (*extraordinaria*) należało do refektariusza (*refectarius*), któremu pomagała służba (*servitores*), złożona przede wszystkim z członków nowicjatu; refektariusz sprawował również nadzór na spiżarni konwentu, znajdującą się obok refektarza; podlegała mu służba refektarza (*servitor mensae*) i kucharz (*coquinarius*); za klasztorne piwnice odpowiadał *custos cellarii*. Warzywa, owoce, zioła i kwiaty pochodziły przede wszystkim z ogrodu – wirydarza – znajdującego się w obrębie zabudowań klasztornych. Uprawiał go brat-ogrodnik (*hortulanus*) (R. Kubicki, *op. cit.*, s. 64, 65).

⁹⁷ J. Salij, *op. cit.*, s. 17.

⁹⁸ R. Kubicki, *op. cit.*, s. 65.

⁹⁹ APPDK. ACPPPOP, vol. II, s. 335; J.A. Spież, *op. cit.*, s. 96; R. Kubicki, *op. cit.*, s. 65, 68.

¹⁰⁰ J. Kłoczowski, *Dominikanie prowincji polskiej w wiekach średnich i ich okręgi klasztorne*, [w:] *Kościół, kultura, społeczeństwo*, Warszawa 2000, s. 58–59; idem, *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu...*, s. 183.

być obsadzona przez godnych zaufania braci¹⁰¹. Zajmowali się tym furtianie (*portarii, ostiarii*), mający do pomocy braci (*socii*). W czasie gdy nie spełniali swoich obowiązków, zobowiązani byli do rzemiosła lub studiów¹⁰².

Konwent dominikański był zawsze otwarty na gości, którymi zajmował się *hospitarius* lub *receptor hospitum*. Musiał on czuwać nad ich właściwym przyjęciem. W wypadku szczególnie znamienitych gości, takich jak prowincjał czy generał zakonu, istniał specjalnie ustalony obyczaj ich podejmowania. Zwoływano dzwonkiem cały konwent do sali głównej, a następnie wprowadzano tam przybyłych gości¹⁰³.

Opiekę lekarską i duszpasterską nad chorymi spełniał *infirmarius* odpowiedzialny za szpital klasztorny (*infirmitorium*). Asystował też przy pogrzebach osób zmarłych w klasztornym szpitalu. Do pomocy miał wyznaczonych braci (*servitori infirmorum*), opiekujących się bezpośrednio chorymi. W przypadkach gdy było dużo zachorowań, związanych z klęskami elementarnymi, wyznaczano dodatkowych braci¹⁰⁴.

W skład służby zakonnej (*familia servitorum*) wchodziłi akolici, chórzysci, członkowie nowicjatu i młodzi zakonnicy, którzy sprawowali obowiązki pomocnicze w czasie Mszy św.¹⁰⁵

Bracia Kaznodzieje, w drugiej połowie XIII w., wypracowali własny, prosty ryt i brewiarz. Ryt dominikański odznaczał się krótszymi modlitwami u stopni ołtarza i obrzędami przygotowania darów ofiarnych oraz odrębnymi gestami podczas kanonu we mszy, krótkimi antyfonami i czytaniem historycznymi w oficjum godzin kanonicznych, przewagą cyklu dni o tajemnicach Pańskich (*temporale*) nad cyklem dni ku czci świętych (*sanctorale*) w kalendarzu liturgicznym, a także prostotą kroju i ornamentacji szat liturgicznych. Charakterystycznym obrzędem rytu Braci kaznodziejów była procesja podczas śpiewu antyfony – *Salve Regina* po komplecie¹⁰⁶.

¹⁰¹ Ibidem, s. 56; idem, *Dominikanie prowincji polskiej w okresie...*, s. 433; W.A. Hinnebusch, *op. cit.*, s. 97; *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu...*, s. 357.

¹⁰² R. Kubicki, *op. cit.*, s. 65.

¹⁰³ Ibidem, s. 68.

¹⁰⁴ Ibidem.

¹⁰⁵ Ibidem, s. 66.

¹⁰⁶ W.A. Hinnebusch, *op. cit.*, s. 107; S. Czerwik, W. Danielski, *Dominikański ryt*, [w:] EK, t. IV, red. F. Gryglewicz, L. Bieńkowski, R. Łukaszyk, Lublin 1989, s. 99–100; W. Rozyńkowski, *Kierunki badań nad dominikanami w Polsce*, [w:] *Dzieje dominikanów w Polsce XIII–XVIII wiek. Historiografia i warsztat badawczy historyka*, Lublin 2006, s. 77.

Główną formą działalności dominikanów było i jest dotychczas kaznodziejstwo¹⁰⁷. Jest ono „główną busolą nadającą kierunek każdemu z braci”¹⁰⁸. Zakonnicy głosili kazania przede wszystkim w swoich kaplicach i kościołach oraz w świątyniach parafialnych, jeśli je im udostępniono lub czasami na wolnym powietrzu – placach publicznych – za wyjątkiem godziny, w której kazali kościelni przełożeni danej miejscowości¹⁰⁹.

W ciągu roku w kościołach Braci Kaznodziejów wygłaszano od 240 do 250 kazań. Dominikanie głosili je rano i wieczorem, w niedziele i święta, w każdy dzień Wielkiego Postu, w Wigilię Bożego Narodzenia i Zesłania Ducha Świętego, w dni krzyżowe i soboty suchych dni oraz w czasie oktawy Wielkanocy i Zesłania Ducha Świętego¹¹⁰. „Wysoki poziom kazań dominikańskich, umiejętność głoszenia ich w zrozumiałym dla mas języku stwarzały konkurencję dla nabożeństw w kościele parafialnym”¹¹¹.

„Pogłębieniem i koniecznym uzupełnieniem działalności kaznodziejskiej dominikanów było udzielanie wiernym sakramentów, zwłaszcza zajmujących tak poważne miejsce w duszpasterstwie jak Spowiedź i Komunia Św.”¹¹² Ta pierwsza odbywała się zazwyczaj tuż po wygłoszonej przez kaznodzieję nauce. Bracia Kaznodzieje spowiadali wszystkich: od prostych ludzi po królów a nawet papieży. Mieli oni prawo odpuszczania nawet najcięższych grzechów, zastrzeżonych w zasadzie dla absolucji biskupów¹¹³.

Bracia Kaznodzieje mogli także odprawiać nabożeństwa w czasie interdyktu oraz grzebać zmarłych na swoich cmentarzach. Rozpowszechniali również nowe nabożeństwa, takie jak: tradycyjne procesje w 4 niedziele miesiąca ku czci Maryi, Najświętszego Imienia Jezus, Przenajświętszego Sakramentu i św. Dominika. Podczas procesji śpiewano hymny, zwłaszcza Maryjne¹¹⁴.

To samo działo się również w kościele łęczycyckich dominikanów, w którym od końca 1462 r. odprawiano uroczystą procesję z Najświętszym Sakramentem, wystawiano Go do publicznej adoracji i odprawiano mszę śpiewaną o Nim¹¹⁵.

¹⁰⁷ J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 237.

¹⁰⁸ F.D. Boespflug, *op. cit.*, s. 37.

¹⁰⁹ W.A. Hinnebusch, *op. cit.*, s. 97; J. Kłoczowski, *op. cit.*, s. 121, 242.

¹¹⁰ W.A. Hinnebusch, *op. cit.*, s. 123.

¹¹¹ J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 222.

¹¹² *Ibidem*, 252.

¹¹³ W.A. Hinnebusch, *op. cit.*, s. 124; J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 254.

¹¹⁴ W.A. Hinnebusch, *op. cit.*, s. 122.

¹¹⁵ CPDCL, nr 26.

Zakon Kaznodziejski starał się również mocniej duchowo wiązać ważniejsze osoby (także zmarłe) czy nawet całe rodziny z klasztorem. Dopuszczał ich wówczas do bractwa dominikańskiego, rozumianego jako wspólnota duchowa, której członkowie, zarówno żywi, jak i zmarli, uzyskiwali prawo do korzystania z wszystkich zasług duchowych, jakie zostały bądź w przyszłości miały być wypracowane przez dominikanów. Przeor przyjmował do bractwa jednego konwentu, prowincjał i kapituła prowincjalna całej prowincji, generał całego zakonu. Bracia mieli niekiedy obowiązek stałego odprawiania mszy za członka bractwa, jego zmarłych przodków, za najbliższą rodzinę a nawet przyjaciół. Była to wówczas forma wdzięczności za szczególnie dużą ofiarność i ważne usługi dla klasztoru, o których miano mówić także w kazaniach¹¹⁶. Tworzenie takiego rodzaju wspólnot duchowych prowadziło w dalszym etapie do powstawania przy poszczególnych klasztorach Braci Kaznodziejów bractw ludzi świeckich – *konfraterni (confraternitates)* – pojmowanych już jako małe społeczności, posiadające pewną autonomię, własne ustawy i zarząd. Wierni w nich zgromadzeni pragnęli modlić się wspólnie, odbywać regularne zebrania i prowadzić działalność charytatywną¹¹⁷. Każda konfraternia dążyła do posiadania własnego ołtarza a nawet kaplicy¹¹⁸. J. Wiesiołowski twierdzi, że możliwe, iż jakieś bractwo istniało w kaplicy Świętego Krzyża w kościele łączyckich dominikanów¹¹⁹.

Przy łączyckim klasztorze istniał niewątpliwie także tzw. III zakon, składający się z osób świeckich jeszcze mocniej powiązanych z Braćmi Kaznodziejami¹²⁰.

Istotną rolę w życiu religijnym każdej wspólnoty dominikańskiej i związanych z nią wiernych odgrywały również przywileje odpustowe. Przyciągały one do kościołów dominikańskich szerokie rzesze ludzi¹²¹. Dlatego też

¹¹⁶ J. Kłoczowski, *Dominikanie prowincji polskiej w wiekach średnich...* s. 60–61; J. Kłoczowski, *Przyczynek do problemu zaplecza społecznego klasztoru dominikańskiego w Polsce średniowiecznej*, [w:] *Aetas media, aetas moderna. Studia ofiarowane profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Warszawa 2000, s. 469–473; idem, *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu...*, s. 222–223.

¹¹⁷ J. Kłoczowski, *Dominikanie prowincji polskiej w wiekach średnich...*, s. 61; idem, *Dominikanie polscy...*, s. 265; idem, *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu...*, s. 224; W.A. Hinnebusch, *op. cit.*, s. 122; J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 225–226.

¹¹⁸ J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 265.

¹¹⁹ J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 225.

¹²⁰ III zakon istniał praktycznie przy każdym konwencie (J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 265–266).

¹²¹ *Ibidem*, s. 225.

provinciałowie i przeorzy poszczególnych konwentów bardzo zabiegali o nie u władz kościelnych. W dniu 11 V 1441 r. biskupi polscy, zgromadzeni na synodzie łęczyckim¹²², ustanowili piątkowe msze o Świętym Krzyżu, odprawiane w kaplicy Świętego Krzyża kościoła dominikanów w Łęczycy. Udzielili również czterdziestodniowego odpustu tym wszystkim, którzy wezmą udział w niedzielnej mszy i pobożnie nawiedzą kościoły i kaplice Braci Kaznodziejów w określone uroczystości oraz święta, mianowicie w uroczystość Bożego Narodzenia, Obrzezania Pańskiego, Objawienia, Zmartwychwstania, Wniebowstąpienia Jezusa Chrystusa, Zesłania Ducha Świętego, Świętej Trójcy i Bożego Ciała a także Zwiastowania, Poczęcia, Ofiarowania, Nawiedzenia, Narodzenia i Wniebowzięcia Świętej Maryi Dziewicy, jak również poświęcenia tychże kościołów oraz w święta św. Dominika, Tomasza z Akwinu, Piotra Nowego, Mikołaja, Stanisława i świętych Dziewic: Katarzyny, Doroty, Apolonii, Barbary, Marii Magdaleny, także w obydwie święta Świętego Krzyża. Wierni, aby otrzymać odpust, musieli także w każdy piątek odmówić, we wspomnianej kaplicy Świętego Krzyża, *Ojczy Nasz, Zdrowaś Maryjo* i *Wierzę w Boga Ojca*. Odpust miał być udzielony także tym, którzy na miejsce swojego pochówku wyznaczą krypty kościołów dominikańskich oraz będą uczestniczyć w anwersarzach i egzekwiach zakonników, a także pomodlą się za dobrodziejów Zakonu Dominikańskiego. Biskupi udzielili odpustu także tym, którzy prześlą część dochodów ze swoich dóbr na odnowienie budynków kościelnych i klasztornych, na zakup sprzętów liturgicznych i nowych ksiąg oraz tym, którzy nakarmią i napoją zakonników, powracających z podróży do swoich konwentów¹²³. Powyższy przywilej odpustowy został w dniu 12 III 1565 r. odnowiony, na prośbę polskiego provinciała Melchiora z Mościsk, przez Jana Franciszka Commedoniego, nuncjusza apostolskiego w Polsce. Commedoni sam również wówczas udzielił siedmioletniego odpustu tym wiernym, którzy w święto św. Michała Archanioła i święto Jacka Odrowąza nawiedzą pobożnie kościoły Braci Kaznodziejów oraz dadzą jałmużnę zakonnikom¹²⁴.

W dniu 11 XII 1462 r. Hieronim z Krety, legat papieski w Polsce, na prośbę Jana, przeora dominikanów w Łęczycy, zezwolił miejscowym zakonnikom na wystawianie, w każdy czwartek i święta św. Marii Magdaleny oraz

¹²² J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 225; I. Subera, *Synody prowincjonalne arcybiskupów gnieźnieńskich*, Warszawa 1971, s. 93–96.

¹²³ CPDCL, nr 27.

¹²⁴ *Ibidem*.

św. Tomasza z Akwinu, Przenajświętszego Sakramentu w ich kościele. Legat nakazał również łęczyckim Braciom Kaznodziejom, żeby wspólnie z wiernymi i odbyli wówczas uroczystą procesję, ze świecami i chorągwiami, wewnątrz kościoła, w czasie której będą nieśli Najświętszy Sakrament. Po jej zakończeniu dominikanie wystawią Najświętszy Sakrament do publicznej adoracji w kaplicy św. Marii Magdaleny i św. Tomasza z Akwinu klasztornego kościoła, w której odprawią mszę śpiewaną o Przenajświętszym Sakramencie. Wszystkim tym, którzy wezmą udział we wspomnianej procesji, mszy i adoracji oraz odmówią pięć razy *Ojcze Nasz i Zdrowaś Maryjo*, dla uczczenia Pięciu Ran Chrystusa i w intencji pokoju i spokoju Kościoła Powszechnego, Hieronim udzielił czterdziestodniowego odpustu¹²⁵.

Pośród łęczyckich dominikanów pięciu zdobyło ogólnopolską, i nie tylko, sławę. Byli to: Jan z Łęczycy (XIV/XV w.), uczony i pisarz, Mikołaj z Łęczycy, żyjący w pierwszej połowie XV w. inkwizytor papieski na diecezje gnieźnieńską, poznańską, płocką i włocławską, Jakub Woroniecki, kapelan Stefana Bato-rego, Jan Adam Bardziński (XVII/XVIII w.), tłumacz autorów starożytnych na język polski, Ambroży Zagajewski, osiemnastowieczny teolog¹²⁶.

W 1799 r. Prusacy skasowali łęczycki konwent dominikański, a zakonników przeniesiono do Sochaczewa. W pozostałym po Braciach Kaznodziejach klasztorze władze pruskie utworzyły więzienie, które działało do 2006 r.¹²⁷

¹²⁵ Ibidem, nr 26.

¹²⁶ *Mandat Władysława III*, wyd. K. Koranyi. K. Koranyi, *Konstytucje cesarza Fryderyka II przeciw heretykom i ich recepcja w Polsce*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Władysława Abrahama*, t. I, Kraków 1930, s. 19–24; S. Barącz, *op. cit.*, s. 173; M. Rawita-Witanowski, *op. cit.*, s. 121–122; K. Koranyi, *Konstytucje cesarza Fryderyka II przeciw heretykom i ich recepcja w Polsce*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Władysława Abrahama*, t. I, Kraków 1930, s. 16. Z. Mazur, *Mikołaj z Łęczycy*, [w:] PSB, t. XXI, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976, s. 122; P. Kras, *Inkwizycja papieska w walce z husytyzmem na ziemiach polskich*, [w:] *Polskie echa husytyzmu*, red. S. Bylina, R. Gładkiewicz, Warszawa 1999, s. 95, 104.

¹²⁷ H. Jaworowski, T. Stolarczyk, *op. cit.*, s. 84.

WŁADCY, SZLACHTA I MIESZCZANIE A ŁĘCZYCCY
DOMINIKANIE W ŚWIETLE „COPIARIUM PRIVILEGIORUM
ET ALIORUM DOCUMENTORUM CONVENTUS
LANCICIENSIS ORDINIS PRAEDICATORUM 1387-1616”¹²⁸

Historycy zajmujący się dziejami Kościoła Katolickiego w Polsce wiele uwagi poświęcili zakonom mendykanckim, w tym Zakonowi Braci Kaznodziejów czyli dominikanów. Zakon ten, kierowany przez generała, dzielący się na prowincje, składający się z kontrat, liczących od kilkunastu do kilkudziesięciu klasztorów, był bardzo prężną i efektywną organizacją¹²⁹.

Jeden z samodzielnych klasztorów dominikańskich znajdował się w Łęczycy. Jego patronką była św. Dorota¹³⁰. Podstawowym źródłem do dziejów tego konwentu jest *Copiarium privilegiorum et aliorum documentorum Conventus Lanciciensis Ordinis Praedicatorum 1387–1616*¹³¹, będący własnością Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie. *Copiarium* zawiera między innymi kopie dokumentów polskich władców: Władysława Łokietka, Władysława Jagiełły, Kazimierza Jagiellończyka, Zygmunta Starożytnego, Zygmunta Augusta i Stefana Batorego, a także szlachty i mieszczan oraz samych zakonników.

Niniejszy artykuł przedstawia, na podstawie wymienionych dokumentów, stosunki łączące polskich władców, mieszczan i szlachtę z łęczyckimi dominikanami. Przy jego pisaniu wykorzystano także, opracowane przez R.F. Madurę, *Acta Capitulum Provinciae Poloniae Ordinis Praedicatorum*¹³² oraz artykuły:

¹²⁸ Artykuł opublikowany w PT, t. XIII, 2007, nr 1, s. 225–238.

¹²⁹ W.A. Hinnebusch, *op. cit.*, s. 12; J. Kłoczowski, *Zakon Braci Kaznodziejów...*, s. 23.

¹³⁰ R. Rosin, *Dzieje miasta do końca XVI w...*, s. 151.

¹³¹ APPDK. CPDCL.

¹³² ACPPOP, wyd. R.F. Madura, vol. I (1225–1600), Rzym 1972.

J. Kłoczowskiego i W.A. Hinnebuscha¹³³. Ważnych informacji dostarczyły również: praca J. Kłoczowskiego *Dominikanie polscy na Śląsku w XIII–XIV wieku*¹³⁴ i artykuł J. Wiesiołowskiego *Dominikanie w miastach wielkopolskich w okresie średniowiecza*¹³⁵. Pomocne okazały się także rozdziały poświęcone dziejom Łęczycy do końca XVI w.: jeden opracowany przez R. Rosina w pracy pt.: *Łęczycza. Monografia miasta do 1990 roku*¹³⁶ oraz drugi napisany przez T. Grabarczyka, A. Kowalską-Pietrzak i T. Nowaka w książce pt.: *Łęczycza. Dzieje miasta w średniowieczu i w XX wieku. Suplement do monografii miasta*¹³⁷.

I. WŁADCY

1. Stosunek władców do konwentu

Władysław Jagiełło w trzech dokumentach (z 1404, 1413 i 1428 roku) wyraźnie podkreślił swój szczególny stosunek do łęczyckiej wspólnoty dominikańskiej. Widząc jej dobrowolne ubóstwo i wyrzeczenie się doczesnych przyjemności, wynikające z posłuszeństwa regule zakonnej, a także pobożność Braci Kaznodziejów i ich oddanie się wyłącznie służbie Bogu, zapragnął ulżyć niedoli zakonników¹³⁸.

Kazimierz Jagiellończyk w 1447 roku przyznał słuszność łęczyckim dominikanom w ich sporze z łąziebnikiem Mikołajem¹³⁹.

Zygmunt Stary w 1538 roku stwierdził, iż zawsze okazywał swoją pobożność i przychyłność wobec wszystkich kościołów i ich sług. Troszczył się także o pomnażanie dochodów Kościołów i korzyści duchownych, dzięki którym rozkwita kult Boga¹⁴⁰.

W 1565 roku Zygmunt August uznał, pobudzony pobożnością, za słuszne żądanie łęczyckiego konwentu odnowienia spalonego przywileju na plac –działkę w mieście¹⁴¹. W następnym roku ten sam król wyraził zrozumienie dla zapisu czynszu dla łęczyckiego konwentu, jako dla wsparcia osób duchownych i pomnożenia kultu Bożego¹⁴².

¹³³ J. Kłoczowski, *Zakon Braci Kaznodziejów...*, s. 19–140; W.A. Hinnebusch, *op. cit.*, s. 83–267.

¹³⁴ J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*

¹³⁵ J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 195–269.

¹³⁶ R. Rosin, *op. cit.*, s. 89–156.

¹³⁷ T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *op. cit.*, s. 9–104.

¹³⁸ APPDK. CPDCL, s. 1, 20, 21.

¹³⁹ APPDK. CPDCL, s. 3–4.

¹⁴⁰ APPDK. CPDCL, s. 13.

¹⁴¹ APPDK. CPDCL, s. 18.

¹⁴² APPDK. CPDCL, s. 14.

2. Działania władców wobec konwentu

Stosunek polskich władców do łączyckiego klasztoru wyrażał się w konkretnych działaniach.

W dniu 14 grudnia 1297 roku książę Władysław Łokietek, zezwolił zakonnikom na pobieranie co roku 3 kamieni (38,88 kg) łoju z jatki rzeźniczej Hermana z Warty, które należały się dotąd księciu¹⁴³.

W dniu 7 czerwca 1404 roku łączyccy dominikanie, dzięki królewskiemu nadaniu, stali się właścicielami młyna, położonego nad rzeką Bzurą we wsi Topola Królewska wraz ze wszystkimi, wypływającymi z jego posiadania korzyściami, które dotąd należały się jedynie władcy¹⁴⁴. Dzięki temu młynowi klasztor mógł mleć, kwestowane czy zakupione, zboże na własne potrzeby, w celu sprzedaży mąki, bądź też dokonywać, za odpowiednie opłaty, przemiału zboża nie należącego do konwentu¹⁴⁵.

W dniu 30 lipca 1413 r. Władysław Jagiełło ponowił swoją darowiznę młyna wodnego w Topoli Królewskiej¹⁴⁶.

W dniu 12 sierpnia 1428 roku zakonnicy otrzymali od Władysława Jagiełły prawo do pobierania co tydzień z młyna zamkowego w Łęczycy jednej miary słoðu¹⁴⁷. Łój służył zakonnikom do wytapiania świec, natomiast słoð do warzenia piwa.

W dniu 20 sierpnia 1447 roku Kazimierz Jagiellończyk wystawił dla łączyckiego konwentu nowy przywilej (stary spłonął w pożarze miasta), potwierdzający prawo dominikanów do darmowej kąpieli i strzyżenia w królewskiej łaźni. Zakonnicy mogli to czynić w każdą środę, a jeśli w ten dzień wypadłoby święto, to w czwartek lub w jakiś inny dzień tygodnia¹⁴⁸.

W dniu 29 grudnia 1530 roku Zygmunt Stary zatwierdził sprzedaż¹⁴⁹, przez dominikanów łączyckich i wikariuszy kościoła parafialnego św. Andrzeja Apostoła w Łęczycy, mieszczanom tegoż miasta 3 łanów pola i wymienionego

¹⁴³ APPDK. CPDCL, s. 11–12.

¹⁴⁴ APPDK. CPDCL, s. 20.

¹⁴⁵ J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 103.

¹⁴⁶ APPDK. CPDCL, s. 21–22.

¹⁴⁷ APPDK. CPDCL, s. 1.

¹⁴⁸ APPDK. CPDCL, s. 2–4; Mikołaj, ówczesny łaźiebnyk, wystarał się, po pożarze, dla siebie o nowy dokument na łączycką łaźnię, w którym pominięto prawo zakonników do darmowego korzystania z niej. Król jednak, dowiedziawszy się o tym, postanowił zachować łączycki konwent w jego przywilejach i nakazał łaźiebnykowi i jego następcom, przestrzeganie praw (APPDK. CPDCL, s. 3).

¹⁴⁹ Transakcji tej dokonano 28 października 1530 roku (APPDK. CPDCL, s. 24).

już młyna wodnego w Topoli Królewskiej¹⁵⁰. Dwa spośród tych łąnów¹⁵¹ oraz młyn stanowiły własność zakonników. Za ich sprzedaż uzyskali 50 grzywien¹⁵².

W dniu 10 lutego 1533 roku Zygmunt Stary zatwierdził, wymieniony wyżej, przywilej Władysława Łokietka dla łączyckich dominikanów z 14 grudnia 1297 roku¹⁵³.

W dniu 26 kwietnia 1538 r. Zygmunt Stary potwierdził darowiznę dwóch grzywien rocznego czynszu z dochodów z łązni królewskiej w Łęczycy dla miejscowego konwentu, uczynionej testamentem przez kupcową Elżbietę Boleńską w 1504 roku¹⁵⁴.

W dniu 9 marca 1565 roku Zygmunt August, czyniąc zadość prośbie Melchiora z Mościsk, prowincjała polskich dominikanów, odnowił przywileje swoich poprzedników dla łączyckiego konwentu, które zostały zniszczone przez pożar. Dotyczyły one placu-działki, na którym stały zabudowania klasztorne i kościelne, zarówno murowane, jak i drewniane, oraz browary, ogrody i sady¹⁵⁵. Król zezwolił również zakonnikom na wybudowanie nowych budynków oraz na czerpanie korzyści z już istniejących, a także z nabytych w przyszłości pól uprawnych, łąk, pastwisk, lasów, dąbrów, gajów, strumieni, rzek, stawów rybnych, jezior, młynów, na korzystanie z prawa do połowów ryb i innych ciężarów związanych z owym placem-działką¹⁵⁶.

W dniu 21 sierpnia 1566 r. Zygmunt August zatwierdził sprzedaż, z prawem wykupu (na *wyderkaf*), łączyckiemu klasztorowi dominikanów, czynszu rocznego za 35,5 grzywny, dokonanej przed ponad czterdziestu laty (dokładnie w dniu 27 stycznia 1517 r.¹⁵⁷) przez Jakuba Leźnickiego z Budzynka. Czynsz ten, w wysokości 2 kop groszy, gotówką w półgroszkach¹⁵⁸, Leźnicki

¹⁵⁰ APPDK. CPDCL, s. 25–27.

¹⁵¹ Łany te zostały zapisane konwentowi łączyckiemu w testamencie przez kapłana Stanisława Durkę (APPDK. CPDCL, s. 23).

¹⁵² APPDK. CPDCL, s. 23.

¹⁵³ APPDK. CPDCL, s. 11–12.

¹⁵⁴ APPDK. CPDCL, s. 12–13.

¹⁵⁵ APPDK. CPDCL, s. 18; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *op. cit.*, s. 98; było to typowe, pierwotne uposażenie każdego klasztoru dominikańskiego (J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 208).

¹⁵⁶ APPDK. CPDCL, s. 19.

¹⁵⁷ APPDK. CPDCL, s. 7.

¹⁵⁸ APPDK. CPDCL, s. 8.

zapisał na kapitałach ze swoich dóbr dziedzicznych miasta Budzynek, wsi Woźniki, zwanej Budzynek, oraz na dwóch Moszkowiczach¹⁵⁹.

W dniu 25 stycznia 1581 roku Stefan Batory zatwierdził cztery dokumenty swoich poprzedników, zawierające przywileje dla łączyckiego konwentu dominikańskiego¹⁶⁰: Władysława Jagiełły z 12 sierpnia 1428 roku (zob. wyż.), Zygmunta Starego z 10 lutego 1533 (zob. wyż.) i 26 kwietnia 1538 roku (zob. wyż.) oraz Zygmunta Augusta z 9 marca 1565 roku (zob. wyż.).

3. Żądania władców wobec konwentu

W świetle dokumentów, znajdujących się w *Copiarium*, jeden z polskich władców – Władysław Jagiełło – wysunął wobec łączyckich dominikanów pewne żądania w zamian za swoje dobrodziejstwa, wyświadczone zakonnikom.

W dokumencie fundacyjnym młyna wodnego w Topoli Królewskiej z 7 czerwca 1404 roku Władysław Jagiełło domagał się od dominikanów, aby prosili Stwórcę o łaskę zbawienia jego duszy, a także dusz polskich królowych: Jadwigi, jego zmarłej małżonki i Anny, ówczesnej żony. Król chciał również, żeby zakonnicy modlili się także o zbawienie wieczne jego poprzedników i następców, a także aby czasie codziennej liturgii błagali Boga, Matkę Boską i wszystkich świętych w jego intencji¹⁶¹.

Żądania te Jagiełło ponowił w dokumencie z 30 lipca 1413 roku., w którym odnowił wspomnianą fundację. Nakazał wówczas dominikanom, aby prosili Boga także o zdrowie dla jego żony Anny i córki Jadwigi. Poleciał również, aby wymieniali go oraz jego żonę, córkę i poprzedników we wszystkich swoich modlitwach. Król chciał ponadto, aby w łączyckim klasztorze były odprawiane codziennie w jego intencji msze śpiewane o Świętej Dziewicy, a po jego śmierci msze za zmarłych i o zbawienie duszy¹⁶².

W zamian za pozwolenie (udzielone w dniu 12 sierpnia 1428 roku) na pobieranie słoju z zamkowego młyna w Łęczycy dominikanie mieli codziennie odprawiać jedną mszę o Maryi Dziewicy za pomyślność panowania Władysława Jagiełły i w intencji odpuszczenia jego grzechów¹⁶³.

¹⁵⁹ APPDK. CPDCL, s. 14.

¹⁶⁰ APPDK. CPDCL, s. 15–19.

¹⁶¹ APPDK. CPDCL, s. 20.

¹⁶² APPDK. CPDCL, s. 21–22.

¹⁶³ APPDK. CPDCL, s. 1.

4. Stosunek konwentu do władców

W dokumencie Kazimierza Jagiellończyka z dnia 20 sierpnia 1447 roku znajduje się informacja, że łączyccy dominikanie w każdy poniedziałek, zgodnie z tradycją, modlili się o zbawienie dusz króla i jego poprzedników, odprawiając mszę śpiewaną *ad laudem [...] divine Maiestatis*¹⁶⁴.

II. SZLACHTA

1. Stosunek do konwentu

W dniu 3 listopada 1473 roku Jan Karwat ze Stoków, łowczy większy łączycki, uznał dominikanów za pobożnych mężów, których modlitwy mogą przynieść mu odpuszczenie grzechów i zbawienie duszy¹⁶⁵.

W dniu 16 listopada 1606 roku Andrzej Wolski, szlachcic i mieszczanin łączycki, na miejsce swojego pochówku wybrał kościół dominikanów w Łęczycy¹⁶⁶. Świadczy to o dużej estymie, jaką Wolski darzył miejscowy konwent¹⁶⁷.

2. Działania wobec konwentu

Stosunek szlachty do łączyckiego konwentu dominikanów wyrażał się przede wszystkim w konkretnych działaniach wobec niego.

W dniu 5 czerwca 1387 roku Bogusław z Oporowa i Chodowa, scholastyk łączycki i kanonik gnieźnieński, ufundował w kościele dominikanów łączyckich ołtarz św. Doroty oraz darował klasztorowi jatkę rzeźniczą w Łęczycy o wartości 16 grzywien i ogród z placem na łączyckim przedmieściu o wartości 4 grzywien¹⁶⁸.

W dniu 21 marca 1447 roku Sławek z Kozub zapisał łączyckiemu konwentowi trzecią część swoich dóbr dziedzicznych, znajdujących się w tychże Kozubach, wraz z wszelkimi dochodami i czynszami uzyskiwanymi z nich.

¹⁶⁴ APPDK. CPDCL, s. 3.

¹⁶⁵ APPDK. CPDCL, s. 4.

¹⁶⁶ APPDK. CPDCL, s. 40.

¹⁶⁷ W kościołach i klasztorach dominikańskich chowano wszystkich, bez zwracania uwagi na stan społeczny i zamożność. Pochówek w kryptach kościelnych był wysoko ceniony w średniowieczu. Uważano to za dodatkowy przywilej dla duszy zmarłego (J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 221, 235).

¹⁶⁸ APPDK. CPDCL, s. 50–51.

Na dobra te składały się pola, łąki, pastwiska, lasy, bory, stawy rybne, strumienie i ich dopływy¹⁶⁹.

W dniu 3 listopada 1473 roku łączyccy dominikanie otrzymali od Jana Karwata ze Stoków 100 grzywien, zapisanych na jego dziedzicznej wsi Lipiny. Do czasu wypłacenia im owej sumy przez spadkobiercę łowczego, zakonnicy mieli być posiadaczami wspomnianej wsi i korzystać z niej. Po otrzymaniu tych 100 grzywien dominikanie mieli kupić za nie, za wiedzą dziedzica Lipin, czynsz wieczysty w takiej wysokości, jaką uzyskają za tę kwotę. Nie będą oni mogli się go pozbyć pod groźbą utraty wymienionej sumy¹⁷⁰.

W dniu 27 stycznia 1517 roku Jakub Leźnicki z Budzynka sprzedał, z prawem wykupu (na *wyderkaf*), łączyckiemu klasztorowi dominikanów czynsz roczny w wysokości 2 kop groszy, gotówką w półgroszkach, za 35,5 grzywny. Leźnicki zapisał go na kapitałach ze swoich dóbr dziedzicznych miasta Budzynek, wsi Woźniki, zwanej Budzynek oraz na dwóch Moszkowiczach. Czynsz miał być wypłacany w święto św. Mikołaja, czyli 6 grudnia. Jeśliby Leźnicy nie dotrzykali terminu wypłaty lub też ją wstrzymali, to wówczas zostałyby nałożone na nich kary świeckie i kościelne. Jeśli jednak to nie poskutkowało, to ich dobra zostałyby zajęte bez wyroku sądowego przez starostę łączyckiego, który dochody otrzymane z tychże dóbr przeznaczyłby na spłatę owego czynszu¹⁷¹.

Ten sam Jakub Leźnicki ufundował łączyckim Braciom Kaznodziejom kaplicę pod wezwaniem św. Dominika, przylegającą do ich kościoła¹⁷². Niestety, nie wiadomo dokładnie kiedy miało to miejsce, ale nastąpiło zapewne przed 1569 rokiem. Wówczas bowiem doszło do podziału dóbr rodzinnych pomiędzy Jakubem i Marcinem Leźnickimi po śmierci ich ojca, wspomnianego Jakuba¹⁷³.

W dniu 20 maja 1569 roku Marcin Leźnicki z Budzynka zobowiązał się, po podziale dóbr rodzinnych, przeprowadzonym wspólnie ze swoim bratem Jakubem, do wypłacenia dominikanom łączyckim połowy sumy, zapisanej im w 1517 roku przez Jakuba, ojca Marcina i Jakuba, na dobrach rodzinnych Leźnickich, ciężącej na dziale Jakuba, a przejętej przez Marcina¹⁷⁴.

¹⁶⁹ APPDK. CPDCL, s. 1–2.

¹⁷⁰ APPDK. CPDCL, s. 4–5.

¹⁷¹ APPDK. CPDCL, s. 7–10.

¹⁷² APPDK. CPDCL, s. 38.

¹⁷³ APPDK. CPDCL, s. 10.

¹⁷⁴ APPDK. CPDCL, s. 10–11.

W dniu 16 września 1598 roku Mikołaj Żabokrzecki, szlachcic i mieszczanin łęczycki, zobowiązał się, wraz ze swoimi spadkobiercami, oddać łęczyckiemu konwentowi 4 floreny pożyczki ze swoich dóbr miejskich w Łęczycy. Miało to nastąpić w dniu św. Marcina Biskupa, czyli 11 listopada tegoż roku¹⁷⁵.

W dniu 2 listopada 1603 roku wspomniany już Marcin Leźnicki uznał sprzedaż z prawem wykupu (na *wyderkaf*) łęczyckim dominikanom 2 kop groszy rocznego czynszu, dokonaną przez jego ojca Jakuba w 1517 roku, za sumę 35,5 grzywny. Jednocześnie Leźnicki do tych 35,5 grzywny dodał 24,5 grzywny, co dało ostatecznie kwotę 60 grzywien, za którą odkupił od zakonników wspomniany czynsz. Następnie za tę samą sumę Marcin sprzedał na *wyderkaf* łęczyckiemu konwentowi nowy czynsz roczny, w wysokości 3 florenów, zapisany na jego dobrach rodzinnych. Czynsz ten miał być wypłacany przez Leźnickich w każde święto św. Mikołaja Biskupa. Od owych 60 grzywien Marcin zobowiązał się płacić klasztorowi 7 florenów odsetek¹⁷⁶.

W dniu 16 listopada 1606 roku Andrzej Wolski, zapisał w testamencie klasztorowi dominikanów w Łęczycy pół łana pola, leżącego w dobrach miejskich łęczyckich, który wrócił do niego po śmierci synów, wraz z łąką. Wolski darował także konwentowi zaniedbany folwark, wraz z placem, ale bez stodoły, którą planował wybudować na nim. Ofiarował również 4 pola, zastawione u młynarza Borowicza za 200 florenów, które zakonnicy musieli jednak oddłużyć i wykupić. Wymienionych dóbr klasztor nie mógłby alienować. Wolski ponadto zobowiązał dominikanów do wypłacenia Maciejowi Malskiemu 100 florenów oraz Jakubowi Kawalkowiczowi, krawcowi lub jego żonie 37 florenów należności, z którymi on zalegał¹⁷⁷.

W dniu 31 października 1612 roku Jakub Stokowski zobowiązał się płacić łęczyckim dominikanom 9 florenów i 20 groszy rocznego czynszu od 100 grzywien, zapisanych im przez wymienionego już Jana Karwata ze Stoków na wsi Lipiny¹⁷⁸.

¹⁷⁵ APPDK. CPDCL, s. 36.

¹⁷⁶ APPDK. CPDCL, s. 37–39.

¹⁷⁷ APPDK. CPDCL, s. 40–42.

¹⁷⁸ APPDK. CPDCL, s. 42–43.

3. Żądania wobec konwentu

W zamian za swoje donacje szlachta oczekiwała od dominikanów zadośćuczynienia.

W dniu 5 czerwca 1387 roku Bogusław z Oporowa i Chodowa domagał się od łączyckich dominikanów, w zamian za fundację ołtarza w ich kościele i darowiznę jatki rzeźniczej w Łęczycy oraz przedmiejskiego ogrodu (zob. wyż.), żeby odprawiali wieczyście przy ufundowanym ołtarzu pewne nabożeństwa. Miały być to:

- 1) roraty o Świętej Dziewicy, śpiewane codziennie w czasie Adwentu oraz msza o Świętym Krzyżu, śpiewana lub czytana w każdy piątek,
- 2) jedna msza za zmarłych w miesiącu związanym z rocznicą poświęcenia kościoła,
- 3) nabożeństwo wieczorne za zmarłych w okolicy uroczystości Zielonych Świąt i święta św. Marcina oraz odprawiane rano 2 lub 3 msze w intencji odpuszczenia grzechów i zbawienia dusz Bogusława i jego przodków¹⁷⁹.

W dniu 3 listopada 1473 roku Jakub Karwat ze Stoków zażądał od Braci Kaznodziejów z Łęczycy, w zamian za zapis 100 grzywien na swojej wsi Lipiny (zob. wyż.), aby odprawiali w każdy poniedziałek mszę śpiewaną za zmarłych, w środy taką samą mszę o odpuszczenie grzechów oraz zbiorową modlitwę o św. Barbarze i św. Katarzynie Dziewicach. W piątki mieliby odprawiać mszę o Męce Chrystusa, połączoną z czytaniem całego opisu Męki Pańskiej, zaś wcześniej rano w każdą sobotę mszę śpiewaną o Najświętszej Dziewicy: „Bądź pozdrowiona Święta Boża Rodzicielko”. Jeśliby w któryś z tych dni przypadło święto, to wówczas dominikanie odprawiliby wymienione modlitwy w inny dzień tygodnia¹⁸⁰.

W dniu 2 listopada 1603 roku Marcin Leźnicki odkupił od łączyckiego konwentu czynsz roczny za 60 grzywien (zob. wyż.). W zamian za te pieniądze dominikanie musieli odtąd odprawiać modlitwy za jego duszę i dusze jego przodków w kaplicy pod wezwaniem św. Dominika, przylegającej do klasztornej kościoła, ufundowanej przez Jakuba Leźnickiego, ojca Marcina¹⁸¹.

¹⁷⁹ APPDK. CPDCL, s. 51.

¹⁸⁰ APPDK. CPDCL, s. 5.

¹⁸¹ APPDK. CPDCL, s. 38.

W dniu 16 listopada 1606 roku Andrzej Wolski zobowiązał łęczyckich dominikanów, w zamian za swój zapis testamentowy, do odprawiania po jego śmierci w każdym kwartale 4 mszy za zbawienie jego duszy¹⁸².

III. MIESZCZANIE

W kopiach dokumentów mieszczan łęczyckich, znajdujących się w *Copiarium*, nie ma bezpośrednich informacji o ich stosunku do łęczyckiego konwentu. Wyrażał się on natomiast w konkretnych działaniach wobec klasztoru.

W dniu 14 grudnia 1297 roku Herman z Warty darował klasztorowi łęczycykiemu ze swojej jatki rzeźniczej, znajdującej się w Łęczycy, 2 kamienie łoju¹⁸³.

W 1447 roku Mikołaj, łaźiebnik łęczycki, wykorzystał fakt spłónięcia królewskiego przywileju na łaźnię w Łęczycy i wystarał się o nowy od Kazimierza Jagiellończyka. Pominięto w nim jednak prawo miejscowych dominikanów do darmowych kąpeli i postrzyżyn we wspomnianej łaźni, które zakonnicy mieli zagwarantowane w poprzednim dokumencie. Marcin Knolle, przeor łęczycki, przedstawił wówczas tę sprawę królowi, który postanowił zachować łęczycki konwent w jego przywilejach i nakazał łaźiebnikowi i jego następcom, aby nadal za darmo kąpali i strzygli zakonników, tak jak było to do tej pory. Darmowe korzystanie z łaźni miało przysługiwać dominikanom w każdą środę, a jeśli w ten dzień wypadałoby święto, to w czwartek lub w jakiś inny dzień tygodnia¹⁸⁴.

W 1504 roku kupcowa łęczycka Elżbieta Bolemonska zapisała w testamencie klasztorowi dominikańskiemu w Łęczycy 2 grzywny czynszu z łaźni łęczyckiej. Miały one być wypłacane zakonnikom co roku w święto św. Marcina¹⁸⁵.

W dniu 17 kwietnia 1598 roku Marcin Jasnosz, aptekarz, i jego żona Katarzyna, mieszczanie z Łęczycy, zobowiązali się wypłacić miejscowym Braciom Kaznodziejom 50 florenów. Zostały one zapisane zakonnikom w testamencie przez, nie żyjącą już wówczas, Zofię Borowską, ciotkę Jasnosza, na wszystkich jej dobrach wiejskich w Ziemi Łęczyckiej. Jasnoszowie mieli ponadto płacić

¹⁸² APPDK. CPDCL, s. 41.

¹⁸³ AGAD. MK, ks. XLVIII, s. 575; kopista w *Copiarium* podał, że były to 3 kamienie (APPDK. CPDCL, s. 12).

¹⁸⁴ APPDK. CPDCL, s. 2–4.

¹⁸⁵ APPDK. CPDCL, s. 6–7.

klasztorowi co roku w Wielki Piątek odsetki od zapisanej sumy w wysokości 3 florenów¹⁸⁶.

W dniu 12 stycznia 1599 roku mieszczenie łączycki darowali klasztorowi dominikanów w Łęczycy połowę dóbr, które w 1530 roku nabyli od niego i od wikariuszy kościoła parafialnego pod wezwaniem św. Andrzeja Apostoła w Łęczycy: 3 łany pola i młyn wodny w Topoli Królewskiej. Drugą połowę tych dóbr łączykanie sprzedali zakonnikom za 600 florenów¹⁸⁷.

IV. STOSUNEK KONWENTU DO SZLACHTY I MIESZCZAN

Podobnie jak w przypadku stosunku mieszczań do łączyckiego konwentu, także i w przypadku stosunku tegoż konwentu do nich i do szlachty nie ma bezpośrednich informacji w kopiach dokumentów, znajdujących się w *Copiarium*. Wyrażał się on natomiast w konkretnych działaniach wobec tych dwóch stanów społecznych, bowiem pomyślność rozwoju klasztoru, od czasów zjednoczenia państwa polskiego, czyli od początku XIV wieku, zależała w dużej mierze od aktywnej postawy zakonników w stosunku do utrzymujących ich społeczności¹⁸⁸.

W dniu 3 listopada 1473 roku konwent łączycki wydzierżawił dożywotnio wspomnianemu Janowi Karwatowi ze Stoków, otrzymaną od niego wieś Lipiny. Za ową dzierżawę łowczy łączycki miał co roku na święto św. Marcina płacić dominikanom 2 kopy (120) groszy. Po jego śmierci wieś miała ponownie wrócić do łączyckiego klasztoru, który mógł ją spokojnie posiadać lub też zastawić, ale za sumę nie większą niż 100 grzywien¹⁸⁹.

W dniu 21 marca 1476 roku łączycki dominikanie wydzierżawili Pawłowi Lechowi i jego żonie Marcie oraz ich dzieciom, mieszczań łączyckim, jeden z 3 ogrodów, położony na północ od miasta, wraz z domem do niego należącym, za pół grzywny rocznego czynszu. Lechowie nie mogli oni go ani sprzedać, ani wymienić. Otrzymali natomiast prawo do grodzenia tego ogrodu i stawiania w nim budynków, ale jedynie na swój własny koszt. Po śmierci wymienionych dzierżawców ogród powinien z powrotem wrócić do klasztoru¹⁹⁰.

¹⁸⁶ APPDK. CPDCL, s. 34–35.

¹⁸⁷ APPDK. CPDCL, s. 29–31.

¹⁸⁸ J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 239.

¹⁸⁹ APPDK. CPDCL, s. 6.

¹⁹⁰ APPDK. CPDCL, s. 52–53.

W dniu 28 października 1530 roku łęczyccy dominikanie sprzedali łęczycanom 2 łany pola (zapisane zakonnikom w testamencie przez kapłana Stanisława Durkę z Łęczycy) i młyn wodny w Topoli Królewskiej za 50 grzywien. Do chwili wypłacenia zakonnikom należnej sumy, mieszczanie musieli płacić im roczne odsetki¹⁹¹.

Przed dniem 23 lipca 1534 roku Andrzej z Parczewa, polski prowincjał Zakonu Braci Kaznodziejów, zezwolił Janowi Bolkowskiemu (Małachowskiemu) z Górki i Topoli Królewskiej na posiadanie 2 łanów i młyna wodnego w Topoli Królewskiej, należące wcześniej do łęczyckich dominikanów¹⁹². Okazało się jednak, że dobra te 4 lata wcześniej kupili od zakonników, za zgodą króla Zygmunta Starego i Tomasza z Syczowa, ówczesnego prowincjała, łęczykanie (zob. wyż.). Bolkowski nie poinformował jednak o tym Parczewskiego, gdyż uważał, że to właśnie jemu konwent sprzedał wspomniane dobra. Wówczas to prowincjał cofnął swoją zgodę dla Bolkowskiego na owe łany i młyn¹⁹³. Ostatecznie 2 lata później Jan Bolkowski zrezygnował na rzecz mieszczan łęczyckich ze swoich pretensji do tych dóbr¹⁹⁴.

W dniu 31 października 1612 roku łęczyccy dominikanie wydzierżawili Stokowskiemu wieś Lipiny za 9 florenów i 20 groszy na okres 2 miesięcy – do Nowego Roku¹⁹⁵.

W dokumentach królewskich, znajdujących się w *Copiarium*, bardzo wyraźnie została podkreślona troska polskich władców o kondycję duchową, a przede wszystkim materialną Zakonu Braci Kaznodziejów, a także całego Kościoła Katolickiego w Polsce. Panujący doskonale wiedzieli, że ubóstwo łęczyckich dominikanów było dobrowolne i wynikało z reguł zakonnych. Niemniej pragnęli oni ulżyć nieco niedoli zakonników. Czynili to między innymi poprzez donacje młyna wodnego w Topoli Królewskiej w 1404 i 1413 roku (Władysław Jagiełło), darowiznę stałych rent naturalnych w 1297 (Władysław Łokietek) i 1428 roku (Władysław Jagiełło) oraz poprzez pozwolenie na darmowe korzystanie z łaźni królewskiej w Łęczycy (Kazimierz Jagiellończyk). Polscy monarchowie ponawiali także przywileje swoich poprzedników lub też zatwierdzali zapisy szlachty i mieszczan dla

¹⁹¹ APPDK. CPDCL, s. 23–24.

¹⁹² Musiało to nastąpić najwcześniej w 1531 roku, gdyż wówczas Andrzej z Parczewa objął (po raz drugi) urząd prowincjała (ACPPOP, vol. I, s. XXXVII).

¹⁹³ APPDK. CPDCL, s. 28, 33.

¹⁹⁴ APPDK. CPDCL, s. 32–34.

¹⁹⁵ APPDK. CPDCL, s. 44–45.

łączyckiego klasztoru (Zygmunt Stary w 1530, 1533 i 1538 roku, Zygmunt August w 1565 i 1566 roku oraz Stefan Batory w 1581 roku).

W zamian za dobrodziejstwa wyświadczone łączyckim dominikanom, jeden z władców – Władysław Jagiełło – oczekiwał od nich dbałości o rozwój kultu bożego oraz modlitw za dusze swoich przodków i poprzedników. Zakonnicy mieli modlić się także o wieczne zbawienie i zdrowie dla panujących i członków ich rodzin. Zresztą również i z własnej inicjatywy łączycki konwent potrafił się odwdziżyć swoim monarchom-dobrodziejom, odprawiając w ich intencjach uroczyste msze.

Bardzo istotne były dla każdego konwentu zakonu mendykanckiego także stosunki ze świeckim otoczeniem – szlachtą i mieszczaństwem. To również od ich pozytywnego lub negatywnego nastawienia, w dużej mierze, zależał codzienny byt dominikańskiego klasztoru.

Szlachta, obok fundacji ołtarza w kościele Braci Kaznodziejów i kaplicy przylegającej do tego kościoła, czyniła przede wszystkim zapisy czynszów rocznych na swoich dobrach ziemskich oraz darowizny części własnych posiadłości¹⁹⁶. Czysze roczne były główną podstawą gospodarczą poszczególnych klasztorów¹⁹⁷. Natomiast z nieruchomości rzadko korzystano w sposób bezpośredni. Stanowiły one przede wszystkim formę lokaty kapitału: jeśli nie przynosiły dochodów odpowiednich do swojej wartości, to pozbywano się ich, a inwestowano w nie tylko, gdy było to gospodarczo uzasadnione. W rzeczywistości dochody z własnych źródeł klasztornych były niewielkie w stosunku do dochodów z lokat kapitału na nieruchomościach mieszczań czy wsiach szlacheckich¹⁹⁸.

Właściciele ziemscy sprzedawali zakonnikom czynsze na *wyderkaf*, czyli mieli możliwość ich odkupienia poprzez zwrot konwentowi tych pieniędzy, które dostali za czynsz¹⁹⁹. Mimo to szlachta nie tylko, że ostatecznie nie wykupywała tych czynszów, to jeszcze je powiększała, bądź też wykupywała za większą sumę niż pierwotna. W XV i XVI wieku na rzecz łączyckiego klasztoru sprzedaż i zapis czynszów rocznych czyniły przede wszystkim 2 rodziny

¹⁹⁶ Istota czynszu polegała na tym, że „[...] kupujący za określoną sumę pieniędzy otrzymywał prawo do pobierania corocznego czynszu z danego obiektu, zwykle ziemi czy domu. Czysze ten [...] w XV w. równa się z reguły 10% ceny zakupu” (J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 94).

¹⁹⁷ J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 93.

¹⁹⁸ J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 241.

¹⁹⁹ J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 94.

szlacheckie: Leźnickich z Leźnicy Wielkiej, Budzynka i Woźnik oraz Stokowskich herbu Topór ze Stoków.

Szlacheccy dobrodzieje oczekiwali od dominikanów, w zamian za donacje, modlitw o zbawienie swojej duszy i dusz swoich przodków. Liczyli również na to, że zakonnicy zapewnią im godny pochówek w kościelnych lub klasztornych kryptach.

Mieszczanie łęczyccy także czynili darowizny – nieruchomości, naturaliów i czynszów – na rzecz miejscowego konwentu. Nie wszyscy jednak pozytywnie odnosili się do Braci Kaznodziejów. Świadczy o tym sprawa łaźiebника Mikołaja, który w połowie XV wieku próbował pozbawić ich prawa do darmowego korzystania z miejskiej łaźni.

Dominikanie, nie mając ani odpowiednich środków, ani zbytnich chęci do samodzielnego gospodarowania wszystkimi swoimi nieruchomościami, wydierżawiali je chętnie szlachcie i mieszczanom. Tak było w przypadku wsi Lipiny, którą oddali w dzierżawę wspomnianym już Stokowskiemu, a także przedmiejskiego ogrodu, wydierżawionego Pawłowi i Marcie Lechom oraz ich dzieciom.

Należy zatem podkreślić, iż pomiędzy łęczyckimi Braćmi Kaznodziejami a polskimi władcami i szlacheckim oraz mieszczańskim otoczeniem panowały generalnie bardzo poprawne stosunki.

SZKOŁY DOMINIKAŃSKIE W ŁĘCZYCY W XIII-XVI WIEKU²⁰⁰

System szkolny dominikanów w swoim zasadniczym zrębie ukształtował się w ciągu pierwszych kilkudziesięciu lat istnienia zakonu²⁰¹. „W stosunkowo krótkim od powstania wspólnoty czasie bracia zainicjowali ożywioną akcję ustawodawczą i w tekście swych konstytucji oraz na forum kolejnych kapituł generalnych i prowincjalnych podjęli szereg uchwał określających cele, program i zasady działania prowadzonych przez siebie szkół”²⁰². Struktura zakonnych studiów obejmowała szereg typów szkół, działających na różnym poziomie i realizujących odmienne programy nauczania. Proces ich powstawania był rozciągnięty w czasie. System szkolny Braci Kaznodziejów ukształtował się w II połowie XIII w. a na przełomie XIII i XIV w. objął ostatecznie wszystkie prowincje²⁰³. „Cechą charakterystyczną szkół zakonnych było łączenie nauczania szkolnego z życiem wspólnym studentów i profesorów, oraz z nauczaniem pozaszkolnym”²⁰⁴.

W opisywanym w niniejszym artykule okresie szkolnictwo dominikańskie składało się z 3 rodzajów szkół:

1. Szkoły konwentualne (klasztorne):

a) nowicjat,

²⁰⁰ Artykuł opublikowany w *Ludzie i książki. Studia i szkice bibliologiczno-biograficzne. Księga pamiątkowa dedykowana Profesor Hannie Tadeusiewicz*, Łódź 2011, s. 413–424.

²⁰¹ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*

²⁰² *Ibidem*, s. 55.

²⁰³ *Ibidem*.

²⁰⁴ P. Kielar, *Studia nad kulturą szkolną i intelektualną dominikanów prowincji polskiej w średniowieczu*, [w:] *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972*, red. J. Kłoczowski, t. I, Warszawa 1975, s. 291.

- b) *studium grammaticae* (do połowy XIV w.),
 - c) *studium conventuale theologiae*;
2. Szkoły partykularne (międzyklasztorne):
- a) *studium artium* (logiki),
 - b) *studium naturarum-naturalium (philosophiae)*,
 - c) *studium particulare theologiae*;
3. Szkoły międzyprovincialne: *Studium Generale*²⁰⁵.

Najpierw powstały studia stopnia najniższego – konwentualne – i najwyższego – studia generalne. W tych pierwszych zajęcia zaczynało zaraz po założeniu klasztoru²⁰⁶. Szkoły *artium* i szkoły filozoficzne przygotowywały słuchaczy do studiów teologicznych. Liczba tych pierwszych musiała być taka sama, lub większa, niż liczba tych drugich. Zakonnik musiał ukończyć najpierw kurs niższy, aby móc uczyć się w szkole wyższego typu²⁰⁷. Do prowadzenia wykładów w danej szkole dopuszczano tych zakonników, którzy ukończyli naukę na poziomie co najmniej o stopień wyższym²⁰⁸.

Zajęcia odbywały się od 29 września do 24 czerwca²⁰⁹. Na nauczanie w szkołach dominikańskich składało się:

1. *lectio* – wykład prowadzony codziennie przez odpowiedniego lektora;
2. *disputatio* – dysputa, odbywana raz w tygodniu pod kierunkiem lektora głównego (*principalis*) i przy udziale wszystkich lektorów i studentów, pod kierunkiem lektora głównego (brali w nich udział także goście spoza klasztoru);
3. *examen* – przepytywanie z materiału przerobionego na lekcji, urządzone przez odpowiednich lektorów raz lub kilka razy w tygodniu;

²⁰⁵ Idem, *Organizacja szkolnictwa dominikańskiego w Polsce w XIV w.*, SCWPTNKUL 1968, 17, s. 163; idem, *Organizacja szkolnictwa dominikańskiego w XIV w.*, „*Studia Philosophiae Christianae*”, t. V, 1969, s. 308; K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 55, 169, 311.

²⁰⁶ W.A. Hinnebusch, *op. cit.*, s. 111.

²⁰⁷ P. Kielar, *Organizacja szkolnictwa dominikańskiego w Polsce...*, s. 161; idem, *Organizacja szkolnictwa dominikańskiego w XIV w...*, s. 308.

²⁰⁸ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 71.

²⁰⁹ J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 215.

4. *repetitio* – powtórki przerobionego materiału i wyjaśnienia odbywane pod kierunkiem magistra studentów lub lektora;

5. *collatio* – konferencja religijna na podstawie przerobionego materiału w każdy piątek²¹⁰.

W łeczyckim klasztorze funkcjonowały zarówno szkoły konwentualne: nowicjat, *grammaticae*, *theologiae*, jak i partykularne: *artium (logicae)* oraz prawdopodobnie *naturarum-naturalium (philosophiae)* i *theologiae*²¹¹. Działy one na takich samych zasadach i realizowały taki sam program jak szkoły w pozostałych konwentach Braci Kaznodziejów. Działo się tak, gdyż ustrój szkolnictwa dominikańskiego, wzorowany od początku na ustroju uniwersytetu paryskiego, rodzaje szkół, a także program nauczania były jednolite w całym zakonie²¹².

SZKOŁY KONWENTUALNE

Nowicjat

K. Kaczmarek uważa, w ślad za M. Mulchahey'em, że właściwy początek edukacji zakonnej następował z chwilą wstąpienia przyszłego profesa do nowicjatu, który do końca drugiej dekady XVII w. istniał w każdym klasztorze polskiej prowincji²¹³. Kandydat na zakonnika musiał mieć skończone 18 lat (później obniżono je do 15), być stanu wolnego, pochodzić z legalnego związku i cieszyć się dość dobrym zdrowiem oraz nie mieć żadnych zobowiązań finansowych. Do zakonu przyjmowano tylko osoby z własnego okręgu klasztornego, chyba że uzyskano specjalną zgodę generała, prowincjała i wikariusza generalnego albo też na prośbę przeora i konwentu, w którego okręgu urodził się kandydat²¹⁴.

²¹⁰ P. Kielar, *Studia...*, s. 285; J.A. Spież, *op. cit.*, s. 100.

²¹¹ Zob. niżej.

²¹² P. Kielar, *Studia...*, s. 271.

²¹³ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 56, 57; J. Kłoczowski, *Kształcenie w polskiej prowincji...*, s. 115; idem, *Studia w polskiej prowincji...*, s. 464; idem, *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu...*, s. 285.

²¹⁴ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 58–59; J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, Lublin 1956, s. 124, 125; J. Kłoczowski, *Jak badać historię dominikanów...*, s. 15; w okresie średniowiecza w praktyce przyjmowano czasami nawet dziewięcio- i dziesięcioletnich chłopców (J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 125); w XVI w. do polskich klasztorów dominikańskich zgłaszali się 20–25 letni mężczyźni (K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 105).

Osoba chcąca wstąpić do dominikańskiego nowicjatu musiała zostać odpytana ze swojego życia przez 3 doświadczonych zakonników, którzy mieli zorientować się w szczegółach jej biografii, a następnie zdawali oni z tej rozmowy relację przeorowi i kapitule konwentu. Następnie przełożony wspólnoty klasztornej wyznaczał dzień, w którym przedstawiano kandydata całemu konwentowi i prezentowano mistrzowi (magistrowi) nowicjatu, którego wyznaczał przeor konwentu spośród podległych mu zakonników. W określonym dniu kandydat w klasztornym kapitularku odpowiadał przed zgromadzeniem braci na pytania przeora, który sprawdzał jego predyspozycje, a następnie informował go o trudach życia w zakonie i przypominał, że będzie musiał przestrzegać postów, czystości obyczajów i ubóstwa. Na koniec pytał, czy kandydat chce z własnej i nieprzymuszonej woli znosić te trudności na chwałę Boga i Królestwa Niebieskiego. Jeśli usłyszał odpowiedź twierdzącą, to informował go o wyznaczeniu okresu próby, w czasie której będzie obserwowany. Jeśli jego postawa będzie oceniona pozytywnie, to za zgodą całego konwentu będzie mógł złożyć profesję. Przeor przypominał też, że kandydat w czasie swojej próby może w każdej chwili opuścić klasztor i powrócić do świeckiego życia. Następnie przełożony, wraz z mistrzem nowicjatu, pomagał kandydatowi zdjąć świeckie szaty i włożyć habit, a przeor błogosławił i święcił ubiór. Potem formowano procesję i przy śpiewie hymnu *Veni Creator Spiritus* udawano się do kościoła. Tam nowicjusza prowadzono przed ołtarz, gdzie przeor oraz inni zakonnicy obejmowali go i przekazywali symboliczny pocałunek pokoju, a następnie kontynuowano uroczystą liturgię²¹⁵.

Nowicjat u Braci Kaznodziejów trwał rok. Jego forma zależała od tego, czy nowicjusz miał zostać tylko konwersem czyli bratem – laikiem czy też kapłanem. Tylko klerycy mieli możliwość dalszego kształcenia się. Po rozpoczęciu nowicjatu kandydat przechodził pod opiekę mistrza nowicjuszy, który opiekował się zakonną młodzieżą. Nowicjusze byli oddzieleni od regularnego konwentu i bez uzasadnionej przyczyny nie wolno było im opuszczać klasztoru; mieli również zakaz obejmowania jakichkolwiek funkcji w jego obrębie. Bez zgody odpowiedniego prowincjała lub przeora zakazane było także składanie ślubów poza klasztorem, do którego nowicjatu kandydat

²¹⁵ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 60–61, 63.

wstąpił²¹⁶. Nowicjusze nie powinni być także odrywani do zajęć zewnętrznych ze szkodą dla nauki²¹⁷.

Pobyty w nowicjacie rozpoczynał się od zapoznania kandydatów ze zwyczajami obowiązującymi w tych miejscach, w których – mimo separacji – nowicjusze musieli spotykać się z resztą konwentu. *Magister novitiorum* prowadził kandydatów do kościoła, refektarza oraz biblioteki i objaśniał im zasady zachowania się w czasie modlitwy, posiłków i studium. Słowem i własnym przykładem wpał im zasady życia we wspólnocie zakonnej, zapoznawał z tekstem reguły i konstytucjami, uczył podstawowych modlitw, śpiewania psalmów, liturgii, szacunku dla przełożonych i klasztornej własności, a zwłaszcza ksiąg. Od XIV w. w nowicjacie uczono także podstaw gramatyki łacińskiej. Opiekun nowicjuszy był również odpowiedzialny za ich religijną formację i uczył ich pogłębiać życie duchowe, ze szczególnym uwzględnieniem pobożności maryjnej²¹⁸.

Po pomyślnym ukończeniu okresu próby i podtrzymaniu zamiaru wstąpienia do klasztoru nowicjusz przystępował do spowiedzi, a następnie składał profesję generałowi zakonu, w której przyrzekał Bogu, Najświętszej Maryi Pannie i obecnemu oraz przyszłym zwierzchnikom zakonu, że będzie przestrzegał reguły św. Augustyna oraz konstytucji zgromadzenia i pozostać im wierny aż do śmierci. Składał wówczas 3 śluby zakonne: posłuszeństwa, ubóstwa i czystości. W ten sposób nowicjusz stawał się pełnoprawnym członkiem zakonu dominikańskiego (*frater iuvenis, frater iunior, professus non sacerdos*) i wchodził w skład regularnego konwentu²¹⁹.

„Często powtarzane w XV i początkach XVI w. wezwania kapituł o troskę w zakresie przyjmowania dobrych kandydatów do nowicjatów wskazują na trudności, jakie miały klasztory z nowym narybkiem tak pod względem ilościowym, jak i jakościowym. Stałe ostrzeżenia i zakazy przed udzielaniem święceń zbyt młodym kandydatom, nie mającym jeszcze kanonicznie obowiązującego do święceń kapłańskich wieku 24 lat, są z drugiej strony

²¹⁶ Ibidem, s. 63; rola konwersów w zgromadzeniu była w praktyce dość ograniczona. Konstytucje zakonne regulowały w oddzielnych przepisach ich modlitwy, sposób ubrania i formy życia klasztornego. Znajdowali się pod opieką mistrza konwersów (*magister conversorum*). Konwersi wykonywali zwykłe czynności związane z codziennym funkcjonowaniem konwentu. (R. Kubicki, *op. cit.*, s. 64).

²¹⁷ J. Kłoczowski, *Polska prowincja dominikańska w wiekach średnich...*, s. 52; idem, *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu...*, s. 23.

²¹⁸ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 64.

²¹⁹ Ibidem, s. 64–65; F.D. Boespflug, *op. cit.*, s. 43.

wymownym świadectwem tendencji przełożonych klasztorów do skraca-
nia czasu formacji zakonnika i uzyskiwania jak najszybciej ludzi zdolnych
do pełnienia funkcji duszpasterskich, spowiadania, czy głoszenia kazań, co
w warunkach klasztorów żebraczych, żyjących w wielkiej mierze z fundacji
mszalnych i ofiar za duszpasterskie usługi, miało oczywiście duże znaczenie
w bieżącym życiu”²²⁰.

Kapituła sandomierska z 1552 r. podjęła próbę zmiany systemu wycho-
wania zakonników, która miała polegać na skoncentrowaniu nowicjuszy
w kilku głównych klasztorach prowincji i wydłużeniu czasu ich przygotowa-
nia do życia w zakonie²²¹. W dniu 21 V 1589 r. na rzymskiej kapitule gene-
ralnej zapadła decyzja, iż jednym z klasztorów, w którym będą przeprowa-
dzone egzaminy dla kandydatów do zakonu będzie klasztor w Łęczycy²²².
Jednak w 1594 r. generał Braci Kaznodziejów Hipolit Maria Beccaria naka-
zał stworzyć w polskiej prowincji nowicjaty jedynie w pięciu największych
klasztorach dominikańskich: Krakowie, Lwowie, Poznaniu, Wilnie i Gdańsku.
Kandydaci mieli, po odbyciu rocznej próby i obłóczynach, być kierowani do
tych klasztorów na 3-letni okres nowicjatu w odosobnionym, odizolowanym
od klasztoru *dormitorium*, które mogło pomieścić 6 ludzi²²³. Oznaczałoby
to, że konwent łęczycki stracił wówczas prawo do prowadzenia nowicjatu.
Jednak faktycznie nastąpiło to dopiero pod koniec drugiej dekady XVII w.,
kiedy przeprowadzono nową reformę, gdyż poprzednia w ogóle nie została
zrealizowana przez polskich dominikanów²²⁴.

***Studium grammaticae* (Szkoła gramatyki)**²²⁵

Początkowo przygotowanie językowe profesów było niesformalizowane
i istniało na poziomie konwentualnym. Dopiero w połowie XIV w. zaczęto
oficjalnie tworzyć osobne, partykularne szkoły gramatyki. Jednak w pro-

²²⁰ J. Kłoczowski, *Kształcenie...*, s. 115.

²²¹ ACPPOP, vol. I, s. 309; J. Kłoczowski, *Zakon Braci Kaznodziejów...*, s. 62; idem, *Polska prowincja dominikańska w XVI wieku 1520–1600*, SCWPTNKUL 1970, 19, s. 100; idem, *Dominikanie prowincji polskiej w okresie reform trydenckich...*, s. 338, 360.

²²² ACGOP, vol. V, s. 304.

²²³ J. Kłoczowski, *Zakon Braci Kaznodziejów...*, s. 70.

²²⁴ Ibidem, s. 70–71; idem, *Dominikanie prowincji...*, s. 437.

²²⁵ Zdaniem P. Kielara nazwa tego wstępnego okresu edukacji dominikańskiej wzięła się stąd, że kładziono w nim duży nacisk na naukę języka łacińskiego. Uczony ten twierdzi też, że szkoła gramatyki była związana z nowicjatem i stanowiła jak gdyby jego kontynuację (P. Kielar, *Organizacja szkolnictwa dominikańskiego w XIV w...*, s. 306; idem, *Studia...*, s. 276).

wincji polskiej nauczanie języka łacińskiego w szkołach o charakterze partykularnym poświadczane jest tylko w niewielu przypadkach, natomiast istniało w razie potrzeby w każdym klasztorze (należy założyć, że także w łęczyckim)²²⁶.

Nauka na tym poziomie trwała 2 lata (w okresie od 1325 do 1347 r. 3 lata)²²⁷. W zajęciach musieli brać udział ci zakonnicy (głównie młodzi), którzy byli niedostatecznie przygotowani do studiów teologicznych, zwłaszcza w dziedzinie znajomości języka łacińskiego, potrzebnego do liturgii i studiowania teologii²²⁸. „Według prawa kanonicznego, *studium grammaticae* należało do najbardziej podstawowych warunków otrzymania święceń kapłańskich”²²⁹. Z uczęszczania do szkoły gramatyki były zwolnione te osoby, które stosowną wiedzę (po kursie logiki) zdobyły jeszcze przed wstąpieniem do zakonu²³⁰.

Studia gramatyczne miały zapewnić młodym dominikanom dobrą znajomość łaciny w mowie i piśmie (była to kontynuacja nauki zaczętej już w nowicjacie) oraz wpoić im zasady *officium divinum*, nauczyć śpiewać, utrwalić znajomość konstytucji zakonnych, a także poprzez odpowiednią lekturę formować ich życie religijne²³¹. Do nauki gramatyki łacińskiej służyły przede wszystkim takie podręczniki jak *Doctrinale puerorum* Alexandra de Villa Dei, wraz z komentarzami Jana Desnera z Głogowa i Kaspra Rewirgasse oraz *Ars grammatica* Donata Aeliusa i *Ortographia* pióra Mikołaja Horlo oraz słowniki²³² – w łęczyckim konwencie na przełomie XVI i XVII w. korzystano

²²⁶ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 67–68; P. Kielar, *Organizacja szkolnictwa dominikańskiego w XIV w...*, s. 306.

²²⁷ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 68–69; idem, *Od studenta do magistra...*, s. 15; J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 220; J.B. Korolec, *Struktura organizacyjna szkół dominikańskich*, MSZHFSŚ, t. IX, 1968, s. 7–10; P. Kielar, *Organizacja szkolnictwa dominikańskiego w Polsce...*, s. 161, 163; idem, *Organizacja szkolnictwa dominikańskiego w XIV w...*, s. 306, 308; idem, *Studia...*, s. 271, 276.

²²⁸ P. Kielar, *Studia...*, s. 271–272.

²²⁹ Idem, *Organizacja szkolnictwa dominikańskiego w Polsce...*, s. 160.

²³⁰ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 69, 118.

²³¹ Ibidem, s. 67, 70; P. Kielar, *Organizacja szkolnictwa dominikańskiego w XIV w...*, s. 306; J. Kłoczowski, *Zakon dominikański i początki...*, s. 72.

²³² K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 123; P. Kielar stwierdził w 1975 r., że od 1346 r. w zakres szkół gramatycznych weszły także tzw. *grammaticalia* czyli traktaty na tematy językowe, wykładane spekulatywnie, mimo, iż wcześniej (1969) uważał, że stosowano je tylko w *studium artium* (P. Kielar, *Organizacja szkolnictwa dominikańskiego w XIV w...*, s. 306; idem, *Studia...*, s. 276).

zapewne ze znajdującego się w klasztornej bibliotece *Vocabularius'a brevilocus'a cum arte diphthongandi* Guarinusa Veronensis²³³.

W szkołach gramatycznych wykładowcami byli lektorzy gramatyki (*magistri pueorum*), wyznaczani przez przeorów poszczególnych konwentów spośród podległych sobie zakonników lub osób spoza klasztoru, w tym także świeckich. Tylko w szczególnych wypadkach takich lektorów wyznaczały władze prowincji. W Polsce stanowiska lektorów gramatyki powierzano najzdolniejszym słuchaczom szkół partykularnych: *artium* (w tym wypadku po jej ukończeniu), *naturarum*, a nawet *theologiae*. Byli to ludzie młodzi, dopiero zaczynający swoją zakonną i naukową karierę²³⁴.

***Studium theologiae* (Szkoła teologii)**

Funkcjonowało w każdym klasztorze od momentu jego powstania, gdyż było podstawą szkolnictwa dominikańskiego. Z chwilą utworzenia partykularnych studiów teologicznych (1288 r.) pozostała mu funkcja utrwalania wiedzy z teologii. Uczęszczać do tej szkoły musieli przez cały czas wszyscy obecni w klasztorze bracia (tylko ci, którzy złożyli już śluby zakonne) niezależnie od długości ich zakonnego stażu, pełnionej funkcji i duszpasterskiego doświadczenia. Była to szkoła permanentnego kształcenia teologicznego²³⁵. „Szkoły te odgrywały ogromną rolę w religijnym oraz umysłowym formowaniu zakonników i dawały im odpowiednią podbudowę teologiczną, niezbędną w posłudze duszpasterskiej, misjach, polemikach z heretykami i działalności inkwizycyjnej. [...] niektóre dominikańskie konwentualne szkoły teologii [...] nabrały charakteru studiów publicznych i otworzyły swe drzwi dla kleru diecezjalnego”²³⁶. Nauczanie w szkołach konwentualnych miało zatem charakter praktyczny – przygotowywało do głoszenia kazań i spełniania czynności duszpasterskich²³⁷.

²³³ APPDK. CPDCL, s. 57.

²³⁴ J.B. Korolec, *op. cit.*, s. 11; K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 67–68, 122.

²³⁵ K. Kaczmarek, *Od studenta do magistra...*, s. 12, 13; idem, *Szkoły i studia...*, s. 72; J. Kłoczowski, *Polska prowincja dominikańska w wiekach...*, s. 50; idem, *Dominikanie polscy...*, s. 215; idem, *Dominikanie w środkowo-wschodniej Europie i ich kultura intelektualna oraz pastoralna w wiekach średnich*, [w:] *Dominikanie w środkowej Europie w XIII–XV wieku*, red. J. Kłoczowski, J.A. Spież, Poznań 2002, s. 158–159; idem, *Zakon dominikański...*, s. 69; idem, *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu...*, s. 22–23, P. Kielar, *Studia...*, s. 464; idem, *Organizacja szkolnictwa dominikańskiego w XIV w...*, s. 305–306; idem, *Organizacja szkolnictwa dominikańskiego w Polsce...*, s. 159–160, 161; J.A. Spież, *op. cit.*, s. 96.

²³⁶ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 72.

²³⁷ P. Kielar, *Studia...*, s. 275.

W konwentualnym studium teologicznym wykładano *Biblię* z glossami, *Sentencje* Piotra Lombarda, *Historię scholastyki* Piotra Comestora, a także wybrane traktaty św. Tomasza z Akwinu (od XIV w.)²³⁸. Duże zastosowanie miały także podręczniki dla spowiedników²³⁹ – na przełomie XVI i XVII w. w bibliotece łeczyckiego konwentu znajdowały się: *Summa de casibus conscientiae* Bartłomieja de S. Concordio i *Methodus confessionis* Piotra z Soto²⁴⁰. Poziom zajęć musiał być dostosowany do możliwości wszystkich obecnych w konwencie braci, zwłaszcza młodych profesów²⁴¹.

Studium conventuale theologiae było prowadzone przez lektora (*lector principalis*), zwanego po prostu lektorem lub lektorem teologii, mianowanego przez prowincjała lub kapitułę prowincji²⁴². Bez niego od 1228 r. nie mógł

²³⁸ Ibidem, s. 275; K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 84–85.

²³⁹ P. Kielar, *Studia...*, s. 275.

²⁴⁰ APPDK. CPDCL, s. 71.

²⁴¹ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 84.

²⁴² K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 77, 85, 136; J. Kłoczowski, *Kształcenie...*, s. 116; idem, *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu...*, s. 286; lektorem zostawał ten zakonnik, który przez co najmniej 4 lata słuchał wykładów z teologii, a w drugiej połowie XVI w. dodatkowo jeszcze przez 2 lata z filozofii w *Studium Generale*, ukończył także 2-letnie (do 1346 r. 3-letnie) *studium artium* i 2 letnie *studium naturarum* oraz przez pewien czas (po 2 lata) pomocniczo wykładał na niższych studiach, a także głosił kazania i uczęszczał do szkoły konwentualnej. Dopiero wówczas zostawał, za aprobatą swoich przełożonych, po stwierdzeniu przez nich predyspozycji moralnych, lektorem pełnoprawnym, nazywanym publicznym (*lector publicus, ordinarius*), a w szkole teologicznej głównym (*lector principalis*). Kapituły prowincjalne miały obowiązek prezenty kandydata na lektora generałowi zakonu z prośbą o promocję. Od 1519 r. w prowincji polskiej został wprowadzony, ze względu na niski poziom merytoryczny lektorów, egzamin dla kandydatów na stopień lektorski, który musieli zdawać przed *definitorium* kapituły prowincjalnej. Od 1589 r. nie wolno było prosić o promocję lektorską dla zakonników, którzy byli skazani na karę *gravioris culpa*e. Lektor miał prawo używać tytułu „doktora teologii”, głosić wykłady publiczne i prowadzić dysputy *de quodlibet* (na wybrany przez uczestników temat). Wśród personelu nauczającego lektorat teologii był stopniem najwyższym, po którym następowały już ewentualnie stopnie uniwersyteckie licencjata, bakałarza i magistra (mistrza) – profesora. Klasztor mający w swych murach taką osobę mógł dopuścić do wykładów w swojej szkole także świeckich duchownych. Jeśli nie było w konwencie lektora po 4-letnim kursie teologii, zajęciami mógł pokierować inny zakonnik (*lector privatus*), ale szkoła traciła uprawnienia studium publicznego i była przeznaczona tylko dla zakonników. Lektor musiał bez przerwy przebywać na terenie konwentu za wyjątkiem czasu, w którym miało miejsce duże natężenie pracy kaznodziejskiej (Adwent, Wielki Post) a także, gdy większość braci przebywała poza klasztorem. Lektorom powierzano ważne zadania kościelne i państwowe. Często występują w dokumentach jako świadkowie. W wewnętrznej hierarchii konwentów lektor zajmował miejsce tuż po przeorze, podprzeorze i przebywających w klasztorze magistrach (mistrzach) teologii (K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 77, 80; P. Kielar, *Organizacja szkolnictwa dominikańskiego w XIV w...*, s. 308; idem, *Studia...*, s. 274, 288, 291–294, 299; J. Kłoczowski, *Kształcenie...*, s. 116; idem, *Studia...*, s. 466; idem, *Polska*

powstać żaden nowy klasztor²⁴³. Lektor musiał codziennie prowadzić lekcje, które obejmowały jeden wykład z *Biblii* i jeden z *Sentencji* Piotra Lombarda. Niektórzy konwentualni lektorzy teologii prowadzili zajęcia także w szkołach partykularnych, wykładając wybrane księgi *Biblii*²⁴⁴.

W organizowaniu, prowadzeniu i sprawdzaniu wiedzy uczniów pomagali lektorowi dwaj zakonnicy, piastujący stanowiska sublektora i magistra studentów²⁴⁵.

W omawianym okresie w źródłach zostało odnotowanych tylko dwóch łęczyckich konwentualnych lektorów teologii. Byli to: Marcin, lektor w 1408 r. i Marcin Knolle, lektor i zarazem przeor w 1447 r.²⁴⁶ Wg J. Kłoczowskiego i K. Kaczmarka, którzy twierdzą, że za dowód funkcjonowania w danym klasztorze konwentualnej szkoły teologii należy uznać obecność lektora²⁴⁷, należałoby przyjąć, że w Łęczycy tylko w tych latach istniała taka szkoła. Jednak w myśl postanowień pierwszych kapituł generalnych konwentualne studium teologii musiało być w każdym konwencie i to od początku jego istnienia²⁴⁸. Należy zatem stwierdzić, że *studium conventuale theologiae* funkcjonowało w łęczyckim klasztorze już od momentu jego powstania, a co za tym idzie także uznać, że faktyczna liczba konwentualnych lektorów teologii w tym konwencie była zdecydowanie większa niż podają to źródła.

provincia dominikańska w średniowieczu..., s. 286; J.B. Korolec, *op. cit.*, s. 6–7; R. Świętochowski, *Szkolnictwo teologiczne dominikanów*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, red. M. Rechowicz, t. 2: *Od odrodzenia do oświecenia*, cz. 2: *Teologia neoscholastyczna i jej rozwój w Akademiach i szkołach zakonnych*, Lublin 1975, s. 215, 216).

²⁴³ P. Kielar, *Organizacja szkolnictwa dominikańskiego w XIV w...*, s. 308; idem, *Organizacja szkolnictwa dominikańskiego w Polsce...*, s. 159; R. Świętochowski, *op. cit.*, s. 216.

²⁴⁴ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 77, 255.

²⁴⁵ Ibidem, s. 85; magister studentów przygotowywał salę do wykładu, dostarczał studentom przybory do pisania, zdolniejszym spośród nich przydzielał osobne cele, w których mogli poświęcać się lekturze, organizował powtórki, dysputy i konferencje religijne, opiekował się przychodzącymi na wykłady gośćmi. Od 1517 r. w Polsce magister studentów musiał odbyć 3-letni kurs teologii w *Studium Generale* (ibidem, s. 86; J. Kłoczowski, *Kształcenie...*, s. 116; idem, *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu...*, s. 286; R. Świętochowski, *op. cit.*, s. 215).

²⁴⁶ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 142, 506, 511; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *op. cit.*, s. 100; APPDK. CPDCL, s. 2.

²⁴⁷ J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 217; K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 136.

²⁴⁸ Zob. wyż.

SZKOŁY PARTYKULARNE

Określenie *particulare* dla tego rodzaju szkół oznaczało, że rekrutacja do nich była ograniczona tylko do granic danej prowincji²⁴⁹. Były one organizowane w wybranych klasztorach, do których kierowano zakonników z kilku innych konwentów. Uczęszczali do nich bracia, którzy wyróżniali się zdolnościami, mieli odpowiedni staż życia w zakonie, posiadali dobrą znajomość łaciny, konstytucji zakonnych, liturgii i śpiewu kościelnego. Były przeznaczone tylko i wyłącznie dla dominikanów. Studia partykularne przygotowywały swoich słuchaczy do nauki i wykładów w zakonnych studiach generalnych²⁵⁰. „Studium partykularne miało w zasadzie program podobny do generalnego i obejmowało wieloletni cykl zajęć, od znajomości łaciny, czyli gramatyki, poprzez filozofię do teologii; od generalnego różniło się zapewne tylko poziomem, brakiem specjalizacji i bardziej powierzchownym realizowaniem tego scholastycznego programu [...]”²⁵¹. W XIV i XV w. dominikanie łączyli w jednym klasztorze nauczanie różnych dyscyplin²⁵².

Zdaniem R. Świętochowskiego obecność diakona (Erazma²⁵³) i subdiakona (Szymona²⁵⁴) w łęczyckim konwencie w 1458 r. świadczyłyby o istnieniu wówczas studium filozoficzno-teologicznego²⁵⁵. Nie potwierdza tego K. Kaczmarek²⁵⁶. Należy się zgodzić z tym ostatnim, tym bardziej, że w asygnacjach zakonników zostało wyraźnie zaznaczone, gdy któryś z jeszcze nie wyświęconych na kapłana braci był kierowany do danego klasztoru w charakterze studenta partykularnego²⁵⁷. Co prawda istniała wówczas w Łęczycy szkoła teologii ale na poziomie konwentualnym, w której w XV w. jedynie uzupełniano i pogłębiano wiedzę zdobytą w studium partykularnym²⁵⁸.

W 1462 r. Michał z Bochni został mianowany lektorem *artium* w łęczyckim konwencie. Świadczy to o tym, że istniała tam wtedy partykularna szkoła logiki²⁵⁹.

²⁴⁹ J. Kłoczowski, *Zakon dominikański...*, s. 73.

²⁵⁰ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 168.

²⁵¹ J. Kłoczowski, *Kształcenie...*, s. 120.

²⁵² K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 238.

²⁵³ ACPPOP, vol. I, s. 50.

²⁵⁴ Ibidem, s. 49.

²⁵⁵ R. Świętochowski, *op. cit.*, s. 241.

²⁵⁶ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 228, 245, 259.

²⁵⁷ ACPPOP, s. 51, 70, 72.

²⁵⁸ Zob. wyż.

²⁵⁹ ACPPOP, vol. I, s. 72; K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 225, 228, 304, 516.

Trzy lata później brat Stanisław z łęczycyckiego klasztoru został wyznaczony na studenta partykularnego w swoim macierzystym konwencie²⁶⁰. Niestety, zapis źródłowy „[...] pro studente particulari [...]” jest zbyt enigmatyczny, aby określić konkretnie profil naukowy istniejącej wówczas szkoły, w której uczył się Stanisław – mogło to być zarówno studium *artium* jak i filozofii, czy też teologii²⁶¹.

***Studium artium/logicae* (Szkoła sztuk/logiki)**

W Zakonie Braci Kaznodziejów powstało ok. połowy XIII w.²⁶² Do 1346 r. nauka w takich szkołach trwała 3 lata, a od tego roku 2 lata²⁶³. W zajęciach uczestniczyli ci bracia, którzy mieli co najmniej dwuletni staż w zakonie oraz wyróżniali się zdolnościami w nauce i życiu kościelno-zakonnym. Lekcje w *studium artium* zaczynały się w końcu czerwca i trwały do 24 czerwca następnego roku²⁶⁴. Każda szkoła *artium* była trzyletnią szkołą jednoklasową. Po trzech latach zaczynano naukę od pierwszego roku²⁶⁵. W XV w. w polskiej prowincji dominikańskiej każdy nowy rocznik studentów był kierowany zwykle do innego klasztoru²⁶⁶.

„Dominikańskie szkoły *artium* od samego początku swojego istnienia kładły [...] nacisk na nauczanie logiki, co bez wątplenia miało związek z postępującą w XIII w. recepcją pism Arystotelesa, rozwojem scholastyki i coraz powszechniejszym stosowaniem dialektyki w biblijnej egzegezie”²⁶⁷. Studia te dawały podstawę wszelkiej wiedzy o scholastyce²⁶⁸. Dzieliły się na szkoły logiki „starej” i logiki „nowej”²⁶⁹. Wykładano w nich: *Analityki pierwsze* (*Analitica priora*), *Analityki wtóre* (*Analitica posteriora*), *Kategorie* (*Categoriae*), *Topiki* (*Topica*) i *Peri hermenais* Arystotelesa, *Isagogę* (*Isagoga*) Porfiriusza, *De sophisticis elenchis* i *Liber de sex principiis* Gilberta de la Porée oraz *Summulae logicales* (*Traktat*) Piotra Hiszpana²⁷⁰.

²⁶⁰ ACPPOP, vol. I, s. 82; K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 547.

²⁶¹ ACPPOP, vol. I, s. 82; K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 228, 231, 246, 259, 547.

²⁶² K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 171–172; P. Kielar, *Organizacja szkolnictwa dominikańskiego w Polsce...*, s. 160.

²⁶³ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 175; J.B. Korolec, *op. cit.*, s. 21.

²⁶⁴ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 175.

²⁶⁵ P. Kielar, *Studia...*, s. 280.

²⁶⁶ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 230.

²⁶⁷ Ibidem, s. 170, 178.

²⁶⁸ J. Kłoczowski, *Dominikanie w środkowo-wschodniej...*, s. 159.

²⁶⁹ Ibidem, *Zakon dominikański...*, s. 72; K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 178.

²⁷⁰ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 178–179; J.B. Korolec, *op. cit.*, s. 14.

Zajęcia w szkole logiki prowadził lektor *artium*. Musiał mieć on ukończony co najmniej kurs logiki oraz filozofii (*naturarum*) i uzyskał pozytywną opinię o swoich kompetencjach od własnych nauczycieli. Lektor „sztuk” nie mógł opuścić swojego stanowiska, dopóki nie wyznaczono na jego miejsce odpowiednio przygotowanego następcy. Od końca XIV w. funkcję nauczyciela logiki powinni obligatoryjnie sprawować zakonnicy, którzy zamierzali podjąć naukę w *Studium Generale*. Od XV w. lektorami logiki bywali zwykle początkujący lektorzy teologii. W szczególnych i raczej odosobnionych przypadkach funkcję lektora *artium* powierzano osobom świeckim²⁷¹.

Od połowy XV w. rola partykularnych szkół logiki malała, gdyż coraz większa liczba zakonników zapisywała się i promowała na uniwersyteckich wydziałach *artium*²⁷².

***Studium naturarum-naturalium/philosophiae* (Szkola filozofii)**

Zaczęto je tworzyć od drugiej połowy XIII w., a ostatecznie upowszechniły się w całym zakonie, w tym i w polskiej prowincji, na początku czternastego stulecia²⁷³. Nauka trwała w nich przez 2 lata, w czasie których wykładano filozofię naturalną i moralną (etykę), opierając się przede wszystkim na dziełach Arystotelesa i komentarzach do nich oraz wybranych pismach św. Tomasza²⁷⁴.

W *studium naturarum* mogli uczyć się zakonnicy, którzy ukończyli szkołę *artium*. Obowiązywały ich codzienne i cotygodniowe powtórki przerobionego materiału; ich postępy w wiedzy kontrolowali odwiedzający konwenty wizytatorzy²⁷⁵.

W *studium naturarum* zajęcia prowadził lektor *naturalium*, zwany też lektorem filozofii, magistrem *naturarum* lub magistrem studentów. Musiał on nauczać wcześniej w szkołach teologicznych *Sentencji* Piotra Lombarda lub przynajmniej przez 2 lata słuchał ich wykładów i uzyskał potwierdzenie swoich kompetencji od własnych nauczycieli²⁷⁶.

²⁷¹ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 176–177; J.B. Korolec, *op. cit.*, s. 6–7; P. Kielar, *Studia...*, s. 276.

²⁷² K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 192.

²⁷³ Ibidem, *Szkoły...*, s. 187, 189, 236.

²⁷⁴ Ibidem, s. 190–192; idem, *Od studenta...*, s. 15; P. Kielar, *Organizacja szkolnictwa dominikańskiego w Polsce...*, s. 163; idem, *Organizacja szkolnictwa dominikańskiego w XIV w...*, s. 308, 309; J.B. Korolec, *op. cit.*, s. 7, 14; J. Kłoczowski, *Zakon dominikański...*, s. 72.

²⁷⁵ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 189.

²⁷⁶ Ibidem, s. 189.

Od połowy XV w. rola partykularnych szkół filozofii malała z tych samych powodów co i szkół *artium*²⁷⁷.

***Studium theologiae* (Szkoła teologii)**

Partykularne szkoły teologiczne zostały powołane do życia w 1288 r. Nauka trwała w nich 3 lata z czego przez 2 lata wykładano *Biblię*, a przez rok *Sentencje* Piotra Lombarda²⁷⁸. Do tych studiów uczęszczać mogli zakonnicy, którzy ukończyli szkoły *artium* i *naturarum*²⁷⁹.

Zajęcia były prowadzone albo przez lektora teologii, zwanego lektorem *Sentencji*, albo przez kursora (początkujący lektor) lub też przez obydwóch razem – w tym ostatnim wypadku lektor wykładał *Sentencje*, a kursor czytał albo je albo *Biblię* i wyjaśniał jej sens literalny. Pomagał im magister studentów, który odpowiadał za organizowanie lekcji, obecność uczniów na wykładach, powtórkach i dysputach, dyscyplinę scholarów i ich postępy w nauce, a także ugruntowywał wiadomości studentów z zakresu filozofii moralnej, sporządzał sprawozdania z działalności szkoły dla władz prowincji i czuwał nad jakością wykładów i zgodnością ich treści z nauką Kościoła²⁸⁰. W początkach XVI w. w prowincji polskiej Zakonu Kaznodziejów zdarzało się, że kapituły prowincjalne wyznaczały tę samą osobę zarówno na lektora jak i na kursora do tego samego konwentu²⁸¹.

²⁷⁷ Ibidem, s. 192.

²⁷⁸ Ibidem, s. 199, 200; P. Kielar, *Organizacja szkolnictwa dominikańskiego w Polsce...*, s. 161; idem, *Organizacja szkolnictwa dominikańskiego w XIV w....*, s. 307; idem, *Studia...*, s. 277; J.A. Spież, *op. cit.*, s. 101; J.B. Korolec, *op. cit.*, s. 17, 21.

²⁷⁹ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 199.

²⁸⁰ Ibidem, s. 136, 201–202, 255–257; P. Kielar, *Organizacja szkolnictwa dominikańskiego w XIV w....*, s. 309; lektor i kursor pracowali razem tylko w szkole partykularnej (P. Kielar, *Organizacja szkolnictwa dominikańskiego w XIV w.*, s. 311); po kilku latach prowadzenia wykładów i kierowania partykularną szkołą teologii lektor mógł, na prośbę władz prowincji, otrzymać od kapituły generalnej skierowanie do *Studium Generale* dla odbycia wykładów *pro gradu et forma magisterii*. Zaczynano je od wykładów *Biblii* (*lector biblicus, biblicus*), a następnie *Sentencji* Piotra Lombarda (*cursor Sententiarum*). Po ich zakończeniu kandydat na magistra zostawał magistrem studentów (stanowisko mniej więcej podobne do dzisiejszego asystenta, ale o zmniejszonym zakresie działalności) i miał zlecone wykłady z filozofii moralnej i wybranych tekstów św. Tomasza z Akwinu oraz pełnił funkcje administracyjne. W następnym roku rozpoczynał uroczyste wykłady z *Sentencji* i tym samym stawał się właściwym bakałarzem (*baccalarius formatus*). Bakałarz musiał wyłożyć wszystkie księgi *Sentencji* przez 4 lata, aby ostatecznie uzyskać na uniwersytecie najwyższy wówczas stopień naukowy magistra teologii (P. Kielar, *Studia...*, s. 299, 300; idem, *Organizacja szkolnictwa dominikańskiego w Polsce...*, s. 162; R. Świętochowski, *op. cit.*, s. 214, 216–217).

²⁸¹ J. Kłoczowski, *Studia...*, s. 466.

Podstawowym zadaniem dominikanów było głoszenie Ewangelii po całym świecie²⁸². Mogły to czynić jedynie osoby mające odpowiednie przygotowanie teologiczne. Dlatego też Bracia Kaznodzieje kładli tak duży nacisk na naukę. W tym celu stworzyli własny, rozbudowany system szkolnictwa na wszystkich szczeblach edukacji: podstawowym – szkoły konwentualne, średnim – szkoły partykularne i wyższym – studia generalne. Szkoły konwentualne istniały wówczas w każdym klasztorze, a zatem także w łeczyckim. Natomiast szkoły partykularne występowały czasowo i doraźnie w wybranych konwentach. W XV w. partykularne studia *artium*, filozofii i teologii znajdowały się również w Łęczycy. Tam też do schyłku drugiej dekady XVII w., jak w każdym polskim klasztorze dominikańskim, funkcjonował nowicjat. Natomiast *Studium Generale* w polskiej prowincji znajdowało się w Krakowie.

²⁸² J. Salij, *op. cit.*, s. 25; W.A. Hinnebusch, *op. cit.*, s. 97; J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 11, 14; F.D. Boespflug, *op. cit.*, s. 47.

PROZOPOGRAFIA ŁĘCZYCKIEGO KONWENTU DOMINIKAŃSKIEGO W ŚREDNIOWIECZU²⁸³

Pierwsi Bracia Kaznodzieje przybyli do Polski, konkretnie do Krakowa, w 1222 r., 5 lat po powstaniu zakonu. Wkrótce założono nowe konwenty także w innym miejscowościach, tak iż już w latach 1225–1228 utworzono polską prowincję dominikańską, obejmującą początkowo również Czechy wraz z Morawami (do 1301 r.)²⁸⁴.

Pół wieku później, prawdopodobnie pomiędzy 1275 a 1279 r., a na pewno przed 14 XII 1297 r. powstał klasztor w Łęczycy. Jego fundację przypisuje się książętom łęczyckim Władysławowi Łokietkowi i jego bratu Kazimierzowi II Kazimierzowicowi²⁸⁵. Okres pomyślności miejscowego konwentu przypadł na średniowiecze. Mieściły się wówczas tutaj nowicjat, konwentualne szkoły gramatyki i teologii oraz, czasowo, partykularne studia *artium*, filozofii i teologii²⁸⁶. W tym czasie odbyły się w Łęczycy też 4 kapituły prowincjalne Braci Kaznodziejów²⁸⁷. Liczba dominikanów przebywających co roku w łęczyckim klasztorze nie spadała wówczas poniżej 12 zakonników, co

²⁸³ Artykuł opublikowany w *In tempore belli et pacis. Ludzie – miejsca – przedmioty. Księga pamiątkowa dedykowana prof. dr. hab. Janowi Szymczakowi w 65-lecie urodzin i 40-lecie pracy naukowo-dydaktycznej*, red. T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, Warszawa 2011, s. 285–295.

²⁸⁴ ACPPOP, vol. I (1225–1601), wyd. R.F. Madura, Romae 1972, s. XII; J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 17, 19; P. Kielar, *Początki zakonu...*, s. 42–43, 57; R. Rosin, *Dzieje miasta do końca XVI w...*, s. 150–151; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *op. cit.*, s. 98.

²⁸⁵ APPDK. CPDCL, s. 11–12; K. Małczyński, *Kilkanaście dokumentów Władysława Łokietka z lat 1296–1320*, *SŻ*, t. VI, 1961, nr 3.; J. Kłoczowski, *op. cit.*, s. 289, 301–302; J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 208; R. Rosin, *op. cit.*, s. 151; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *op. cit.*, s. 98.

²⁸⁶ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 56, 57, 67, 68, 72, 225, 228, 231, 246, 259, 304, 516, 547.

²⁸⁷ ACPPOP, vol. I, s. XXV–XXVII, s. 55, 115, 266–268; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *op. cit.*, s. 99; R. Rosin, *op. cit.*, s. 152.

było niezbędnym minimum do utrzymania autonomii konwentu²⁸⁸. Jednak na początku XVI w. sytuacja kadrowa znacznie się pogorszyła. Już w 1505 r. w Łęczycy przebywało mniej niż 12 dominikanów, co spowodowało, że klasztor utracił swoją samodzielność²⁸⁹.

O potencjale religijnym, intelektualnym i kulturowym każdego konwentu decydowali i decydują jego członkowie. Poniżej przedstawiono listę Braci Kaznodziejów wchodzących w skład łęczyckiego zgromadzenia dominikańskiego w XIII–XV w.

1. **ANDRZEJ** przeor łęczycki w 1481 r.²⁹⁰
2. **ANDRZEJ FABRI** w 1450 r. asygnowany z konwentu sieradzkiego do łęczyckiego klasztoru; w 1458 r. został przeniesiony z Łęczycy do konwentu kołomyjskiego na stanowisko polskiego kaznodziej²⁹¹.
3. **ANDRZEJ LISZEK** w dniu 21 III 1476 r., wraz ze swoimi 12 współbraćmi, wydzierżawił Pawłowi i Marcie Lechom, mieszczanom łęczyckim, ogród podmiejski za pół grzywny²⁹².
4. **BERNARD** przeor łęczycki w 1494 r.²⁹³
5. **BŁAŻEJ** w dniu 2 II 1482 r. został asygnowany z konwentu oświęcimskiego do klasztoru łęczyckiego; zostały mu wówczas darowane wszystkie kary, które nałożyli na niego „[...] *praelati* [...]” oraz kara za samowolne opuszczenie klasztoru²⁹⁴.

²⁸⁸ J. Kłoczowski, *Zakon Braci Kaznodziejów...*, s. 22, 60; J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 242; W.A. Hinnebusch, *op. cit.*, s. 100; F.D. Boespflug, *op. cit.*, s. 38; R. Rosin, *op. cit.*, s. 152

²⁸⁹ J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 243; na przełomie XV i XVI w. w Zakonie Braci Kaznodziejów pojawiły się tak duże kłopoty związane z rekrutacją nowych członków, że każdemu zakonnikowi, który zwerbował kilku kandydatów przyznawano tytuł jubilata (J. Kłoczowski, *Reforma polskiej prowincji dominikańskiej...*, s. 89; idem, *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu...*, s. 212).

²⁹⁰ T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *op. cit.*, s. 99.

²⁹¹ ACPPOP, s. 39, 50; W. Bucichowski, *Lista lektorów dominikańskich prowincji polskiej od erygowania prowincji (1225) do roku 1525*, PT, t. VI–VII, 1997, s. 81; J.B. Korolec, *Lista lektorów i szkół dominikańskich w Polsce w XV w.*, „Materiały i Studia Zakładu Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej” 1965, 4, s. 279.

²⁹² APPDK. CPDCL, s. 52–53.

²⁹³ T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *op. cit.*, s. 99.

²⁹⁴ ACPPOP, vol. I, s. 604.

6. **ERAZM** w 1458 r. był diakonem, którego asygnowano z klasztoru tczewskiego do Łęczycy²⁹⁵.

7. **EUGENIUSZ** kantor w łęczyckim konwencie w 1476 r.²⁹⁶; w dniu 21 III 1476 r., wraz ze swoimi 12 współbraćmi, wydzierżawił Pawłowi i Marcie Lechom, mieszczanom łęczyckim, ogród podmiejski za pół grzywny²⁹⁷.

8. **GASPAR** zdaniem W. Bucichowskiego był łęczyckim dominikaninem, który w 1399 r. został wysłany na dwa lata na studia teologiczne w *Studium Generale* w Lipsku²⁹⁸; K. Kaczmarek twierdzi natomiast, że pochodzenie konwentualne tego zakonnika jest nieznane²⁹⁹.

9. **GASPAR** organista z konwentu opatowskiego; w 1465 r. został przeniesiony do klasztoru w Łęczycy³⁰⁰; W. Kapeć identyfikuje go z Gasparem Iudeusem (Iudeus), który w 1461 r. był organistą w konwencie toruńskim, rok później w Świdnicy i Piotrkowie Trybunalskim, a przed 1465 r. w Opatowcu³⁰¹.

10. **JAKUB** w 1483 r. był kaznodzieją w łęczyckim klasztorze; kapituła sandomierska z tego roku wysłała go na pierwsze 2 lata studiów do Paryża³⁰²; K. Kaczmarek uważa, że Jakub miał gruntowne przygotowanie teologiczne, gdyż tego wymagał urząd kaznodziei. Możliwe, że głoszenie przez niego kazań w Łęczycy wchodziło w skład praktyki duszpasterskiej, jakiej poddawano każdego kandydata na lektora; nie wiadomo jakie były dalsze jego losy³⁰³.

11. **JAKUB GŁASNOWSKI** w dniu 21 III 1476 r., wraz ze swoimi 12 współbraćmi, wydzierżawił Pawłowi i Marcie Lechom, mieszczanom łęczyckim, ogród podmiejski za pół grzywny³⁰⁴.

²⁹⁵ Ibidem, s. 50; R. Kubicki, *op. cit.*, s. 157.

²⁹⁶ APPDK. CPDCL, s. 52.

²⁹⁷ APPDK. CPDCL, s. 52–53.

²⁹⁸ W. Bucichowski, *op. cit.*, s. 103.

²⁹⁹ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 406.

³⁰⁰ Ibidem, s. 82.

³⁰¹ W. Kapeć, *Organy i organiści w polskich klasztorach dominikańskich od XIII do XX w.*, Lublin-Warszawa 1998, s. 183.

³⁰² ACPPPOP, vol. I, s. 115.

³⁰³ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 463; J. Kłoczowski, *Ze związków Polski z krajami zachodnimi u schyłku średniowiecza. Studia zagraniczne dominikanów prowincji polskiej*, [w:] *Polska w Europie. Studia Historyczne*, red. H. Zins, Lublin 1968, s. 133.

³⁰⁴ APPDK. CPDCL, s. 52–53.

12. **JAN**, przeor łęczycki w latach 1419–1420; Mikołaj z Wielopola musiał oddać mu w ciągu 2 tygodni 10 grzywien długu³⁰⁵.
13. **JAN** w 1461 r. asygnowany z konwentu żnińskiego do klasztoru łęczyckiego³⁰⁶.
14. **JAN** przeor łęczycki w 1462 r.³⁰⁷
15. **JAN** był kapłanem w 1476 r.³⁰⁸; w dniu 21 III 1476 r., wraz ze swoimi 12 współbraćmi, wydzierżawił Pawłowi i Marcie Lechom, mieszczanom łęczyckim, ogród podmiejski za pół grzywny³⁰⁹.
16. **JAN** przeor łęczycki w 1472, 1473 i 1476 r.³¹⁰; w dniu 21 III 1476 r., wraz ze swoimi 12 współbraćmi, wydzierżawił Pawłowi i Marcie Lechom, mieszczanom łęczyckim, ogród podmiejski za pół grzywny³¹¹.
17. **JAN BEWETCHRYDER** w 1458 r. asygnowano go z konwentu ząbkowickiego do Łęczycy³¹².
18. **JAN BOMEK** w 1462 r. asygnowany z konwentu bocheńskiego do Łęczycy³¹³.
19. **JAN KALOFSKI** w 1461 r. asygnowany z konwentu sieradzkiego do klasztoru w Łęczycy³¹⁴.
20. **JAN ŁAZANKA** w dniu 22 XI 1338 r. słuchał ogłoszenia w łęczyckim kościele dominikańskim św. Jana Chrzciciela pozwu do Krzyżaków na proces warszawski³¹⁵.

³⁰⁵ AGAD. ZŁŁ, ks. VI, k. 492; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *op. cit.*, s. 99.

³⁰⁶ ACPPPOP, vol. I, s. 62.

³⁰⁷ APPDK. CPDCL, s. 45.

³⁰⁸ APPDK. CPDCL, s. 52.

³⁰⁹ APPDK. CPDCL, s. 52–53.

³¹⁰ APPDK. CPDCL, s. 52; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *op. cit.*, s. 99.

³¹¹ APPDK. CPDCL, s. 52–53.

³¹² ACPPPOP, vol. I, s. 50.

³¹³ *Ibidem*, s. 71.

³¹⁴ *Ibidem*, s. 62.

³¹⁵ *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum* (dalej: *Lites*), wyd. 2, Poznań 1890, s. 75.

21. **JAN PIELUTEK** w 1461 r. asygnowany z konwentu sieradzkiego do konwentu łączyckiego³¹⁶.
22. **JAN PRABORII** przeor łączycki w 1468 r., który został mianowany wówczas kaznodzieją generalnym przez kapitułę warecką³¹⁷.
23. **JAN Z LONEK** w 1458 r. został zakrystianem w łączyckim klasztorze³¹⁸.
24. **JAN Z ŁĘCZYCY** w 1399 r. został skierowany na dwa lata studiów teologicznych do Lipska³¹⁹; S. Barącz uważa go za „doktora teologii” i zalicza go do świątobliwych uczonych i pisarzy, który napisał *Elenchus scriptorum Dominicanorum*³²⁰.
25. **JAN Z ŁĘCZYCY** w 1458 r. asygnowany z Łęczycy do konwentu bocheńskiego³²¹.
26. **KLEMENS** z konwentu łączyckiego w 1421 r.³²²
27. **LEONARD** podprzeor łączycki w 1338 r., który w dniu 22 listopada tegoż roku słuchał ogłoszenia w łączyckim kościele dominikańskim św. Jana Chrzciciela pozwu do Krzyżaków na proces warszawski³²³.
28. **ŁUKASZ**, przeor łączycki w 1427 r.³²⁴
29. **MACIEJ** kantor w łączyckim konwencie w 1476 r.³²⁵; w dniu 21 III 1476 r., wraz ze swoimi 12 współbraćmi wydzierżawił Pawłowi i Marcie Lechom, mieszczanom łączyckim, ogród podmiejski za pół grzywny³²⁶.

³¹⁶ ACPPPOP, vol. I, s. 62.

³¹⁷ Ibidem, s. 95.

³¹⁸ Ibidem, s. 52.

³¹⁹ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 410; P. Kielar, *Studia nad kulturą...*, s. 295, 354; J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 228, p. 5.

³²⁰ S. Barącz, *op. cit.*, s. 173.

³²¹ ACPPPOP, vol. I, s. 50.

³²² AGAD. ZŁI, ks. VII, k. 9.

³²³ *Lites*, s. 75.

³²⁴ T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *op. cit.*, s. 99.

³²⁵ APPDK. CPDCL, s. 52.

³²⁶ APPDK. CPDCL, s. 52–53.

30. **MACIEJ MASZTA** w dniu 21 III 1476 r., wraz ze swoimi 12 współbraćmi, wydzierżawił Pawłowi i Marcie Lechom, mieszczanom łęczyckim, ogród podmiejski za pół grzywny³²⁷.
31. **MACIEJ PŁACHTA** w 1461 r. asygnowany z konwentu łęczyckiego do konwentu sandomierskiego³²⁸.
32. **MARCIN** w 1408 r. lektor w konwentualnej szkole teologii; brał wówczas udział, jako sędzia polubowny, w jednej ze spraw toczących się przed sądem ziemskim łęczyckim³²⁹.
33. **MARCIN KNOLLE**, przeor łęczycki w 1447 i 1449 r. oraz lektor w miejscowej szkole konwentualnej teologii w 1447 r.³³⁰; K. Kaczmarek identyfikuje go z Markiem Knolle, lektorem w Poznaniu w 1461 r.³³¹
34. **MICHAŁ** w 1461 r. asygnowany z konwentu płockiego do konwentu łęczyckiego³³².
35. **MICHAŁ** w 1465 r. kapituła sandomierska pozostawiła go w łęczyckim klasztorze³³³.
36. **MICHAŁ** podprzeor łęczycki w 1476 r.³³⁴; w dniu 21 III 1476 r., wraz ze swoimi 12 współbraćmi, wydzierżawił Pawłowi i Marcie Lechom, mieszczanom łęczyckim, ogród podmiejski za pół grzywny³³⁵.
37. **MICHAŁ** kaznodzieja łęczycki w 1476 r.³³⁶; w dniu 21 III 1476 r., wraz ze swoimi 12 współbraćmi, wydzierżawił Pawłowi i Marcie Lechom, mieszczanom łęczyckim, ogród podmiejski za pół grzywny³³⁷.

³²⁷ APPDK. CPDCL, s. 52–53.

³²⁸ ACPPPOP, vol. I, s. 61.

³²⁹ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 506; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *op. cit.*, s. 100.

³³⁰ APPDK. CPDCL, s. 2; K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 142, 511; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *op. cit.*, s. 99.

³³¹ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 511.

³³² ACPPPOP, vol. I, s. 62.

³³³ *Ibidem*, vol. I, s. 82.

³³⁴ APPDK. CPDCL, s. 52.

³³⁵ APPDK. CPDCL, s. 52–53.

³³⁶ APPDK. CPDCL, s. 52.

³³⁷ APPDK. CPDCL, s. 52–53.

38. **MICHAŁ Z BOCHNI** w 1461 r. był kaznodzieją bocheńskim, który został kaznodzieją generalnym, a rok później asygnowano go do klasztoru w Łęczycy na lektora *artium* i kaznodzieję³³⁸.
39. **MIKOŁAJ**, przeor łączycki w 1417 r.³³⁹
40. **MIKOŁAJ**, przeor łączycki w 1420 r.³⁴⁰
41. **MIKOŁAJ**, przeor łączycki w 1425 r.³⁴¹
42. **MIKOŁAJ**, przeor łączycki w 1432 r.³⁴²
43. **MIKOŁAJ GERLIA** w 1462 r. został asygnowany z konwentu lubelskiego do klasztoru łączyckiego³⁴³.
44. **MIKOŁAJ ORTIKER** w 1458 r. asygnowany do konwentu łączyckiego³⁴⁴.
45. **MIKOŁAJ SALWIA** w dniu 21 III 1476 r., wraz ze swoimi 12 współbraćmi, wydzierżawił Pawłowi i Marcie Lechom, mieszczanom łączyckim, ogród podmiejski za pół grzywny³⁴⁵.
46. **MIKOŁAJ SZONGUSS** (?) w 1462 r. asygnowany z klasztoru krakowskiego do konwentu łączyckiego³⁴⁶.
47. **PAWEŁ** w dniu 22 XI 1338 r. słuchał ogłoszenia w łączyckim kościele dominikańskim św. Jana Chrzciciela pozwu do Krzyżaków na proces warszawski³⁴⁷.
48. **PAWEŁ** w 1461 r. był subdiakonem, przeniesionym z Sieradza do Łęczycy³⁴⁸.
49. **PAWEŁ GROMEK** w 1461 r. asygnowany z Łęczycy do klasztoru w Raciborzu³⁴⁹.

³³⁸ ACPPOP, vol. I, s. 63, 72; K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 516.

³³⁹ T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *op. cit.* s. 99.

³⁴⁰ Ibidem, s. 99.

³⁴¹ Ibidem.

³⁴² Ibidem.

³⁴³ ACPPOP, vol. I, s. 72.

³⁴⁴ Ibidem, s. 52.

³⁴⁵ APPDK. CPDCL, s. 52–53.

³⁴⁶ ACPPOP, vol. I, s. 72.

³⁴⁷ *Lites*, s. 75.

³⁴⁸ ACPPOP, vol. I, s. 62.

³⁴⁹ Ibidem, s. 61.

50. **PIOTR** w dniu 2 II 1482 r. został asygnowany z konwentu opolskiego do klasztoru łęczyckiego; zostały mu wówczas darowane wszystkie kary, które nałożyli na niego „[...] *praelati* [...]” oraz kara za samowolne opuszczenie klasztoru³⁵⁰.

51. **PIOTR PRANCZUSKI** z Łęczycy w 1450 r. został asygnowany z Łęczycy do plockiego konwentu św. Dominika³⁵¹.

52. **PIOTR „ZOSALI”** (Rosdali – Rozdziałowic vel Roslai – Rosławic) przeor łęczycki w latach 1344–1351; ksiązę łęczycki Władysław Garbaty oskarżył go o kradzież pewnej rzeczy, darowanej przez niego konwentowi w Łęczycy³⁵²; J. Bieniak utożsamia go z bratem Piotrem, który w dniu 22 XI 1338 r. słucał ogłoszenia w łęczyckim kościele dominikańskim pozwu do Krzyżaków na proces warszawski³⁵³.

53. **STANISŁAW** przeor łęczycki w 1299 r.; w dniu 11 IX 1299 r. świadkował na dokumencie Józefa, scholastyka łęczyckiego, nadającego arcybiskupstwu gnieźnieńskiemu wieś Strzelewo³⁵⁴.

54. **STANISŁAW**, przeor łęczycki w latach 1434–1437³⁵⁵.

55. **STANISŁAW** w 1458 r. był diakonem asygnowanym do Łęczycy³⁵⁶.

56. **STANISŁAW** z łęczyckiego konwentu; w 1465 r. został studentem partykularnym w macierzystym klasztorze³⁵⁷; K. Kaczmarek twierdzi, że wcześniej mógł on studiować w szkole *artium*, która funkcjonowała w łęczyckim klasztorze w 1462 r.³⁵⁸

³⁵⁰ Ibidem, s. 604.

³⁵¹ Ibidem, s. 38.

³⁵² W. Bucichowski, *op. cit.*, s. 193; J. Bieniak, *Udział duchowieństwa zakonnego w procesie warszawsko-uniejowskim w 1339 roku*, [w:] *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski*, red. A. Pobóg-Lenartowicz, M. Derwich, Opole-Wrocław 1995, s. 479; *Zbiór formuł Zakonu Dominikanów Prowincji Polskiej z lat 1338–1411*, opr. J. Fijałek, [w:] *Archiwum Komisji Historycznej*, t. XII, cz. 2, 1938, nr 278.

³⁵³ J. Bieniak, *op. cit.*, s. 479; *Lites*, s. 75.

³⁵⁴ KDW, t. II, nr 823.

³⁵⁵ T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, s. 99.

³⁵⁶ ACPPOP, vol. I, s. 52.

³⁵⁷ Ibidem, s. 82.

³⁵⁸ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 547.

57. **STANISŁAW** w 1470 r. został asygnowany z konwentu łuckiego do klasztoru łęczyckiego³⁵⁹.

58. **STANISŁAW** w 1489 r. asygnowany z konwentu łuckiego do klasztoru łęczyckiego³⁶⁰.

59. **STANISŁAW KONIK** w 1470 r. asygnowany z klasztoru w Hrubieszowie do konwentu łęczyckiego³⁶¹.

60. **STANISŁAW SIGMUNT** był kapłanem w 1476 r.³⁶²; w dniu 21 III 1476 r., wraz ze swoimi 12 współbraćmi, wydzierżawił Pawłowi i Marcie Lechom, mieszczanom łęczyckim, ogród podmiejski za pół grzywny³⁶³.

61. **STANISŁAW WRYSZCZYK** przeor łęczycki w 1461 r., który został ustanowiony kaznodzieją generalnym³⁶⁴.

62. **STEFAN Z ŁĘCZYCY**, syn Klemensa, ogrodnika, w dniu 2 IX 1475 r. został asygnowany z klasztoru łęczyckiego do konwentu sochaczewskiego³⁶⁵.

63. **SZYMON Z ŁĘCZYCY** w 1378 r. kapituła prowincji skierowała go na bliżej nieokreślone studia partykularne do Krakowa³⁶⁶.

64. **SZYMON** w 1458 r. był subdiakonem, którego asygnowano z Łęczycy do klasztoru św. Jakuba w Sandomierzu³⁶⁷.

65. **SZYMON** był kapłanem w 1476 r.³⁶⁸; w dniu 21 III 1476 r., wraz ze swoimi 12 współbraćmi, wydzierżawił Pawłowi i Marcie Lechom, mieszczanom łęczyckim, ogród podmiejski za pół grzywny³⁶⁹.

³⁵⁹ ACPPPOP, vol. I, s. 104.

³⁶⁰ Ibidem, s. 117.

³⁶¹ Ibidem, s. 104.

³⁶² APPDK. CPDCL, s. 52.

³⁶³ Ibidem, s. 52–53.

³⁶⁴ ACPPPOP, vol. I, s. 63; W. Bucichowski, *op. cit.*, s. 200.

³⁶⁵ ACPPPOP, vol. I, s. 585.

³⁶⁶ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 424; P. Kielar, *Organizacja szkolnictwa dominikańskiego w XIV w...*, s. 316.

³⁶⁷ ACPPPOP, vol. I, s. 49.

³⁶⁸ APPDK. CPDCL, s. 52.

³⁶⁹ Ibidem, s. 52–53.

66. **ŚWIĘTOSŁAW** w 1458 r. był subdiakonem asygnowanym do klasztoru łęczyckiego³⁷⁰.

67. **WOJCIECH** zakrystian łęczyckiego klasztoru w 1476 r.³⁷¹; w dniu 21 III 1476 r., wraz ze swoimi 12 współbraćmi, wydzierżawił Pawłowi i Marcie Lechom, mieszczanom łęczyckim, ogród podmiejski za pół grzywny³⁷².

68. **WOJCIECH** zakonnik w konwencie łęczyckim w 1490 r.³⁷³

69. **WOJCIECH Z PRUS**, łęczycki zakonnik, w dniu 13 II 1483 r. został ponownie asygnowany do klasztoru w Łęczycy, aby wspólnie ze współbraćmi zachować pobożność konwentu i jego dobra ruchome i nieruchome³⁷⁴.

70. **ŻEMAK** przeor łęczycki w 1387 r.³⁷⁵

W źródłach, z omawianego w niniejszym artykule okresu, odnotowano 70 łęczyckich dominikanów. Wśród tych zakonników znalazło się 17 przeorów i 2 podprzeorów, tworzących najwyższe władze konwentu. Przeor (*prior*) stał na czele klasztoru. Był wybierany na czas określony przez kapitułę konwentualną, składającą się ze wszystkich członków konwentu, żyjących w nim co najmniej rok (później dłużej niż cztery lata) od profesji, i był przed nią odpowiedzialny. Musiał z nią współpracować i z bardziej doświadczonymi braćmi (*consilariis*), spośród których dobierał sobie zastępcę – podprzeora (*subprior*). Przeor reprezentował konwent na zewnątrz wobec władz zwierzchnich własnego zgromadzenia oraz przed lokalną władzą kościelną i świecką. Dbał także o dyscyplinę wśród swoich zakonników, o formy sprawowania kultu, nadzorował administrację i prowadzone w klasztorze nauczanie. Przeora zatwierdzał prowincjał, ale do końca XIII w. to kapituła konwentualna mogła go odwołać. Później przeorów odwoływały kapituły prowincjalne, ale konwenty musiały natychmiast przystępować do wyboru nowego. W czasie *vacatu* na stanowisko przeora funkcję tę spełniał podprzeor³⁷⁶.

³⁷⁰ ACPPPOP, vol. I, s. 52.

³⁷¹ APPDK. CPDCL, s. 52.

³⁷² Ibidem, s. 52–53.

³⁷³ ACPPPOP, vol. I, s. 611.

³⁷⁴ Ibidem, s. 605.

³⁷⁵ APPDK. CPDCL, s. 51.

³⁷⁶ J. Kłoczowski, *U źródeł...*, s. 194; idem, *Dominikanie polscy...*, s. 123; W.A. Hinnebusch, *op. cit.*, s. 100; R. Kubicki, *op. cit.*, s. 63.

Wśród Braci Kaznodziejów przebywających w łęczyckim klasztorze znaleźli się również 2 lektorzy teologii³⁷⁷, spośród których jeden (Marcin Knolle) sprawował funkcję przeora miejscowego konwentu. Do łęczyckich lektorów – „doktorów” – teologii S. Barącz zaliczył także Jana z Łęczycy, który w 1399 r. wyjechał na studia zagraniczne do Lipska. W skład personelu nauczającego w łęczyckich szkołach dominikańskich wchodził także Michał z Bochni, lektor *artium* w 1462 r. Musiał mieć on ukończony co najmniej kurs logiki oraz filozofii (*naturarum*) i uzyskać pozytywną opinię o swoich kompetencjach od własnych nauczycieli. Lektor „sztuk” nie mógł opuścić swojego stanowiska, dopóki nie wyznaczono na jego miejsce odpowiednio przygotowanego następcy. Od końca XIV w. funkcję nauczyciela logiki powinni obligatoryjnie sprawować zakonnicy, którzy zamierzali podjąć naukę w *Studium Generale*. Od XV w. lektorami logiki bywali zwykle początkujący lektorzy teologii. W szczególnych i raczej odosobnionych przypadkach funkcję lektora *artium* powierzano osobom świeckim³⁷⁸.

W piętnasto- i szesnastowiecznych źródłach odnotowano także obecność 5 kaznodziei w łęczyckim klasztorze: 3 stałych-zwykłych i 2 generalnych. Ci pierwsi musieli odbyć co najmniej roczne studia teologiczne i mieli prawo kazania tylko we własnym okręgu klasztornym, natomiast ci drudzy musieli mieć ukończone 25 lat, odbyte trzyletnie studia w zakresie teologii, a swoje kazania mogli głosić wszędzie, bez względu na granice okręgów konwenckich czy nawet prowincjalnych. Kandydaci na kaznodziejów musieli poza tym zdać specjalny egzamin, a przed rozpoczęciem swojej działalności na terenie konkretnej diecezji przedstawić się osobiście biskupowi, zastosować się do jego rad i słuchać we wszystkim, co nie będzie szkodziło zakonowi³⁷⁹. Kaznodzieja

³⁷⁷ Lektorzy teologii w wewnętrznej hierarchii każdego konwentu zajmowali miejsce tuż po przeorach, podprzeorach i przebywających w nich ewentualnie magistrach teologii (K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 77, 80; P. Kielar, *Organizacja szkolnictwa dominikańskiego w XIV w...*, s. 308; idem, *Studia...*, s. 274, 288, 291–294, 299; J. Kłoczowski, *Kształcenie w polskiej prowincji...*, s. 116; idem, *Studia w polskiej prowincji...*, s. 466; idem, *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu...*, s. 286; J.B. Korolec, *Struktura organizacyjna...*, s. 6–7; R. Świętochowski, *op. cit.*, s. 215, 216.

³⁷⁸ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 176–177; J.B. Korolec, *op. cit.*, s. 6–7; P. Kielar, *Studia...*, s. 276.

³⁷⁹ J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 237, 238, 240; ponieważ kaznodziejstwo było głównym celem Zakonu Braci Kaznodziejów, to ci dominikanie, którzy się tym zajmowali, musieli posiadać gruntowną wiedzę teologiczną. Doprowadziło to do tego, że do XIV w. stanowisko kaznodziei było połączone ze stanowiskiem lektora teologii. Później jednak doszło do ich rozdzielenia, a kapituły prowincjalne zaczęły wyznaczać specjalnych, stałych kaznodziei.

generalny był godnością a nie funkcją, a człowiek ją noszący zajmował wysokie stanowisko w hierarchii zakonnej. Jednym z przywilejów tych kaznodziejów było prawo do brania udziału w kapitułach prowincjalnych³⁸⁰. „Przenoszeni często [...] z klasztoru do klasztoru, wyspecjalizowani w swym fachu, stanowili [...] jeden z najbardziej ważkich czynników atrakcyjności kościoła dominikańskiego w mieście”³⁸¹. W każdym konwencie mógł być wyznaczony tylko jeden kaznodzieja generalny, który aby się utrzymać na swoim stanowisku musiał często głosić kazania i uczestniczyć w kapitułach prowincjalnych³⁸². Wszyscy łączyccy kaznodzieje generalni byli jednocześnie przeorami miejscowego konwentu. Każdy z doświadczonych kaznodziejów miał powierzony sobie obszar działania, zwany *limitem*³⁸³.

Źródła odnotowują także obecność w łączyckim klasztorze 2 braci-kantorów (*cantores*), odpowiedzialnych za oprawę muzyczną liturgii oraz sprawujących opiekę nad księgami liturgicznymi, znajdującymi się w zakrystii i przynoszonymi przez nich zakonnikom przed rozpoczęciem modlitw, a także 2 braci-zakrystianów, dbających o zakrystię i przechowywane w niej wyposażenie oraz zwołujących za pomocą specjalnego dzwonu pozostałych braci na nabożeństwa i 1 brata-organistę. Wszyscy ci pełnili funkcje pomocnicze w sprawowaniu liturgii³⁸⁴.

Według źródeł tylko 3 łączyckich dominikanów wyjechało studiować za granicę³⁸⁵. Odnotowano również obecność tylko 1 studenta partykularnego, przebywającego w miejscowym konwencie.

jów (J. Kłoczowski, *Polska prowincja dominikańska w wiekach średnich...*, s. 56; idem, *Zakon Braci Kaznodziejów...*, s. 55; idem, *Polska prowincja dominikańska w XVI wieku...*, s. 101; idem, *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu...*, s. 26; W.A. Hinnebusch, *op. cit.*, s. 92).

³⁸⁰ J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 237–238, 241; idem, *U źródeł...*, s. 194; R. Świętochowski, *op. cit.*, s. 217.

³⁸¹ J. Kłoczowski, *Zakon Braci Kaznodziejów...*, s. 55.

³⁸² W.A. Hinnebusch, *op. cit.*, s. 120.

³⁸³ J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 86–88; idem, *Średniowieczne okręgi klasztorne...*, s. 149, 151, 152, 153; idem, *Dominikanie prowincji polskiej w okresie reform trydenckich...*, s. 56, 57, 58; W.A. Hinnebusch, *op. cit.*, s. 121–122.

³⁸⁴ A. Kowalska-Pietrzak, *Pracownicy i kanonicy kapituły łączyckiej do schyłku XV wieku*, Łódź 2004, s. 24; R. Kubicki, *op. cit.*, s. 67–68, 100.

³⁸⁵ Konwent, który wysłał swojego zakonnika na studia do innego konwentu, musiał płacić 1 florena na jego utrzymanie w konwencie studiów; małym klasztorom często było trudno wyasygnować taką kwotę (J.A. Spież, *op. cit.*, s. 102).

Źródła dominikańskie wymieniają z imienia 2 łęczyckich braci–kapłanów, 1 diakona, i 3 subdiakonów³⁸⁶.

W średniowieczu liczba zakonników przebywających co roku w łęczyckim klasztorze przekraczała niewiele ponad 12³⁸⁷ – dokładne dane dla tego okresu pochodzą tylko z 1476 r.: 13 braci. Wystarczało to jednak, żeby miejscowy konwent był samodzielny³⁸⁸.

J. Wiesiołowski, twierdzi, że „[...] zakonnicy dominikańscy rekrutowali się w zasadzie w rejonie działania klasztoru, pochodzili w bezwzględnej większości z kręgów mieszczańskich”³⁸⁹. Jednak na podstawie zebranych informacji źródłowych jest to trudno stwierdzić w przypadku łęczyckich Braci Kaznodziejów. Bowiem jedynie 7 spośród nich wyraźnie pisało się z konkretnej miejscowości lub terytorium, z czego 4 z Łęczycy. Natomiast źródła dominikańskie wymieniają także 20 braci, których nazwiska mogą wskazywać na ich mieszczańskie pochodzenie. Nie wiadomo jednak czy byli oni wcześniej mieszkańcami Łęczycy. Należy natomiast stwierdzić, że ze szlacheckiego rodu wywodził się brat Klemens, zakonnik, który w 1421 r. przebywał w łęczyckim klasztorze³⁹⁰.

Dominikanie byli przenoszani z klasztoru do klasztoru. Do Łęczycy zakonnicy przybywali zarówno z konwentów należących do kontraty wielkopolskiej, jak i z innych kontrat prowincji polskiej: z Sieradza – 4 braci, Bochni – 2 braci, Łucka – 2 braci, Hrubieszowa – 1 brat, Krakowa – 1 brat, Lublina – 1 brat, Płocka – 1 brat, Opatowa – 1 brat, Opola – 1 brat, Oświęcimia – 1 brat, Tczewa – 1 brat, Ząbkowic Śląskich – 1 brat, Żnina – 1 brat. Z łęczyckiego klasztoru dominikanów przenoszono do: Sandomierza – 2 braci, Bochni – 1 brata, Kołomyi – 1 brata, Krakowa – 1 brata, Płocka (konwentu św. Dominika) – 1 brata, Poznania – 1 brata, Raciborza – 1 brata i Sochaczewa – 1 brata.

³⁸⁶ W prowincji polskiej na przełomie XV i XVI w. na kapłanów wyświęcano już nawet zakonników, którzy nie osiągnęli jeszcze wieku kanonicznego – ukończonych 25 lat. Następowo to drogą dyspens i nadużyć – każdy konwent dążył bowiem do tego, żeby jak najszybciej zakonnik został księdzem i swoją działalnością zewnętrzną pomagał innym i zwiększał środki utrzymania klasztoru (J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 125–126).

³⁸⁷ J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 243.

³⁸⁸ Zob. wyżej; R. Rosin, *op. cit.*, s. 152.

³⁸⁹ J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 243.

³⁹⁰ Zob. wyżej.

PROZOPOGRAFIA KONWENTU ŁĘCZYCKIEGO BRACI KAZNODZIEJÓW OD XVI DO XVIII WIEKU³⁹¹

W okresie nowożytnym znaczenie łęczyckiego konwentu Braci Kaznodziejów zmalało w porównaniu ze średniowieczem. Było to powiązane przede wszystkim z tzw. czynnikiem ludzkim, gdyż o potencjale religijnym, intelektualnym i kulturowym każdego klasztoru decydowali i decydują jego członkowie. W niniejszym artykule zamierzam przedstawić skład personalny łęczyckiego zgromadzenia dominikańskiego od XVI do XVIII w.³⁹² W swoich badaniach wykorzystałem tutaj przede wszystkim akta kapituł prowincji polskiej, kopiariusz dokumentów łęczyckiego konwentu, wykaz dominikanów prowincji polskiej z 1690 r., rejestr zmarłych dominikanów i dominikanek z 1798 r., katalog zmarłych dominikanów polskiej prowincji z lat 1746–1797, a także księgi miasta Łęczycy i akta wizytacji dekanatu łęczyckiego z 1759 r. Bardzo pomocny okazał się również artykuł Marka Miławickiego i Wiktora Szymborskiego o regensach *Studium Generale* w Krakowie³⁹³.

Poniżej przedstawiono listę Braci Kaznodziejów wchodzących w skład łęczyckiego zgromadzenia dominikańskiego w XVI–XVIII w.

³⁹¹ Artykuł opublikowany w RŁ, t. XI, 2013 (wyd. 2014), s. 213–227.

³⁹² O prozopografii średniowiecznego klasztoru w Łęczycy pisałem w artykule *Prozopografia łęczyckiego konwentu dominikańskiego w średniowieczu*, [w:] *In tempore belli et pacis. Ludzie – miejsca – przedmioty. Księga pamiątkowa dedykowana prof. dr. hab. Janowi Szymczakowi w 65-lecie urodzin i 40-lecie pracy naukowo-dydaktycznej*, red. T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, Warszawa 2011, s. 285–295.

³⁹³ AGAD. MŁ; ADW. VDL; APPDK. SFSBDPP; APPDK. MCFPP; APPDK. CMPPPP; ACPPOP, t. 1; t. 2–3 (maszynopis w Bibliotece Kolegium Filozoficzno-Teologicznego OO. Dominikanów w Krakowie); CPDCL; M. Miławicki, W. Szymborski, „*Vir sapientiae et morum probitate clarus*”. *Regensi studium generalnego polskiej prowincji dominikanów w XVII w.*, PT, t. XVI, 2010, s. 125–225.

1. **ADAM** profes; w 1623 r. został przeniesiony z konwentu poznańskiego do łęczyckiego klasztoru³⁹⁴.
2. **ALEKSY** w 1596 r. subdiakon, którego asygnowano z klasztoru łęczyckiego do konwentu w Brześciu Kujawskim³⁹⁵; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak i T. Nowak uważają, że jego imię wskazuje na miejscowe pochodzenie zakonnika³⁹⁶.
3. **AMBROŻY** w 1586 r. asygnowany z konwentu krakowskiego do klasztoru łęczyckiego na stanowisko kaznodziei³⁹⁷.
4. **ANDRYCHOWICZ JACEK** podprzeor w łęczyckim konwencie w 1737 r.; w 1711 r. złożył profesję zakonną; od 1719 r. głosił kazania w różnych konwentach; w 1731 r. proszono o jego nominację na kaznodzieję generalnego w Łęczycy, godność tę uzyskał w 1734, a sprawował ją do 1746 r.³⁹⁸
5. **ANDRZEJ** z konwentu lwowskiego (Lwowczyk) przeor łęczycki w latach 1505–1507³⁹⁹; w 1470 r. student partykularny w Krakowie; w 1478 r. magister studentów i kaznodzieja dla Polaków w Toruniu; w 1480 r. został wysłany na drugi rok studiów do Studium Generalnego w Kolonii, trzy lata później studiował teologię w Padwie; w 1494 r. kapituła sieradzka zatwierdziła jego magisterium z teologii, nadane mu przez papieża Innocentego VIII; w 1507 r. został przeorem lwowskim⁴⁰⁰.
6. **ANDRZEJ** konwers, *ab haereticis occisus* (prawdopodobnie Szwedów)⁴⁰¹.
7. **BALTAZAR** z konwentu łęczyckiego w 1650 r. przeniesiony do Żnina na kaznodzieję⁴⁰².
8. **BARANOWICZ DOMINIK** w łęczyckim konwencie w 1759 r.⁴⁰³

³⁹⁴ ACPPPOP, t. 2, s. 372.

³⁹⁵ Ibidem, s. 536.

³⁹⁶ T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *op. cit.*, s. 100.

³⁹⁷ ACPPPOP, t. 1, s. 464.

³⁹⁸ ACPPPOP, t. 3, s. 309, 329, 364, 389, 426, 469, 507; MŁ, ks. VII, k. 39v.

³⁹⁹ ACPPPOP, t. 1, s. 153–168.

⁴⁰⁰ Ibidem, s. 103, 111, 113, 120; W. Bucichowski, *Lista lektorów...*, s. 103.

⁴⁰¹ ACPPPOP, t. 2, s. 754.

⁴⁰² Ibidem, s. 666.

⁴⁰³ ADW.VDL 1759, k. 30.

9. **BARDZIŃSKI JAN ADAM** przeor łęczyckich dominikanów w 1694 r.; lektor („doktor”) teologii; tłumacz dzieł klasyki łacińskiej na język polski⁴⁰⁴.
10. **BARTŁOMIJ** odnotowany w źródłach w 1530 i 1532 r. jako przeor łęczycki⁴⁰⁵; w dniu 28 X 1530 r. sprzedał, wraz ze swoimi współbraćmi, mieszczanom łęczyckim 2 łany pola w Topoli Królewskiej, co potwierdził przed sądem ziemskim łęczyckim w dniu 29 X 1532 r.⁴⁰⁶
11. **BENEDYKT** w 1540 r. profes, którego przeniesiono z klasztoru łęczyckiego do konwentu poznańskiego⁴⁰⁷.
12. **BERNICZ FRANCISZEK** w 1756 r. kaznodzieja i promotor Bractwa Różańca Świętego w łęczyckim klasztorze; w tymże roku pożyczył Antoniemu Komorowskiemu 100 złp.⁴⁰⁸
13. **BETUNIA KSENAFELTI SIEMCZYKOWSKI** w 1737 r. w łęczyckim klasztorze⁴⁰⁹.
14. **BIELAWSKI FABIAN** przeor łęczycki; bakałarz; zmarł w konwencie krakowskim pomiędzy 1645 a 1646 r.⁴¹⁰
15. **BŁOCH WINCENTY** w 1600 r. został asygnowany z konwentu płockiego na kaznodzieję zwyczajnego w łęczyckim klasztorze, w którym przebywał jeszcze w 1602 r.⁴¹¹
16. **BOGDANOWICZ PIOTR** przeor dominikański w 1777 r.⁴¹²
17. **BOSERCKA MACIEJ** z Łowicza w 1514 r. został asygnowany na stanowisko kaznodziei w konwencie łęczyckim⁴¹³.

⁴⁰⁴ M. Rawita-Witanowski, *op. cit.*, s. 121; R. Rosin, *Dzieje miasta do końca XVI w...*, s. 219.

⁴⁰⁵ CPDCL, s. 34, 37.

⁴⁰⁶ Ibidem, s. 34–39.

⁴⁰⁷ ACPPOP, t. 1, s. 281.

⁴⁰⁸ MŁ, ks. VIII, k. 193v.

⁴⁰⁹ MŁ, ks. VII, k. 50–50v.

⁴¹⁰ ACPPOP, t. 2, s. 617.

⁴¹¹ ACPPOP, t. 1, s. 571; CPDCL, s. 82.

⁴¹² AGAD. MŁ, ks. XIII, k. 109.

⁴¹³ ACPPOP, t. 1, s. 210; W. Bucichowski, *op. cit.*, s. 158.

18. **BRZOSKOVIUS ANDRZEJ** w 1635 r. kaznodzieja zwyczajny i opiekun Bractwa Różańcowego w łęczyckim klasztorze⁴¹⁴.
19. **BURNO BENEDYKT** kaznodzieja w łęczyckim klasztorze w 1603 r., po tym jak został przywrócony do łask zakonu⁴¹⁵.
20. **BYSTRZYCKI FRANCISZEK** w latach 1756–1759 kaznodzieja zwyczajny w Łowiczu; w 1759 r. został przeniesiony do klasztoru w Łęczycy⁴¹⁶.
21. **CHODZIESZEK REGINALD** w 1618 r. został przeniesiony z konwentu krakowskiego do konwentu łęczyckiego na kaznodzieję zwykłego⁴¹⁷.
22. **CICHARSKI INNOCENTY** w 1662 r. został kaznodzieją generalnym w Łęczycy⁴¹⁸.
23. **CZESŁAW** z konwentu łęczyckiego w 1646 r. został asygnowany na kaznodzieję zwyczajnego kościoła archiprezbiterialnego w Krakowie w celu otrzymania stopnia bakałarza⁴¹⁹.
24. **DANIEL** był kapłanem w 1561 r., asygnowanym z klasztoru krakowskiego do konwentu łęczyckiego na kaznodzieję⁴²⁰.
25. **DANIEL** w 1630 i 1646 r. kaznodzieja generalny w Łęczycy⁴²¹.
26. **DOMINIK** zakrystian w łęczyckim klasztorze w 1532 r.⁴²²; w dniu 29 X 1532 r. zeznał, wspólnie z 5 współbraćmi, przed sądem ziemskim łęczyckim, że sprzedał mieszczanom łęczyckim 2 łany pola w Topoli Królewskiej⁴²³.
27. **DOMINIK** kapłan w 1561 r., asygnowanym z konwentu krakowskiego do klasztoru łęczyckiego⁴²⁴.

⁴¹⁴ ACPPPOP, t. 2, s. 522.

⁴¹⁵ ACPPPOP, t. 2, s. 18–19.

⁴¹⁶ M. Przygoda-Stelmach, *Konwent i życie religijne dominikanów łowickich od XV wieku do początku XIX wieku*, RŁ, t. X, 2012, s. 58.

⁴¹⁷ ACPPPOP, t. 2, s. 285.

⁴¹⁸ Ibidem, s. 771.

⁴¹⁹ Ibidem, s. 610.

⁴²⁰ ACPPPOP, t. 1, s. 354.

⁴²¹ ACPPPOP, t. 2, s. 462, 622.

⁴²² CPDCL, s. 34.

⁴²³ Ibidem, s. 34–39.

⁴²⁴ ACPPPOP, t. 1, s. 354.

28. **ERAZM** podprzeor łęczycki w 1532 r.⁴²⁵; w dniu 29 X 1532 r. zeznał, wspólnie z 5 współbraćmi, przed sądem ziemskim łęczyckim, że sprzedał mieszczanom łęczyckim 2 łany pola w Topoli Królewskiej⁴²⁶.
29. **FABRI JAN** w 1507 r. został przeniesiony z konwentu łęczyckiego do klasztoru w Świdnicy⁴²⁷.
30. **FELIKS Z BEŁZU** w 1593 r. został przeorem łęczyckim⁴²⁸.
31. **FILIP WAWRZYNKIEWICZ** konwers w łęczyckim klasztorze w 1759 r.⁴²⁹
32. **FLORIAN** w 1602 r., przybył do Łęczycy z konwentu wileńskiego⁴³⁰.
33. **FLORIAN Z POZNANIA** w 1593 r. został odwołany ze stanowiska przeora w Łęczycy i asygnowany do konwentu w Sochaczewie⁴³¹.
34. **FRANCISZEK** w 1543 r. asygnowany z klasztoru w Wilnie do konwentu łęczyckiego na stanowisko kaznodziei⁴³².
35. **GAŁKA ADRIAN** przeor łęczycki w 1603 r.; w 1609 r. został kwestarzem w tymże konwencie⁴³³.
36. **GAMALSKI J.** od 1774 r. wykładał teologię moralną w łęczyckim klasztorze⁴³⁴.
37. **GASPAR (KACPER)** w 1600 r. został asygnowany z konwentu lwowskiego na stanowisko podprzeora w łęczyckim klasztorze, w którym przebywał jeszcze w 1602 r., ale nie piastował już funkcji podprzeora⁴³⁵.
38. **GIRSKI PLACYD** promotor Świętego Różańca w łęczyckim klasztorze w 1759 r.⁴³⁶

⁴²⁵ CPDCL, s. 34.

⁴²⁶ Ibidem, s. 34–39.

⁴²⁷ ACPPPOP, t. 1, s. 169.

⁴²⁸ Ibidem, s. 497.

⁴²⁹ ADW.VDL 1759, k. 30.

⁴³⁰ CPDCL, s. 82.

⁴³¹ ACPPPOP, t. 1, s. 497, 498.

⁴³² Ibidem, s. 293.

⁴³³ ACPPPOP, t. 2, s. 14, 105.

⁴³⁴ R. Świętochowski, *op. cit.*, s. 241.

⁴³⁵ ACPPPOP, t. 1, s. 571; CPDCL, s. 82.

⁴³⁶ ADW.VDL 1759, k. 30.

39. **GRZEGORZ** w 1505 r. asygnowany z klasztoru w Brześciu Kujawskim do konwentu łęczyckiego⁴³⁷.
40. **GRZEGORZ** profes w 1602 r., przybył do Łęczycy z konwentu w Płocku⁴³⁸.
41. **HANDEL BERNARD** przeor łęczycki w 1678 r.; od 1658 r. lektor teologii; 1663 r. przeor w Poznaniu; 1664 r. przeor w Tczewie; w latach 1665–1668 magister nowicjatu w Krakowie; 1669 r. przeor w Brześciu Kujawskim; w latach 1671–1672 przeor w Sieradzu; 1678 przeor konwentu Marii Magdaleny w Sandomierzu; od 1682 r. magister teologii; w latach 1686–1687 regens *Studium Generale* w Krakowie⁴³⁹.
42. **HADRIAN** przeor łęczycki i kaznodzieja generalny w 1603 r.⁴⁴⁰
43. **HERWICZ JERZY** przeor łęczycki w 1774 r.⁴⁴¹
44. **JAN** przeor łęczycki w 1602 r.⁴⁴²
45. **JAN** przeor łęczycki w 1612 r.; bakałarz teologii⁴⁴³.
46. **JAN** w 1551 r. kapituła warecka pozostawiła go w łęczyckim klasztorze⁴⁴⁴.
47. **JAN ZW. WSZOTEK** w 1577 r. został przeniesiony z przeoratu płockiego na przeorat łęczycki; swój urząd sprawował do 1580 r., kiedy to został asygnowany do klasztoru w Sochaczewie na stanowisko kaznodziei⁴⁴⁵.
48. **JANKOWSKI STANISŁAW** kaznodzieja generalny w Łęczycy w 1698 r.⁴⁴⁶
49. **JASIŃSKI KAMIL WOJCIECH** przeor łęczycki w latach 1616–1618 (wybrany w dniu 10 XII 1616 r.); w 1605 r. lektor konwentu poznańskiego; w latach 1620–1621 magister studentatu w Krakowie; w 1613 r. uzyskał bakalaureat teologii; w latach 1615–1616 przeor konwentu lubelskiego;

⁴³⁷ ACPPPOP, t. 1, s. 155.

⁴³⁸ CPDCL, s. 82.

⁴³⁹ M. Miławicki, W. Szyborski, *op. cit.*, s. 202–203.

⁴⁴⁰ CPDCL, s. 50.

⁴⁴¹ AGAD. MŁ, ks. IX, k. 113v.

⁴⁴² CPDCL, s. 82.

⁴⁴³ Ibidem, s. 68.

⁴⁴⁴ ACPPPOP, t. 1, s. 303.

⁴⁴⁵ Ibidem, s. 412–413, 425, 427.

⁴⁴⁶ ACPPPOP, t. 2, s. 998.

w 1622 r. uzyskał stopień magistra teologii; regens *Studium Generale* w Krakowie w latach 1626–1629; przeor łucki 1630–1631; 1634 przeor w Gidlach; 1644 wikariusz klasztoru sióstr dominikanek na Gródku⁴⁴⁷.

50. **JEREMIASZ** w 1531 r. asygnowany z konwentu wileńskiego do konwentu łączyckiego⁴⁴⁸.

51. **JÓZEF** w 1519 r. asygnowany z klasztoru średzkiego do konwentu w Łęczycy na zakrystiana⁴⁴⁹.

52. **KLEOFAS** w 1514 r. został asygnowany z klasztoru łowickiego do konwentu łączyckiego⁴⁵⁰.

53. **KOTAUS MICHAŁ** przeor i lektor łączycki; w 1646 r. brał udział w elekcji prowincjała na kapitule płockiej⁴⁵¹.

54. **KORYCKI KRZYSZTOF** w 1666 r. kaznodzieja generalny w Łęczycy⁴⁵².

55. **KURPIŃSKI BOGUSŁAW** w 1749 r. kaznodzieja generalny w Łęczycy⁴⁵³.

56. **LANGUN MACIEJ** w dniu 24 II 1674 r. złożył śluby zakonne; zmarł w Łęczycy pomiędzy 1701 a 1704 r.⁴⁵⁴

57. **LEWIŃSKI TADEUSZ** podprzeor łączycki w 1774 r.; w tym roku został oskarżony przez Antoniego Baczyńskiego i Pawła Gawińskiego o to, że wspólnie z kilkoma pomocnikami, uzbrojonymi w kije, drągi, rydle i fuzje, napadł na nich dwukrotnie, dotkliwie ich bijąc i raniąc oraz zasypując rowy wokół zboża na spornym gruncie⁴⁵⁵.

58. **LIPCZYŃSKI IGNACY** przebywał w klasztorze łączyckim już w 1759 r.; później miejscowy przeor; zm. w 1764 r. w konwencie warszawskim⁴⁵⁶.

⁴⁴⁷ M. Miławicki, W. Szymborski, *op. cit.*, s. 177–180.

⁴⁴⁸ ACPPPOP, t. 1, s. 269.

⁴⁴⁹ Ibidem, s. 258.

⁴⁵⁰ Ibidem, s. 210; SFSBDPP, k. 15.

⁴⁵¹ ACPPPOP, t. 2, s. 620.

⁴⁵² Ibidem, s. 789.

⁴⁵³ ACPPPOP, t. 3, s. 543.

⁴⁵⁴ APPDK. MCFPP, k. 53; ACPPPOP, t. 3, s. 77.

⁴⁵⁵ AGAD. MŁ, ks. IX, k. 113v.

⁴⁵⁶ APPDK. CMPFPP, s. 36; ADW.VDL 1759, k. 30.

59. **LOGA CZESŁAW** przeor łęczycki w 1783 r.⁴⁵⁷
60. **ŁĘCZYCKI BALTAZAR** w 1609 r. został wyznaczony na studenta materialnego (*pro materialibus*) w łęczyckim konwencie⁴⁵⁸.
61. **ŁĘŻYŃSKI BERNARD** w 1627 r. kaznodzieja zwyczajny w Łęczycy⁴⁵⁹.
62. **ŁUKASZ** w 1623 r. został przeniesiony z konwentu kazimierzowskiego, gdzie był kaznodzieją generalnym, do klasztoru w Łęczycy na stanowisko kaznodziei zwykłego⁴⁶⁰.
63. **MACIEJ** z konwentu łęczyckiego w 1501 r. został przywrócony przez kapitułę cieszyńską *ad gratias ordinis*⁴⁶¹ (musiał zatem popełnić wcześniej jakieś poważne wykroczenie, za które spotkała go surowa kara).
64. **MARIAN Z WILNA** przeor łęczycki w 1586 r.⁴⁶²
65. **MARCIN** w 1514 r. został skierowany z konwentu poznańskiego do klasztoru w Łęczycy⁴⁶³.
66. **MICHAŁ** przeor łęczycki w 1504 r.⁴⁶⁴; to on był, najprawdopodobniej, tym przełożonym klasztoru w Łęczycy, którego kapituła poznańska złożyła z urzędu w 1505 r.⁴⁶⁵
67. **OCHABOWICZ WOJCIECH** przeor łęczycki w 1727 i 1728 r.⁴⁶⁶
68. **OGONOWSKI STEFAN** w latach 1766–1768 kaznodzieja zwyczajny w Łowiczu; w latach 1778–1781 kaznodzieja generalny w Łęczycy⁴⁶⁷.

⁴⁵⁷ AGAD. MŁ, ks. XIII, k. 21.

⁴⁵⁸ ACPPPOP, t. 2, s. 103.

⁴⁵⁹ Ibidem, s. 422.

⁴⁶⁰ Ibidem, s. 372.

⁴⁶¹ ACPPPOP, t. 1, s. 138.

⁴⁶² Ibidem, s. 462.

⁴⁶³ Ibidem, s. 210.

⁴⁶⁴ CPDCL, s. 20.

⁴⁶⁵ ACPPPOP, t. 1, s. 153.

⁴⁶⁶ AGAD. MŁ, ks. VI, k. 20.

⁴⁶⁷ ACPPPOP, t. 3, s. 956, 995; M. Przygoda-Stelmach, *op. cit.*, s. 58.

69. **ORGANISTA WAWRZYNIEC** był kapłanem w 1532 r.⁴⁶⁸; w dniu 29 X 1532 r. zeznał, wspólnie z 5 współbraćmi, przed sądem ziemskim łęczyckim, że sprzedał mieszczanom łęczyckim 2 łany pola w Topoli Królewskiej⁴⁶⁹.

70. **OSIEWICZ TOMASZ** zakrystian w łęczyckim konwencie w 1759 r.⁴⁷⁰

71. **PAWEŁ** w 1519 r. asygnowany z klasztoru w Piotrkowie Trybunalskim do konwentu w Łęczycy⁴⁷¹.

72. **PIĄTKOWSKI KANDYD** w 1693 r. zmarł w łęczyckim klasztorze⁴⁷².

73. **PIETKIEWICZ RAFAŁ** lektor, kaznodzieja i spowiednik łęczyckich dominikanów w 1777 r.⁴⁷³

74. **PIOTR** przeor łęczycki w 1515 r.⁴⁷⁴

75. **PIOTR** kapłan w 1599 r., którego asygnowano z klasztoru w Sochaczewie do konwentu łęczyckiego⁴⁷⁵.

76. **PRUSAKIEWICZ EUSTACHY** w 1774 r. został lektorem teologii moralnej w konwencie łęczyckim⁴⁷⁶.

77. **RODZAJEWICZ ALAN** w latach 1722–1725 kaznodzieja generalny w Łęczycy⁴⁷⁷.

78. **ROGALKA JAN** zdaniem J. Wiesiołowskiego został w 1507 r. skierowany przez sandomierską kapitułę prowincjalną do klasztoru łęczyckiego na stanowisko kwestarza, jednak, wg opublikowanych przez R.F. Madurę akt tejże kapituły, Jan Rogalka został przeniesiony do konwentu sieradzkiego, w którym funkcję kwestorską miał pełnić Jan Piwko⁴⁷⁸; wcześniej,

⁴⁶⁸ CPDCL, s. 34.

⁴⁶⁹ Ibidem, s. 34–35.

⁴⁷⁰ ADW.VDL 1759, k. 30.

⁴⁷¹ ACPPPOP, t. 1, s. 258.

⁴⁷² APPDK. MCFPP, k. 53; ACPPPOP, t. 2, s. 979.

⁴⁷³ AGAD. MŁ, ks. XIII, k. 109.

⁴⁷⁴ T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *op. cit.*, s. 99.

⁴⁷⁵ ACPPPOP, t. 1, s. 550.

⁴⁷⁶ ACPPPOP, t. 3, s. 913.

⁴⁷⁷ Ibidem, s. 213, 241.

⁴⁷⁸ J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 229; ACPPPOP, t. 1, s. 169.

w 1501 r. cieszyńska kapituła prowincjalna nakazała schwytać Rogalkę i skazać go na 3 miesiące karceru za włóczęgostwo i rozbój⁴⁷⁹.

79. **RUMOCKI PIUS** przeor łęczycki w 1765 r.⁴⁸⁰

80. **RZECZYŃSKI (ŻYRZYŃSKI) PAWEŁ** w latach 1669–1684 kaznodzieja generalny w Łęczycy⁴⁸¹.

81. **SARNOWICZ JACEK** łęczycki podprzeor w 1777 r.⁴⁸²

82. **SEWERYN** kapłan w 1532 r.⁴⁸³; w dniu 29 X 1532 r. zeznał, wspólnie z 5 współbraćmi, przed sądem ziemskim łęczyckim, że sprzedał mieszczanom łęczyckim 2 łany pola w Topoli Królewskiej⁴⁸⁴.

83. **SKABARSKI BERNARD** w aktach kapituły gdańskiej z 1746 r. pojawiła się informacja, że przez 12 lat był kaznodzieją zwyczajnym w Łowiczu i Sochaczewie; natomiast w latach 1752–1771 kaznodzieja generalny w Łęczycy i podprzeor łęczycki w 1759 r.⁴⁸⁵

84. **STANISŁAW** 1602 r. przybył z konwentu wileńskiego⁴⁸⁶.

85. **STANISŁAW** 1602 r., konwers, asygnowany do Łęczycy z konwentu lwowskiego⁴⁸⁷.

86. **STANISŁAW**, kantor zmarł w konwencie łęczyckim po 11 VI 1655 r. a przed 3 V 1659 r.⁴⁸⁸

87. **STEMBOCKI MARIAN** z Łowicza przeor łęczycki i kaznodzieja generalny dominikanów w 1599 r.⁴⁸⁹

⁴⁷⁹ ACPPPOP, t. 1, s. 139.

⁴⁸⁰ MŁ, ks. VIII, k. 193 v.

⁴⁸¹ ACPPPOP, t. 2, s. 809, 832, 851, 867, 891.

⁴⁸² AGAD. MŁ, ks. XIII, k. 109.

⁴⁸³ CPDCL, s. 34.

⁴⁸⁴ Ibidem, s. 34–35.

⁴⁸⁵ ADW. VDL 1759, k. 30; ACPPPOP, t. 3, s. 584, 622, 701, 755, 791, 832, 871; M. Przygodal-Stelmach, *op. cit.*, s. 58.

⁴⁸⁶ CPDCL, s. 82.

⁴⁸⁷ Ibidem, s. 82.

⁴⁸⁸ ACPPPOP, t. 2, s. 754.

⁴⁸⁹ CPDCL, s. 30.

88. **STOKOWSKI JAN PAWEŁ** kaznodzieja generalny łęczycki w 1701 r.⁴⁹⁰

89. **STYPUŁOWSKI HIERONIM** w latach 1713–1716 kaznodzieja generalny w Łęczycy⁴⁹¹.

90. **SULIBORSKI KAROL** konwers w łęczyckim konwencie w 1759 r.⁴⁹²

91. **SURMIKOWICZ LUDWIK** w dniu 14 VIII 1664 r. złożył śluby zakonne w Warszawie, natomiast przyjęty został do łęczyckiej wspólnoty dominikańskiej w 1696 r.⁴⁹³

92. **SZARGAWA JAN** w 1580 r. był subdiakonem, który został asygnowany z klasztoru płockiego do konwentu łęczyckiego⁴⁹⁴.

93. **SZCZAWIŃSKI HIERONIM** lat 48 (1781 r.) wygłaszał kazania m.in. w Łęczycy, był zgłaszany na kaznodzieję generalnego⁴⁹⁵.

94. **SZYMON** w 1609 r. został przeniesiony z konwentu krakowskiego do konwentu łęczyckiego⁴⁹⁶.

95. **SZYMON** w 1532 r. został określony jako kapłan-jubilat, co oznacza, że miał już za sobą 50 lat kapłaństwa⁴⁹⁷; w dniu 29 X 1532 r. zeznał, wspólnie z 5 współbraćmi, przed sądem ziemskim łęczyckim, że sprzedał mieszczanom łęczyckim 2 łany pola w Topoli Królewskiej⁴⁹⁸.

96. **SZYMON** przeor klasztoru łęczyckiego; w 1568 r. był definitorem na kapitule prowincjalnej w Brześciu Kujawskim⁴⁹⁹.

97. **SZYMON** kapłan w 1593 r., który został przeniesiony z klasztoru w Krakowie do konwentu łęczyckiego⁵⁰⁰.

⁴⁹⁰ ACPPPOP, t. 3, s. 34.

⁴⁹¹ Ibidem, s. 125, 147.

⁴⁹² ADW.VDL 1759, k. 30.

⁴⁹³ APPDK. MCFPP, k. 53.

⁴⁹⁴ ACPPPOP, t. 1, s. 427.

⁴⁹⁵ ACPPPOP, t. 3, s. 1014.

⁴⁹⁶ ACPPPOP, t. 1, s. 105.

⁴⁹⁷ CPDCL, s. 34.

⁴⁹⁸ Ibidem, s. 22–25.

⁴⁹⁹ ACPPPOP, t. 1, s. 369.

⁵⁰⁰ Ibidem, s. 499.

98. **ŚWIERZEWSKI KONSTANTY** w łęczyckim klasztorze w 1759 r.⁵⁰¹
99. **ŚWIĘTOSŁAW** w 1623 r. podprzeor w Łęczycy, przeniesiony z klasztoru w Poznaniu⁵⁰².
100. **TOPORELI BARTOLOMEO Z NEAPOLU** w dniu 12 VII 1623 r. zmarł w łęczyckim konwencie⁵⁰³.
101. **TYBURCY** z konwentu lwowskiego w 1570 r. został mianowany przez kapitułę lubelską na przeora konwentu w Łęczycy, aby *eo solertius conventus negotia tractet et provideat*⁵⁰⁴; swój urząd sprawował do 1577 r.⁵⁰⁵
102. **VEIT W.** w latach 1770–1774 wykładał teologię moralną w łęczyckim konwencie⁵⁰⁶.
103. **VETTER AMBROŻY** w latach 1691 – 1695 kaznodzieja generalny w Łęczycy⁵⁰⁷.
104. **WACŁAW** w 1627 r. przeniesiony z konwentu poznańskiego do konwentu łęczyckiego na kwestarza⁵⁰⁸.
105. **WALENTY** z konwentu wileńskiego w 1580 r. został asygnowany do konwentu łęczyckiego na stanowisko przeora; urząd ten pełnił do 1586 r.⁵⁰⁹
106. **WALENTY Z ROCHATYNIA** w 1607 r. przeniesiony z konwentu rochatyńskiego do klasztoru w Łęczycy⁵¹⁰.
107. **WIERZGOWSKI RAJMUND Z PŁOCKA** w dniu 4 IX 1795 r. zmarł w łęczyckim klasztorze⁵¹¹.

⁵⁰¹ ADW.VDL 1759, k. 30.

⁵⁰² ACPPPOP, t. 2, s. 372

⁵⁰³ SFSBDPP, k. 194.

⁵⁰⁴ ACPPPOP, t. 1, s. 386.

⁵⁰⁵ Ibidem, s. 413.

⁵⁰⁶ R. Świętochowski, *op. cit.*, s. 241.

⁵⁰⁷ ACPPPOP, t. 2, 958, 980.

⁵⁰⁸ Ibidem, s. 422.

⁵⁰⁹ Ibidem, s. 425, 462.

⁵¹⁰ ACPPPOP, t. 2, s. 66.

⁵¹¹ APPDK. SFSBDPP, k. 248.

108. **WIKTORYN** w 1543 r. asygnowany z klasztoru w Poznaniu do konwentu łęczyckiego na kantora⁵¹².
109. **WILEŃSKI AUGUSTYN** kapłan w łęczyckim konwencie⁵¹³.
110. **WIŚNIEWSKI MARCIN** z konwentu warszawskiego w 1781 r. zmarł w łęczyckim klasztorze⁵¹⁴.
111. **WIŚNIEWSKI PIUS** licencjat teologii; kaznodzieja łęczyckiego konwentu w 1759 r.⁵¹⁵
112. **WOJCIECH** w 1558 r. diakon, którego przeniesiono z klasztoru łowickiego do konwentu łęczyckiego⁵¹⁶.
113. **WORONIECKI JAKUB** został zaliczony przez M. Rawitę-Witanowskiego do łęczyckich dominikanów; w 1573 r. posłował do Stefana Batorego; po koronacji władcy Siedmiogrodu na króla Polski został jego kapelanem⁵¹⁷.
114. **WYSZYŃSKI PAULIN** od 1707 r. nauczał teologii moralnej (kazuistycznej) w łęczyckim klasztorze i był tam kaznodzieją generalnym⁵¹⁸.
115. **ZAGAJEWSKI AMBROŻY** żył w latach 1663–1721; studiował w Rzymie; pod koniec XVII w. magister teologii i regens w *Studium Generale* w Krakowie; na przełomie XVII i XVIII w. przeor w Łowiczu; w pierwszej połowie XVIII w. łęczycki przeor; lektor („doktor”) teologii; jego najśłynniejsze dzieło to „Skarb wielki województwa sieradzkiego na roli gidelskiej znaleziony, czyli cuda obrazu Maryi w Gidlach (wydany przed 1724 r.); w 1721 r. zmarł w Sieradzu⁵¹⁹.
116. **ZALEWSKI JAN BAPTYSTA** w dniu 24 VI 1699 złożył śluby zakonne; konwers; zmarł w klasztorze łęczyckim pomiędzy 1707 a 1710 r. z powodu zarazy⁵²⁰.

⁵¹² ACPPPOP, t. 1, s. 293.

⁵¹³ ACPPPOP, t. 2, s. 18.

⁵¹⁴ APPDK. CMPFPP, s. 62; APPDK. SFSBDPP, k. 330.

⁵¹⁵ ADW. VDL 1759, k. 30.

⁵¹⁶ ACPPPOP, t. 1, s. 344.

⁵¹⁷ M. Rawita-Witanowski, *op. cit.*, s. 121.

⁵¹⁸ ACPPPOP, t. 3, s. 84; R. Świętochowski, *op. cit.*, s. 241.

⁵¹⁹ M. Rawita-Witanowski, *op. cit.*, s. 122; M. Przygoda-Stelmach, *op. cit.*, s. 53–54.

⁵²⁰ APPDK. MCFPP, k. 53; ACPPPOP, t. 3, s. 117.

117. **ZAWIRSKI JACEK** zmarł w Sieradzu po 1778 a przed 1781 r.; był wcześniej przeorem łęczyckim⁵²¹.

118. **ZAGÓRSKI KANDYD** przeor łęczycki w 1669 r.; od 1651 r. lektor teologii; w 1656 r. przeor w Brześciu Kujawskim; w latach 1665–1666 przeor sieradzki; od 1671 bakałarz teologii; 1671–1672 przeor w Gidlach; 1674–1675 magister nowicjatu w Łucku; w latach 1677–1681, 1695–1698 przeor w Warszawie; w latach 1681–1684 regens krakowskiego Studium Generalnego; od 1683 magister teologii; w latach 1684–1687 przeor krakowski i wikariusz kontraty małopolskiej; w latach 1698–1701; 1705–1706 przeor w Łańcucie; w latach 1703–1704 przeor w Sandomierzu⁵²².

119. **ZCARNOPFKA MARCIN** w 1519 r. asygnowany z klasztoru w Brześciu Kujawskim do konwentu w Łęczycy⁵²³.

W źródłach, z omawianego w niniejszej pracy okresu, odnotowano 119 łęczyckich dominikanów. Wśród tych zakonników znalazło się 27 przeorów (spośród nich Szymon został w 1568 r. wybrany definitorem na kapitule prowincjalnej w Brześciu Kujawskim, a Michał Kotaus brał udział w kapitule elekcyjnej w 1646 r.) i 7 podprzeorów, tworzących najwyższe władze konwentu.

Wśród Braci Kaznodziejów przebywających w łęczyckim klasztorze znalazło się również 10 lektorów teologii, z czego 4 nauczało teologii moralnej.

W źródłach odnotowano także obecność 26 kaznodziei w łęczyckim klasztorze: 12 stałych-zwykłych (1 z nich był jednocześnie także lektorem i spowiednikiem) i 15 generalnych. Ci pierwsi musieli odbyć co najmniej roczne studia teologiczne i mieli prawo kazania tylko we własnym okręgu klasztornym, natomiast ci drudzy musieli mieć ukończone 25 lat, odbyte trzyletnie studia w zakresie teologii, a swoje kazania mogli głosić wszędzie, bez względu na granice okręgów konwenckich czy nawet prowincjalnych. Od 1629 r. kandydaci na kaznodziejów generalnych musieli zdać specjalny egzamin w studium generalnym, co spowodowało, że tytuł ten stał się stopniem naukowym, uprawniającym do prowadzenia wykładów dla studiujących zakonników. Od tego też czasu kaznodzieje generalni w przypadku braku lektora mogli

⁵²¹ ACPPPOP, t. 3, s. 1023.

⁵²² M. Miławicki, W. Szymborski, *op. cit.*, s. 200–201.

⁵²³ ACPPPOP, t. 1, s. 258.

prowadzić wykłady w niektórych klasztorach z zakresu teologii moralnej. Każdy z doświadczonych kaznodziejów miał powierzony sobie obszar działania, zwany *limitem*.

Znamy z imienia 3 promotorów Bractwa Różańca Świętego, działającego przy kościele dominikańskim: Franciszka Bernicza, Andrzej Brzskoviusa i Placyda Girskiego.

Źródła odnotowują także obecność w łęczyckim klasztorze 3 braci-kantorów (*cantores*), odpowiedzialnych za oprawę muzyczną liturgii oraz sprawujących opiekę nad księgami liturgicznymi, znajdującymi się w zakrystii i przynoszonymi przez nich zakonnikom przed rozpoczęciem modlitw, a także 3 braci-zakrystianów, dbających o zakrystię i przechowywane w niej wyposażenie oraz zwołujących za pomocą specjalnego dzwonu pozostałych braci na nabożeństwa oraz 1 kwestarza.

Do najwybitniejszych łęczyckich dominikanów, żyjących w omawianym okresie, należy zaliczyć Jakuba Woronieckiego, kapelana Stefana Bato-rego, do którego posłował wcześniej z informacją o jego wyborze na polski tron oraz Andrzeja Lwowczyka, przeora miejscowego konwentu w latach 1505–1507, magistra teologii, Kamila Wojciecha Jasińskiego, przora w Łęczycy w latach 1616–1618, magistra teologii od 1622 r., regensa *Studium Generale* w Krakowie w latach 1626–1629, Kandyda Zagórskiego, przeora łęczyckiego w 1669 r., magistra teologii od 1683 r., regensa *Studium Generalnego* w Krakowie w latach 1681–1684, Bernarda Handla, przeora łęczyckiego w 1678 r., magistra teologii od 1682 r., regensa krakowskiego *Studium Generale* w latach 1686–1687, Jana Adama Bardzińskiego, określonego jako „doktor” czyli lektor teologii, tłumacza dzieł klasyki łacińskiej na język polski oraz Ambrożego Zagajewskiego, siedemnasto- i osiemnastowiecznego teologa.

Obok Lwowczyka i Bardzińskiego uniwersyteckie stopnie posiadali: Jan, przeor łęczycki w 1612 r., bakałarz teologii, Fabian Bielawski, przeor łęczycki w poł. XVII w., bakałarz teologii, Czesław, bakałarz teologii i Pius Wiśniewski, licencjat teologii.

Według źródeł tylko 1 łęczycki dominikanin wyjechał studiować za granicę. Był nim wspomniany już Andrzej Lwowczyk, który studiował w Kolonii i Padwie. Odnotowano również obecność tylko 1 studenta materialnego Baltazara Łęczyckiego, przebywającego w miejscowym konwencie.

Źródła dominikańskie wymieniają z imienia 8 łęczyckich braci-kapłanów (jeden z nich nosił tytuł jubilata), 1 diakona, 2 subdiakonów i 3 konwersów.

Nieudana próba zreformowania klasztoru łęczyckiego w drugiej połowie XV oraz w drugiej dekadzie XVI w. świadczy jednak m. in. raczej o dość niskim poziomie intelektualnym ówczesnych miejscowych dominikanów. Kapituła prowincjalna z 1517 r. stwierdziła, że w małych klasztorach, a do takich należy zaliczyć wówczas łęczycki, znajdują się bardzo prości zakonnicy, bojący się bardziej przełożonego niż rozumiejący wspólne dobro. Konwenty takie dążyły za wszelką cenę do utrzymania liczby 12 zakonników, dającej im samodzielność. Powodowało to jednak, że dostawali się do nich ludzie często mierni i bez powołania⁵²⁴.

W XVI–XVIII w. liczba zakonników przebywających co roku w łęczyckim klasztorze nie przekraczała konstytucyjnej liczby 12 braci (już na początku XVI w. sytuacja kadrowa jednak znacznie się pogorszyła). Dokładne dane pochodzą z następujących lat: 1505 r. – mniej niż 12, 1532 r. – 6 zakonników, w 1596 r. musiało liczyć jeszcze mniej skoro konwent nie otrzymał wówczas prawa do samodzielnego wyboru przeora, na przełomie XVII i XVIII w. – 4, w 1759 r. – 10 zakonników w tym 8 kapłanów i 2 braci konwersów, w 1773/1774 – 8 zakonników, w tym 6 kapłanów (2 kaznodziejów i 4 spowiedników), 1 kleryka i 1 brata-konwersa, w 1777 – 5 zakonników: 3 kapłanów (prezor, podprezor i lektor, spowiednik i kaznodzieja w jednej osobie) i 2 konwersów oraz organista, kościelny, zakrystian i dziad kościelny z żoną, córką i synem oraz kucharka, 1793 r. – 8⁵²⁵. Wystarczało to jednak, żeby miejscowy konwent był samodzielny. Od 1603 r. klasztor przyjmował 1–2 kandydatów do zakonu rocznie.

J. Wiesiołowski, twierdzi, że „zakonnicy dominikańscy rekrutowali się w zasadzie w rejonie działania klasztoru, pochodzili w bezwzględnej większości z kręgów mieszczańskich”⁵²⁶. Taki sam pogląd wyraża J. Kłoczowski. Źródła dominikańskie wymieniają 36 braci, których nazwiska wskazują na ich mieszczańskie pochodzenie. Nie wiadomo jednak czy byli oni wcześniej mieszkańcami Łęczycy. Należy natomiast stwierdzić, że ze szlacheckiego rodu wywodziło się 27 zakonników (w przypadku jednego brata, Aleksego, historycy, zajmujący się dziejami Łęczycy, są pewni, że był on łęczycaninem). Trzech braci pisało się wyraźnie z konkretnej miejscowości lub terytorium.

⁵²⁴ T. Stolarczyk, *Łęczycki konwent dominikański w obliczu reformy* – referat wygłoszony na konferencji *De Ecclesia semper reformanda. Średniowieczna teoria i praktyka w przewyciężaniu kryzysów*, Kraków 1–3 grudnia 2011.

⁵²⁵ T. Stolarczyk, *op. cit.*

⁵²⁶ J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 243.

Dominikanie byli przenoszeni z klasztoru do klasztoru, ale od 2. poł. XVI w. zakonnik, który został w danym klasztorze obłóczony w habit, już do końca życia był afiliowany do niego i to niezależnie od tego gdzie następnie przebywał. Do Łęczycy zakonnicy przybywali zarówno z konwentów należących do kontraty wielkopolskiej, później mazowieckiej, jak i z innych kontrat prowincji polskie, a także z zagranicy: z Łowicza – 9, Krakowa – 6 zakonników, Poznania – 6 zakonników, Wilna – 5 braci, Płocka – 4 braci, Lwowa – 3 braci, Lublina – 1 brat, Warszawy – 3 braci, Brześcia Kujawskiego – 2 braci, Bełzu – 1 brat, Kazimierza – 1 brat, Neapolu – 1 brat, Rochatynia – 1 brat i Sochaczewa – 1 brat. Z łęczyckiego klasztoru dominikanów przenoszono do: Krakowa – 1 brata, Lwowa – 1 brata, Poznania – 1 brata, Sieradza – 1 brata; Świdnicy – 1 brata, Warszawy – 1 brata i Żnina – 1 brata.

UPOSAŻENIE KLASZTORU DOMINIKANÓW W ŁĘCZYCY DO KOŃCA XV WIEKU⁵²⁷

Niniejszy artykuł opisuje uposażenie dominikańskiego klasztoru św. Doroty Dziewicy i Męczennicy i św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Łęczycy w średniowieczu. Podstawowym źródłem do historii tego zgromadzenia, z którego tutaj skorzystano, jest *Kopiarusz łęczyckiego konwentu Zakonu Kaznodziejów 1387–1616*⁵²⁸. Zawiera on m.in. kopie przywilejów królów i książąt, nadań szlacheckich i mieszczańskich, zapisów testamentowych, transakcji kupna-sprzedaży oraz dzierżaw⁵²⁹. Spośród opracowań, pomocnych przy przygotowaniu omawianego zagadnienia, należy wymienić przede wszystkim książkę J. Kłoczowskiego poświęconą polskim dominikanom na Śląsku w XIII–XIV w. oraz artykuły J. Wiesiołowskiego i T. Stolarczyka⁵³⁰.

Kapituła generalna Zakonu Braci Kaznodziejów z 1220 r. podjęła ostateczną decyzję o zachowywaniu pełnego ubóstwa przez dominikanów. W pierwszym pokoleniu kładziono na to ogromny nacisk. Nie wolno było posiadać żadnych stałych dochodów, posiadłości ziemskich, a zapasy można było gromadzić tylko na jeden rok. Jednak rozrastanie się liczby zakonników i klasztorów obok wzrostu liczby parafii i duchownych w miastach wpłynęło już w XIII w. na zmianę tych zasad, a katastrofy społeczne XIV w. jeszcze bardziej pogłębiły odejście od nich, także w zakresie stałych dochodów konwenckich.

⁵²⁷ Artykuł opublikowany w *Inter oeconomiam coelestem et terrenam. Mendykanci a zagadnienia ekonomiczne*, red. W. Długołęcki, T. Gałuszka, R. Kubicki, A. Zajchowska, Kraków 2011, s. 395–403.

⁵²⁸ CPDCL.

⁵²⁹ *Ibidem*, s. 5.

⁵³⁰ J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*; J. Wiesiołowski, *Dominikanie w miastach wielkopolskich w okresie średniowiecza*, [w:] *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1272*, red. J. Kłoczowski, t. I, Warszawa 1975; T. Stolarczyk, *Władcy...*

Ostatecznie w 1475 r. papież Sykstus IV skasował pełne ubóstwo u dominikanów i zezwolił każdemu klasztorowi na posiadanie własnego majątku⁵³¹.

Uposażenie polskich klasztorów dominikańskich w okresie średniowiecza można podzielić na cztery rodzaje: 1. ofiary jednorazowe w kościołach i kwešta w okręgu klasztorowym, 2. fundacje i stypendia mszalne, 3. stałe renty: naturalne, towarowe i pieniężne (czynsze) oraz uprawnienia, 4. nieruchomości i związane z nimi korzyści⁵³².

Od początku swojego istnienia, czyli od fundacji Władysława Łokietka i jego brata Kazimierza II, księcia łęczyckiego, w drugiej połowie lat siedemdziesiątych XIII w.⁵³³, klasztor dominikanów w Łęczycy posiadał wytyczony plac (działkę ziemi) w mieście, na którym powstał kościół i klasztor z zabudowaniami gospodarczymi. Stwierdził to sam król Zygmunt August, który w dniu 9 III 1565 r. odnowił przywileje swoich poprzedników dla łęczyckiego konwentu, zniszczone przez pożar, na taki właśnie plac-działkę. Znajdowały się na nim budynki klasztorne i kościelne, zarówno murowane jak i drewniane, ogród i sad⁵³⁴. Było to zresztą typowe pierwotne uposażenie każdego klasztoru dominikańskiego⁵³⁵.

W początkowym okresie istnienia zakonów zebrzących ofiary przyjmowane przez zakonników były nadawane przez donatorów bez jakichkolwiek warunków⁵³⁶. Według niedatowanego dokumentu księcia Władysława Garbatego przez pewien czas w posiadaniu łęczyckiego konwentu znajdowała się jakaś rzecz (nie określona wówczas przez księcia), darowana przez niego zakonnikom, prawdopodobnie bez żądania konkretnego odwdzięczenia się za nią. Rzecz ta jednak została skradziona dominikanom. Władysław oskarżył o to samego przeora klasztoru Piotra *Zosali* (Rosdali – Rozdziałowica lub Roslai – Rosławica). Jego przeorat przypadł na mniej więcej połowę XIV w. – zdaniem W. Bucichowskiego w latach 1344–1351⁵³⁷. Podobną darowiznę, bez jakichkolwiek zobowiązań ze strony zakonników, uczynił dla łęczyckiego klasztoru Sławek z Kozub. W dniu 21 III 1447 r. zapisał on im trze-

⁵³¹ W.A. Hinnebusch, *op. cit.*, s. 97; J. Kłoczowski, *op. cit.*, s. 80.

⁵³² J. Kłoczowski, *op. cit.*, s. 81–82, 91.

⁵³³ J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 208; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *op. cit.*, s. 98; H. Jaworowski, T. Stolarczyk, *op. cit.*, s. 81.

⁵³⁴ CPDCL, s. 29–30; T. Stolarczyk, *Władcy...*, s. 228.

⁵³⁵ J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 239.

⁵³⁶ *Ibidem*, s. 229.

⁵³⁷ J. Bieniak, *op. cit.*, s. 479; *Zbiór formuł...*, nr 278; W. Bucichowski, *Lista lektorów...*, s. 193.

cią część swoich dóbr dziedzicznych, znajdujących się w tychże Kozubach, wraz z wszelkimi dochodami i czynszami uzyskiwanymi z nich. Na dobra te składały się pola, łąki, pastwiska, lasy, bory, stawy rybne, strumienie i ich dopływy⁵³⁸.

Każdy klasztor dominikański zbierał ofiary w obrębie swojego okręgu klasztornego, który był jednocześnie terenem działania danego konwentu. Specjalnie wyznaczeni bracia – kwestarze (*terminarii*) – poruszali się (konno z wozem lub pieszo w pobliżu miast-siedzib klasztorów) po nim za zgodą przeora, który wystawiał im z tej okazji przepustki. Bez pisemnego pozwolenia nie wolno im było przekraczać, a co za tym idzie kwestować, poza ściśle wytyczonymi granicami okręgu macierzystego klasztoru. Nie zastosowanie się do tego zarządzenia groziło kwestarzowi aresztowaniem przez przeora konwentu, na terenie którego zakonnik działał nielegalnie, do czasu wyjaśnienia sprawy i odebraniem mu zebranych pieniędzy oraz rzeczy⁵³⁹.

Od XV w. wschodnia granica łeczyckiego okręgu dominikańskiego biegła na zachód od Inowłodza, Grzybowa, Zdun, Bielaw i Bąkowa, obejmowała Brzeziny⁵⁴⁰; w końcu XVI w. (1593/1594) do łowickiego konwentu przeszła Sobota, należąca dotąd do łeczyckiego klasztoru⁵⁴¹. Na północy i północnym wschodzie granice Łęczycy sięgały miejscowości należących do powiatu brzeskiego oraz Kutna, ale bez niego, i innych wsi i miast powiatu gostynińskiego. Niestety nie wiadomo jak kształtowały się południowe i zachodnie granice okręgu łeczyckiego konwentu⁵⁴².

Jedną z głównych podstaw gospodarczych klasztorów dominikańskich były stypendia i fundacje mszalne⁵⁴³. Dzięki nim Bracia Kaznodzieje stawali się właścicielami różnych nieruchomości, czynszów, rent naturalnych

⁵³⁸ CPDCL, s. 14; T. Stolarczyk, *Władcy...*, s. 231; nie wiadomo czy w późniejszym okresie konwent zachował przy sobie te dobra.

⁵³⁹ J. Kłoczowski, *Polska prowincja dominikańska w wiekach średnich...*, s. 50; idem, *Dominikanie polscy...*, s. 86; idem, *Średniowieczne okręgi klasztorne...*, s. 149, 150, 151, 152–153; idem, *Dominikanie prowincji polskiej w wiekach średnich i ich okręgi klasztorne...*, s. 56, 57, 58; J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 229.

⁵⁴⁰ Dokument prowincjała Jana Biskupca z 11 XII 1412 r. – zob. APPDK, CPDCPD, s. 150; J. Kłoczowski, *Średniowieczne okręgi klasztorne...*, s. 151.

⁵⁴¹ APPDK, CPDCPD, s. 148–152; J. Kłoczowski, *Średniowieczne okręgi klasztorne...*, s. 151.

⁵⁴² J. Kłoczowski, *Średniowieczne okręgi klasztorne...*, s. 151.

⁵⁴³ Stypendium określa się taki rodzaj donacji, w której donator żąda w zamian odprawienia określonej liczby mszy. Fundacją nazywa się zaś taką darowiznę, w zamian za którą zakonnicy musieli stale (po wieczne czasy) odprawiać msze w określonych terminach – zob. J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy na Śląsku w XIII–XIV wieku*, s. 89; J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 235; najbardziej

i uprawnień do korzystania z dóbr donatorów. Typowymi twórcami fundacji mszalnych byli królowie i szlachta⁵⁴⁴. Tak było też w przypadku łęczyckiego konwentu. W dniu 5 VI 1387 r. Bogusław z Oporowa i Chodowa, scholastyk łęczycki i kanonik gnieźnieński, ufundował w kościele dominikanów łęczyckich ołtarz św. Doroty oraz darował klasztorowi jatkę rzeźniczą w Łęczycy o wartości 16 grzywien i ogród z placem na łęczyckim przedmieściu o wartości 4 grzywien. W zamian za to zakonnicy mieliby odprawiać wieczyście przy ufundowanym ołtarzu 3 msze:

- 1) śpiewając codziennie w czasie Adwentu roraty o Świętej Dziewicy, a w każdy piątek śpiewając lub czytając mszę o Świętym Krzyżu;
- 2) w miesiącu związanym z rocznicą poświęcenia kościoła odprawiając jedną mszę za zmarłych,
- 3) w okolicy uroczystości Zielonych Świąt i święta św. Marcina odprawiając nabożeństwo wieczorne za zmarłych, a rano 2 lub 3 msze w intencji odpuszczenia grzechów i zbawienia dusz Bogusława i jego przodków⁵⁴⁵.

W dniu 7 VI 1404 r. łęczyccy dominikanie, dzięki królewskiemu nadaniu, stali się właścicielami młyna, położonego nad rzeką Bzurą we wsi Topola Królewska, wraz ze wszystkimi, wypływającymi z jego posiadania korzyściami, które dotąd należały się jedynie władcy. Darowiznę tę ponowił Władysław Jagiełło dziewięć lat później (30 VII 1413 r.), zastrzegając jednocześnie, że bez jego zgody konwent nie będzie mógł ani sprzedać, ani zamienić tegoż młyna. W zamian za to zakonnicy mieli modlić się codziennie o zbawienie dusz króla i jego zmarłej małżonki – królowej Jadwigi – oraz jego poprzedników i następców, a także o zbawienie dusz i zdrowie dla królowej Anny, ówczesnej żony Jagiełły i córki Jadwigi. Dominikanie musieli także odprawiać codziennie za króla, do końca jego życia, mszę śpiewaną o Świętej Dziewicy Maryi, a po śmierci Jagiełły mszę za zmarłych⁵⁴⁶. Dzięki

popularną formą stypendiów mszalnych były trycezyny – na przełomie XV i XVI w. kosztowały ok. pół grzywiny (24 grosze) maksymalnie 1 floren (30 groszy), natomiast za jedną zwykłą mszę płacono ok. 4 grosze – zob. J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 235.

⁵⁴⁴ J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 236.

⁵⁴⁵ CPDCL, s. 61; T. Stolarczyk, *Władcy...*, s. 230–231.

⁵⁴⁶ CPDCL, s. 31–33; T. Stolarczyk, *Władcy...*, s. 227, 229; w 1530 r. dominikanie sprzedali ów młyn łęczyckim mieszczanom, ale w 1599 r. zakonnicy ponownie weszli w jego posiadanie – zob. CPDCL, s. 34–39, 42–45; T. Stolarczyk, *Władcy...*, s. 228, 235.

temu młynowi klasztor mógł mleć kwestowane czy zakupione zboże na własne potrzeby, w celu sprzedaży mąki, bądź też dokonywać, za odpowiednie opłaty, przemiału zboża nie należącego do konwentu⁵⁴⁷.

W posiadaniu łęczyckiego konwentu znajdowały się również 2 łany pola w Topoli Królewskiej, zapisane mu w testamencie przez kapłana Stanisława Durkę z Łęczycy. Nie wiadomo dokładnie kiedy dominikanie weszli w ich posiadanie, ale na pewno stało się to przed 28 października 1530 r., gdyż wówczas zakonnicy sprzedali je łęczyckim mieszczanom⁵⁴⁸.

Majątek nieruchomy wspólnot dominikańskich tylko w małej części był w bezpośrednim ich użytkowaniu. Konwenty przeważnie wypuszczały swoje dobra w dzierżawy lub też, najchętniej, przyjmowały albo kupowały czynsze, zapisane na innych nieruchomościach. Renta pieniężna była obok dóbr nieruchomych główną podstawą gospodarczą klasztorów⁵⁴⁹. Zdaniem J. Wiesiołowskiego „rozwój tej formy następował stopniowo poprzez czynsze wykupywane u chłopów we wsiach podmiejskich, czy przedmiejskich ogrodach, poprzez czynsze z łąnów sołeckich do lokowanych kapitałów w oparciu o czynsz z całych wsi szlacheckich”⁵⁵⁰. Możliwe że fundusze te lokowano we wsiach znajdujących się w obrębie okręgów kwestarskich⁵⁵¹. Klasztory dążyły zawsze do takiego rozłożenia terminów ich płatności, żeby zapewnić sobie regularny dopływ pieniędzy w możliwie równych odstępach czasu – najczęściej w dni największych świąt⁵⁵². „Korzyści systemu dla konwentów były oczywiście bardzo poważne i to mimo stałego upadku wartości monety czy ryzyka zniszczenia obiektu, z którym – a nie z człowiekiem – związany był czynsz. Lata wojen i katastrof społecznych powodowały w szczególności utratę należnych czynszów”⁵⁵³.

Do dochodów konwentów dominikańskich czynsze oparte o dochody z własności prywatnych zostały wprowadzone dzięki szlacheckim fundacjom mszalnym⁵⁵⁴. Oprócz czynszów ofiarowanych zakonnikom były też czynsze wykupywane przez nich samych. Istota czynszu wykupionego polegała na

⁵⁴⁷ J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 103.

⁵⁴⁸ CPDCL, s. 34–39; MRPS, IV/I, nr 5792; T. Stolarczyk, *Władcy...*, s. 228.

⁵⁴⁹ J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 93, 101; idem, *Polska prowincja dominikańska w wiekach średnich...*, s. 49; idem, *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu...*, s. 20.

⁵⁵⁰ J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 239.

⁵⁵¹ *Ibidem*, s. 239.

⁵⁵² J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 94.

⁵⁵³ *Ibidem*, s. 94.

⁵⁵⁴ J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 239.

tym, że „[...] kupujący za określoną sumę pieniędzy otrzymywał prawo do pobierania corocznego czynszu z danego obiektu, zwykle ziemi czy domu. Czynsz ten [...] równa się z reguły 10% ceny zakupu. Po dziesięciu latach klasztor otrzymywał więc zwrot wyłożonej sumy, ale czynsz pobierał dalej aż do chwili, w której sprzedawca odkupił go, to znaczy zwrócił kupującemu całą sumę”⁵⁵⁵. Zatem system ten oparty był o prawo odkupu: *ius reemptionis, wyderka*⁵⁵⁶.

W przypadku łęczyckiego klasztoru system czynszów powiązany był częściowo także z systemem dzierżaw. W dniu 3 XI 1473 r. miejscowi dominikanie otrzymali od Jana Karwata ze Stoków, łowczego większego łęczyckiego, 100 grzywien, zapisanych na jego wsi dziedzicznej Lipinki. Do czasu wypłacenia im owej sumy przez spadkobiercę łowczego, zakonnicy mieli dzierżyć wspomnianą wieś i korzystać z niej. Po otrzymaniu tych 100 grzywien dominikanie mieli kupić za nie, za wiedzą dziedzica Lipinek, czynsz wieczysty w takiej wysokości, jaką uzyskają za tę kwotę. Nie będą oni mogli się go pozbyć pod groźbą utraty wymienionej sumy. W zamian za tę donację Bracia Kaznodzieje zostali zobowiązani do odprawiania w każdy poniedziałek mszy śpiewanej za zmarłych, w środy takiej samej mszy o odpuszczenie grzechów oraz zbiorowej modlitwy o św. Barbarze i Katarzynie Dziewicach, w piątki mszy o Męce Chrystusa, połączonej z czytaniem całego opisu Męki Pańskiej, zaś wczesnie rano w każdą sobotę mszy śpiewanej o Najświętszej Dziewicy: „Bądź pozdrowiona Święta Boża Rodzicielko”. Jeśli w któryś z tych dni przypadło święto, to wówczas dominikanie odprawiliby wymienione modlitwy w inny dzień⁵⁵⁷. Powyższy zapis należy zaliczyć jednocześnie do trzech kategorii uposażeń: fundacji mszalnych, czynszów i nieruchomości. Tego samego dnia konwent łęczycki wydzierżawił dożywotnio temuż Janowi Karwatowi ze Stoków otrzymaną od niego wspomnianą wieś Lipinki. Za ową dzierżawę łowczy łęczycki miał co roku na święto św. Marcina płacić dominikanom 2 kopy (120) groszy. Po jego śmierci wieś miała ponownie wrócić do łęczyckiego klasztoru, który mógł ją spokojnie posiadać lub też zastawić, ale za sumę nie większą niż 100 grzywien⁵⁵⁸.

⁵⁵⁵ J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 94.

⁵⁵⁶ *Ibidem*, s. 94.

⁵⁵⁷ CPDCL, s. 17–18; T. Stolarczyk, *Władcy...*, s. 231

⁵⁵⁸ CPDCL, s. 19; T. Stolarczyk, *Władcy...*, s. 235.

Według dokumentu z 21 III 1476 r. do łęczyckiego konwentu należały 3 ogrody, stanowiące jeden kompleks. Jeden z nich, położony na północ od miasta, wraz z domem do niego należącym, został wydzierżawiony przez zakonników najpierw jakiemuś, nie zidentyfikowanemu, Początkowi, a następnie Pawłowi Lechowi i jego żonie Marcie oraz ich dzieciom, mieszczanom łęczyckim, za pół grzywny rocznego czynszu. Nie mogli oni go ani sprzedać, ani wymienić. Otrzymali natomiast prawo do grodzenia tego ogrodu i stawiania w nim budynków, ale jedynie na swój własny koszt. Po śmierci wymienionych dzierżawców ogród powinien z powrotem wrócić do klasztoru⁵⁵⁹. Uposażenie łęczyckiego konwentu dominikańskiego stanowiły także stałe renty naturalne. W dniu 14 XII 1297 r. książę Władysław Łokietek, dla zbawienia duszy zmarłego w 1294 r. księcia Kazimierza II, swojego brata, zezwolił zakonnikom na pobieranie co roku 3 kamieni (38,88 kg) łożu z jatki rzeźniczej Hermana z Warty, które należały się dotąd księciu. Jednocześnie ów Herman, w trosce o zbawienie swojej duszy, sam darował klasztorowi z tejże jatki 2 kamienie łożu⁵⁶⁰.

Natomiast w dniu 12 VIII 1428 r. zakonnicy otrzymali od Władysława Jagiełły prawo do pobierania co tydzień z młyna zamkowego w Łęczycy jednej miary słoðu. W akcie wdzięczności dominikanie mieli odprawiać codziennie mszę śpiewaną o Maryi Dziewicy za pomyślne panowanie króla i w intencji odpuszczenia jego grzechów⁵⁶¹. Łój służył zakonnikom do wytapiania świec, natomiast sól do warzenia piwa.

Ważnym elementem uposażeń dominikańskich klasztorów były uprawnienia⁵⁶². Łęczycki konwent miał prawo do cotygodniowych, darmowych kąpiel i postrzyżyn w miejscowej łaźni królewskiej. W świetle dokumentu Kazimierza Jagiellończyka z 20 VIII 1447 r. zakonnicy korzystali z nich już od pewnego czasu. Jednak odnośny przywilej spłonął w pożarze Łęczycy. Wykorzystał to ówczesny łaźnienik Mikołaj, który wystarał się dla siebie o nowy dokument na łaźnię, w którym pominięto prawo zakonników do darmowego korzy-

⁵⁵⁹ CPDCL, s. 62–63; T. Stolarczyk, *Władcy...*, s. 235.

⁵⁶⁰ CPDCL, s. 26; Metryka Koronna, ks. XLVIII, s. 575; MRPS, IV/2, nr 16785; K. Maleczyński, *Kilkanaście dokumentów Władysława Łokietka z lat 1296–1320*, SŻ, t. VI, 1961, nr 3; wg kopii dokumentu Władysława Łokietka, znajdującej się w *Kopiaruszu* i lustracji z lat 1628–1632 Herman z Warty darował sam od siebie dominikanom 3 kamienie łożu – zob. CPDCL, s. 26; *Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1628–1632*, cz. III: *Województwo łęczyckie, brzesko-kujawskie i ziemia dobrzyńska*, oprac. Z. Guldon, Bydgoszcz 1967, s. 8; T. Stolarczyk, *Władcy...*, s. 227.

⁵⁶¹ CPDCL, s. 13; T. Stolarczyk, *Władcy...*, s. 227, 230.

⁵⁶² J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 95.

stania z niej. Król, dowiedziawszy się o tym, postanowił zachować łęczycki konwent w jego przywilejach i nakazał łaźiebnikowi i jego następcom, aby nadal za darmo kąpali i strzygli zakonników, tak jak było to do tej pory. Darmowe korzystanie z łaźni miało przysługiwać dominikanom w każdą środę, a jeśli w ten dzień wypadłoby święto, to w czwartek lub w jakiś inny dzień⁵⁶³. Sprawa darmowych posług w łaźni dla Braci Kaznodziejów musiała, jednak, budzić także i później jakieś kontrowersje, skoro zastrzeżenia w tej sprawie zgłosił łęczycki łaźiebnik Jan, jeden z następców Mikołaja. Spór zakończono ostatecznie ugodą w 1481 r. z korzyścią dla klasztoru⁵⁶⁴.

Stałe dochody dominikanom przynosiły także pogrzeby (4 grosze za mszę pogrzebową, a od 3 do 5 grzywien ogólnych kosztów). Pochówek w kryptach kościelnych był wysoko ceniony w średniowieczu. Uważano to za dodatkowy przywilej dla duszy zmarłego. W kościołach i klasztorach dominikańskich chowano wszystkich, bez zwracania uwagi na stan społeczny i zamożność⁵⁶⁵. Wierni chętnie zatem obierali sobie tam miejsce wiecznego spoczynku, tym bardziej, że w 1441 r. biskupi polscy udzielili odpustu tym wszystkim, którzy zechcą zostać pochowani w dominikańskich kościołach (oczywiście także i w Łęczycy)⁵⁶⁶.

Podstawowym uposażeniem łęczyckiego klasztoru Zakonu Braci Kaznodziejów w średniowieczu były nieruchomości. Stanowiły je: plac – działka ziemi, na którym znajdowały się budynki klasztorne i kościelne (murowane i drewniane), ogród i sad, a także 3 ogrody z placami, stanowiące jeden kompleks, położone na przedmieściach, młyn wodny w Topoli Królewskiej, 2 łany pola tamże, trzecią część dóbr Sławka z Kozub w tychże Kozubach, jatkę rzeźniczą w Łęczycy i wieś Lipinki. Jednak, podobnie jak w innych klasztorach dominikańskich, także i w Łęczycy rzadko korzystano w sposób bezpośredni z dóbr nieruchomości. Stanowiły one przede wszystkim formę lokaty kapitału: jeśli nie przynosiły dochodów odpowiednich do swojej wartości, to pozbywano się ich, a inwestowano w nie tylko, gdy było to gospodarczo uzasadnione – w rzeczywistości dochody z własnych źródeł były niewielkie⁵⁶⁷.

⁵⁶³ CPDCL, s. 15–16; KPKM. t. I, Warszawa 1914, nr 6; MRPS, I, nr 8; T. Stolarczyk, *Władcy...*, s. 227.

⁵⁶⁴ AGAD. GŁI, ks. VI, k. 101.

⁵⁶⁵ J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 221, 235.

⁵⁶⁶ CPDCL, s. 58–59.

⁵⁶⁷ J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 241; T. Stolarczyk, *Władcy...*, s. 237.

UPOSAŻENIE ŁĘCZYCKIEGO KLASZTORU DOMINIKAŃSKIEGO W XVI-XVIII WIEKU⁵⁶⁸

Niniejszy artykuł opisuje uposażenie dominikańskiego klasztoru św. Doroty Dziewicy i Męczennicy i św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Łęczycy w XVI-XVIII w. Podstawowymi źródłami do poruszonego tematu są: *Kopiarusz łęczyckiego konwentu Zakonu Kaznodziejów 1387-1616* i Księgi miejskie Łęczycy oraz akta kapituł polskiej prowincji⁵⁶⁹. Spośród opracowań, pomocnych przy przygotowaniu omawianego zagadnienia, należy wymienić przede wszystkim prace J. Kłoczowskiego oraz artykuły Jacka Wiesiołowskiego i T. Stolarczyka⁵⁷⁰.

Kapituła generalna Zakonu Braci Kaznodziejów z 1220 r. podjęła ostateczną decyzję o zachowywaniu pełnego ubóstwa przez dominikanów. W pierwszym pokoleniu kładziono na to ogromny nacisk. Nie wolno było posiadać żadnych stałych dochodów, a zapasy można było gromadzić tylko na jeden rok. Jednak rozrastanie się liczby zakonników i klasztorów obok wzrostu liczby parafii i duchownych w miastach wpłynęło już w XIII w. na zmianę tych zasad, a katastrofy społeczne XIV w. jeszcze bardziej pogłębiły odejście od nich, także w zakresie stałych dochodów konwenckich. W 1425 r. papież Marcin V zezwolił Braciom Kaznodziejom przyjmować wieczyste zapisy i posiadać nieruchomości. Ostatecznie w 1475 r. papież Sykstus IV skasował

⁵⁶⁸ Artykuł opublikowany w „Rocznik Łódzki”, t. LXIII, 2015, s. 155–165.

⁵⁶⁹ CPDCL; AGAD. MŁ; ACCPOP, vol. 1: 1225–1600, wyd. R.F. Madura, Roma 1972.

⁵⁷⁰ J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*; idem, *Polska prowincja dominikańska w wiekach średnich...*; idem, *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu...*; idem, *Średniowieczne okręgi klasztorne...*; idem, *Dominikanie prowincji polskiej w okresie reform trydenckich...*, s. 434, 436; idem, *Dominikanie prowincji polskiej w wiekach średnich i ich okręgi klasztorne...*; J. Wiesiołowski, *op. cit.*; T. Stolarczyk, *Władcy...*; idem, *Uposażenie klasztoru dominikanów w Łęczycy do końca XV w.*, [w:] *Inter oeconomiam coelestem et terrenam. Mendykanci a zagadnienia ekonomiczne*, red. W. Długołęcki, T. Gałuszka, R. Kubicki, A. Zajchowska, Kraków 2011, s. 395–403.

pełne ubóstwo u dominikanów i zezwolił każdemu klasztorowi na posiadanie własnego majątku⁵⁷¹.

Uposażenie polskich klasztorów dominikańskich w omawianym okresie można podzielić na nieruchomości i związane z nimi korzyści, ruchomości, stałe renty: naturalne, towarowe i pieniężne (czynsze), ofiary jednorazowe w kościołach i kwestę w okręgu klasztorowym.

Od początku swojego istnienia, czyli od fundacji Władysława Łokietka i jego brata Kazimierza II, księcia łęczyckiego, w drugiej połowie lat siedemdziesiątych XIII w.⁵⁷², klasztor dominikanów w Łęczycy posiadał wytyczony plac (działkę ziemi) w mieście, na którym powstał kościół i klasztor z zabudowaniami gospodarczymi. Stwierdził to sam król Zygmunt August, który w dniu 9 marca 1565 r. odnowił przywileje swoich poprzedników dla łęczyckiego konwentu, zniszczone przez pożar, na taki właśnie plac-działkę. Znajdowały się na nim budynki klasztorne i kościelne, zarówno murowane jak i drewniane, ogród i sad⁵⁷³.

Do dóbr nieruchomości miejscowego konwentu należały wówczas także 3 łany pola i młyn wodny na rzece Bzurze w Topoli. Młyn po raz pierwszy znalazł się w posiadaniu Braci Kaznodziejów już w XV w. Stało się to dzięki donacji Władysława Jagiełły dokonanej w dniu 7 czerwca 1404 r. i ponowionej w dniu 30 lipca 1413 r. z zastrzeżeniem, że bez zgody królewskiej konwent nie będzie mógł ani sprzedać, ani zamienić tegoż młyna. W zamian za to zakonnicy mieli modlić się codziennie o zbawienie dusz króla i jego zmarłej małżonki – królowej Jadwigi – oraz jego poprzedników i następców, a także o zbawienie dusz i zdrowie dla królowej Anny, ówczesnej żony Jagiełły i córki Jadwigi. Dominikanie musieli także odprawiać codziennie za króla, do końca jego życia, mszę śpiewaną o Świętej Dziewicy Maryi, a po śmierci Jagiełły mszę za zmarłych. Jednak w dniu 28 października 1530 r. zakonnicy sprzedali ów młyn, wraz z 2 łanami pola w tejsze Topoli zapisanymi łęczyckiemu konwentowi w testamencie przez kapłana Stanisława Durkę z Łęczycy, łęczyckim mieszczanom za 50 grzywien⁵⁷⁴. Uczynili to oczywiście za zgodą Zygmunta Starego i Tomasza z Syczowa, ówczesnego prowincjała. Wkrótce

⁵⁷¹ W.A. Hinnebusch, *op. cit.*, s. 97; J. Kłoczowski, *op. cit.*, s. 80; Z. Kryściak, *Klasztory w przestrzeni miejskiej Łowicza do końca XVI wieku*, RŁ, t. II, 2004, s. 55; T. Stolarczyk, *Uposażenie...*, s. 396.

⁵⁷² J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 208; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *op. cit.*, s. 98.

⁵⁷³ CPDCL, s. 29–30; T. Stolarczyk, *Władcy...*, s. 228; idem, *Uposażenie...*, s. 396.

⁵⁷⁴ CPDCL s. 34–39; *Matricularum Regni Poloniae Summaria*, cz. IV, vol. I, nr 5792; T. Stolarczyk, *Władcy...*, s. 228.

doszło do sporu o sprzedane dobra pomiędzy miastem a Janem Bolkowskim (Małachowskim) z Górki i Topoli, który uważał, że to właśnie jemu konwent sprzedał wspomniane dobra i uzyskał zgodę na ich posiadanie od Andrzeja z Parczewa, następcy Syczowskiego. Jednak w dniu 23 lipca 1534 r. Parczewski, oburzony zatajeniem prawdy w sprawie sprzedaży wspomnianych nieruchomości, przez Bolkowskiego, cofnął swoją zgodę na ich posiadanie przez niego. Ostatecznie w 1536 r. Jan Bolkowski zrezygnował na rzecz mieszczan łączyckich ze swoich pretensji do tych dóbr. W dniu 12 stycznia 1599 r. dominikanom udało się jednak odkupić za 600 florenów (złotych) od łączycan ów młyn oraz wspomniane 2 łany i dodatkowo jeszcze 1 łan, który wcześniej sprzedali miastu wikariusze kościoła św. Andrzeja Apostoła w Łęczycy⁵⁷⁵. Dzięki temu młynowi klasztor mógł mleć, kwestowane czy zakupione zboże, na własne potrzeby, w celu sprzedaży mąki, bądź też dokonywać, za odpowiednie opłaty, przemiału zboża nie należącego do konwentu⁵⁷⁶.

W dniu 13 listopada 1606 r. łączyccy Bracia Kaznodzieje stali się właścicielami pół łana pola, wraz z łąką, a także zaniedbanego folwarku z placem, położonych w dobrach miejskich Łęczycy. Zapisał je w testamencie Andrzej Wolski, szlachcic mieszkający w Łęczycy, który zezwolił dominikanom także na wykupienie 4 pól, zastawionych u młynarza Borowicza za 200 florenów. Dóbr tych nie wolno było im sprzedać, ani zamienić. W zamian za tę fundację zakonnicy mieli spłacić wierzycieli donatora, mianowicie Maciejowi Małskiemu powinni oddać 100 florenów, a Jakubowi Kawalkowiczowi, krawcowi, 37 florenów. Mieli również po śmierci Wolskiego odprawiać, po wieczne czasy, w każdym kwartale roku 4 msze za jego duszę⁵⁷⁷.

W 3. ćwierci XVIII w. (1765) do łączyckiego klasztoru należało 31 składów i 19 staj ziemi miejskiej (ok. 28, 4 ha), oraz 14 placów z ogrodami oraz 8 chłopów, zapewne z zagrodami na Przedmieściu Poznańskim (na północ od miasta)⁵⁷⁸. Był to folwark zakonny. Jednak według informacji z 1774 i 1790 r. do konwentu należało jedynie 419 składów (ok. 16,76 ha) czyli 1 łan ziemi⁵⁷⁹.

⁵⁷⁵ CPDCL s. 31–47; MRPS, cz. IV, vol. I, nr 5792; T. Stolarczyk, *Władcy...*, s. 227, 228, 235, 236; idem, *Uposażenie...*, s. 399; idem, *Historia kościoła i parafii św. Andrzeja Apostoła w Łęczycy*, [w:] *Łęczycka fara. Kościół i parafia św. Andrzeja Apostoła w Łęczycy*, red. J. Szymczak, Łęczycza 2010, s. 15–16.

⁵⁷⁶ J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 103.

⁵⁷⁷ CPDCL, s. 52–53; T. Stolarczyk, *Władcy...*, 232.

⁵⁷⁸ M. Rawita-Witanowski, *op. cit.*, s. 119.

⁵⁷⁹ AGAD. MŁ, ks. XIII, k. 167; ks. XV, k. 66v.

Do osiemnastowiecznego uposażenia łęczyckiego konwentu należał również browar, położony za murami miejskimi nad Bzurą i sąsiadujący z gruntami Braci Kaznodziejów. Pierwotnie należał do Franciszka Świętochowskiego, który wystawił go własnym kosztem ale bez kadzi i kotła. W 1774 r. Świętochowski sprzedał taki niedokończony browar, wraz z gruntem, Antoniemu i Ewie Komorowskiemu za 800 złp. Komorowski chciał dobudować nowe pomieszczenie do browaru, ale sprzeciwili się temu miejscowi dominikanie. Wówczas Komorowski wytoczył im w 1775 r. proces oskarżając ich o to, że swoim sprzeciwem na rozbudowę narazili go na straty. Bracia Kaznodzieje przystąpili wówczas do kontrakcji i w 1782 r. uzyskali od sądu wójtowskiego zgodę na przejęcie browaru. Jednak Komorowski nie dał za wygraną i sędownie domagał się jego zwrotu. W 1790 r. sąd nakazał mu zapłacić dominikanom 400 złp a jemu samemu przyznano prawo do gruntu, na którym stał browar⁵⁸⁰.

Dobra nieruchomości klasztorów dominikańskich stanowiły przede wszystkim formę lokaty kapitału: inwestowano w nie tylko, gdy było to gospodarczo uzasadnione, a jeśli nie przynosiły dochodów odpowiednich do swojej wartości, to pozbywano się ich⁵⁸¹.

Majątek nieruchomy wspólnot dominikańskich tylko w małej części był w bezpośrednim ich użytkowaniu. Konwenty przeważnie wypuszczały swoje dobra w dzierżawę lub też, najchętniej, przyjmowały albo kupowały czynsze, zapisane na innych nieruchomościach. Renta pieniężna była obok dóbr nieruchomości główną podstawą gospodarczą klasztorów⁵⁸². Zdaniem J. Wiesiołowskiego „rozwój tej formy następował stopniowo poprzez czynsze wykupywane u chłopów we wsiach podmiejskich, czy przedmiejskich ogrodach, poprzez czynsze z łąnów sołeckich do lokowanych kapitałów w oparciu o czynsz z całych wsi szlacheckich”⁵⁸³. Możliwe że fundusze te lokowano we wsiach znajdujących się w obrębie okręgów kwestarskich⁵⁸⁴. Klasztory dążyły zawsze do takiego rozłożenia terminów ich płatności, żeby zapewnić sobie regularny dopływ pieniędzy w możliwie równych odstępach czasu

⁵⁸⁰ AGAD. MŁ, ks. IX, k. 122v-124, 155v; ks. XII, k. 23; ks. XV, k. 22.

⁵⁸¹ J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 241.

⁵⁸² J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 93, 101; idem, *Polska prowincja dominikańska w wiekach średnich...*, s. 49; idem, *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu...*, s. 20; T. Stolarczyk, *Uposażenie...*, s. 399.

⁵⁸³ J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 239.

⁵⁸⁴ Ibidem; T. Stolarczyk, *Uposażenie...*, s. 399–400.

– najczęściej w dni największych świąt⁵⁸⁵. „Korzyści systemu dla konwentów były oczywiście bardzo poważne i to mimo stałego upadku wartości monety czy ryzyka zniszczenia obiektu, z którym – a nie z człowiekiem – związany był czynsz. Lata wojen i katastrof społecznych powodowały w szczególności utratę należnych czynszów”⁵⁸⁶.

Do dochodów konwentów dominikańskich czynsze oparte o dochody z własności prywatnych zostały wprowadzone dzięki szlacheckim fundacjom mszalnym⁵⁸⁷. Oprócz czynszów ofiarowanych zakonnikom były też czynsze wykupywane przez nich samych. Istota czynszu wykupionego polegała na tym, że „[...] kupujący za określoną sumę pieniędzy otrzymywał prawo do pobierania corocznego czynszu z danego obiektu, zwykle ziemi czy domu. Czynsz ten [...] równa się z reguły 10% ceny zakupu. Po dziesięciu latach klasztor otrzymywał więc zwrot wyłożonej sumy, ale czynsz pobierał dalej aż do chwili, w której sprzedawca odkupił go, to znaczy zwrócił kupującemu całą sumę”⁵⁸⁸. Zatem system ten oparty był o prawo odkupu: *ius redemptionis, wyderka*⁵⁸⁹.

W przypadku łączycyckiego klasztoru system czynszów powiązany był częściowo także z systemem dzierżaw. W 1503 r. łączycycki konwent pobierał 2 grzywny rocznego czynszu z młyna, położonego na Starym Mieście⁵⁹⁰. Rok później mieszcza łączycycka Elżbieta Bolemowska zapisała w testamencie klasztorowi dominikańskiemu w Łęczycy 2 grzywny czynszu z łaźni łączycyckiej. Miały one być wypłacane zakonnikom co roku w święto św. Marcina⁵⁹¹. W 1727 r. mieszczanin łączycycki sprzedał miejscowym dominikanom 7% czynszu za 300 florenów zapisanych na 2 budkach przy jatkach rzeźniczych w Łęczycy⁵⁹².

⁵⁸⁵ J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 94; T. Stolarczyk, *Uposażenie...*, s. 400.

⁵⁸⁶ J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 94.

⁵⁸⁷ J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 239; fundacją nazywano taką darowiznę, w zamian za którą zakonnicy musieli stale (po wieczne czasy) odprawiać msze w określonych terminach (J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 89; J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 235; T. Stolarczyk, *Uposażenie...*, s. 398, p. 16).

⁵⁸⁸ J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 94.

⁵⁸⁹ Ibidem; T. Stolarczyk, *Uposażenie...*, s. 400.

⁵⁹⁰ AGAD. GŁI, ks. IX, k. 308.

⁵⁹¹ CPDCL s. 20–21; T. Stolarczyk, *Władcy...*, s. 234; darowiznę tego czynszu potwierdził ponownie w 1538 r. Zygmunt Stary (CPDCL s. 27; *Matricularum Regni Poloniae Summaria*, cz. IV, vol. III, nr 19138; T. Stolarczyk, *Władcy...*, s. 228).

⁵⁹² AGAD. MŁ, ks. VI, k. 20–20v.

Do łęczyckiego klasztoru należał także czynsz roczny, w wysokości 2 kop groszy, gotówką w półgroszkach, zapisany na mieście Budzynek, wsi Woźniki, zwanej Budzynek, oraz na dwóch Moszkowiczach. Został on sprzedany, z prawem wykupu (na wyderkaf), w dniu 27 stycznia 1517 r. przez Jakuba Leźnickiego z Budzynka, właściciela tychże dóbr, za 35,5 grzywny. Czynsz miał być wypłacany w święto św. Mikołaja, czyli 6 grudnia. Jeśliby Leźniccy nie dotrzymali terminu wypłaty, lub też ją wstrzymali, to wówczas zostałyby nałożone na nich kary świeckie i kościelne. Jeśli jednak nie poskutkowałoby to, to ich dobra zostałyby zajęte bez wyroku sądowego przez starostę łęczyckiego, który dochody otrzymane z tychże dóbr przeznaczyłby na spłatę owego czynszu⁵⁹³. W dniu 20 maja 1569 roku Marcin Leźnicki z Budzynka, syn Jakuba, zobowiązał się, po podziale dóbr rodzinnych, przeprowadzonym wspólnie ze swoim bratem Jakubem, do wypłacenia dominikanom łęczyckim połowy wyżej wymienionej sumy, zapisanej zakonnikom przez ich ojca, ciężącej na dziale Jakuba, a przejętej przez Marcina⁵⁹⁴. W 1603 r. tenże Marcin Leźnicki uznał sprzedaż owego czynszu. Jednocześnie Leźnicki do tych 35,5 grzywien dodał 24,5 grzywny, co dało ostatecznie kwotę 60 grzywien, za którą odkupił od zakonników wspomniany czynsz. Za te pieniądze musieli oni odprawiać modlitwy za jego duszę i dusze jego przodków w kaplicy pod wezwaniem św. Dominika, przylegającej do klasztornego kościoła, ufundowanej przez wspomnianego Jakuba. Następnie za tę samą sumę Marcin sprzedał na wyderkaf łęczyckiemu konwentowi nowy czynsz roczny, w wysokości 3 florenów, zapisany na jego dobrach rodzinnych. Czynsz ten miał być wypłacany przez Leźnickich w każde święto św. Mikołaja Biskupa. Od owych 60 grzywien Marcin zobowiązał się płacić klasztorowi 7 florenów odsetek⁵⁹⁵.

W październiku 1612 r. Jakub Stokowski zobowiązał się płacić łęczyckim dominikanom 9 florenów i 20 groszy rocznego czynszu od 100 grzywien, zapisanych im jeszcze w 1473 r. przez Jana Karwata na wsi Lipinki, zaś sami zakonnicy wydzierżawili mu ową wieś za wspomniane 9 florenów i 20 groszy na okres 2 miesięcy – do Nowego Roku⁵⁹⁶.

⁵⁹³ CPDCL, s. 22–23 T. Stolarczyk, *Władcy...*, s. 231.

⁵⁹⁴ CPDCL, s. 25; T. Stolarczyk, *Władcy...*, s. 232.

⁵⁹⁵ CPDCL s. 50–51; T. Stolarczyk, *Władcy...*, s. 232.

⁵⁹⁶ CPDCL, s. 17–19, 54–55; T. Stolarczyk, *Władcy...*, s. 231–233; idem, *Uposażenie...*, s. 400.

Przed dniem 17 kwietnia 1598 r. Zofia Borowska zapisała w testamencie łęczyckim zakonnikom 50 florenów na wszystkich swoich dobrach wiejskich, leżących w Ziemi Łęczyckiej. Tą sumę miał wypłacić łęczyckim dominikanom Marcin Janosz (Borowska była jego ciotką), aptekarz, wraz ze swoją żoną Katarzyną, mieszczanie z Łęczycy. Jasnoszowie mieli ponadto płacić klasztorowi co roku, w Wielki Piątek, odsetki od zapisanej sumy w wysokości 3 florenów⁵⁹⁷.

Według spisu czynszów rocznych z początku XVII w. klasztor łęczycki pobierał na święto św. Marcina (11 XI) od mieszczan łęczyckich 6 florenów czynszu od sumy 100 florenów, z łaźni miejskiej 3 floreny i 6 groszy, z ogrodu złotnika Rycha 24 grosze, od Wawrzyńca Żurka tyle samo pieniędzy, od czapnika z przedmieścia 16 groszy, od Gasia Borowskiego również 16 groszy, od Wronków i Waclawa Świecza także 16 groszy, od Macieja Biesiatki 8 groszy, od krawca Kulki również 8 groszy, od siodlarza Wojciecha Kątnego także 8 groszy, od szewca Kwapisza od sumy 10 grzywien 32 grosze, z ogrodu Pawłowicza 15 groszy, od rzeźnika Szymona Piskorzewskiego 12 groszy, od Łukasza Maciążka od sumy 100 florenów 6 florenów i od sumy 10 grzywien 32 grosze, z dóbr miejskich Kapusty 15 groszy, z dóbr miejskich Waczewnikowskich 40 groszy, od właścicieli wsi Lipiny 9 florenów i 20 groszy. Na Wielkanoc Marcin Janosz płacił łęczyckim dominikanom 3 floreny czynszu od wspomnianego wyżej zapisu testamentowego jego ciotki Zofii Borowskiej. W święto św. Jana Chrzyciela (24 VI) zakonnicy pobierali od Wojciecha Niemczyckiego 4 floreny czynszu. Na święto Zwiastowania (25 III) Adam Różycki-Wolski (Trzeciak) płacił klasztorowi ze swoich pól w mieście 9 florenów. W święto Obrzezania Pańskiego (Nowy Rok) i św. Jana Chrzyciela dominikanie pobierali z pól Jana Czadrowskiego, znajdujących się w Topoli, 30 florenów czynszu, płaconego w ratach po 15 florenów⁵⁹⁸. W 1602 r. na święto św. Marcina dominikanie pobierali z zamku łęczyckiego, ze względu na łój i słód, 12 florenów i 24 grosze czynszu, od mieszczan łęczyckich z łaźni 3 floreny i 6 groszy, z ogrodu Pawłowicza 2 floreny i 15 groszy, od Wojciecha, złotnika 24 grosze, od Wawrzyńca Żurka 2 floreny i 12 groszy, od czapnika z przedmieścia 16 groszy, od Kaspra Gasia 16 groszy, od 2 Wronków 16 groszy, od Wojciecha Kulki, krawca 18 groszy, od Wojciecha Kątnego 8 groszy, od Kwapisza, szewca 2 floreny i 2 grosze, od Marcina Leźnickiego 4 floreny, od Jana Czadrowskiego, dzierżawcy, z pola 35

⁵⁹⁷ CPDCL, s. 48; T. Stolarczyk, *Władcy...*, s. 234–235.

⁵⁹⁸ CPDCL, s. 64–65.

florenów. Natomiast na Wielkanoc Marcin Jasnosz oddawał zakonnikom 3 floreny czynszu, zaś Doktorowa na święto Jana Chrzciciela płaciła im 4 floreny⁵⁹⁹.

Według informacji z 1783 r. łęczyccy Bracia Kaznodzieje pobierali od Wojciecha i Katarzyny Fotów 8 złp czynszu za wydzierżawienie im domu przy ulicy Wodnej⁶⁰⁰. W 1790 r. dominikanie pobierali dziesięcinę z gruntów miejskich w wysokości 5 złp 10 gr i 2 szelągów⁶⁰¹.

Uposażenie łęczyckiego konwentu dominikańskiego stanowiły także stałe renty naturalne. Zakonnicy posiadali już od 1428 r. prawo do pobierania co tydzień z młyna zamkowego (konnego) w Łęczycy jednej miary słodu. Słodu używano do warzenia piwa. Dominikanie korzystali z tego prawa aż do 24 grudnia 1652 r., a później tego słodu już nie pobierali, co zaświadczyli przed lustratorami w 1789 r. Spowodowane to było prawdopodobnie spaleniem młyna w czasie walk polsko-szwedzkich o Łęczycę w 1656 r.; co prawda został on szybko odbudowany przez starostę łęczyckiego Jakuba Olbrachta Szczawińskiego, ale widocznie zakonnicy już z niego nie korzystali⁶⁰².

Istotnym elementem uposażenia konwentu dominikańskiego w XVI–XVIII w. była nadal kwesta. Każdy klasztor dominikański zbierał ofiary w obrębie swojego okręgu klasztorowego, który był jednocześnie terenem działania danego konwentu. Specjalnie wyznaczeni bracia – kwestarze (*terminarii*) – poruszali się (konno z wozem lub pieszo w pobliżu miast – siedzib klasztorów) po nim za zgodą przeora, który wystawiał im z tej okazji przepustki. Bez pisemnego pozwolenia nie wolno im było przekraczać, a co za tym idzie kwestować, poza ściśle wytyczonymi granicami okręgu macierzystego klasztoru. Nie zastosowanie się do tego zarządzenia groziło kwestarzowi aresztowaniem przez przeora konwentu, na terenie którego zakonnik działał nielegalnie, do czasu wyjaśnienia sprawy i odebraniem mu zebranych pieniędzy oraz rzeczy⁶⁰³.

⁵⁹⁹ CPDCL, s. 82.

⁶⁰⁰ AGAD. MŁ, ks. XIII, k. 21.

⁶⁰¹ AGAD. MŁ, ks. XV, k. 67v.

⁶⁰² CPDCL s. 13; *Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich. 1659–1665*, cz. 2: *Województwa sieradzkie, łęczyckie, brzesko-kujawskie, inowrocławskie i ziemia dobrzyńska*, wyd. Z. Górski, J. Pakulski, A. Tomczak, Toruń 1996; T. Stolarczyk, *Władcy...*, s. 227, 230; idem, *Uposażenie...*, s. 401.

⁶⁰³ J. Kłoczowski, *Średniowieczne okręgi klasztorne...*, s. 151; K. Kaczmarek, *Średniowieczne podróże wielkopolskich dominikanów*, „*Studia Periegetica*”, 2008, 2, s. 62–63; T. Stolarczyk, *Uposażenie...*, s. 397; Od XV w. wschodnia granica łęczyckiego okręgu dominikańskiego biegła na zachód od Inowłódza, Grzybowa, Zdun, Bielaw i Bąkowa, obejmowała Brzeziny; w końcu XVI w. (1593/1594) do łowickiego konwentu przeszła Sobota, należąca dotąd do łęczyckiego

Zasadą obowiązującą w klasztorach Braci Kaznodziejów było oddawanie przez zakonników pieniędzy każdego dnia do wspólnej kasy, na potrzeby konwentu, chyba że uzyskali od przełożonego zezwolenie na zatrzymanie ich w charakterze depozytu na użytkowanie w określonym czasie (forma depozytu osobistego braci rozwijała się już od schyłku XIII w.). Jesienią każdego roku zakonnik zobowiązany był do przedstawienia na piśmie pełnego wykazu dóbr użytkowanych przez niego. Wszystkie dochody zakonników, ofiary na msze, za spowiedź czy kazania, miały być składane w skrzynce z 2 czy 3 kluczami, znajdującymi się w rękach różnych braci. W 1594 r. generał zakonu Hipolit Maria Beccaria pozwolił braciom na godne używanie sum ofiarowanych im imiennie przez rodzinę i dobrodziejów, ale w prowincji polskiej nie mogły one przekraczać 30 florenów⁶⁰⁴.

J. Wiesiołowski podaje, powołując się na *Acta capitulorum*, że w 1507 r. władze prowincji, zebrane na kapitule w Sandomierzu, wysłały na kwestarza do klasztoru łączycyńskiego brata Jana Rogalkę⁶⁰⁵. Tymczasem wg opublikowanych przez R.F. Madurę akt tejże kapituły sandomierskiej Jan Rogalka został przeniesiony do konwentu sieradzkiego, w którym funkcję kwestorską miał pełnić Jan Piwko⁶⁰⁶.

Stałe dochody dominikanom przynosiły także pogrzeby (4 grosze za mszę pogrzebową, a od 3 do 5 grzywien ogólnych kosztów). Pochówek w kryptach kościelnych był wysoko ceniony w średniowieczu. Uważano to za dodatkowy przywilej dla duszy zmarłego. W kościołach i klasztorach dominikańskich chowano wszystkich, bez zwracania uwagi na stan społeczny i zamożność⁶⁰⁷. Wierni chętnie zatem obierali sobie tam miejsce wiecznego spoczynku, tym bardziej, że w 1441 r. biskupi polscy udzielili odpustu tym wszystkim, którzy zechcą zostać pochowani w dominikańskich kościołach (oczywiście

klasztoru. Na północy i północnym wschodzie granice Łęczycy sięgały miejscowości należących do powiatu brzeskiego oraz Kutna, ale bez niego, i innych wsi i miast powiatu gostyńskiego. Niestety nie wiadomo jak kształtowały się południowe i zachodnie granice okręgu łączycyńskiego konwentu (APPDK. CPDCPD, s. 148–152).

⁶⁰⁴ J. Kłoczowski, *Dominikanie prowincji polskiej w okresie reform trydenckich...*, s. 434, 436; idem, *Dominikanie prowincji polskiej...*, s. 57; idem, *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu...*, s. 181, 357.

⁶⁰⁵ J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 229.

⁶⁰⁶ ACPPPOP, vol. 1, s. 169.

⁶⁰⁷ J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 221, 235; T. Stolarczyk, *Uposażenie...*, s. 402

także i w Łęczycy); w 1606 r. wspomniany już Andrzej Wolski zażyczył sobie pochówku w łęczyckim klasztorze⁶⁰⁸.

Do uposażenia konwentu należały też rzeczy ruchome (ruchomości). Według siedemnastowiecznych inwentarzy w łęczyckim klasztorze znajdowały się następujące aparaty i klejnoty kościelne: 26 ornatów – 1 czerwony ze złotogłowiu, 1 biały telitowy, 1 biały adamaszkowy, 2 żółte zamszowe, 1 zielony zamszowy z perłowym krzyżem, 1 aksamitny czerwony, 1 brunatny aksamitny, 1 czarny aksamitny w kostkę, 1 stary, biały adamaszkowy, 1 stary aksamitny zielony, 1 błękitny z półaksamitu (półaksamicia), 2 stare, czarne moherowe, 1 zielony ze złotym napisem, 1 zielony z adamaszku, 2 różnokolorowe do komży, 1 zielony z adamaszku, 1 zielony aksamitny, 1 czerwony z adamaszku, 3 czarnego koloru, 1 biały stary i 1 czerwony do komży, 4 kapy – 1 czerwona ze złotogłowiu, 1 zamszowa pstra, 1 aksamitna czerwona, 2 stare kapy pstre, 21 puryfikaterzów, 17 alb, 22 obrusy, para dalmatyk adamaszkowych, 16 korporałów, 2 komże duże, 2 komeżki chłopięce, 10 antepediów – 1 atlasowe floryzowane, 1 ceglaste czerwone, 2 zamszowe żółte, 1 aksamitne czarne, 2 błękitne szyderzowe, 3 moherowe rozmaite, 17 humerałów z płatkami w różnych kolorach, 11 burs, 8 pasów, 8 subcorporaliów, 8 velów na różne kielichy, 5 obrusików wyszywanych, 3 fartuchy do pasów, 10 ręczników, 8 mszałów dla świeckich, 1 graduał, 1 antyfonarz, 1 psalterz dla świeckich, 1 kolektarz, 1 kalendarz pergaminowy, 2 fenały kitajczane, 2 jedwabnice na monstrancję, 6 lichtarzy czerwonych, 2 ampułki srebrne, 8 ampułek czerwonych, 2 ampułki cynowe, 1 kociołek miedziany do wody, 1 garnek miedziany do wody, 1 konewka cynowa do wody, 1 wanienska do opłatków, 1 portatył, 1 całun do *Rosarium*, 1 sukno czerwone przed wielki ołtarz, 1 żelazo do opłatków, 2 lichtarze miedziane, 2 lichtarze mosiądzowe, 2 lichtarze cynowe, 1 patela do grzania rąk, 1 łódka cynowa z łyżką miedzianą, 1 lampa przed wielki ołtarz, 3 małe dzwonki, 2 nowe antepedia, 1 antepedium błękitne ze złotogłowiu do *Rosarium*, 1 antepedium adamaszkowe czerwone, 4 kielichy srebrne z patenami – pierwszy kielich, w którym były 3 grzywny srebra, drugi, w którym były 2 grzywny i 9 skojców srebra, w trzecim były 3,5 grzywny i 3 skojce srebra, w czwartym było 2,5 grzywny i 6 skojców srebra, trybularz mający 4 grzywny i 6 srebra skojców, ampułka, w której było 1 grzywna i 7,5 skojca srebra, puszcza z Najświętszym

⁶⁰⁸ CPDCL, s. 52, 58–59; T. Stolarczyk, *Władcy...*, s. 230; idem, *Uposażenie...*, s. 402.

Sakramentem, w której było 1 grzywna i 1,5 skojca srebra (razem było 18 grzywien i 6 skojców srebra), monstrancja srebrna, 1 kielich pozłacany, 3 kielichy srebrne częściowo pozłacane, 3 pacyfikały, 2 krzyże srebrne pozłacane, podstawa mosiądzowa do krzyża, para ampułek srebrnych, humerał aksamitny z napisem *Ave Maria*, 3 kapsuły, 3 fenały na kielichy, 12 antepeidiów w komodzie, 6 szerzynek, 23 łokcie adamaszku czerwonego koloru⁶⁰⁹. W 1612 r. przeor łączycki zlecił złotnikowi z Płocka wykonanie monstrancji w której miała ważyć 11 grzywien i 6 skojcy srebra⁶¹⁰.

W klasztornej kuchni na początku XVII w. znajdowały się następujące sprzęty: 4 wielkie misy, 5 półmisek, 9 małych misek, 2 cynowe misy, 10 łyżek cynowych, 1 zufan (łyżka żelazna z dziurkami, używana do wybierania potraw), 5 panewek, 1 moździerz, 2 rożna, 1 durszlak miedziany, 1 ruszt, 1 kielnia, 1 garniec żelazny, 2 siekacze, 2 siekiery, 34 talerze, 1 talerz cynowy, 2 tasaki kuchenne, 1 ceber kuchenny, 2 stągwie, 1 łańcuch, 2 lewary, atwos (naczynie służące do lania wody przy myciu rąk), 2 salaterki, 3 obrusy, 2 ręczniki, 4 wagi okowane, 1 kocioł. Na wyposażeniu konwentu znajdowała się też para koni, koce dla nich i 2 koła próżne okowane⁶¹¹.

Konwenty dominikańskie musiały ponadto ponosić ofiary na rzecz innych klasztorów swojej prowincji. Prowincjalna kapituła płocka z 1558 r. nakażała wszystkim konwentom prowincji polskiej płacić co roku określoną sumę pieniędzy na utrzymanie krakowskiego Studium Generalnego i jego władz. Według tego rozporządzenia klasztor łączycki miał dawać 6 groszy. W 1590 r. prowincjalna kapituła krakowska uchwaliła, że konwenty prowincji polskiej mają łożyć przez trzy lata na odnowienie i powiększenie płockiego konwentu św. Dominika. Łęczyccy dominikanie mieli płacić 1 floren. Na kongregacji warszawskiej w 1619 r. podjęto decyzję o płaceniu przez każdy klasztor dominikański 1% czystych dochodów na rzecz prowincjałów. Natomiast na utrzymanie jednego zakonnika każdy konwent miał przeznaczać odąd 80 złp⁶¹².

Podstawą uposażenia łączyckiego konwentu dominikańskiego w XVI–XVIII w. były przede wszystkim nieruchomości, czynsze częściowo powiązane z systemem dzierżaw oraz kwesta. Do dóbr nieruchomych

⁶⁰⁹ CPDCL, s. 66–68, 80–81.

⁶¹⁰ Ibidem, s. 68.

⁶¹¹ Ibidem, s. 74, 81.

⁶¹² ACPPOP, vol. 1, s. 341, 474–475; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *op. cit.*, s. 99; J. Kłoczowski, *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu...*, s. 423.

zaliczyć należy: plac (działkę ziemi), na którym znajdowały się budynki klasztorne i kościelne, zarówno murowane jak i drewniane, ogród, sad oraz browar w Łęczycy, folwark na Przedmieściu Poznańskim, młyn wodny w Topoli i grunty orne w tejże miejscowości. Czysze, które posiadał miejscowy klasztor były ofiarowywane przez szlachtę i mieszczan, a także wykupywane od nich przez samych zakonników. Łęczyccy Bracia Kaznodzieje posiadali czysze zapisane na staromiejskim młynie, łaźni miejskiej, jatkach rzeźniczych w Łęczycy, mieście Budzynek, wsiach Woźniki (Budzynek) i Lipinki, dobrach wiejskich Zofii Borowskiej w Ziemi Łęczyckiej i posiadłościach mieszczan łęczyckich w samym mieście i poza nim. Miejscowi dominikanie pobierali także 1miarę słodu z młyna zamkowego. Uposażenie stanowiły również ruchomości: aparaty i klejnoty kościelne, sprzęty kuchenne oraz konie, koce i koła do powozów.

ŁĘCZYCKI KLASZTOR DOMINIKAŃSKI W OBLCZU KRYZYSU I REFORMY (XIV-XVI W.)⁶¹³

Czternastowieczny kryzys życia zakonnego objął, chociaż w mniejszym stopniu, również zakony mendykanckie, w tym Braci Kaznodziejów⁶¹⁴. Dominikanie zobowiązani byli do przestrzegania zasad zapisanych w regule (św. Augustyna), która „jest dokładnym zebraniem obowiązków ogólnych życia zakonnego” i konstytucjach zgromadzenia, określających ramy organizacyjne zakonu i regulujących życie jego członków⁶¹⁵. Jednak, tak jak to stwierdził Krzysztof Kaczmarek, „odpowiedź na pytanie, w jakim stopniu codzienne życie w klasztorach odpowiadało ideałowi opisanemu w zakonnych regułach, jest trudna”⁶¹⁶. Zakonnicy ulegali bowiem czasami różnym pokusom i łamali przepisy swoich wspólnot. Najbardziej typowymi wykroczeniami, jakich dopuszczali się dominikańscy profesy, były: niedostateczna troska o wykształcenie (niski poziom umysłowy i kaznodziejski kaznodziei generalnych, głoszących czasami wręcz barbarzyńskie kazania, lektorów, kursorów, magistrów studentów), łamanie ślubów ubóstwa i czystości (czasem nawet posunięte w tym ostatnim przypadku do uwodzenia obcych żon), wywyższanie się ponad innych braci z racji większej zamożności (podział rodzinnych majątków, otrzymywanie spadków, pieniężnych darowizn – prywatne fundusze, a co za tym idzie także własna służba świecka) czy piastowanych urzędów i godności zakonnych, opuszczanie wspólnych

⁶¹³ Artykuł opublikowany w „Folia Historica Cracoviensia” R. XVIII, 2012, s. 165–177.

⁶¹⁴ J. Kłoczowski, *Reforma polskiej prowincji dominikańskiej...*, s. 47.

⁶¹⁵ L. Wołek, *Studia z dziejów Zakonu Kaznodziejskiego w Polsce w XIII w.* „Pamiętnik Historyczno-Prawny”, 7 (1929), z. 2, s. 13; J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 11, 12–121.; idem, *U źródeł...*, s. 192–193; J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 245; W.A. Hinnebusch, *op. cit.*, s. 91; R. Kubicki, *op. cit.*, s. 77; K. Kaczmarek, *Konwent dominikanów wrocławskich w późnym średniowieczu*, Poznań-Wrocław 2008, s. 165.

⁶¹⁶ K. Kaczmarek, *Konwent dominikanów wrocławskich...*, s. 165.

modłów konwentów, odprawianie mszy przez zakonników nie mających wyższych święceń, zabójstwa, bójki, fałszowanie dokumentów i pieczęci, zdrada tajemnicy spowiedzi, brak poszanowania dla klauzury i związane z tym włóczęgostwo braci (samowolne, bez zgody przełożonego, opuszczenie klasztoru), którzy niejednokrotnie zabierali ze sobą mienie należące do konwentu, zrzucali habity, odwiedzali karczmy, niekiedy nawet w towarzystwie kobiet, nazwanych wprost nierządnicami, uprawiali hazard (nawet w murach własnych klasztorów)⁶¹⁷. Włóczęgostwo, było wg K. Kaczmarka, najczęstszym występkiem, jakiego dopuszczali się synowie św. Dominika, a jako skrajny przypadek należy zaliczyć tutaj zbiorową ucieczkę 11 zakonników z klasztoru w Wilnie w 1517 r.⁶¹⁸

Dominikanie dopuszczali się także różnych przewinień, nawet gdy przebywali poza klasztorami legalnie, za zgodą swoich przełożonych. W pogoni za dochodami z jałmużny przekraczali granice okręgów kwestarskich i zbierali datki na terenie należącym do innego konwentu, a także dzielili się owocami kwesty z innymi braćmi, uczestniczącymi w zbieraniu ofiar oraz głosili kazania na tym terenie⁶¹⁹.

Poważny problem stanowiło również nagminne łamanie przez zakonników ślubów ubóstwa i upowszechnianie prywatnej własności braci. Oprócz defraudowania pieniędzy z kwesty, dominikanie zagarniali na swoje prywatne potrzeby wpływy z intencji mszalnych. Posiadali także prywatne naczynia liturgiczne. Wszystko to stało w jaskrawym kontraście z pogłębiającym się ubóstwem wielu klasztorów⁶²⁰. „Narastające rozwarstwienie majątkowe profesów prowadziło do wielu negatywnych zjawisk. Jednym z nich było noszenie zbyt kosztownych strojów przez zamożniejszych, zapewne ku rozpaczycy lub nawet zawiści ze strony tych, którzy na takie luksusy nie mogli sobie pozwolić”⁶²¹.

⁶¹⁷ J. Kłoczowski, *Reforma polskiej...*, s. 77–86; idem, *Dominikanie prowincji polskiej w okresie reform trydenckich...*, s. 432, 434; idem, *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu...*, s. 24, 182, 206–210, 356–358, 418; K. Kaczmarek, *Konwent dominikanów wrocławskich...*, s. 166, 169–173.

⁶¹⁸ K. Kaczmarek, *Konwent dominikanów wrocławskich...*, s. 169, 171.

⁶¹⁹ Ibidem, s. 171–172.

⁶²⁰ Ibidem, s. 173–174.

⁶²¹ Ibidem, s. 174.

Styl życia konwentów, polegający na rozbiciu pojęcia wspólnoty zakonnej i silnym indywidualizmie w każdej dziedzinie, pozostający w sprzeczności z duchem i treścią reguł oraz konstytucji dominikańskich, nazwany został konwentualizmem⁶²².

Hasło do przeprowadzenia gruntownej reformy zakonu dał generał Rajmund z Kapui. Na jego polecenie (pismo do prowincjałów z dnia 1 listopada 1390 r.) w każdej prowincji dominikańskiej w ciągu 1 roku 1 klasztor z co najmniej 12 braćmi miał zaprowadzić u siebie regularną oberwancję, polegającą na odnowieniu stosunków z okresu powstawania zakonu i ścisłego przestrzegania – obserwowania (*observare*) – przepisów zakonnych; podstawowym warunkiem obserwantyzmu była klauzura⁶²³. „W nim [klasztory] skupić się miały najlepsze siły ideowe prowincji, dotąd rozproszone po wszystkich klasztorach. Konwenty zreformowane stanowić miały żywy przykład życia zakonnego oraz podstawę do planowania stopniowego naprawiania innych klasztorów. Wychowani w nich zakonnicy mogli być następnie użyci na innych placówkach”⁶²⁴. Konwenty obserwanckie były wyłączane spod władzy prowincjałów i poddane wikariuszom, wyznaczonym przez generała. Prowadziło to do tworzenia odrębnych kongregacji, skupiających niekiedy zreformowane klasztory z różnych prowincji i krajów. Pierwszym konwentem, który został poddany obserwancji, był alzacki konwent w Kolmarze, następnym zaś norymberski (1396 r.). Reforma Zakonu Braci Kaznodziejów rozwinęła się w pełni w jednak już w XV w.⁶²⁵

W prowincji polskiej reformę obserwancką rozpoczęto uroczyście w dniu 30 lipca 1432 r. w klasztorze wrocławskim św. Wojciecha, chociaż już w 1399 r. podjęto, nieudaną, próbę zreformowania poznańskiego konwentu. We Wrocławiu przeprowadził ją, w ścisłym porozumieniu z generałem zakonu Bartłomiejem Texierem, Jan z Ząbkowic, który najpierw był prowincjałem (1431–1433), a następnie wikariuszem generalskim dla tegoż konwentu oraz dla klasztoru dominikanek. Duży wpływ na reformę

⁶²² J. Kłoczowski, *Reforma polskiej...*, s. 48; idem, *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu...*, s. 23, 189, R. Kubicki, *op. cit.*, s. 77.

⁶²³ J. Kłoczowski, *Reforma polskiej...*, s. 48–49, 75; A. Rüther, *Schreibbetrieb, Bücheraustausch und Briefwechsel: De Konvent St. Katharina in St. Gallen während der Reform*, [w:] *Vita religiosa im Mittelalter. Festschrift für Kaspar Elm zum. 70. Geburtstag*, red. F.J. Felten, N. Jaspert, S. Haarländer, Berlin 1999, s. 655.

⁶²⁴ J. Kłoczowski, *Reforma polskiej...*, s. 49

⁶²⁵ *Ibidem*, s. 50–51.

wrocławskiego konwentu wywarł również inny dominikanin magister Jan Nider, główny przedstawiciel ruchu reformatorskiego w Niemczech. Dominikanom wrocławskim nadano wówczas sprowadzoną z Norymbergi odpowiednio zredagowaną regułę i konstytucje. Ponadto generał swoim osobnym rozporządzeniem zagwarantował w praktyce obydwu zgromadzeniom autonomię w ramach prowincji polskiej, wyłączając je w zasadzie spod władzy prowincjała. Decyzje Texiera potwierdzili następnie papież Eugeniusz IV, cesarz Zygmunt Luksemburski i król Albrecht II Habsburg oraz biskup wrocławski Konrad z Oleśnicy. Nieco później generałowie zobowiązali klasztor św. Wojciecha do dostarczania wzorowych zakonników dla przeprowadzenia reformy innych klasztorów⁶²⁶.

Następne klasztory poddano reformie dopiero za prowincjałów Jakuba z Bydgoszczy i Alberta z Siecienia czyli w 2. poł. XV w. „W akcji reformatorskiej Jakuba z Bydgoszczy zaznaczyła się od razu myśl stworzenia ośrodków obserwacji dla każdej dzielnicy – kontraty i to możliwie w jej głównym klasztorze”⁶²⁷. Kapituły prowincjalne z 1458, 1462 i 1465 r. nakazały zaprowadzić obserwację w 9 konwentach: św. Jakuba w Sandomierzu, św. Dominika w Płocku, Warce, Żninie, Głogowie, Krakowie, Poznaniu, Kościanie i Świdnicy. Po dwa z nich leżały w kontratach śląskiej, małopolskiej i mazowieckiej, a 3 w wielkopolskiej. Ostatecznie u schyłku XV w. udało się zreformować 21 klasztorów: we Wrocławiu, w Krakowie, Lwowie, Opolu, Poznaniu, Sieradzu, Sandomierzu św. Jakuba, Łowiczu, Płocku św. Trójcy, Gdańsku, Elblągu, Toruniu, Gryfii, Pozdawilku, Lublinie, Raciborzu, Legnicy, Ząbkowicach, Brzegu, Krośnie i Głogowie. Stanowiło to co najmniej 1/3 wszystkich konwentów polskiej prowincji. Wszystkie konwenty obserwacyjne, z wyjątkiem wrocławskiego, poddały się bezpośredniej władzy prowincjałów. Nie doszło zatem do utworzenia osobnej kongregacji obserwantów, jak to miało miejsce w innych prowincjach⁶²⁸.

⁶²⁶ Ibidem, s. 50, 55–57; P. Kielar, *Studia nad kulturą...*, s. 433, 434; K. Kaczmarek, *Konwent dominikanów wrocławskich...*, s. 176; A. Zajchowska, *Między uniwersytetem a zakonem. Biografia i spuścizna pisarska dominikanina Jana z Ząbkowic (zm 1446)*, Aneks 3: Edycja łacińskich dokumentów do biografii Jana z Ząbkowic i dziejów reformy obserwacyjnej, nr 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, s. 419–432. [praca doktorska obroniona na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, maszynopis]; więcej o Janie Niderze, jego działalności i pracach zob. J. van Engen, *Friar Johannes Nyder on Laypeople. Living as Religious in the World*, [w:] *Vita religiosa im Mittelalter. Festschrift für Kaspar Elm zum 70. Geburtstag*, red. F.J. Felten, N. Jaspert, S. Haarländer, Berlin 1999, s. 583–615.

⁶²⁷ J. Kłoczowski, *Reforma polskiej...*, s. 69.

⁶²⁸ Ibidem, s. 69–71; P. Kielar, *op. cit.*, s. 434.

J. Kłoczowski odnalazł w protokołach polskich kapituł prowincjalnych z lat 1501–1519 ponad 200 przypadków karania zakonników (kary zapisane były w konstytucjach⁶²⁹) za różne przewinienia i uwalniania ich od kar. Na tej podstawie uczony ten stwierdził, że w porównaniu z liczbą blisko 1200 dominikanów, zamieszkujących w tym czasie wszystkie klasztory prowincji polskiej, liczba braci ukaranych była znaczna i świadczy o upadku zakonnej dyscypliny, ostrym kryzysie i gwałtownym załamaniu reformy obserwanckiej⁶³⁰.

Już cieszyńska kapituła prowincjalna z 1501, poznańska z 1505, a więc na samym początku XVI w., a następnie łowicka z 1514, sieradzka z 1517 i chełmińska z 1519 r. wskazywały na załamanie życia religijnego, ubóstwo oraz biedę konwentów, brak jakiegokolwiek ładu wewnętrznego, a nawet wręcz na upadek zakonu w prowincji⁶³¹. Kapituła sieradzka z 1517 r. nakazała poddać ponownie reformie 14 klasztorów, w których już raz, w 2 poł. XV w., zaprowadzono obserwancję: Racibórz, Sandomierz, Bochnia, Lublin, Poznań, Kościan, Żnin, św. Dominik i Św. Trójca w Płocku, Warka, Łowicz, Lwów, Toruń, Głogów, Legnica⁶³². „Upadek dyscypliny życia u dominikanów był w początkach XVI wieku na tyle poważny, że do gorszących zachowań braci dochodziło nie tylko na zewnątrz, ale także w obrębie klasztornych murów. Lista takich negatywnych zjawisk jest długa i obejmuje niemal wszystkie obszary zakonnego życia”⁶³³.

Władze prowincji polskiej ponownie podjęły próbę zapobieżenia rozkładowi życia zakonnego w podległych im konwentach i zaprowadzenie ścisłej obserwancji. Wspomniana już kapituła cieszyńska z 1501 r. wezwała przeorów, żeby „*verbo et exemplo et opere reformat efficaciter conventus et fratres eis commissos, tam in substantialibus votis quam in caeremonialibus, quantum conditio conventus et religionis ac humana fragilitas permittit*”⁶³⁴

⁶²⁹ *De outside constituties van de dominikanen. Vorgeschiedenis tekst, bronnen, ontstaan en ontwikkeling (1215–1237)*, wyd. A.H. Thomas, Leuven 1965, s. 331–339; T. Gałuszka, *Kara więzienia w późnośredniowiecznej polityce penitencjarnej dominikanów polskich*, „Kwartalnik Historyczny”, t. CXVII, 2010, z. 4, s. 66–68.

⁶³⁰ J. Kłoczowski, *Reforma polskiej...*, s. 71, 83–84; K. Kaczmarek, *Konwent dominikanów wrocławskich...*, s. 166, przyp. 877.

⁶³¹ ACPPPOP, vol. I: 1225–1600, wyd. R.F. Madura, Roma 1972, s. 126–254; K. Kaczmarek, *Konwent dominikanów wrocławskich...*, s. 166–167.

⁶³² ACPPPOP, vol. I, s. 237; J. Kłoczowski, *Reforma polskiej...*, s. 72–73.

⁶³³ K. Kaczmarek, *Konwent dominikanów wrocławskich...*, s. 172.

⁶³⁴ ACPPPOP, s. 126–127.

Również kapituła poznańska z 1505 r. nakazała przeorom przykładem przywodzić braci do dobrego życia⁶³⁵. Zalecano także systematyczne czytanie (raz w tygodniu) reguły św. Augustyna, konstytucji zakonu (cztery razy w roku) i kapituł prowincjalnych (przynajmniej raz w miesiącu) podczas wspólnych posiłków w refektarzu lub w czasie obrad klasztornej kapituły. W przypadku gdyby z powodu niewielkiej liczby młodych profesów zabrakłoby zakonnika, który mógłby czytać wymienione teksty, to zalecano funkcję tę powierzyć dowolnemu bratu z wyjątkiem przeora konwentu⁶³⁶. Kapituły przypominały też wielokrotnie braciom o konieczności zachowania ubóstwa, posłuszeństwa i milczenia, które należy zachowywać w chórze, dormitorium, celach, refektarzu i w kryptach zmarłych, a do stołu w refektarzu należało siadać w ciszy, bez czynienia hałasu⁶³⁷.

Dawanie budującego przykładu zachowań stosownych do zakonnego stanu dominikanów zamieszkujących w klasztorach było jednym ze środków, jakie stosowały kapituły, dążąc do naprawy w prowincji. Drugim sposobem było wykorzystanie złych wzorów, osądzanie i surowe karanie zakonników, którzy byli recydywistami w popełnianiu gorszących występków i stanowili zły przykład dla pozostałych profesów⁶³⁸. „Mając świadomość tego, że niektórzy z braci niechętnie patrzyli na zaprowadzenie w klasztorach surowej dyscypliny, władze prowincji podjęły wiele środków, które miały na celu odnalezienie, ukaranie, a w skrajnych wypadkach także okresowe odizolowanie takich profesów od braci, którzy nie ulegli jeszcze pokusom sprzecznym z zakonnym ideałem życia wspólnotowego”⁶³⁹. Przełożeni prowincji nakazali w 1501 r. odbywanie co miesiąc tak zwanych kapituł win, pod groźbą odwołania przeorów z urzędu. Tym zakonnikom, którzy popełnili bardzo poważne przewinienia groziły surowe sankcje: post, pozbawienie głosu na kapitule konwentu, depozycja z zajmowanego urzędu, zawieszenie w prawach kapłana, nakaz spożywania posiłków na gołej ziemi, a także fizyczna izolacja, czyli kara więzienia, zwykle kilkumiesięcznego – od jednego do sześciu miesięcy; rzadko zdarzało się natomiast, że jakiś zakonnik trafiał do karceru na rok (dotyczyło to osób, które mimo jakiś już wyroków na swoim koncie

⁶³⁵ Ibidem, s. 145.

⁶³⁶ Ibidem, s. 226; K. Kaczmarek, *Konwent dominikanów wrocławskich...*, s. 167.

⁶³⁷ ACPPOP, s. 145, 226; K. Kaczmarek, *Konwent dominikanów wrocławskich...*, s. 168.

⁶³⁸ K. Kaczmarek, *Konwent dominikanów wrocławskich...*, s. 167–168.

⁶³⁹ Ibidem, s. 168.

nie przestawały grzeszyć lub też uciekały z karcerów, samowolnie opuszczały klasztor albo kogoś pobiły, dopuściły się fałszerstw lub dokonały zabójstwa). Braciom Kaznodziejom, którzy opuścili klasztor bez zgody przełożonego i uprawiali włóczęgostwo, pozwalano jednak wrócić do swojej wspólnoty, chociaż było to obwarowane określonymi warunkami. Surowe kary dotyczyły także tych braci, którzy złamali tajemnicę spowiedzi lub odprawiali msze nie posiadając wyższych święceń. Kapituły nakazywały przeorom, pod groźbą utraty głosu na kapitułach konwentualnych, utrzymywać w dobrym stanie pomieszczenia, które miały służyć za karcer⁶⁴⁰

Władze prowincji polskiej nakazywały również, żeby wszyscy zdrowi zakonnicy przebywający w danym momencie w klasztorze, łącznie ze starszymi braćmi (jubilatami) i kaznodziejami, brali udział we wspólnych modłach konwentu. Zalecano także przeorom dbanie o kształcenie nowicjuszy i zabraniano przyjmować ślubów od osób, które nie potrafiły recytować oficjum oraz nie pozwalano udzielać wyższych święceń kandydatom zbyt młodym i słabo wykształconym, apelowano również, żeby nie powierzać wysokich stanowisk źle wyedukowanym zakonnikom⁶⁴¹.

Kapituły starały się także walczyć z łamaniem ślubu ubóstwa. Nakazywały zakonnikom przekazywać środki pochodzące z kwest i intencji mszalnych w całości na ręce klasztornych depozytariuszy. Próbowano również sprawować kontrolę nad prywatnym majątkiem braci, nakazując sporządzać im co roku spis swoich dochodów i składać go do klasztornego depozytu i aktualizować, jeśli by zaszła taka potrzeba. Władze zakazywały braciom ukrywania dochodów i przechowywania ich poza klasztorem. W 1507 r. kapituła sandomierska poleciła wityrykom, zarządzającym majątkiem klasztorów, składać wszystkie dochody w zakrystii kościoła, a zakonników, którzy mieli dostęp do kluczy od skarbcza, miało być odtąd tylko dwóch: przeor (ewentualnie zakrystian) i wityryk. Przeorów zobowiązano do przeprowadzania kontroli w celach zakonników raz, a nawet dwa razy do roku. Występowano także

⁶⁴⁰ Ibidem, s. 168–169, 171; T. Gałuszka, *op. cit.*, s. 69–78.

⁶⁴¹ K. Kaczmarek, *Konwent dominikanów wrocławskich...*, s. 172–173; w prowincji polskiej na przełomie XV i XVI w. na kapłanów wyświęcano już nawet zakonników, którzy nie osiągnęli jeszcze wieku kanonicznego – ukończonych 25 lat. Następowoło to drogą dyspens i nadużyć – każdy konwent dążył bowiem do tego, żeby jak najszybciej zakonnik został księdzem i swoją działalnością zewnętrzną pomagał innym i zwiększał środki utrzymania klasztoru (J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 125–126).

przeciwko noszeniu zbyt kownych strojów i posiadaniu prywatnych naczyń liturgicznych⁶⁴².

Kapituły przypomniały również o obowiązku zachowywania klauzury i zakazie przyjmowania w klasztorach osób świeckich, zwłaszcza kobiet. Żądano, aby osoby z zewnątrz wchodziły do klasztorów tylko przez furkę, pilnowaną przez doświadczonego zakonnika lub zaufaną osobę świecką oraz, żeby nie wprowadzać kobiet do pomieszczeń konwentu, zwłaszcza do dormitorium. Zabroniono braciom utrzymywać jakichkolwiek kontaktów z kobietami, a słuchać ich spowiedzi mogli tylko starsi profes, doświadczeni i uczciwi⁶⁴³.

Kapituła cieszyńska z 1501 r. nakazała dominikanom spożywanie posiłków w refektarzu, a kapituła poznańska z 1505 r. wzywała, żeby zakonnicy bez ważnych przyczyn nie zamieszkiwali prywatnych cel i sypiali we wspólnym dormitorium, ale tylko pojedynczo i nie rozbierali się do snu⁶⁴⁴.

Na proces reformowania polskiej prowincji dominikańskiej próbowali wpływać także generałowie zakonu, kapituły generalne, a nawet król Zygmunt Stary, który skierował w 1517 r. pismo do kapituły sieradzkiej zachęcające do przeprowadzenia reformy, grożąc, że w przeciwnym razie powiadomi Stolicę Apostolską o ekscesach zakonników⁶⁴⁵. Również papież Leon X poparł zdecydowanie zwolenników obserwancji, czemu dał wyraz w bulli z dnia 15 czerwca 1518 r.⁶⁴⁶

Łęczycycki konwent Braci Kaznodziejów pod wezwaniem św. Stanisława Biskupa i Męczennika i św. Doroty Panny i Męczennicy przeżywał w XV w. swój rozkwit. Mieścili się wówczas tutaj nowicjaty, konwentualne szkoły gramatyki i teologii oraz, czasowo (w 1462 i 1465 r.), partykularne studia *artium*, filozofii i teologii. W tym czasie odbyły się w Łęczycy też 3 kapituły prowincjalne dominikanów. Liczba zakonników przebywających co roku w łęczycyckim klasztorze nie spadała wówczas poniżej 12 zakonników (w 1476 r. było

⁶⁴² K. Kaczmarek, *Konwent dominikanów wrocławskich...*, s. 173–174; A. Zajchowska, *Idea ubóstwa w środowisku dominikańskich obserwantów Polskiej Prowincji w XV w.*, [w:] *Inter oeconomiam coelestem et terrenam. Mendykanci a zagadnienia ekonomiczne*, red. W. Długołęcki, T. Gałuszka, R. Kubicki, A. Zajchowska, Kraków 2011 (*Studia i Źródła Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie*, 9), s. 87–101.

⁶⁴³ K. Kaczmarek, *Konwent dominikanów wrocławskich...*, s. 175.

⁶⁴⁴ ACPPOP, s. 129, 145; K. Kaczmarek, *Konwent dominikanów wrocławskich...*, s. 175.

⁶⁴⁵ J. Kłoczowski, *Reforma polskiej...*, s. 86.

⁶⁴⁶ *Bullarium Ordinis FF. Praedicatorum*, wyd. T. Ripoli, vol. IV, Romae 1732, s. 365.

ich 13), co było niezbędnym minimum do utrzymania autonomii konwentu. W dniu 19 IX 1434 r. w kościele łęczyckich dominikanów arcybiskup gnieźnieński Wojciech Jastrzębiec wyświęcił Władysława z Oporowa (Oporowski) na biskupa wrocławskiego (kujawskiego). W uroczystości brali udział też Zbigniew Oleśnicki, biskup krakowski i Jan Biskupiec, biskup chełmski. Według Michała Rawity-Witanowskiego w czerwcu 1459 r. w kościele dominikanów w Łęczycy odbył się pod przewodnictwem prymasa, arcybiskupa gnieźnieńskiego Jana Sprowskiego synod prowincjonalny. W refektarzu klasztoru w Łęczycy odbywały się posiedzenia sądów ziemskich. Od końca XV w. w jednej z izb klasztornych przechowywano księgi sądowe ziemskie. W XV i XVI w. w miejscowym klasztorze obradowały sejmiki łęczyckie. Niektórzy spośród braci wyjeżdżali na studia zagraniczne⁶⁴⁷.

Wśród ukaranych, w omawianym okresie, przez polskie kapituły prowincjalne dominikanów znalazło się raptem 2 braci z Łęczycy: Błażej asygnowany w dniu 2 lutego 1482 r. z konwentu oświęcimskiego do klasztoru łęczyckiego, któremu zostały darowane wszystkie kary nałożone na niego, wraz z karą za samowolne opuszczenie klasztoru oraz Maciej, który w 1501 r. został przywrócony przez kapitułę cieszyńską „ad gratias ordinis”⁶⁴⁸. Nie oznacza to bynajmniej, że w łęczyckim konwencie działo się na przełomie XV i XVI w. tak dobrze, że tylko tych dwóch spotkały kary. Słusznie zauważył bowiem K. Kaczmarek, że na podstawie takich informacji, dotyczących pojedynczych osób, „trudno wnioskować o jakości życia wewnętrznego w poszczególnych klasztorach”⁶⁴⁹.

Natomiast z przekazów źródłowych pochodzących już z XVI w. wiadomo, że łęczycki klasztor dotknął jednak kryzys. W 1505 r. liczba Braci Kaznodziejów w Łęczycy spadła poniżej konstytucyjnej liczby 12, (nie wiadomo

⁶⁴⁷ T. Stolarczyk, *Zarys dziejów łęczyckiego konwentu dominikańskiego*, [w:] *Copiarium privilegiorum et aliorum documentorum Conventus Lanciciensis Ordinis Praedicatorum 1387-1616 - Kopiarz przywilejów i innych dokumentów konwentu łęczyckiego Zakonu Kaznodziejów 1387-1616*, oprac. T. Stolarczyk, współprac. D. Gwis, Łęczycza 2009, s. 131-133; idem, *Prozopografia łęczyckiego konwentu dominikańskiego w średniowieczu*, [w:] *In tempore belli et pacis. Ludzie - miejsca - przedmioty. Księga pamiątkowa dedykowana prof. dr. hab. Janowi Szymczakowi w 65-lecie urodzin i 40-lecie pracy naukowo-dydaktycznej*, red T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, Warszawa 2011, s. 287, 288; idem, *Szkoły dominikańskie w Łęczycy w XIII-XVI wieku*, [w:] *Ludzie i książki. Studia i szkice bibliologiczno-biograficzne. Księga pamiątkowa dedykowana Profesor Hannie Tadeusiewicz*, Łódź 2011, s. 413-424.

⁶⁴⁸ ACPPOP, 138; T. Stolarczyk, *Prozopografia łęczyckiego konwentu dominikańskiego w średniowieczu...*, s. 286.

⁶⁴⁹ K. Kaczmarek, *Konwent dominikanów wrocławskich...*, s. 175-176.

konkretnie ilu ich wówczas było – w aktach kapituł odnajdujemy tylko 4 zakonników) chociaż związane było to zapewne także z ogólnym spadkiem powołań w całym zakonie⁶⁵⁰. Oznaczało to utratę niezależności przez miejscowy konwent, co objawiało się tym, że odtąd kapituły prowincjalne mianowały i odwoływały jego przeorów, gdy tymczasem w konwentach autonomicznych byli oni wybierani przez klasztorne kapituły⁶⁵¹. J. Wiesiołowski twierdzi, że w ten sposób władze prowincji próbowały powstrzymać upadek obserwancji w Polsce i zmusić odporne konwenty do jej przyjęcia⁶⁵². W tym samym, 1505 roku, kapituła poznańska właśnie złożyła z urzędu łęczyckiego przeora Michała. Dwa lata później kapituła prowincjalna zwolniła kolejnego przeora dominikańskiego w Łęczycy Andrzeja Lwowczyka⁶⁵³.

W 1517 r. sieradzka kapituła prowincjalna wśród 23 konwentów przeznaczonych do reformy obserwancyj wymienia także klasztor w Łęczycy⁶⁵⁴. Jednak kapituła chełmińska z 1519 r. potwierdza udane zakończenie reformy jedynie w konwentach głogowskim, legnickim i krosnieńskim (kontrata śląska) oraz w kontracie mazowieckiej. Natomiast cała kontrata wielkopolska, a zatem także klasztor łęczycki, została poddana szczególnej pieczy prowincjała Andrzeja z Parczewa⁶⁵⁵. Ta sama kapituła nakazuje generalnemu wikariuszowi prowincji wizytację konwentów i ponowną ich reformę⁶⁵⁶.

Negatywne skutki upadku obserwancji wśród łęczyckich Braci Kaznodziejów były poważne i wystąpiły natychmiast. Konwent nigdy już do końca swojego istnienia, a zatem do 1799 r., nie przekroczył liczby 12 zakonników przebywających w nim jednocześnie: w 1532 r. było 6 zakonników, w 1596 r. mniej niż 6, na przełomie XVII i XVIII w. 4, w 1759 r. 10, w 1773 r. 8, w 1777 r.

⁶⁵⁰ Na przełomie XV i XVI w. w Zakonie Braci Kaznodziejów pojawiły się tak duże kłopoty związane z rekrutacją nowych członków, że każdemu zakonnikowi, który zwerbował kilku kandydatów przyznawano tytuł jubilata; ACPPPOP, s. 153, 155, 169; J. Kłoczowski, *Reforma polskiej...*, s. 89; idem, *Polska prowincja dominikańska...*, s. 212; T. Stolarczyk, *Zarys dziejów łęczyckiego konwentu dominikańskiego...*, s. 134.

⁶⁵¹ T. Stolarczyk, *Zarys dziejów łęczyckiego konwentu dominikańskiego...*, s. 134.

⁶⁵² J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 247.

⁶⁵³ ACPPPOP, s. 153, 168; J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 247.

⁶⁵⁴ Pozostałe to, oprócz wymienionych już 14 (zob. wyżej): *Studium Generale* w Krakowie, Cieszyn, Brześć, Sieradz, Sochaczew, Chełmno, Tczew, Płock św. Dominika; ACPPPOP, s. 237; J. Kłoczowski, *Reforma polskiej...*, s. 73; idem, *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu...*, s. 204; J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 247.

⁶⁵⁵ ACPPPOP, s. 254; J. Kłoczowski, *Reforma polskiej...*, s. 73–75; idem, *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu...*, s. 247; J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 247.

⁶⁵⁶ ACPPPOP, s. 250; J. Kłoczowski, *Reforma polskiej...*, s. 74.

5, w 1793 r.⁶⁵⁷. Jedynie dzięki postanowieniu kapituły generalnej z dnia 25 maja 1539 r. o tym, że w prowincji polskiej wystarczy tylko 6 zakonników w jednym klasztorze, aby konwent był samodzielny, łęczycki klasztor odzyskał autonomię utraconą w 1505 r. Jednak kiedy w Łęczycy przebywało mniej niż 6 dominikanów (zob. wyżej) to wówczas dominikanie tracili na pewien czas swoją niezależność⁶⁵⁸.

Łęczycki konwent utracił również nowicjat – formalnie w 1594 r., ale *de facto* dopiero pod koniec drugiej dekady XVII w., chociaż jeszcze kapituła generalna z dnia 21 maja 1589 r. podjęła decyzję, iż jednym z klasztorów, w którym będą przeprowadzone egzaminy dla kandydatów do zakonu będzie klasztor w Łęczycy⁶⁵⁹. Po 1609 r. nikną w źródłach informacje o prowadzeniu przez miejscowych Braci Kaznodziejów szkół materialnych, które pod koniec XVI wieku zastąpiły studia partykularne⁶⁶⁰.

Damiani a Fonseca, wizytator generalski, który wizytował prowincję polską w latach 1617–1619 i zaprowadzał ponownie obserwancję, nie odwiedził klasztoru łęczyckiego⁶⁶¹. Nie znamy przyczyn takiej decyzji Fonseci. Faktem jest jednak, że po raz kolejny, nie przeprowadzono reformy w tym konwencie.

Przyczyn upadku obserwancji w prowincji polskiej było kilka. Po pierwsze powierzchowność reformy w Polsce. Według J. Kłoczowskiego „łatwo było [...] wprowadzić, ale [...] równie łatwo ona zanikała”⁶⁶². Zakonnicy bowiem bardziej bali się przełożonych niż rozumieli istotę sprawy. Po drugie władzom prowincji podlegali zarówno obserwanci, jak i konwentualiści. Władze prowincji mając na celu naprawę całego systemu „nie dawały czasu do okrzepnięcia ośrodkom obserwancjowym i brały z nich ludzi do reformowania następnych

⁶⁵⁷ APPDK. MCFPP, k. 53; AGAD. MŁ, ks. XIII, k. 109; ADW. VDL, k. 30; J. Kłoczowski, *Wielki Zakon...*, s. 121; idem, *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu...*, s. 379; *Tabele źródłowe*, oprac. L. Bieńkowski, współprac. E. Janicka-Olczakowa, L. Müllerowa, [w:] *Zakony męskie w Polsce w 1772 roku. Ordines regulares virorum in Polonia Anno 1772*, red. L. Bieńkowski, J. Kłoczowski, Z. Sułowski, Lublin 1972, s. 209; J. Flaga, *Zakony męskie w Polsce w 1772 roku*, t. II, cz. 1: *Duszpasterstwo*, Lublin 1991, s. 74, tabl. 11; *Copiarium privilegiorum et aliorum documentorum Conventus Lanciciensis Ordinis Praedicatorum 1387–1616*, s. 34; T. Stolarczyk, *Zarys dziejów łęczyckiego konwentu dominikańskiego...*, s. 134.

⁶⁵⁸ T. Stolarczyk, *Zarys dziejów łęczyckiego konwentu dominikańskiego...*, s. 134.

⁶⁵⁹ Idem, *Szkoły dominikańskie w Łęczycy w XIII–XVI wieku...*, s. 417.

⁶⁶⁰ ACPPPOP, vol. II [maszynopis w Bibliotece Kolegium Filozoficzno-Teologicznego Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie], s. 103.

⁶⁶¹ J. Kłoczowski, *Wielki zakon XVII-wiecznej Rzeczypospolitej u progu swego rozwoju...*, mapa 1–3; idem, *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu...*, s. 363–430.

⁶⁶² Idem, *Reforma polskiej...*, s. 87.

klasztorów”. Zacierała się różnica między obserwantami i nieobserwantami i brakowało twórczej rywalizacji obu kierunków⁶⁶³. Po trzecie bieda małych konwentów (do nich zaliczała się Łęczyca). Zdaniem J. Kłoczowskiego, podstawowym błędem kierowników ruchu obserwanckiego było niewątpliwie ograniczenie się do reformy moralnej z pominięciem strukturalnej⁶⁶⁴. Spowodowało to, że bardzo wielu zakonników zachowywało się biernie wobec prób zaprowadzenia obserwancji.

⁶⁶³ Ibidem, s. 68–69.

⁶⁶⁴ Ibidem, s. 90.

KSIĘGI MIEJSKIE JAKO ŹRÓDŁO DO DZIEJÓW KONWENTÓW DOMINIKAŃSKICH NA PRZYKŁADZIE KSIĄG MIEJSKICH ŁĘCZYCY⁶⁶⁵

Pierwsi Bracia Kaznodzieje przybyli do Polski, konkretnie do Krakowa, w 1222 r., 5 lat po powstaniu zakonu. Wkrótce założono nowe konwenty także w innym miejscowościach, tak iż już w latach 1225–1228 utworzono polską prowincję dominikańską, obejmującą początkowo również Czechy wraz z Morawami (do 1301 r.)⁶⁶⁶.

Pół wieku później, prawdopodobnie pomiędzy 1275 a 1279 r., a na pewno przed 14 grudnia 1297 r. powstał klasztor w Łęczycy pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika i św. Doroty Panny i Męczennicy. Jego fundację przypisuje się książętom łęczyckim Władysławowi Łokietkowi i jego bratu Kazimierzowi II Kazimierzowicowi⁶⁶⁷. Wśród źródeł do jego historii, oprócz przede wszystkim kopiariusza dokumentów klasztornych, akt kapituł prowincjalnych oraz ksiąg grodzkich łęczyckich, należy wymienić księgi miejskie Łęczycy, przechowywane obecnie w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie⁶⁶⁸. Zachowały się 22 „przeważnie w protokołach zbliżonych do czystopisów” (sygnatury od Łęczycza 1 do Łęczycza 23, ale nie istnieje sygnatura Łęczycza 21)⁶⁶⁹. Są to: akta wójtowskie z lat 1560–1566 i drobne fragmenty akt

⁶⁶⁵ Artykuł opublikowany w „Rocznik Łódzki”, t. LX, 2013, s. 205–211.

⁶⁶⁶ ACPPOP, vol. I, s. XII; J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 17, 19; P. Kielar, *Początki zakonu...*, s. 42–43, 57; R. Rosin, *Dzieje miasta do końca XVI w...*, s. 150–151; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *op. cit.*, s. 98.

⁶⁶⁷ K. Małeczyński, *Kilkanaście dokumentów...*; J. Kłoczowski, *op. cit.*, s. 289, 301–302; J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 208; R. Rosin, *op. cit.*, s. 151; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *op. cit.*, s. 98; T. Stolarczyk, *Zarys dziejów łęczyckiego konwentu dominikańskiego...*, s. 129–131.

⁶⁶⁸ CPDCL; ACPPOP; AGAD. GŁI; AGAD. MŁ.

⁶⁶⁹ A. Walawender, *Księgi miejskie*, [w:] *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Przewodnik po zespołach*, red. J. Karwasinska, wyd. II poprawione i rozszerzone, Warszawa 1975,

z II połowy XVI i początku XVII w. (księga I), 1696–1701 (księga IV), 1728–1731 (księga VI), 1737–1742 (księga VII), 1748–1765 (księga VIII), 1768–1776 (księga IX), 1777–1789 (księga XII); akta radzieckie z lat 1668–1683 (księga III), 1700–1726 (księga V), 1750–1769 (księga XX), 1770–1795 (księgi: X z lat 1770–1778, XI z lat 1778–1786, XIV z lat 1787–1791 i XV z lat 1789–1791), 1780–1790 (księga XXII – *Regestr spraw*), 1785–1789 (księga XIII – *Protokół relacyj wydanych pozwów na sądy burmistrzowskie radzieckie*); akta wójtowskie i radzieckie z lat 1632/1651–1698 (księga II); akta sądu apelacyjnego wydziałowego Łęczycy z lat 1789–1792 (księga XVI – *Protokół sądowy miasta wydziałowego Łęczycy pierwszej instancji 1791–1792*, księga XVII – *Protokół transakcji wieczystych Sądu Apelacyjnego Wydziałowego Łęczycy, miast z łęczyckiego, brzeskiego, kujawskiego i inowrocławskiego województw 1791–1792*); protokoły sesji magistratu łęczyckiego i burmistrzowskich z lat 1791/1792–1795 (księgi XVIII i XIX); varia – dissoluta z lat 1620–1795, 1803 (księga XXIII – wyciągi z akt grodzkich i ziemskich, fragmenty z księgi radzieckiej 1664–1667, bifolium z księgi miejskiej Parzęczewa 1729)⁶⁷⁰.

Najstarszą zachowaną księgą miasta Łęczycy jest księga wójtowska z lat 1560–1566 (księga I). W 5 księgach przeważa język łaciński, w 9 język polski, a 8 ksiąg zostało spisanych tylko po polsku. Ksiąg oprawionych w skórę jest 8, w półskórek 7, w papier 2, a bez oprawy jest 5 ksiąg. Część spośród ksiąg jest wybrakowanych i uszkodzonych (księgi I, II, IV i XXIII)⁶⁷¹.

Księgi Miejskie

Księgi wpisów czyli Księgi miejskie, czasem zwane aktami, były wytworami kancelarii miasta, której zorganizowanie wiązało się z powstaniem samorządu miejskiego i zaangażowaniem stałego pisarza (w zasadzie w mieście funkcjonowała jedna kancelaria miejska dla wszystkich urzędów, jednak większe miasta miały 2, 3 kancelarie, a nawet więcej, obsługujące urząd wójtowski, ławę i radę miejską, a także mniejsze agendy)⁶⁷². Do ksiąg

s. 247; *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Informator o zasobie archiwalnym*, red. D. Lewandowska, Warszawa 2008, s. 197–198; AGAD. *Księgi Miejskie* (inwentarz).

⁶⁷⁰ A. Waławender, *op. cit.*, s. 247; AGAD. MŁ (inwentarz).

⁶⁷¹ A. Waławender, *op. cit.*, s. 247; AGAD. MŁ (inwentarz).

⁶⁷² I. Radtke, *Kancelaria miasta Poznania od XIII–XV wieku*, „Roczniki Historyczne”, R. XXVII, 1961, s. 165; J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii*, wyd. nowe, przejrane i zmienione, Warszawa 2001, s. 466.

tych wpisywano zgłoszone przez strony ustne lub na piśmie sprawy⁶⁷³. „Miejskie księgi sądowe miały moc prawno-dowodową przed innymi sądami [...] Czynność wpisana do księgi i opatrzona formułą *coram nobis consulibus* posiadała walor prawny dokumentu”⁶⁷⁴.

Księgi występują najczęściej jako: księgi wójtowskie (*acta advocatialis*) dla ławy z wójtem, księgi radzieckie (*acta consularia*) dla rady z burmistrzem i księgi ławnicze (*acta scabinalia*), a od XVI w. w niektórych miastach księgi burmistrzowskie (*acta proconsularia*), w których notowano sprawy sądowe, przeważnie sporne, czasem karne, prowadzone przed burmistrzem. Czasami poprzestawano na dwóch seriach, łącząc w jedną wójtowskie i ławnicze (tak było w Łęczycy)⁶⁷⁵.

Księgi wójtowskie i ławnicze to księgi sądowe, a rady miejskiej obejmują dokumentację całokształtu życia miejskiego. Dlatego też te ostatnie często rozbijano na księgi sądowe, administracyjne, rachunkowe, przyjęć do prawa miejskiego, lauda, wilkierze, lokacje, protokoły posiedzeń rady i zapiski dotyczące działalności rady, wyborów do władz miejskich, kopiarze przywilejów miejskich, wpisów w sprawach niespornych (*inscriptiones*) dotyczących dwustronnych transakcji czasowych (zastawy, dzierżawy, pożyczki) oraz jednostronnych aktów woli, rezygnacji (*resignationes*): darowizny, akta kupna-sprzedazy, zamiany, posagi, spraw kryminalnych (*criminalia*) oraz spornych (*controversiae*), złoczyńców (*libri maleficorum*), korespondencja miasta z innymi miastami i dworem królewskim⁶⁷⁶.

W księgach wójtowskich zamieszczano sprawy sporne toczone przed sądem ławniczym i wielkim burgrabskim oraz sądem samego wójta, a także zapiski uczynione przed urzędem (*officium*) wójtowskim. Umieszczano procesy, zeznania dłużów (*recogniciones debitorum*), arestacje (*arestaciones*), informacje o ustanowieniu zastępców procesowych (*constitutiones procuratorum*), o zastawach (*invadiata abs iure*), rejestr spraw załatwianych na sądzie wielkim (*iudicium magnum*), a także proskrypcje czyli rejestr osób wyjętych

⁶⁷³ *Dyplomatyka wieków średnich*, opr. K. Maleczyński, M. Bielińska, A. Gąsiorowski, Warszawa 1971, s. 342.

⁶⁷⁴ *Ibidem*, s. 342, 343.

⁶⁷⁵ *Ibidem*, s. 343; J. Szymański, *op. cit.*, s. 466.

⁶⁷⁶ I. Radtke, *Kancelaria miasta Poznania do roku 1570*, Warszawa 1967, s. 114; *Dyplomatyka...*, s. 343; M. Trojanowska, *Dokument miejski lubelski od XIV do XVIII wieku. Studium dyplomatyczne*, Warszawa 1977, s. 87; *Dyplomatyka...*, s. 343. J. Szymański, *op. cit.*, s. 466.

spod prawa miejskiego, czasem notowano wyroki banicji, wymieniano skazanych na kary cielesne: obcięcie ręki, ucha, wyłupienie oczu lub chłostę⁶⁷⁷.

Prócz odrębnych ksiąg wójtowskich, radzieckich czy ławniczych istnieją też księgi wspólne: wójtowskie i radzieckie (było kilka w Łęczycy). Zawierają odrębne postanowienia obydwu organów miejskich, wpisane do jednej księgi przez wspólnego, zwłaszcza w drobnych miastach, pisarza, akta wójtowskie i radzieckie, odrębnie prowadzone, a niewłaściwie później w kancelarii czy też w archiwach połączone, akta będące wynikiem wspólnych postanowień⁶⁷⁸.

Generalnie zapisy występujące w księgach miejskich można podzielić na 3 grupy:

1. Związane z wykonywaniem przez władze miejskie sądownictwa spornego
2. Dotyczące sądownictwa niespornego
3. Będące wynikiem działalności gospodarczej i administracyjnej urzędów miejskich⁶⁷⁹.

Księgi pod względem formy i treści występują w postaci inskrypcji, relacji, manifestacji, protestacji, apelacji, obligacji, intromisji, kontraktów, ugód, donacji, rezygnacji, cesji, zapisów, arendy, zastawów, reformacji, kwitacji, kontumacji, plenipotencji, oblat przywilejów, i innych akt (również w formie załączników oryginalnych akt bądź uwierzytelnionych wyciągów), skarg, zeznań świadków, dekretów, poręki bezpieczeństwa, testamentów, sprzedaży domów, ogrodów, ról i dóbr, podziałów dóbr, wyborów rady i ławy, przyjęć do prawa miejskiego, rachunków, itp⁶⁸⁰.

Wszystko to były to księgi wpisów dla ludności miejskiej, a charakter publiczny miały na gruncie prawa miejskiego. Robione z nich ekstrakty były zaopatrywane pieczęcią ławy lub rady albo pieczęcią miejską oraz podpisem pisarza miejskiego i cieszyły się analogiczną powagą, jak ekstrakty z ksiąg grodzkich⁶⁸¹.

⁶⁷⁷ M. Friedberg, *Kancelaria miasta Krakowa do połowy XVIII wieku*, „Archeion”, t. XXIV, 1955, s. 302; M. Trojanowska, *op. cit.*, s. 87; B. Wyrozumska, *Kancelaria miasta Krakowa w średniowieczu*, Kraków 1995, s. 73, 75.

⁶⁷⁸ A. Waławender, *op. cit.*, s. 244.

⁶⁷⁹ *Ibidem*, s. 246.

⁶⁸⁰ *Ibidem*, s. 246.

⁶⁸¹ J. Szymański, *op. cit.*, s. 466.

Pod względem kancelaryjnego prowadzenia ksiąg wyróżnić należy 2 typy: czystopisy i protokoły:

- a) właściwe, zwane manualami, zawierające koncepty, często przekreślane, przyszłych rozwiniętych we właściwe formy zapisów,
- b) protokoły z nielicznymi stosunkowo poprawkami, zbliżone do czystopisów, będące w zasadzie ostatecznym ujęciem wnoszonych i sporządzanych w urzędzie zapisów zwłaszcza w XVIII w.⁶⁸²

Księgi prowadzono najczęściej po polsku, niekiedy po łacinie, bądź przeplatano zapisy w języku polskim zapisami w języku łacińskim. A nawet gdy językiem kancelaryjnym była łacina, to jednak niektóre akta jak inwentarze i inkwizycje były spisywane w języku polskim. W XVIII w. zwłaszcza pod koniec istnienia Rzeczypospolitej Obojga Narodów utrzymał się język łaciński w niektórych księgach już tylko w nagłówkach zapisów i datach. Akta prowadzono zasadniczo chronologicznie. Trafiają się jednak wyjątki spowodowane różnymi przyczynami, a przede wszystkim późniejszym wnoszeniem zapisów, wpisywaniem ich na miejsca puste ze względu na oszczędność papieru, łączenie spraw zaistniałych w terminach odległych, a także niewłaściwym zeszytem akt⁶⁸³.

Konwent łączycki w Księgach Miejskich

Najstarsza informacja w zachowanych łączyckich księgach miejskich dotycząca łączyckiego konwentu dominikańskiego pochodzi z 24 października 1727 r. Wówczas to Bracia Kaznodzieje, których przeorem był Wojciech Ochabowicz, kupili od mieszczanina Sebastiana Świętochowskiego 7% czynszu za 300 florenów zapisanych na 2 budkach przy jatkach rzeźniczych w Łęczycy⁶⁸⁴.

Następna wiadomość w księgach miejskich o łączyckim klasztorze dominikańskim pochodzi dopiero z 1756 r. Dowiadujemy się z niej, że promotorem Bractwa Różańcowego w naszym klasztorze był Franciszek Bernicz⁶⁸⁵.

Dzięki księgom miejskim poznajemy nieruchomości łączyckich Braci Kaznodziejów w ostatniej ćwierci XVIII w. Należało wówczas do nich 419

⁶⁸² A. Waławender, *op. cit.*, s. 245.

⁶⁸³ *Ibidem*, s. 245.

⁶⁸⁴ AGAD. MŁ, ks. VI, k. 20–20v.

⁶⁸⁵ AGAD. MŁ, ks. VIII, k. 193v.

składów (ok. 16,76 ha) czyli 1 łan ziemi (1774, 1790 r.) oraz browar położony za murami miejskimi nad Bzurą i sąsiadujący z gruntami dominikańskimi. Pierwotnie należał do Franciszka Świętochowskiego, który wystawił go własnym kosztem ale bez kadzi i kotła. W 1774 r. Świętochowski sprzedał taki niedokończony browar, wraz z gruntem, Antoniemu i Ewie Komorowskiemu za 800 złp. Komorowski chciał dobudować nowe pomieszczenie do browaru, ale w sprzeciwili się temu miejscowi dominikanie. Wówczas Komorowski wytoczył im w 1775 r. proces oskarżając ich o to, że swoim sprzeciwem na rozbudowę narazili go na straty. Bracia Kaznodzieje przystąpili wówczas do kontrakcji i w 1782 r. uzyskali od sądu wójtowskiego zgodę na przejęcie browaru. Jednak Komorowski nie dał za wygraną i sądownie domagał się jego zwrotu. W 1790 r. sąd nakazał mu zapłacić dominikanom 400 złp a jego samemu przyznano prawo do gruntu, na którym stał browar⁶⁸⁶.

Według inwentarza z 1777 r.⁶⁸⁷, zamieszczonego w XIII księdze miejskiej, w łęczyckim klasztorze dominikańskim znajdowało się 5 zakonników: 3 kapłanów (przeor Piotr Bogdanowicz, podprzeor Jacek Sarnowicz oraz lektor, spowiednik i kaznodzieja w jednej osobie Rafał Pietkiewicz) i 2 konwersów. Przy tym klasztorze mieszkali także organista, kościelny, zakrystian i dziad kościelny z żoną, córką i synem oraz kucharka⁶⁸⁸.

W łęczyckich księgach miejskich zawarte są również informacje o opłatach pobieranych przez dominikanów: 8 złp czynszu od Wojciecha i Katarzyny Fotów z dzierżawy domu przy ul. Wodnej (w dniu 10 czerwca 1783 r. przeor łęczycki Czesław Loga pozwał Fotów o niezapłacony czynsz) oraz dziesięcinę z gruntów miejskich w wysokości 5 złp 10 gr 2 szelągów (1790 r.)⁶⁸⁹.

⁶⁸⁶ AGAD. MŁ, ks. IX, k. 122v-124, 155v; ks. XII, k. 23; ks. XIII, k. 167; ks. XV, k. 22, 66v; R. Rosin, *Dzieje miasta do końca XVI w...*, s. 200; 1 skład = 2 zagony (pręty) = ok. 0,0399 ha, 1 zagon (pręt) = ok. 0,01995 ha, 1 staja = 1,43 ha (I. Ichnatowicz, *Vademecum do badań nad historią XIX i XX w.*, wyd. 2, Warszawa 2003, s. 44; *Słownik staropolski*, t. VIII, z. 3, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978, s. 235); jednak wg Michała Rawity-Witanowskiego w 3. ćwierci XVIII w. (1765 r.) do łęczyckiego klasztoru należało 31 składów i 19 staj ziemi miejskiej (ok. 28,4 ha), oraz 14 placów z ogrodami oraz 8 chłopów, zapewne z zagrodami, na Przedmieściu Poznańskim (na północ od miasta) [M. Rawita-Witanowski, *op. cit.*, s. 119].

⁶⁸⁷ Inwentarz ten został spisany na polecenie Macieja Józefa Łuszczewskiego, starosty łęczyckiego i wciągnięty do ksiąg miejskich w 1787 r. przez prezydenta Łęczycy Franciszka Jabłońskiego (R. Rosin, *Od początku XVII w...*, s. 172).

⁶⁸⁸ AGAD. MŁ, ks. XIII, k. 109.

⁶⁸⁹ AGAD. MŁ, ks. XIII, k. 21; ks. XV, k. 67v.

Księgi miejskie informują nas także o zajściu jakie miało miejsce w dniu 26 maja 1774 r. pomiędzy Antonim Baczyńskim i Pawłem Gawińskim, braćmi przyrodnimi, a dominikanami łączyckimi. Według Baczyńskiego i Gawińskiego zakonnicy pod przywództwem podprzeora Tadeusza Lewińskiego z kilkoma pomocnikami, uzbrojonymi w kije, drągi, rydle i fuzje napadli na nich dwukrotnie, dotkliwie pobili i ranili, a także rowy wokół zboża na spornym gruncie zasypali⁶⁹⁰.

Według informacji z 1788 r. Andrzej Laskowicz, pisarz i ekonom łączycki, wystąpił przeciwko m.in. gruntownikom dominikańskim o to, że nie chcieli wpłacić do kasy miejskiej po 1 gr srebrnym od sztuki bydła, które wypasali na 2 rolach miejskich⁶⁹¹.

W księgach miejskich Łęczycy znajduje się zaledwie 11 informacji dotyczących miejscowego konwentu dominikańskiego i pochodzą tylko z XVIII w. Mimo to są ważne dla odtworzenia historii tego zgromadzenia. Dzięki nim można dowiedzieć się o nieruchomościach Braci Kaznodziejów i źródłach dochodów takich jak np. czynsze. W księgach padają również nazwiska synów św. Dominika przebywających w łączyckim klasztorze. Z tego źródłamożemy dowiedzieć się także o sporach i procesach jakie toczyły się pomiędzy mieszczanami a zakonnikami z klasztoru św. Stanisława i św. Doroty o browar, sporne grunty, wspomniane wyżej czynsze, nielegalny wypas bydła na miejskich polach przez dominikańskich gruntowników, a także o napaść sług klasztornych na obywateli Łęczycy.

Konwenty Braci Kaznodziejów, ulokowane wewnątrz murów miejskich, były częścią struktury średniowiecznego i wczesnonowożytnego miasta, elementem miejskiej wspólnoty, *communitas*, której sprawami żyli; zakonnicy rekrutowali się w zdecydowanej większości spośród mieszczan, w rejonie działania klasztoru, co, wg Jerzego Kłoczowskiego świadczy o „miejskości mendikantów” – chociaż akurat w przypadku Łęczycy jest dość trudne do udowodnienia⁶⁹². Jacek Wiesiołowski twierdzi wprost za Jacques’a Le Goffem,

⁶⁹⁰ AGAD. MŁ, ks. IX, k. 113v.

⁶⁹¹ AGAD. MŁ, ks. XIV, k. 20–20v.

⁶⁹² J. Kłoczowski, *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu...*, s. 219; idem, *Przyczynek do problemu zaplecza społecznego klasztoru dominikańskiego w Polsce średniowiecznej*, [w:] *Aetas media, aetas moderna. Studia ofiarowane profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Warszawa 2000, s. 467; J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 243; T. Stolarczyk, *Prozopografia łączyckiego konwentu...*, s. 295.

że klasztory dominikańskie, mimo, iż działały „na marginesie funkcji produkcyjnych i handlowych miasta” stanowiły wręcz „probież miejskości skupisk ludzkich”, który w warunkach polskich był bardzo surowy⁶⁹³. Teren w mieście, na którym został ulokowany konwent, dawał dominikanom naturalne zaplecze. Wśród niego to właśnie prowadzili swoją działalność, oddziałując silnie na otoczenie (zarówno miejskie, jak i przedmiejskie), które z kolei również wpływało na nich⁶⁹⁴. Z tychże przyczyn nie mogło zabraknąć miejsca dla konwentów Braci Kaznodziejów w tak podstawowym źródle do historii miast jak księgi miejskie.

⁶⁹³ J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 195, 216, 221.

⁶⁹⁴ *Ibidem*, s. 217; M.T. Zahajkiewicz, *Miejsce zakonów w duszpasterstwie średniowiecznych miast*, [w:] *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Wrocław-Opole 2000, s. 310.

CZĘŚĆ 2

BIBLIOTEKI KLASZTORNE
DOMINIKANÓW

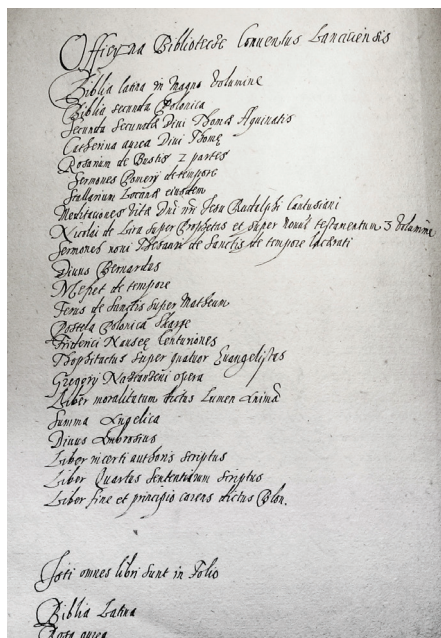

*Na odwrocie fragment oprawy XVI-wiecznego starodruku
z biblioteki klasztornej w Sieradzu. Biblioteka Wyższego
Seminarium Duchownego we Włocławku*

BIBLIOTEKA ŁĘCZYCKIEGO KONWENTU DOMINIKAŃSKIEGO I JEJ KSIĘGOZBIÓR W POCZĄTKACH XVII WIEKU¹

Po II Wojnie Światowej w Polsce wzrosło znacznie zainteresowanie Zakonem Braci Kaznodziejów (*Ordo Fratrum Praedicatorum*). Uczeni kościelni i świeccy podjęli wówczas kompleksowe badania nad dominikanami, zwłaszcza nad ich polską prowincją. Zajęto się także historią poszczególnych konwentów oraz bibliotek i księgozbiorów dominikańskich, tamże istniejących. Jednak ostatecznie tylko największe spośród nich oraz średnie doczekały się własnych opracowań, natomiast wiele spośród małych klasztorów i ich bibliotek wciąż czeka na badaczy, którzy zajmą się ich historią.

Biorąc pod uwagę zaawansowanie stanu badań, biblioteki dominikańskie można podzielić na biblioteki posiadające własne opracowania², biblioteki

Inwentarz biblioteki dominikańskiej w Łęczycy.
APPDK

¹ Artykuł opublikowany w *Przestrzeń informacyjna książki*, red. J. Konieczna, S. Kurek-Kokościńska, H. Tadeusiewicz, Łódź 2009, s. 231–241.

² Bolesławiec, Brzeg, Cieszyn, Głogów, Kraków, Krosno Odrzańskie, Legnica, Lewin Brzeski, Lwów (Boże Ciało), Nysa, Opole, Oświęcim, Sieradz, Świdnica, Toruń, Warszawa (św. Jacek), Wrocław, Ząbkowice Śląskie (K. Zawadzka, *Biblioteki klasztorne dominikanów na Śląsku (1239–1810)*, Wrocław 1999, s. 23–69, 75, 76, 79–81, 84, 85, 86, 87; R. Świętochowski, *Biblioteka OO. Domini-*

posiadające wzmianki w literaturze³ i biblioteki, o istnieniu których można wnioskować na podstawie zwyczajów dominikańskich⁴.

kanów w Krakowie, ABMK, t. XXXIII, 1976, s. 299–311; M. Zdanek, *Szkoły i studia dominikanów krakowskich w średniowieczu*, Warszawa 2005, s. 9; I. Szostek, *Biblioteka dominikanów lwowskich w świetle katalogu z roku 1776*, [w:] *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972*, red. J. Kłoczowski, t. 2, Warszawa 1975, s. 409–465; J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu dominikanów w Sieradzu na przełomie XVI i XVII w.*, [w:] *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972*, red. J. Kłoczowski, t. 2, Warszawa 1975, s. 391–405; W. Kwiatkowska, *Biblioteka klasztoru dominikanów toruńskich w średniowieczu. Uwagi o zawartości tematycznej*, [w:] *Studia nad dziejami miast i mieszczaństwa w średniowieczu*, red. R. Czaja, J. Tandecki, t. 1, Toruń 1996, s. 154–172; eadem, *Średniowieczne księgozbiory franciszkanów i dominikanów toruńskich i ich znaczenie dla kultury mieszczaństwa*, ZH, t. LXVII, 2002, s. 45–69; *Biblioteka*, [w:] *Wiadomość historyczna o kościele i klasztorze warszawskim XX. Dominikanów na Nowem Mieście*, Warszawa 1828, s. 9–16; K. Zawadzka, *Biblioteka klasztoru dominikanów we Wrocławiu (1226–1810)*, [w:] *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972*, red. J. Kłoczowski, t. 2, Warszawa 1975, s. 289–389).

³ Agłona, Bar, Bełz, Bochnia, Borek Stary, Brańków, Brześć Kujawski, Brześć Litewski, Buczacz, Busk, Chełm, Chełmno, Chołopnicze, Choroszcza, Chotajewice, Cieszanów, Czernelica, Czortków, Debreczyn, Druja Sapieżyńska, Dzików, Elbląg, Gdańsk, Gidle, Góra, Góra Kalwaria, Grodno, Gryfia, Halicz, Horodło, Hrubieszów, Janów Lubelski (Janów Podlaski), Jarosław, Jaworów, Jazłowiec, Jezupol, Jurewice, Kalwaria Żmudzka, Kamieniec Podolski, Kamień (św. Idzi), Kleck, Klimontów, Kościan, Kowno, Krasnobród, Lachowce, Lataczów, Lublin, Lwów (Maria Magdalena), Łañcut, Łęczycza, Łowicz, Łuck, Łysków, Merecz, Mińsk, Mościska, Nieśwież, Nowogród, Nowogródek, Opatowiec, Orsza, Oszmiana, Piotrków, Płock (św. Dominik), Pińsk, Podkamień, Poławień, Poporcze, Potok Żłoty, Poznań, Pozwańk (Pozdawilk), Przemyśl, Przemyślany, Racibórz, Rohatyn, Rosienie, Różanystok, Raków, Rzeczyca, Sambor, Sandomierz (św. Jakub), Sejny, Sidorów, Sieniawa, Słomim, Słupsk, Sochaczew, Stary Konstantynów, Stołpce, Środa Wielkopolska, Strusów, Szarawka, Szklów, Szumsk, Śniatyn, Tarnopol, Tczew, Terespol, Troki, Trynopol, Tyśmienica, Warka, Warszawa (obserwanci), Werki (Kalwaria Werkowska), Wielkie Oczy, Wilno (św. Duch), Włodzimierz, Wysokie Koło, Zabiały, Zaleszczyki, Zastaw Miński, Ziębin, Żmigród, Żnin, Żółkiew, Żytomierz (K. Zawadzka, *Ze źródeł i stanu badań dotyczących dawnych klasztornych bibliotek dominikanów w polskich prowincjach*, NP, t. XXXIX, 1973, s. 215–226; M. Borkowska, *Klasztory dominikańskie w Górze Kalwarii*, Góra Kalwaria 1997, s. 87; o bibliotece łęczyckiej wzmiankowali: A. Bzowski, *Propago Divi Hyacinthi Thaumaturgi Poloniae seu de rebus praeclare gestis in provincia Poloniae Ordinis Praedicatorum*, Venetiis 1606, s. 7; S. Barącz, *Rys dziejów Zakonu Kaznodziejskiego w Polsce*, t. 2, Lwów 1861, s. 314, p. 425; M. Rawita-Witanowski, *Monografia Łęczycy*, Kraków 1898, s. 120; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *Dzieje miasta do końca XVI wieku*, [w:] *Łęczycza. Dzieje miasta w średniowieczu i w XX wieku. Suplement do monografii miasta*, red. J. Szymczak, Łęczycza-Łódź 2003, s. 100–101).

⁴ Adamgród, Bielica, Bohdanów, Bohorodczany, Brody, Tuchowicze, Byszew, Carskie Sioło, Chodorków, Czarnobyl, Czartorysk, Czaszniki, Czerkasy, Czernihów, Czeronogród, Dudakowicze, Duniłowicze, Eycwałd, Gierdawy, Gliniczyszki, Gross Werder, Hołowczyn, Goszczów, Jałowice, Hamburg, Jelna, kamień Koszyrski, Kijów (św. Mikołaj), Kijów (Najświętszej Maryi Panny), Klimówka, Kniażyce, Kołomyja, Koniuchy, Konstantynów, Kozin, Krasnybór, Kronsztadt, krzyżec, Kudak, Kulczyny, Landau, Lejpuny, Lipowiec, Liszków, Lubar, Lublin (obserwanci), Małatycze, Mannheim, Mozdok, Murachwa (Murafa), Nester-Tulczyn, Niestanowicze, Niewiarków, Niżyn, Nordenbork, Nowogród Siewierski, Odessa, Opawa, Orenburg, Ostrohlady, Ostrowiec, Ostróg, Ostrówno, Owruć, Packów, Petersburg, Piaski, Połock, Połonka, Posin, Pryłuki, Psków, Rewel, Ruszona, Ryga, Saratów, Seret, Sewastopol, Skopiszki, Smolany, Smoleńsk, Smotrycz, Sokołów,

Jedną z niewielkich bibliotek dominikańskich była biblioteka klasztoru w Łęczycy. Klasztor ten, jako dwudziesty pierwszy z kolei na ziemiach polskich, powstał pomiędzy 1275 a 1279 r. Jego założycielami byli *Władysław Łokietek i jego brat Kazimierz II, którzy w latach 1275–1288 panowali wspólnie w Łęczyckiem i na Kujawach brzeskich*⁵. Pierwsze konkretne informacje o dominikanach łączyckich pochodzą jednak dopiero z 14 XII 1297 r., kiedy to otrzymali oni od Łokietka prawo do pobierania określonej ilości łożu z jatek rzeźniczych w Łęczycy⁶. Dwa lata później w klasztorze dominikanów doszło do spotkania Władysława Łokietka z arcybiskupem gnieźnieńskim Jakubem Świnką⁷. W średniowieczu i pierwszej połowie XVI w. łączycki konwent wchodził w skład kontraty wielkopolskiej, a od 1556 r. należał do kontraty mazowieckiej⁸. Patronami miejscowych dominikanów byli św. Dorota (Kapadocka) Panna i Męczennica i św. Stanisław Biskup i Męczennik⁹.

Sokółec, Sołodkowce, Symferopol, Tambów, Targowica, Tomsk, Trembowla, Tywrów, Uła, Usacz, Walówka, Wasiliszki, Wiatka, Wierzbołowo, Winnica, Witebsk, Woroneż, Wronki, Wyborg, Wysoki Dwór, Zawichost, Złotoujście, Zofibór (K. Zawadzka, *Ze źródeł...*, t. 39, s. 226–227).

⁵ J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy na Śląsku w XIII–XIV wieku*, Lublin 1956, s. 289, 302; J. Wiesiołowski, *Dominikanie w miastach wielkopolskich w okresie średniowiecza*, [w:] *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1272*, red. J. Kłoczowski, t. 1, Warszawa 1975, s. 208; R. Rosin, *Dzieje miasta do końca XVI w. Część Pierwsza*, [w:] *Łęczycza. Monografia miasta do 1990 roku*, red. R. Rosin, Łęczycza 2001, s. 151; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *op. cit.*, s. 98; dawni kronikarze i historycy uważali, iż fundatorem konwentu dominikańskiego w Łęczycy był król Kazimierz Wielki. Podawali przy tym różne daty jego utworzenia: F. Nowowiejski w 1341 r., A. Bzowski, a za nim S. Barącz w 1370 r. Natomiast W. Teleżyński, M. Rawita-Witanowski i M. Siejkowski nie wymieniali żadnej konkretnej daty, ale za twórcę łączyckiego klasztoru również uznawali Kazimierza Wielkiego (*Kronika krakowska*, [w:] *Wybór kronik średniowiecznych*, opr. A. Jelicz, Warszawa 1979, s. 102; A. Bzowski, *Propago Divi...*, s. 7; M. Siejkowski, *Dni roczne świętych, błogostawionych zakonu kaznodziejskiego także z opisaniem kościołów i klasztorów Prowincji Polskiej*, Kraków 1743, ark. 7; F. Nowowiejski, *Phoenix decoris et ornamenti provinciae Poloniae s. ordinis Praedicatorum d. Hyacinthus Odrovansius redivivus, Posnaniae 1752*, s. 238; Biblioteka Kórnicka. W. Teleżyński, *De rebus provinciae Poloniae S. Hyacinthi Ordinis Praedicatorum*, rkps. 93 IF. 93; S. Barącz, *op. cit.*, t. 2, s. 314, p. 425; M. Rawita-Witanowski, *Monografia...*, s. 29–30, 118).

⁶ APPDK. CPDCL s. 11–12; AGAD. MK, ks. XLVIII, s. 575; *Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1628–1632*, cz. 3: *Województwo łączyckie, brzesko-kujawskie i ziemia dobrzyńska*, wyd. Z. Guldon, Bydgoszcz 1967, s. 8.

⁷ KDW, t. II, nr 815; R. Rosin, *Dzieje miasta...*, s. 151.

⁸ ACPPPOP, vol. 1, s. 335.

⁹ R. Rosin, *op. cit.*, s. 151; H. Jaworowski, T. Stolarczyk, *Kierunki rewitalizacji obszaru miasta lokacyjnego w Łęczycy – temat priorytetowy: rewitalizacja zespołu poddominikańskiego*, [w:] *XXX-lecie Łęczyckiego Oddziału Towarzystwa Naukowego Płockiego. Przyszłość dla przyszłości. Rewitalizacja Zabytków Łęczyckiego*, Łęczycza 2007, s. 82.

J.A. Kosiński stwierdził, że „z charakteru Zakonu Kaznodziejskiego wynikało poświęcenie dużej wagi problemowi ciągłego dokształcania się zakonników”¹⁰. System szkolny dominikanów w swoim zasadniczym zrębie ukształtował się w ciągu pierwszych kilkudziesięciu lat istnienia zakonu¹¹. W średniowieczu i w XVI w. w łęczyckim klasztorze, tak jak we wszystkich konwentach dominikańskich, funkcjonował nowicjat, oraz konwentualna szkoła gramatyki i konwentualne studium teologii¹². Ponadto w 1462 i 1465 r. istniało w Łęczycy partykularne studium *artium (logicae)* czyli szkoła sztuk/logiki, a także w 1465 r. partykularna szkoła filozofii (*studium naturarum-naturalium / philosophiae*) i partykularna szkoła teologii¹³.

Wszystkie te studia działały na takich samych zasadach i realizowały taki sam program, jak i szkoły w pozostałych konwentach Braci Kaznodziejów. Działo się tak, gdyż ustrój szkolnictwa dominikańskiego, wzorowany od początku na ustroju uniwersytetu paryskiego, rodzaje szkół, a także program nauczania były jednolite w całym zakonie¹⁴. Studia klasztorne w konwencie łęczyckim świadczą o istnieniu w klasztorze od samego początku biblioteki z księgozbiorem potrzebnym do prowadzenia szkół i kształcenia nowicjuszy, albowiem, jak twierdzi I. Szostek, „szkoła – każda – aby mogła pełnić funkcje dydaktyczno-wychowawcze, musi posiadać bibliotekę jako bazę naukową

¹⁰ J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 393.

¹¹ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia polskich dominikanów w okresie średniowiecza*, Poznań 2005, s. 55.

¹² APPDK. CPDCL, s. 2; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *Dzieje miasta...*, s. 100; P. Kielar, *Studia nad kulturą szkolną i intelektualną dominikanów prowincji polskiej w średniowieczu*, [w:] *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972*, red. J. Kłoczowski, t. 1, Warszawa 1975, s. 464; Idem, *Organizacja szkolnictwa dominikańskiego w XIV w.*, „*Studia Philosophiae Christianae*”, t. V, 1969, s. 306; K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 56, 57, 67–68, 72, 136, 142, 506, 511; idem, *Od studenta do magistra. Jak długo trwały studia polskich dominikanów w XV wieku?*, BHW 1997, s. 12; J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 215, 217; idem, *Kształcenie w polskiej prowincji dominikańskiej w początkach XVI w.*, ZH, t. XXXIV, 1969, z. 3, s. 115; idem, *Studia w polskiej prowincji dominikańskiej za prowincjalatu Jakuba z Bydgoszczy (1447–1478)*, [w:] *Europa – Słowiańszczyzna – Polska. Studia ku uczczeniu Profesora Kazimierza Tymienieckiego*, Poznań 1970, s. 464; idem, *Zakon dominikański i początki wyższego szkolnictwa na ziemiach polskich*, [w:] *Dominikanie – Gdańsk – Polska – Europa*, red. D.A. Dekański, A. Gołembnik, M. Grubka, Gdańsk-Pelplin 2003, s. 69; J.A. Spież, *Dominikanie w kulturze polskiego średniowiecza*, „*Znak*” 1973, nr 223, s. 96.

¹³ Świadczy o tym pobyt w łęczyckim klasztorze w 1462 r. Michała z Bochni, lektora *artium*, a w 1465 r. Stanisława z miejscowego konwentu, studenta partykularnego (ACPPPOP, vol. I, s. 72, 82; K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 225, 228, 231, 246, 259, 304, 516, 547).

¹⁴ P. Kielar, *Studia nad kulturą...*, s. 271.

i warsztat pracy¹⁵. Również działalność kaznodziejska miejscowych dominikanów musiała być podbudowana odpowiednią literaturą¹⁶. Wyraziła to dobitnie w 1569 r. kapituła generalna rzymska, która nakazała, aby każdy klasztor miał swoją bibliotekę¹⁷. Książki w bibliotekach konwentalnych pochodziły z darów i zapisów osób spoza zakonu, spadków po zmarłych zakonnikach oraz z zakupów. Bracia, wracający ze studiów zagranicznych, musieli przywozić ze sobą „nowości” teologiczne. Zalecano również zbieranie od nowicjuszy posiadanych przez nich książek w celu włączenia ich do biblioteki konwentu. W ciągu roku każdy klasztor zobowiązany był wydawać na zakup książek równowartość ubrania zakonników. Należało kupować dzieła autorów „poważnych”, współczesnych, przede wszystkim pisarzy dominikańskich, ale obok nich także starożytnych¹⁸.

Troska o książkę znajdowała wyraz w ustawodawstwie zakonu Braci Kaznodziejów – najpierw w samej regule, następnie w uchwałach kapituł generalnych i prowincjalnych, w kronikach zakonnych i rejestrach wydatków na utrzymanie klasztorów. Odnosiło się to zarówno do książek, sposobów ich nabycia i konserwacji jak i do pomieszczeń bibliotecznych, osoby bibliotekarza i form udostępniania ksiąg. Najważniejsze przepisy dotyczące książek i bibliotek znajdowały się w *De vita regulari* Humberta de Romanis, podstawowym podręczniku życia dominikanów (XIII w.)¹⁹. Trzynasty rozdział, zatytułowany *De officio librarii*, podzielony był na 4 podrozdziały. W pierwszym, *Circa armarium* (*armarium* – miejsce przechowywania broni, którą dla dominikanina była książka), określono obowiązki bibliotekarza. Miał on dbać o stan zachowania ksiąg, które nie mogły być narażone na wilgoć i pleśń oraz musiały być zabezpieczone przed deszczem. Bibliotekarz musiał w tym celu znaleźć odpowiednie miejsce do ich przechowywania, z dostępem świeżego powietrza. Szafy z książkami musiały mieć odpowiednie oznaczenia, np. według fakultetów. Bibliotekarz miał także obowiązek udostępniania książek czytelnikom w określonym czasie i aby być zawsze w pobliżu, powinien mieć celę na terenie biblioteki, albo obok niej. Do obowiązków

¹⁵ I. Szostek, *Biblioteka dominikanów...*, s. 410.

¹⁶ J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 401.

¹⁷ R. Świętochowski, *Biblioteka OO. Dominikanów...*, s. 300.

¹⁸ I. Szostek, *Biblioteka dominikanów...*, s. 412, 414; J.A. Spież, *Dominikanie w kulturze...*, nr 223, s. 104; J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 393.

¹⁹ I. Szostek, *Biblioteka dominikanów...*, s. 410, 412.

bibliotekarza należało także prowadzenie księgi zmarłych członków konwentu (*liber mortuorum*), gdzie zapisywano imię i rok śmierci zakonnika²⁰.

Drugi podrozdział, *Circa libros*, mówił o konieczności spisania wszystkich książek. Ich spis miał być przekazywany przez bibliotekarza swojemu następcy. Na każdej książce musiał być umieszczony napis, kto jest aktualnym jej właścicielem. Do obowiązków bibliotekarza należeć miało także gromadzenie nowych zbiorów, ich selekcja. Dublety i książki mało czytane powinny zostać sprzedane, a za uzyskane pieniądze należało kupić bardziej przydatne dzieła. Co roku lub co dwa lata, należało przeprowadzać w bibliotece skontrum, a uszkodzone książki oddać do konserwacji. Każdą zaginioną pozycję zalecano obowiązkowo odszukać²¹.

W trzecim podrozdziale, *Circa usum librorum*, omówiono sposoby przechowywania książek w bibliotece i kryteria, według których ustawiano na pulpity najczęściej czytane: *Biblię* z glosami w całości lub jej części, *Biblię* bez glos, *Sumy*, *O niedoskonałościach i cnotach*, *O wątpliwościach*, konkordacje, interpretacje, dekrety, *O rozróżnieniach moralnych*, kazania różne o świętych i niedzielach przez cały rok, historie, sentencje, kroniki, pasje, legendy o świętych, *Historię kościelną*. Biblioteka miała być otwierana o stałych porach. Wypożyczać poza bibliotekę można było tylko za zgodą magistra studentów, a każde wypożyczenie musiało być odnotowane. Zapis anulowano przy zwrocie. Na książkach nie wolno było robić notatek, niszczyć ich, źle się z nimi obchodzić i wypożyczać dalej. Tym, którzy nie zastosowaliby się do tych zasad, przełożony powinien udzielić nagany. Jednak gdyby dogodniej było, żeby książka przechodziła z rąk do rąk, to należało ją zanotować lub wziąć zastaw i pilnować, aby została oddana w określonym terminie²².

W czwartym podrozdziale, *Circa annexa studio*, zostały omówione pomoce dla zakonników pragnących się uczyć lub pracować w bibliotece – powinny znajdować się tam inkaust, pióra, kreda, ołówki, linijki, nożyki do ostrzenia piór itp. Pergamin otrzymać mogli ci bracia, którzy potrzebowali go do notowania wykładów, dysput itp.²³

²⁰ Ibidem, s. 412; R. Kubicki, *Środowisko dominikanów kontraty pruskiej od XIII do połowy XVI wieku*, Gdańsk 2007, s. 100.

²¹ I. Szostek, *Biblioteka dominikanów...*, s. 413.

²² Ibidem.

²³ Ibidem.

Zdaniem I. Szostek „przepisy biblioteczne robią wrażenie dobrze osadzonych w konkretnie, przemyślanych, wyraźnie opartych na doświadczeniu. Regulamin udostępniania idzie jak najbardziej na rękę czytelnikom, starając się równocześnie nie dopuścić do niszczenia i rozproszenia zbiorów. Bez żadnych zmian omal, można by go i dzisiaj wywiesić w bibliotekach”²⁴.

Żadnemu z braci, niezależnie od piastowanej godności, nie wolno było zabierać książek ze wspólnej biblioteki. Tego, kto bez zezwolenia wypożyczył lub w inny sposób wyciągnął książkę z biblioteki, należało skłonić do oddania i pozbawić prawa korzystania z księgozbioru. Opornego zakonnika należało przymusić do zwrotu karą karceru, a nawet ekskomuniki. Zezwolenia na wypożyczenia udzielał przeor po naradzie z ojcami²⁵.

W bibliotece konwentu łączycykiego na początku XVII w. znajdowało się ok. 100 woluminów. Można to stwierdzić na podstawie dwóch łacińskich inwentarzy bibliotecznych, wchodzących w skład kopiariusza akt miejscowych Braci Kaznodziejów, przechowywanego obecnie w Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie. Inwentarz pierwszy, noszący tytuł *Libri Conventus* (dalej: inwentarz A), jest częścią większego inwentarza zatytułowanego *Inventorium conventus Lanciencensis*. Powstał w 1602 r. i znajduje się w formie luźnej wkładki na s. 70–71 kopiariusza. Inwentarz drugi, zatytułowany *Officina Bibliothecae Conventus Lanciencensis* (dalej: inwentarz B), nie ma podanej daty powstania, ale można z całą pewnością stwierdzić, że pochodzi również z początku XVII w. i jest prawdopodobnie trochę późniejszy²⁶ od inwentarza A. Został spisany na s. 56–58 kopiariusza²⁷.

Oba inwentarze pomijają całkowicie adresy wydawnicze druków, często podają tylko nazwisko autora, bez jego imienia lub samo imię bez nazwiska, bądź też jego imię i nazwisko bez tytułu książki, albo sam tytuł – zawsze skrócony – bez autora. Czasami wymieniano tylko pseudonim pisarza. Inwentarze nie posiadają numeracji przy poszczególnych pozycjach zapisu, jedynie każdy opis zaczyna się od nowego wiersza. W inwentarzu A nie zastosowano żadnego kryterium, wymieniając książki jedną po drugiej (tak też zapewne stały na półkach bibliotecznych), gdy tymczasem w bibliotekach klasztornych rozpowszechniony był podział księgozbioru według treści książek.

²⁴ Ibidem, s. 413–414.

²⁵ Ibidem, s. 412.

²⁶ Zob. niżej.

²⁷ APPDK. CPDCL, s. 56–58, 70–71.

W inwentarzu B wygląda to już lepiej, gdyż dzielił on książki według formatu druku: *folia*, *quarta* i *octava*. Starano się jedynie umieszczać generalnie książki tego samego autora obok siebie, chociaż też nie zawsze. Natomiast oba spisy informują o rękopisach oraz o uszkodzeniach woluminów²⁸.

Inwentarze różnią się liczbą zapisanych książek. Inwentarz A wykazuje istnienie w bibliotece 42 woluminów, inwentarz B notuje ponad 74 woluminy – precyzyjna liczba niemożliwa jest do podania, gdyż nieznana jest dokładna liczba dzieł, niektórych autorów. Z zestawienia odpowiadających sobie zapisów w obu inwentarzach wynika, iż inwentarz A zawiera pozycje, które nie weszły do inwentarza B, późniejszego, mającego zatem objąć cały wcześniejszy zasób księgozbioru²⁹. Analizując oba spisy można pokusić się chyba o hipotezę, że po pierwszym skontrum zorientowano się, iż w bibliotece panuje nieporządek. Wskutek tego podjęto decyzję, żeby uporządkować klasztorny księgozbiór. Zrobiono to tak jak przedstawia inwentarz B. Trudno jednak stwierdzić jednoznacznie w jaki sposób powiększył się zbiór biblioteczny, zaprezentowany w inwentarzu B, w stosunku do zbioru z inwentarza A. Możliwe, że te kilkadziesiąt książek zostało zwróconych przez czytelników – nowicjuszy, zakonników, lektorów – którzy je wypożyczyli wcześniej, albo też nabyto je inną drogą. Jednocześnie nie można precyzyjnie wytłumaczyć, dlaczego brak jest w inwentarzu B kilkunastu (14) woluminów, które odnotowano w inwentarzu A. Prawdopodobnie książki te w chwili ponownego spisania inwentarza nie znajdowały się w szafach bibliotecznych, lecz były wypożyczone, a bibliotekarz nie pokusił się o ich ściągnięcie na czas skontrum albo też w bliżej nie wyjaśniony sposób zaginęły.

Chcąc dokonać przeglądu zasobów łęczyckiej biblioteki dominikańskiej pod kątem jej zawartości treściowej należy zgrupować zapisy w inwentarzach według treści dzieł, posługując się typową dla bibliotek klasztornych klasyfikacją.

1. **BIBLIE:** Inwentarz A notuje 2 egzemplarze *Biblii*: 1 egzemplarz w języku łacińskim (przeznaczony do czytania w refektarzu) i 1 egzemplarz w języku polskim. Natomiast inwentarz B wykazuje 4 egzemplarze *Biblii* (3 egzemplarze w języku łacińskim i 1 egzemplarz w języku polskim). W stosunku

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem.

do inwentarza A nastąpił wzrost w rzeczywistości o 2 woluminy *Biblii* w języku łacińskim³⁰.

2. KOMENTARZE DO PISMA ŚWIĘTEGO: Inwentarz A odnotowuje 4 komentarze, a inwentarz B 6 komentarzy *Pisma Świętego*: św. Tomasza z Akwinu³¹, Teofilakta³², Abrahama Bzowskiego³³ i Silvestro Mazzoliniego de Prierio³⁴.

3. OJCOWIE, DOKTORZY I APOLOGECI KOŚCIOŁA: W Inwentarzu A wymieniono jedynie 1 egzemplarz *Opera* czyli dzieł zebranych św. Grzegorza z Nazjanzu³⁵. Natomiast inwentarz B odnotowuje 1 egzemplarz *Opera* tegoż Ojca Kościoła oraz dzieła św. Ambrożego (nieznana liczba egzemplarzy) i Laktancjusza (również nieznana liczba egzemplarzy)³⁶.

4. TEOLOGIA SPEKULATYWNA I DOGMATYCZNA: Tutaj należy zaliczyć przede wszystkim drugą część drugiej części *Sumy teologicznej* (*Summa Theologiae*) św. Tomasza z Akwinu (1 egzemplarz, zarówno w inwentarzu A jak i w inwentarzu B) oraz czwartą część (księgę) *Sentencji* pióra Piotra Lombarda zw. Hiszpanem (tylko w inwentarzu B – 1 egzemplarz)³⁷. Wśród dzieł z teologii spekulatywnej, znajdujących się w bibliotece łączyckiego konwentu, wymienić trzeba także pracę św. Rajmunda z Peñafort (generała dominikańskiego) pt.: *Summula* (wzmiankowana przez oba inwentarze)³⁸. Do teologii dogmatycznej należy natomiast dzieło Johanna Herolta (Discipulusa): *De eruditione Christifidelium* (wymienia je tylko inwentarz B)³⁹.

³⁰ Ibidem, s. 56, 58, 70.

³¹ *Cathena aurea (in Matthaeum; in Lucam; in Marcum; in Joannem)*.

³² *Super quatuor Evangelistas*.

³³ *Flores Aurei ex paradiso Sacrae Scripturae et Sanctorum Patrum, super totus anni Dominicarum Evangelia collecti studio et industria Fr. Abrahami Bzovij Poloni Ordinis Praedicatorum*.

³⁴ *Aurea rosa idest clarissima expositio super evangelia totus anni de tempore et de sanctis tam secundum Ordinem predicatorum quam secundum Romanam curiam continens flores et rosas omnium expositio*.

³⁵ APPDK. CPDCL, s. 70; Mowy teologiczne, mowy piętnujące, mowy pochwalne, mowy pogrzebowe, mowy liturgiczne, mowy okolicznościowe, mowy w obronie własnej, listy, poezje: dydaktyczne, apologetyczne, dogmatyczne, historyczno-autobiograficzne (A. Cieśla, *Grzegorz z Nazjanzu, Grzegorz teolog*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 6, red. S. Janeczek, S. Fita, J. Misiurek, M. Rusecki, A. Stępień, J. Walkusz, A. Weiss, S. Wielgus, Lublin 1993, kol. 313–314).

³⁶ APPDK. CPDCL, s. 56, 58, 70.

³⁷ Ibidem, s. 56, 70; *Quatuor libri Sententiarum*.

³⁸ Ibidem, s. 57, 70.

³⁹ *Liber de eruditione Christifidelium seu de doctrina christiana*.

5. TEOLOGIA MORALNA I PODRĘCZNIKI DLA SPOWIEDNIKÓW: Należy tutaj wymienić dzieła: św. Grzegorza I Wielkiego (papieża): *Liber moralium*⁴⁰ (inwentarz A), Berengariusza de Landorra: *Lumen animae*⁴¹ (oba inwentarze), Anioła de Clavasio: *Summa angelica* (inwentarz B)⁴², Thomasa Stapletona: *Promptuarium morale*⁴³ (inwentarz B), św. Rajmunda z Peñafort: *Casus conscientiae*⁴⁴ (inwentarz A), Piotra z Soto: *Methodus confessionis* (inwentarz A), św. Antoniego Pierozzi (Antoniego de Foligno): *Summa confessionis*⁴⁵ (inwentarz B).

6. KAZNODZIEJSTWO: W zbiorach bibliotecznych łączyckiego konwentu zdecydowanie przeważały kazania – *Sermones*, *Postilla*, *Conciones*, *Homiliae*. Inwentarz A odnotowuje ich 25, a inwentarz B 32⁴⁶. Autorami dzieł z tego zakresu byli: Bernard de Bustis⁴⁷, Pelbart de Themeswar⁴⁸, Mikołaj z Lyry⁴⁹, Pseudo-Pierre de La Paluda⁵⁰, Wilhelm z Meffret⁵¹, Johannes Wild (Ferus)⁵², Piotr Skarga⁵³, Fryderyk Nausea (Blandicampianus)⁵⁴, Leonard z Utino (Udine)⁵⁵, Osvald de Lasco⁵⁶, Robert Caracciolus z Licio⁵⁷, Johann

⁴⁰ *Liber moralium beati Gregorii pape super librum sancti Job ex toto.*

⁴¹ *Lumen animae seu liber moralitatum.*

⁴² *Summa angelica de casibus conscientiae.*

⁴³ *Promptuarium morale super evangelia tam dominicalia quam de festis et quadragesimae, Pars Aestivalis.*

⁴⁴ *Summa de casibus conscientiae.*

⁴⁵ *Summa confessionis (Summa confessionalis, Confessionale, Tractatus de institutione confessionum).*

⁴⁶ APPDK. CPDCL, s. 56–58, 70–71.

⁴⁷ *Rosarium sermonum praedicabilium* (2 części).

⁴⁸ *Sermones Pomerii de tempore (Pomerium); Stellarium coronae benedictae Mariae Virginis.*

⁴⁹ *Postilla litteralis super duodecim prophetas; Postilla litteralis super Novum Testamentum (Postilla super Libros Novi Testamenti).*

⁵⁰ *Sermones Thesauri novi de sanctis; Sermones Thesauri novi de tempore.*

⁵¹ *Sermones de tempore et de sanctis, sive Hortulus reginae;* w bibliotece łączyckiego konwentu znajdowały się tylko dwie części tego dzieła: *Sermones de tempore – Pars aestivalis i Sermones de tempore – Pars hiemalis.*

⁵² *Postillae, sive conciones de sanctis super Matthaem;* *Sermonum quadragesimalium Joannis Feri, concionatoris Moguntensis, libri duo: alter in Jonam Prophetam, alter de filio prodigo, ad quos Evangelia non tam docte, quam pie sunt;* w bibliotece łączyckiego konwentu znajdowała się tylko pierwsza księga tego dzieła: *In Jonam Prophetam; Postilla sive conciones de Epistulis Divi Pauli.*

⁵³ *Kazania na Niedziele y Święta całego Roku X. Piotra Skargi Societatis Jesu.*

⁵⁴ *Tres evangeliae veritatis homiliarum centuriae.*

⁵⁵ *Sermones aurei de sanctis.*

⁵⁶ *Sermones de tempore, Biga salutis intitulati.*

⁵⁷ *Quadragesimale.*

Herolt⁵⁸, Thomas Trugillo⁵⁹, Jan de Verderna⁶⁰, Wincenty Ferreriusz⁶¹, Johannes Osorius⁶², Jakub de Voragine⁶³, Ludwik z Grenady⁶⁴, Cherubin ze Spoleto⁶⁵, Franciszek Polygranus⁶⁶, Henryk Helmezjusz⁶⁷, Johannes Hoffmeister⁶⁸, Jan Gropper⁶⁹, Jakub Schopperus⁷⁰, Jan Lanspergus (Landspergus, Landsberg)⁷¹, Johann Eck (Eckius)⁷², Johannes de Aquila (Aquilanus)⁷³, św. Bernard z Clairvaux⁷⁴, Piotr Comestor⁷⁵, Walenty Poznański⁷⁶, św. Bonawentura⁷⁷.

7. POLEMIŚCI: Do tego działu należy zaliczyć 2 dzieła (wymieniane tylko przez inwentarz A): Walentego Poznańskiego (Wróbla): *Propugnaculum ecclesiae*⁷⁸ i anonimowego autora z XVI w.: *Iudicium de censura ministrorum Tigurinatorum*⁷⁹.

8. HAGIOGRAFIA: W bibliotece łączycykiego klasztoru dominikańskiego znajdowało się tylko jedno dzieło hagiograficzne: *Vita sancti Stanislai Cracoviensis episcopi (Vita maior)* lub *Vita sancti Stanislai episcopi Cracoviensis (Vita minor)* Wincentego z Kielczy (inwentarz B).

⁵⁸ *Sermones discipuli*, cz. 1: *Sermones de tempore*; cz. 2: *Sermones de sanctis*; *Postilla super Decem praecepta*.

⁵⁹ *Thesaurus concionum* (2 tomy).

⁶⁰ *Sermones „Dormi secure“ de tempore et de sanctis*.

⁶¹ *Sermones de tempore et de sanctis*.

⁶² *Sermones de sanctis*.

⁶³ *Sermones de sanctis*; *Sermones de tempore (De Sancta Trinitate; In die Palmarum; De confessione)*.

⁶⁴ *Sermones de sanctis*.

⁶⁵ *Sermones Quadragesimales*.

⁶⁶ *Postillae de tempore et de sanctis*. w bibliotece konwentu znajdowały się tylko *Postillae...*

– *Pars aestivalis*.

⁶⁷ *Homiliae in Evangelium et Omnes Epistolas Canonicas* (3 części).

⁶⁸ *Homiliae de tempore et de sanctis*.

⁶⁹ *Conciones*.

⁷⁰ *Conciones in epistolas et evangelia totius anni*.

⁷¹ *Sermones capitulares in praecipuis anni festivitibus, pars Aestivalis*.

⁷² *Tomus tertius homiliarum super Evangelia de sanctis*.

⁷³ *Sermones aurei quadragesimales vitiorum lima nuncupati*.

⁷⁴ *Sermonum Bernardi Cathena*.

⁷⁵ *Postilla de tempore et de Sanctis*.

⁷⁶ *Opusculum quadragesimale*.

⁷⁷ Możliwe, że były to: *Sermones aurei atque subtiles de tempore et de sanctis Communi sanctorum Sancti Bonaventure doctoris seraphici*.

⁷⁸ *Propugnaculum ecclesiae adversus varias sectas huius tempestatis*.

⁷⁹ *Iudicium de censura ministrorum Tigurinatorum et Heidelbergensium de dogmate contra adorandam Trinitate in Polonia nuper sparso*.

9. **ASCETYKA:** Tutaj należy wymienić *De contemnendis mundi vanitatibus* napisane przez Stellę (Estellę) Didacusa (inwentarz A).

10. **MISTYKA:** Do tego działu trzeba zaliczyć 2 pozycje. Są to: *Vita Christi* św. Bonawentury (inwentarz A) i *Meditaciones Vitae Domini nostri Jesu* autorstwa Ludolfa Kartuza (inwentarz B)⁸⁰.

11. **PASJE:** W tym dziale należy umieścić książkę Johannes Wilda (Feresa): *Sacrosancta passionis salvatoris nostri Jesu Christi historia ex quatuor Evangelistis studiose concinata et in quatuor partes rite distincta*.

12. **KATECHETYKA:** Tutaj należy wymienić *Cathehismus Romanus* (inwentarz B)⁸¹.

13. **LITURGIKA:** Inwentarz A wykazuje 3, a inwentarz B 5 pozycji z tego zakresu: *Breviarium (Brewiarz)*, *Psalterium św. Brunona* z Würzburga, *Librum Psalmorum brevis explanatio* pióra Marcusa Antoniusa Flaminius (Marcantonio Flaminio), *Liber sequentiarum de Sanctis (Comentaria super sequentias de Sanctis)* i *Explicationes Hymnorum (Objaśnienia do Hymnów)*⁸². Dodatkowo w zakrystii klasztoru znalazły się według inwentarza z 1612 r. takie liturgika jak: *Mszał dla świeckich (sic!)*, *Agenda*, *Graduał*, *Psalterz dla świeckich*, *Antyfonarz* i *Kolektarz*⁸³.

14. **PRAWO KOŚCIELNE:** Z prawa kościelnego w bibliotece konwentualnej znajdowały się tylko *Constitutiones Ordinis Fratrum Praedicatorum (Konstytucje Zakonu Braci Kaznodziejów)* Rajmunda de Peñafort (inwentarz B)⁸⁴.

15. **FILOZOFIA:** Należy tutaj odnotować dzieła 2 starożytnych filozofów (i mężów stanu) – Lucjusza Anneusza Seneki⁸⁵ i Boecjusza (Anicius Manlius Severinus Boëthius, Seweryn z Pawii)⁸⁶.

⁸⁰ APPDK. CPDCL, s. 56, 70.

⁸¹ Ibidem, s. 57.

⁸² Ibidem, s. 57, 70, 71.

⁸³ Ibidem, s. 55.

⁸⁴ Ibidem, s. 58.

⁸⁵ *Incerti auctoris Liber, qui vulgo dicitur de moribus (Liber Senecae; Proverbia Senecae; Liber Senecae De institutione morum)* – 2 egzemplarze (inwentarz B).

⁸⁶ *Philosophiae consolatio* (inwentarz B).

16. **ENCYKLOPEDIA, SŁOWNIKI:** Do tego działu należy zaliczyć *Mammothreptus*'a Jana Marchesinusa⁸⁷ i *Vocabularius*'a *breviloquus*'a pióra Guarinusa Veronensis⁸⁸.

17. **VARIA:** Zakwalifikowano tu dzieło Mikołaja z Błonia, które według zapisu w inwentarzu B nie posiada ani początku, ani końca i z tego też względu nie wiadomo o jaką konkretnie pracę tego autora w tym wypadku chodzi⁸⁹.

W księgozbiórce łączyckim jedynie 2 książki były w języku polskim: *Biblia* (bliżej nie określone wydanie) i *Kazania* Piotra Skargi. Pozostałe dzieła zostały napisane w języku łacińskim.

Według inwentarza A w bibliotece konwentu dominikańskiego znajdowały się tylko 2 rękopisy: *Sermones* Jakuba de Voragine i *Brewiarz*. Taką samą ich ilość odnotował inwentarz B. Były to: *Incerti auctoris Liber* Seneki oraz czwarta księga *Sentencji* Piotra Lombarda.

Biblioteka łączyckich dominikanów była typową biblioteką klasztorną owego czasu: zdecydowanie przeważały dzieła teologiczne, istniała duża ilość pism kaznodziejskich, brakowało literatury pięknej w języku polskim oraz dzieł z zakresu wiedzy przyrodniczej, autorzy kościelni, zwłaszcza dominikańscy, dominowali nad autorami świeckimi. To co wyróżniało ją *in minus* na tle innych bibliotek Braci Kaznodziejów w Polsce to posiadanie bardzo skromnej ilości egzemplarzy *Biblii* oraz dzieł św. Tomasza z Akwinu, w tym tylko jednej części jego podstawowego dzieła – *Sumy teologicznej*. Konwent miał również tylko jedną część innej istotnej wówczas pracy z zakresu teologii spekulatywnej – *Sentencji* Piotra Lombarda. W łączyckim księgozbiórce nie było też żadnych pism Arystotelesa, tak przecież ważnego dla tomizmu starożytnego filozofa. Znajdowały się za to pojedyncze dzieła Seneki, Boecjusza i Laktancjusza. Niewiele odnotowano także dzieł polemicznych. Brakowało również całkowicie książek o treści historycznej, nie wspominając już o historii kościelnej.

Niestety, dzisiejszy stan wiedzy na temat klasztoru Braci Kaznodziejów nie pozwala jeszcze na dokładne zlokalizowanie pomieszczenia bibliotecznego.

⁸⁷ *Mammothreptus super Bibliam*.

⁸⁸ *Vocabularius brevilocus cum arte diphthongandi*.

⁸⁹ APPDK. CPDCL, s. 56.

W 1331 r. łęczycki klasztor dominikański został spalony, najprawdopodobniej wraz z biblioteką, przez Krzyżaków. Szybko został jednak odbudowany i zaopatrzony przez Kazimierza Wielkiego m. in. w nowe książki⁹⁰. Omówiony księgozbiór spłonął prawdopodobnie w czasie wielkiego pożaru łęczyckiego klasztoru w 1616 r.⁹¹ Zapewne jednak zakonnikom udało się go odbudować. Natomiast nie wiadomo co się stało z klasztorowymi książkami po kasacie konwentu w 1799 r.⁹² M. Rawita-Witanowski napisał, że nie pozostał po nich żaden ślad. Czy jest to prawda czy też nie, wyjaśnić mogą tylko dalsze badania nad łęczyckimi Braćmi Kaznodziejami i ich biblioteką.

⁹⁰ H. Jaworowski, T. Stolarczyk *op. cit.*, s. 82–83; Jan z Czarnkowa, *Kronika polska (Joannis de Czarnkow Chronicon Polonorum)*, opr. J. Szlachtowski, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, wyd. A. Bielowski, t. 2, s. 624; A. Bzowski, *Propago Divi...*, s. 7; S. Barącz, *op. cit.*, s. 314, p. 425.

⁹¹ H. Jaworowski, T. Stolarczyk, *op. cit.*, s. 83.

⁹² H. Jaworowski, T. Stolarczyk, *op. cit.*, s. 84; M. Rawita-Witanowski, *op. cit.*, s. 120.

BIBLIOTEKA ŁOWICKIEGO KONWENTU DOMINIKAŃSKIEGO W POCZĄTKACH XVII WIEKU I JEJ KSIĘGOZBIÓR⁹³

Głównym celem Zakonu Braci Kaznodziejów było i jest głoszenie Słowa Bożego czyli kaznodziejstwo⁹⁴. Służyć temu miały specjalne studia dominikańskie, dające wykształcenie teologiczne oraz filozoficzne. W każdym klasztorze, już od momentu jego powstania, funkcjonowała szkoła konwentualna⁹⁵. Wg Krystyny Zawadzkiej „z kształceniem zakonników, a także z pełnieniem przez nich obowiązków kapłańskich (kazania, spowiadanie, odprawianie mszy) wiązały się nierozłącznie książki”⁹⁶. Dlatego też przy każdym klasztorze zakładano biblioteki⁹⁷. Ich funkcjonowanie regulowało ustawodawstwo zakonne, począwszy od samej reguły i konstytucji, a skończywszy na kronikach klasztornych i rejestrach wydatków. Najważniejsze przepisy dotyczące książek i bibliotek zostały opracowane jeszcze w XIII w. przez generała dominikańskiego Humberta de Romanis⁹⁸.

⁹³ Artykuł opublikowany w „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 2010, 1–2 (30–31), s. 169–183.

⁹⁴ F.D. Boespflug, *op. cit.*, s. 36; J. Salij, *op. cit.*, s. 25.

⁹⁵ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 72; K. Zawadzka, *Biblioteki klasztorne...*, s. 18.

⁹⁶ K. Zawadzka, *Biblioteki klasztorne*, s. 18.

⁹⁷ *Ibidem*, s. 18; I. Szostek, *Biblioteka dominikanów...*, s. 410; J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 401; H.E. Wyczawski, *Kościelne zbiory biblioteczne (wiek XVI–XVIII)*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 2, cz. 1, Lublin 1975, s. 532.

⁹⁸ *Incipiunt instructiones Magistri Humberti De officiis ordinis*, [w:] *B. Humberti de Romanis quinti Praedicatorum Magistri Generalis Opera De vita regulari*, ed. J.J. Berthier, vol. II, Casali 1956, s. 263–266; I. Szostek, *Biblioteka dominikanów...*, s. 412, 414; T. Stolarczyk, *Biblioteka łączycykiego konwentu dominikańskiego i jej księgozbiór w początkach XVII wieku*, [w:] *Przestrzeń informacyjna książki*, red. J. Konieczna, S. Kurek-Kokocińska, H. Tadeusiewicz, Łódź 2009, s. 234–235.

Kapituła generalna rzymska w 1569 r. nakazała wręcz, aby każdy klasztor miał swoją bibliotekę⁹⁹.

Konwentualna biblioteka znajdowała się również w łowickim klasztorze Braci Kaznodziejów. Pierwszy ich klasztor powstał prawdopodobnie ok. 1404 r. Jego fundatorem był arcybiskup gnieźnieński Mikołaj z Kurowa. Na budynek klasztorny przeznaczono wówczas kaplicę św. Krzyża, usytuowaną naprzeciwko szpitala św. Jana Chrzciciela¹⁰⁰. Z dnia 11 XII 1412 r. pochodzi dokument prowincjała polskiego Jana Biskupca, dotyczący rozgraniczenia okręgów klasztornych konwentów w Łęczycy, Sochaczewie, Płocku i Łowiczu. Pojawia się w nim po raz pierwszy przeor łowickich Braci Kaznodziejów¹⁰¹. Dwa lata później arcybiskup gnieźnieński Mikołaj Trąba erygował nowy kościół i klasztor dominikanów w Łowiczu. Otrzymał on wówczas wezwanie Trójcy Świętej. Pewne fundacje na rzecz tego klasztoru poczynili także Benedykt z Modlny, archidiakon łęczycki i kanonik gnieźnieński, który darował zakonnikom obszerny plac z ogrodem, a także wspomniany Jan Biskupiec, który wystawił na tym placu klasztor i Wojciech z Bielaw, kanonik gnieźnieński i scholastyk łęczycki¹⁰². Łowicki konwent wchodził w skład kontraty mazowieckiej. Był mały, raczej ubogi i miał kłopoty z utrzymaniem wymaganej liczby 12 zakonników. Utrzymywał się w większości dzięki hojności prymasów i z pobożnych ofiar¹⁰³.

W bibliotece konwentu łowickiego na początku XVII w. znajdowały się 294 woluminy. Można to stwierdzić na podstawie dwóch łańskich inwentarzy bibliotecznych wchodzących w skład kopiariusza akt miejscowych Braci Kaznodziejów, przechowywanego obecnie w Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie. Inwentarz pierwszy, zatytułowany *Libri Conventus* (dalej: inwentarz A), powstał w 1602 r. i znajduje się w formie luźnej wkładki na s. 39–41 kopiariusza dokumentów łowickiego konwentu z pierwszej połowy XVII w. Inwentarz drugi, zatytułowany *Officina Libraria* (dalej: inwentarz B), nie ma podanej daty powstania, ale należy stwierdzić,

⁹⁹ R. Świętochowski, *Biblioteka OO. Dominikanów...*, s. 300; T. Stolarczyk, *Biblioteka łęczyckiego konwentu...*, s. 234.

¹⁰⁰ Z. Kryściak, *Klasztory w przestrzeni miejskiej...*, s. 53.

¹⁰¹ APPDK. CPDCPD, s. 148–152; J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, s. 313; idem, *Średnio-wieczne okręgi klasztorne...*, s. 151–152.

¹⁰² Z. Kryściak, *Klasztory w przestrzeni miejskiej...*, s. 54.

¹⁰³ Ibidem, s. 55.

że pochodzi również z początku XVII w. i jest prawdopodobnie późniejszy¹⁰⁴ od inwentarza A. Został spisany na s. 26–31 kopiariusza¹⁰⁵.

Oba inwentarze pomijają całkowicie adresy wydawnicze druków, podają czasami nazwisko autora bez jego imienia lub samo imię bez nazwiska bądź też jego imię i nazwisko bez tytułu książki, albo sam tytuł – zawsze skrócony – bez autora. Czasami wymieniano tylko pseudonim pisarza. Inwentarze nie posiadają numeracji przy poszczególnych pozycjach zapisu, jedynie niemal każdy opis zaczyna się od nowego wiersza. W inwentarzu A nie zastosowano żadnego kryterium, wymieniając książki jedną po drugiej (tak też zapewne stały na półkach bibliotecznych). W inwentarzu B natomiast wyróżniono osobno *Libri seculares*, chociaż wśród nich znajdują się też pisma kościelne. W inwentarzu tym starano się generalnie umieścić obok siebie dzieła tego samego rodzaju: *Bibliae* i komentarze do *Pisma Świętego*, konkordancje, *Sumy*, *Sermones* i *Contiones* oraz *Postillae* i *Homiliae*, historie, legendy o świętych, księgi Ojców Kościoła, liturgika, prace z teologii dogmatycznej, moralnej i spekulatywnej, polemiki, słowniki, dzieła z filozofii, retoryki, autorzy starożytni¹⁰⁶. Było to zgodne z instrukcjami przechowywania i ustawiania książek w bibliotece¹⁰⁷. Oba spisy informują o rękopisach¹⁰⁸.

Inwentarze różnią się znacznie liczbą zapisanych książek. Inwentarz A wykazuje istnienie w bibliotece 88 woluminów, natomiast inwentarz B notuje już 259 woluminów. Z zestawienia odpowiadających sobie zapisów w obu inwentarzach wynika, iż inwentarz A zawiera pozycje, które nie weszły do inwentarza B, późniejszego, mającego zatem objąć cały wcześniejszy zasób księgozbioru¹⁰⁹. Analizując oba spisy można pokusić się chyba o hipotezę, że po pierwszym skontrum zorientowano się, iż w bibliotece panuje nieporządek. Wskutek tego podjęto decyzję, żeby uporządkować klasztorny księgozbiór. Zrobiono to tak jak przedstawia inwentarz B. Trudno jednak stwierdzić jednoznacznie w jaki sposób powiększył się zbiór biblioteczny, zaprezentowany w inwentarzu B, w stosunku do zbioru z inwentarza A. Możliwe, że te kilkadziesiąt książek zostało zwróconych przez czytelników – nowicjuszy, zakon-

¹⁰⁴ Zob. niżej.

¹⁰⁵ APPDK. CPDCLv, s. 26–31, 39–41.

¹⁰⁶ Ibidem.

¹⁰⁷ *Incipiunt instructiones Magistri Humberti*, s. 265; I. Szostek, *Biblioteka dominikanów...*, s. 413–414; T. Stolarczyk, *Biblioteka łeczyckiego konwentu...*, s. 235.

¹⁰⁸ APPDK. CPDCLv, s. 26–31, 39–41.

¹⁰⁹ Ibidem.

ników, lektorów – którzy je wypożyczyli wcześniej, albo też nabyto je inną drogą. Jednocześnie nie można precyzyjnie wytłumaczyć, dlaczego brak jest w inwentarzu B kilkunastu (15) woluminów, które odnotowano w inwentarzu A. Prawdopodobnie książki te w chwili ponownego spisowania inwentarza nie znajdowały się w szafach bibliotecznych, lecz były wypożyczone, a bibliotekarz nie pokusił się o ich ściągnięcie na czas skontrum albo też w bliżej nie wyjaśniony sposób zaginęły.

Chcąc dokonać przeglądu zasobów łowickiej biblioteki dominikańskiej pod kątem jej zawartości treściowej należy zgrupować zapisy w inwentarzach według treści dzieł, posługując się typową dla bibliotek klasztornych klasyfikacją.

1. BIBLIE I KONKORDANCJE: Inwentarz A odnotowuje 1 egzemplarz *Bibliae (alphabetica)* i 2 konkordancje: *Concordantiae Bibliorum* oraz *Concordantiae Bibliorum maiores* natomiast inwentarz B wykazuje 4 kodeksy *Bibliae sacrae*, 1 egzemplarz książkowy *Bibliae* oraz *Libri Prophetici* a także *Concordantiae breviores, omnium ferme materiarum ex sacris Bibliorum libris* Antoniusa Broickwy von Königstein¹¹⁰.

2. KOMENTARZE DO PISMA ŚWIĘTEGO: Jedynie inwentarz B odnotowuje komentarze do *Pisma Świętego* – było ich 12: św. Kajetana z Tieny (Gaetano dei Conti di Tiene)¹¹¹, Nicholasa Zegersa Tacitusa¹¹², Wojciecha Nowopolskiego (Nowopolczyka)¹¹³, Richarda Lutha¹¹⁴, Jeana de Gagny¹¹⁵, Johanna Wild (Ferus)¹¹⁶, Juana de Torquemada¹¹⁷, Pseudo-Dionizego Areopagity¹¹⁸, Guillauda Claude'a¹¹⁹ oraz *Psalmi enarrati et castigati* nieznanego autora.

¹¹⁰ APPDK. CPDCLv, s. 27, 31, 39.

¹¹¹ *Commentaria in 4. Evangelia*.

¹¹² *Scholion in omnes novi Testamenti libros, quo loci difficiles... sunt explicati*.

¹¹³ *Scopus Biblicus veteris et novi Testamenti, cum Annotationibus summae doctrinae christianae complectentibus authore Alberto Novicampiano*.

¹¹⁴ *In archemoniam Evangelicam commentario*.

¹¹⁵ *In Quatuor Sacro Sancta Iesu Christi Evangelia necnon Actus Apostolicos, facillima clarissimaque scholia, ex praecipuis Graecorum et Latinorum scriptis selecta, per D. Ioannem Gagneium, Parisimum Theologum i Brevissima & facillima in omnes diui Pauli epistolas scholia, itidem in septem Canonicas epistolas et d. Ioannis Gagneii i Brevissima et facillima in omnes diui Pauli epistolas scholia, itidem in septem Canonicas epistolas et d. Ioannis Gagneii*.

¹¹⁶ *Exegesis in Epistolam ad Romanos i Ennarationes in Joannem*.

¹¹⁷ *Quaestiones Evangeliorum de tempore et de sanctis*.

¹¹⁸ *Komentarz do Pięcioksiągu*.

¹¹⁹ *Collatio In omnes Divi Pauli Apostoli Epistolas*, Lugduni 1543, 1544.

3. OJCOWIE, DOKTORZY I APOLOGECI KOŚCIOŁA: Inwentarz A wymienia *Omnia opera* św. Augustyna, *Epithome* wszystkich jego dzieł oraz *Meditationes* tego biskupa a także jakieś dzieło św. Cypriana, 6 tomów dzieł Jana Chryzostoma (Złotoustego), *Liber contra iudeos* św. Izydora z Sewilli, jakaś *Liber* św. Jana Damasceńskiego, 3 tomy dzieł św. Hieronima¹²⁰. Natomiast inwentarz B notuje 14 kodeksów ksiąg św. Augustyna, *Confessio Augustiniana*, opracowane przez jezuitę Hieronima Torresa¹²¹, 5 woluminów dzieł św. Jana Złotoustego, dzieła św. Jana Damasceńskiego, św. Cypriana, św. Euzebiusza papieża oraz 1 kodeks dzieł Laktancjusza¹²².

4. TEOLOGIA SPEKULATYWNA I DOGMATYCZNA: Jest to najobszerniejszy dział biblioteki. Inwentarz A odnotowuje 18 a inwentarz B 41 dzieł z tego działu: 9 kodeksów św. Tomasza z Akwinu, w tym *Summa theologiae*, *Compendium theologiae*, *Quaestiones disputatae* i *Rozmaitości (Quodlibeta)*¹²³, 9 kodeksów Roberta Bellarmina¹²⁴, Piotra Lombarda zw. Hiszpanem: *Sententiae*¹²⁵, komentarz Ryszarda od św. Wiktora do tych *Sentencji*¹²⁶ oraz *Concordantiae Sententiarum*¹²⁷ i *Epitoma Lombardi conclusionum theologiarum in quattuor Sententias*¹²⁸, 3 kodeksy św. Antonina czyli Antonina Pierozzi de Foligno w tym *Summa theologica*¹²⁹, Johanna Trithemiusa von Tritenheim: *Liber de scriptoribus ecclesiasticis*¹³⁰, Silwestro Prierias Mazzoliniego *Summa Silvestrina*¹³¹, Baptysty de Salis: *Summa Baptistimana*¹³², kard. Thomasa de Vio-Kajetana: *Summa Caietana*, Juana de Torquemada: *Summa de Ecclesia*, Gottschalka Hollena: *Preceptorium domini Gotschalci hollen de ordine heremitarum sancti Augustini*, anonimowego autora

¹²⁰ APPDK. CPDCLv, s. 39–40.

¹²¹ Ibidem, s. 26; *Confessio Augustiniana in libros quattor distributa, et certis capitibus locorum theologorum, qui sunt hodie scitu dignissimi, comprehensa: nunc primum ex omnibus B. Aurelii Augustini libris in unum opus bona fide ac studio singulari redacta per D. Hieronymum Torrensem...* Dillingen 1567, Sebald Mayer.

¹²² APPDK. CPDCLv, s. 26–31.

¹²³ Ibidem, s. 26, 27, 39.

¹²⁴ Ibidem, s. 27.

¹²⁵ *Quattuor libri Sententiarum*.

¹²⁶ APPDK. CPDCLv, s. 27.

¹²⁷ Ibidem, s. 27.

¹²⁸ Ibidem.

¹²⁹ Ibidem, s. 26, 39.

¹³⁰ Ibidem, s. 27.

¹³¹ *Summae Sylvestrine quae summa summarum* (Szady, s. 229).

¹³² *Summa casuum utilissima per... Baptistam de Salis... quae Baptistimana nuncupatur*.

Authoritatum de fide spe et charitate in summa Canisiana (1 część), Johanna Hoffmeistera: *Loci communes rerum theologiarum*¹³³, Paula Weidnera: *Loca praecipua fidei christianae*, Thomasa Palmerstona (Hybernicusa): *Flores Bibliorum*¹³⁴, Giovani'ego Bologni (Jana z Bolonii): *De aeterna Dei praedestinatione et reprobatione sententia*, Gorga Witzela: *Coacervatio locorum de bonis operibus*¹³⁵, Konrada Klinga: *Loci communes theologici*, Mattie Aquario: *Formalites iuxta doctrinam angelici doctoris D. Thomae Aquinatis*, Jana Magistra: *Summularum Petri Hispani*¹³⁶, Johanna Versora: *Dicta super septem tractatus summularum Petri Hispani cum textu*, Batolomeo Fumi: *Summa Armilla*¹³⁷, Jeana Vigneri¹³⁸: *Institutiones*, Westhemera (Vesthemera, Westheimera) Bartolomeusa: *Phrases divinae scripturae*¹³⁹.

5. **TEOLOGIA MORALNA:** Należy tutaj wymienić dzieła św. Grzegorza I Wielkiego, papieża: *Moralia seu Expositio in Job* (1 kodeks), Anioła de Clavasio: *Summa angelica de casibus conscientiae* i Andreea de Escobar: *Modus confitendi*¹⁴⁰, *Manuale Navari*¹⁴¹.

6. **KAZNODZIEJSTWO:** Inwentarz A odnotowuje 22, a inwentarz B 36 pism kaznodziejskich. Autorami dzieł z tego zakresu byli: Gabriel Biel¹⁴², Johann Herold (Discipulus)¹⁴³, Frans Polygranus¹⁴⁴, Marcin Białobrzęski¹⁴⁵, Johannes Heigerlin (Faber), Leonard z Utino (Udine)¹⁴⁶, Piotr Jeremiasz

¹³³ *Loci communes rerum theologiarum, quae hodie in Controversia agitantur, ad regulam et consensum verae catholicaeque Ecclesiae e S. Patrum sententis confecti F. Ioanne Hofmeisero Augustiniano autore.*

¹³⁴ *Flores Bibliorum sive loci communes omnium fere materiarum ex veteri et novo Testamento excerpti* (Szady, s. 267).

¹³⁵ *Coacervatio locorum utriusque testamenti de absoluta necessitate bonorum a fide operum... emaculata*, Coloniae 1548.

¹³⁶ *Summularum Petri Hispani glossulae, una cum textu.*

¹³⁷ *Summa Aurea Armilla Nuncupata, Casus Omnes ad Animarum Curam Attinentes, Breviter Complectens.*

¹³⁸ *Institutiones Theologicae, ex Sacris Literis, Conciliis, Doctoribus Ecclesiasticis, praecipuae Thoma Aquinate concinnatae.*

¹³⁹ *Phrases Seu Modi Loquendi Divinae Scripturae, Ex sanctis et Orthodoxis Scriptoribus.*

¹⁴⁰ APPDK. CPDCLV, s. 27–31.

¹⁴¹ *Ibidem*, s. 27.

¹⁴² *Sermones sacri totius anni* (Szady, s. 171).

¹⁴³ *Sermones discipuli*, cz. 1: *Sermones de tempore*; cz. 2: *Sermones de sanctis*.

¹⁴⁴ *Postillae de tempore et de sanctis*.

¹⁴⁵ *Prawdopodobnie Postylla orthodoxa...* (Estreicher, cz. 3, t. II, s. 6).

¹⁴⁶ *Sermones Aurei de sancis*.

z Palermo (Panormitanus), Bernard de Bustis¹⁴⁷, św. Beda Czcigodny¹⁴⁸, Georg Witzel (Wicelius), Ludwik z Grenady zw. Granatensis (6 kodeksów)¹⁴⁹, Stanisław Karnkowski, arcybiskup gnieźnieński,¹⁵⁰ Jan biskup Saint-Brieuc (-Treguier)¹⁵¹, Pseudo-Pierre de La Paluda¹⁵², John Bromyard¹⁵³, Felippe Luzytani Diez (Diaz)¹⁵⁴, Henryk Helmezjusz¹⁵⁵, św. Bernard z Clairvaux¹⁵⁶, Juan Osorio¹⁵⁷, Gelles Dominique Topiarius¹⁵⁸, Jakub Schopperus, Guillaume Pepin, Jan Lanspergius¹⁵⁹, Pelbart de Themeswar¹⁶⁰, Paul Wan (Wann)¹⁶¹, Flaccus Alcuinus¹⁶², Guilelmus de Militona¹⁶³, Piotr

¹⁴⁷ *Rosarium sermonum praedicabilium.*

¹⁴⁸ *Homiliae Venerabilis Bedae... hyemales et quadragesimales de sanctis.*

¹⁴⁹ APPDK. CPDCLv, s. 26.

¹⁵⁰ *Je M. księdza Stanisława Karnkowskiego. Arcybiskupa Gnieźnieńskiego, Messiasz: albo, Kazania; O upadku y naprawie rodzaju ludzkiego, przez przyście na świat Pana naszego Jesusa Christusa Syna Bożego. Przydane na końcu tegosz Auctora, Kazanie; O dvojakim Kościele chrześcijańskim, Poznań 1597 (Estreicher, cz. 3, t. VIII, s. 120) i Eucharistia, abo o przenaświetszym Sakramenci y Ofierze ciała y krwi Pana Zbawiciela y Boga naszego, pod osobą chleba y wina, Kazań czterdzieści. J. M. Księdza Stanisława Karnkowskiego Arcybiskupa Gnieźnieńskiego (3 egzemplarze) (Estreicher, cz. 3, t. VIII, s. 119).*

¹⁵¹ *Sermones i Quadragesimales.*

¹⁵² *Sermones Thesauri novi de sanctis.*

¹⁵³ *Summa Praedicatorum omnium eryditione refertissima, explicans praecipuos catholicae disciplinae sensus et locos que omnibus dominici Gregis Pastoribus divini Verbi Praeceptoribus, animarum fidelium ministriis et sacrarum Literarum cultoribus longe utilissima ac pernecessaria est: nunc demum post alias aeditiones diligentius ac laboriosus (quod fieri potuit) recognita et Summariis in singulis captibus huberrimis aucta et illustrata cum indice, qui perinde ac summa ipsa bipertitus iam recens proponitur et adicitur tergemino nempe Capitum rerum memorabilium et materierum omnium, quae per Annum, Adventum et Quadragesimam iuxta Sacrosanctae Romanae Ecclesiae Evangelia sacris concionatoribus usuvenire possunt auctore Joanne Bromiardo Dominicanae familiae Theologo praestantissimo.*

¹⁵⁴ *Summa praedicatorum ex omnibus locis communibus locupletissima edita a fratre Philippo Diaz Lusitano Praedicatoris ordinis fratrum Minorum Provinciae S. Iacobi.*

¹⁵⁵ *Homiliae in evangelia et in epistolas dominicalia.*

¹⁵⁶ *Sermones de tempore et de sanctis.*

¹⁵⁷ *Conciones quadragesimales i Epithomae concionum Ostrii.*

¹⁵⁸ *Conciones in evangelia et epistolas quae dominicis diebus (Szady, s. 268).*

¹⁵⁹ *Ioannis Iusti Lanspergii Bavari Carthusiani Omnium epistolarum ac evangeliorum dominicalium totius anni enarrationes.*

¹⁶⁰ *Sermones Pomerii de tempore et de sanctis (Pomerium).*

¹⁶¹ *Promptuarium sermonum dominicalium totius anni (Szady, s. 271).*

¹⁶² *Homiliae Doctorum ecclesiasticorum in evangelia dominicalia et temporalna, item in evangelia festiva una cum sermonibus cuius eiusdem inseruntur tres libri De sacrosancta trinitate.*

¹⁶³ *Postilla Gwilhelmi de Militona super Leviticum.*

Skarga¹⁶⁴, Jakub de Voragine¹⁶⁵, Fryderyk Nausea (Blandicampianus), św. Bernardyna ze Sieny. Do tego działu zaliczają się także *Sermones Biblici*, 4 rękopisy *Sermonum* oraz 3 *Postillae carentes principio et fine*¹⁶⁶.

7. **POLEMIŚCI:** Do tego działu należy zaliczyć 2 dzieła Stanisława Hozjusza: *Confutatio prolegomenom Brentii*¹⁶⁷ i *Dialogus de Calice Laicorum et uxoribus clericorum*¹⁶⁸ oraz Lawrence'a Arthura Faunta: *De Christi in terris Ecclesia*¹⁶⁹, św. Prospera Aquitanusa: *Impugnatores Evangelistarum*, Franciszka Kostera: *Enchiridion controversiarum praecipuarum nostri temporis de religione*¹⁷⁰, Wilhelma van der Lindt: *Panoplia evangelica*¹⁷¹, Thomasa Stapletona: *Promptuarium catholicum*¹⁷², Johanna Ecka (Johanna Maiera): *Enchiridion locorum communium adversus Lutheranos*, Jakuba Górskiego: *Praelectionum Plocensium* (1 księga)¹⁷³.

¹⁶⁴ Kazania na Niedziele y Święta całego Roku X. Piotra Skargi Societatis Jesu. Znowu od niego przeyrzane: z przydaniem kilku Kazań Sejmowych: y Kazaniana pogrzebie Królowej J.M. starey: Dwa są przy nich Registry. Jeden do nauk na zmocnienie Katolickiej wiary: A drugi do naprawy obyczaiow służący.

¹⁶⁵ *Sermones de Sanctis; Sermones de tempore* (De Sancta Trinitate; In die Palmarum; De confessione).

¹⁶⁶ APPDK. CPDCLV, s. 29, 30.

¹⁶⁷ *Confutatio prolegomenom Brentii qua primum scripsit adversus venerabilem virum Petrum a Soto, deinde vero Petrus Paulus Vergerius apud Polonos temere defendenda suscepit. Autore Stanislao Hosio Episcopo Varmiensi. Opus elegantissimum nuc recens aeditum, et in quinque libros distributum, nostri temporis haereses primum ab origine recensens, dein eas complectens controversias maximas, quae nunc de fide et religione potissimum agitantur, uti sequens mox pagina indicabit, Coloniae 1560, apud Maternum Cholinum.*

¹⁶⁸ *Dialogus de eo num Calicem Laicis et uxores Sacerdotibus permitti, ac divina officia vulgari lingua peragi fas sit. Authore Stanislao Hosio Episcopo Varmiensi.*

¹⁶⁹ *De Christi in terris Ecclesia, quanam, et penes quos existat. Libri tres. In quibus Calvinianos, Lutheranos et caeteros, qui se Evangelicos nominant, alienos a Christi Ecclesia esse, argumentis signisque clarissimis demonstratur, et simul Apologia Assertionum eiusdem inscriptionis contra falsas Antonii Sadeelis criminationes continetur. Auctore Laurentio Faunteo Societatis Jesu Theologo, Excussus Posnaniae 1584, Joannes Wolrab (Estreicher, cz. 3, t. V, s. 178).*

¹⁷⁰ *Enchiridion controversiarum praecipuarum nostri temporis de religione in gratiam sodalitatatis Beatissimae Virginis Mariae, Authore R.P. Francisco Costero Societatis Iesu S. Theol. Doctore.*

¹⁷¹ *Panoplia evangelica, sive de verbo Dei scriptum atque...non scriptum et quae ad Traditiones Apostolicas pertinent pertractantur et adversus infesta Catholicae Iesu Ecclesiae hostium tela defenduntur Vvilhelmo Lindano Dordraceno S. Th. Authore (Szady, s. 218).*

¹⁷² *Promptuarium catholicum, ad instructionem concionatorum contra haereticos nostri temporis, super omnia Evangelia totius anni, tam Dominicalia, quam de Festis... authore Thoma Stapletono, Anglo, S. Theol. Doct. Et Regio Professore Lovanii (Szady, s. 261).*

¹⁷³ *Praelectionum plocensium liber primus, sive de baptismo recens natorum. Si quid dictum imprudenter et praeter sanctae Ecclesiae Romanae consuetudinem sit, pro non dicto habeatur, Coloniae 1572, apud Maternum Cholinum (Estreicher, cz. 3, t. III, s. 261).*

8. **HAGIOGRAFIA:** Do tego działu należy zaliczyć dzieło Jakuba de Voragine: *Legenda aurea Sanctorum, sive Lombardica historia, Vita Patrum* św. Grzegorza z Tours, *Vita sancti Stanislai et patronorum Poloniae* oraz *Notae de Sanctis* Piotra Kanizjusza (inwentarz B)¹⁷⁴.

9. **ASCETYKA I MISTYKA:** Do działu tego należy zaliczyć 11 woluminów Dionizego Kartuzy (Dionisius Ryckel Cartusianus)¹⁷⁵, *Speculum aureum decem praeceptorum* Hendrika Herpa¹⁷⁶, *De Imitatione Christi* Tomasa a Kempis¹⁷⁷, i *Psalterium Beatae Virginis Mariae* Alain'a de la Roche (Alanus de Rupe)¹⁷⁸ – w sumie 14 woluminów.

10. **PASJE:** Należy zaliczyć tutaj *Jesus in Passione*, anonimowego autora¹⁷⁹.

11. **KATECHETYKA:** Należy tutaj wymienić *Catechismus* św. Pietera de Hondt czyli Piotra Kanizjusza z XVI w. (inwentarz A) oraz *Catechismus Romanus* i *Catechismus* biskupa Michaela Heldinga z XVI w. (inwentarz B)¹⁸⁰.

12. **LITURGIKA:** Inwentarz A wykazuje 6, a inwentarz B 13 pozycji: *Commentarium in psalterium*¹⁸¹, Johna Burgh'a: *Pupilla oculi*¹⁸², biskupa Andrzeja Krzyckiego: *De ratione et sacrificio Missae*¹⁸³, Mikołaja z Błonia: *Tractatus sacerdotalis de Sacramentis*¹⁸⁴, Fransa Titelmana: *De Septem Sacramentis*, Hannibala Rosselli: *De Septem Sacramentis*¹⁸⁵, Georga Witzela: *De Eucharistia*, Basiliusa Besaariona: *De Eucharistia*, Melchiora Hittorpa: *De divinis Catholicae Ecclesiae officiis et mysteriis*, Stanisława Hozjusza: *Confessio Catholicae Fidei Christiana*, anonimowego autora dzieło o tym samym

¹⁷⁴ APPDK. CPDCLv, s. 30, 31.

¹⁷⁵ Ibidem, s. 27.

¹⁷⁶ Ibidem, s. 28.

¹⁷⁷ Ibidem, s. 29.

¹⁷⁸ Ibidem, s. 31.

¹⁷⁹ Ibidem, s. 30.

¹⁸⁰ Ibidem, s. 28, 30, 40.

¹⁸¹ Ibidem, s. 40.

¹⁸² *Pupilla oculi. De septem sacramentorum administratione: de decem preceptis decalogi / ceterisq(ue) ecclesiasticorum officiis.*

¹⁸³ *De ratione et Sacrificio Missae Andreas Cricius Episcopus Plocensis.*

¹⁸⁴ *Tractatus Sacerdotalis de Sacramentis*, 1487 (Szady, s. 230).

¹⁸⁵ *De Septem Sacramentis Ecclesiae Catholicae Fratris Hannibalis Rosselli Calabri, Ordinis Minorum Regularis Observantiae, Theologiae et Philosophiae ad S. Bernardinum Cracoviae Professoris Liber, in ordine Commentariorum in Mercurium Trismegistum nonus*, Posnaniae, Posnaniae 1589 in officina typographica Ioannis Wolrabi (Estreicher, cz. 3, t. XV, s. 375).

tytule z synodu piotrkowskiego, Martina Pereza de Ayala: *De divinis apostolicis, atque ecclesiasticis traditionibus* (1 kodeks), Rainiero (Rajnera) Sacchoni (Snoygoudanosa): *Psalterium cum Paraphrasi*¹⁸⁶ oraz *Carmina quaedam*¹⁸⁷.

13. PRAWO KOŚCIELNE I ŚWIECKIE: Z prawa kościelnego biblioteka łowicka posiadała *Compilatio decretalium* papieża Grzegorza IX¹⁸⁸, *Constitutiones Braci Kaznodziejów*¹⁸⁹, *Constitutiones św. Klemensa papieża*¹⁹⁰, *Decreti ac testis Constitutiones elementiae*¹⁹¹ oraz *Compendium privilegiorum mendicantium* Jana z Sorbo¹⁹². Z prawa świeckiego w bibliotece znajdowały się *Theologia iuridica* Johanna Baptisty Ficklera¹⁹³, *Liber quid in iure sine principio*¹⁹⁴ anonimowego autora. Ogółem dominikanie łowiccy posiadali w swojej bibliotece zaledwie 7 dzieł prawniczych.

14. FILOZOFIA: Należy tutaj odnotować dzieła św. Tomasza z Akwinu¹⁹⁵, Francisco de Toledo Herrary¹⁹⁶, Boecjusza¹⁹⁷. Z dialektyki w skład biblioteki wchodziły prace Fransa Titelmana¹⁹⁸, Rudolfa Agricoli¹⁹⁹, Pierre'a Crokarta de Bruxelles²⁰⁰, Giovaniego Francesco Pico della Mirandola (Franciszka Pika)²⁰¹. Z etyki należy wymienić *Explanationes in Tractatu super Ethicam Artis* skotysty Piotra Tartaretusa.

¹⁸⁶ APPDK. CPDCLV, s. 27.

¹⁸⁷ Ibidem, s. 31.

¹⁸⁸ Ibidem, s. 27.

¹⁸⁹ Ibidem, s. 40.

¹⁹⁰ Ibidem, s. 39.

¹⁹¹ Ibidem, s. 27.

¹⁹² Ibidem, s. 28.

¹⁹³ *Theologia iuridica, seu ius civile theologicum*.

¹⁹⁴ APPDK. CPDCLV, s. 31.

¹⁹⁵ *Summa contra gentiles* (apologetyczny traktat zawierający najpełniejsze przedstawienie poglądów filozoficznych św. Tomasza – zob. J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 399) i *Commentaria in Perigermenias*.

¹⁹⁶ *Commentaria una cum Quaestionibus in octo libros Aristotelis de Physica auscultatione; Commentarii in octo libros physicorum Aristotelis*.

¹⁹⁷ *Philosophiae consolatio*.

¹⁹⁸ *Dialecticae considerationes libri sex Aristotelici Organi summam: hoc est, totius Dialectices ab Aristotele tractatae complectens, videlicet de praedicabilibus De praedicamentis*.

¹⁹⁹ *Rodolphi Agricolae Phrisii de inventione dialectica libri tres*.

²⁰⁰ *Summularum artis dialecticae utilis admodum interpretatio Petri de bruxellis*.

²⁰¹ *Commentario*.

15. **HISTORIA KOŚCIELNA I ŚWIECKA:** Historycy w bibliotece łowickiej reprezentowani byli bardzo skromnie: 3 pozycjami i tylko w inwentarzu B. Historii kościelnej dotyczyły *Ecclesiasticae historiae libri* (2 kodeksy) Nicephorusa Callistusa Xantopoulosa z Konstantynopola²⁰² i *Historia ecclesiastica* (2 kodeksy) Euzebiusza Pamfiliusza z Cezarei Palestyńskiej²⁰³. Historykiem świeckim był natomiast Florus Lucius Annaeus (Florus Julius, Florus Annaeus, Florus Publius Annus), którego dzieło *De gestis Romanorum* znajdowało się w tej bibliotece²⁰⁴.

16. **AUTORZY STAROŻYTNI:** Wymienia ich tylko inwentarz B. Byli to: Kwintylijan (Marcus Fabiusz Quintilianus): *Oratoria Institutionis*²⁰⁵, Fortunat: *De arte oratoria*²⁰⁶, Cyceron (Marcus Tullius Cicero): *Rhetorica* i *De Inventione*²⁰⁷, Makrobiusz (Macrobius Ambrosius Aureliusz Theodosius): *Commentarii in Somnium Scipionis* i *Saturnalia*²⁰⁸, Plaut (Titus Maccius Plautus): *Comediae*²⁰⁹.

17. **HUMANIŚCI:** Biblioteka konwentu łowickiego posiadała tylko 2 dzieła z tego działu (inwentarz B) *Audomari Talaei rhetorica ad Carolum Lotharinginum Cardinalem Omera Talona* (Audomar Talaeus)²¹⁰ i *Ephemerides Giovanni Battisty Carello*²¹¹ (dzieło z astrologii).

18. **SŁOWNIKI, TABLICE:** Do tego działu zaliczyć trzeba *Tabulae Evangelicae et Epistulariae* św. Wawrzyńca²¹², *Dictionarium* Ambrogio da Aleppo (Ambrogio Calepio)²¹³, *Catholicon Vocabularium, Breviloquus Vocabula-*

²⁰² APPDK. CPDCLv, s. 27.

²⁰³ Ibidem, s. 27.

²⁰⁴ Ibidem, s. 31.

²⁰⁵ *M. Fabii Quintiliani de Institutione Oratoria Libri Duodecim* (Szady, s. 247).

²⁰⁶ APPDK. CPDCLv, s. 31.

²⁰⁷ Ibidem, s. 31.

²⁰⁸ Ibidem.

²⁰⁹ Ibidem.

²¹⁰ Ibidem.

²¹¹ *Ephemerides... ad annos XIX, incipientes ab anno... MDLVII usque ad annum MDLXXV, meridiano inclitae urbis Venetiarum... supputatae; Canones eiusdem... omnia Ephemeridibus opportuna declarantes, una cum Isagogico tractatu astrologiae...*

²¹² APPDK. CPDCLv, s. 29.

²¹³ Ibidem, s. 30.

rius²¹⁴, *Cornucopiae* Nicollo Perotti²¹⁵, *Dictionarium principiorum novum* Estienne'a Stephanusa Roberta²¹⁶ oraz *Mamotrectus super Bibliam* Jana Marchesini²¹⁷.

19. **VARIA:** Zakwalifikowano tutaj: *De maleficiorum generibus*, książka bez początku²¹⁸, *Genealogiae deorum et principiorum novorum desecrotum et graecarum et hebraicarum dictionum explicatio* anonimowego autora²¹⁹, *Novus orbis* nieznanego autora²²⁰, *Polyanthea* Domenico Mirabelliego Nani²²¹ oraz nieznanie dzieło Konrada von Muri²²².

W księgozbiornie łowickim było jedynie 6 książek w języku polskim: *Postilla polonica* Marcina Białobrzzeskiego, 3 egzemplarze *Messiasza* Stanisława Karnkowskiego i *Eucharistia* tegoż autora oraz *Postillae (Kazania)* Piotra Skargi. Pozostałe dzieła, a zatem zdecydowana większość, zostały napisane w języku łacińskim.

Według inwentarza A w bibliotece konwentu dominikańskiego znajdował się tylko 1 rękopis: *Rosarium sermonum* Bernarda de Bustis, natomiast według inwentarza B było ich już 57: 14 kodeksów dzieł św. Augustyna, 9 kodeksów dzieł św. Tomasza z Akwinu, 9 kodeksów dzieł Roberta Belarmina, 6 kodeksów dzieł Ludwika z Grenady, 4 kodeksy *Bibliae*, 2 kodeksy *Concordantiae Sententiarum* Piotra Lombarda, 3 kodeksy dzieł św. Antonina Pierozzi, 1 kodeks *Moralium* św. Grzegorza Wielkiego, 1 kodeks dzieł Laktancjusza, 2 kodeksy *Ecclesiasticae historiae* Nicefora Callistusa z Konstantynopola, 2 kodeksy *Historiae ecclesiasticae* Euzebiusza z Cezarei, 1 kodeks *De divinis Apostolicis Ecclesiasticis Traditionibus* Martina Pereza de Ayala oraz 3 manuskrypty *Sermonum* nieznanego autora.

W bibliotece dominikanów łowickich na początku XVII w. najwięcej było dzieł z teologii spekulatywnej i dogmatycznej, najmniej – tylko jedno – pasyjnych. Na drugim miejscu znalazł się dział kaznodziejstwo. Autorzy kościelni

²¹⁴ Ibidem.

²¹⁵ *Cornucopiae seu latinae linguae commentari locupletissimi* (Szady, s. 241).

²¹⁶ APPDK. CPDCLv, s. 30.

²¹⁷ Ibidem, s. 30.

²¹⁸ Ibidem, s. 27.

²¹⁹ Ibidem, s. 30.

²²⁰ *America Sive Novus Orbis Respectu Europaeorum Inferior Globi Terrestris*.

²²¹ *Polyanthea cum additionibus Dominici Nani Mirabellii artium et decretorum Doctoris: Saonen. Archipresbyteri; Apostolique Protonotarii Polyanthea foeliciter incipit*.

²²² APPDK. CPDCLv, s. 40.

zdecydowanie dominowali nad autorami świeckimi. Trzon księgozbioru Braci Kaznodziejów w Łowiczu stanowiły pisma dominikanów (przede wszystkim św. Tomasza z Akwinu) oraz jezuitów. Brakowało literatury pięknej w języku polskim oraz dzieł z zakresu wiedzy przyrodniczej. Była to zatem typowa biblioteka klasztorna owego czasu.

To co wyróżniało ją *in minus* to niewielka ilość egzemplarzy *Biblii* (zaledwie 6) i dzieł z teologii moralnej (tylko 3), mała liczba pism polemicznych (tylko 9) i autorów starożytnych (5 autorów – 7 dzieł) oraz zaledwie 2 dzieła z historii kościelnej i tylko 1 z historii świeckiej (żadne w języku polskim). W łowickim księgozbiorze brakowało też pism Arystotelesa, tak ważnego dla tomizmu starożytnego filozofa, chociaż były komentarze do jego dzieł.

Książki w bibliotekach klasztornych pochodziły z darów i zapisów osób spoza zakonu, spadków po zmarłych zakonnikach oraz z zakupów. Każdy z wracających z zagranicznych studiów braci musiał przywieźć nowe książki teologiczne. Od nowicjuszy zbierano posiadane przez nich książki i włączano je do biblioteki. W ciągu roku konwent musiał wydawać na zakup książek równowartość ubrania konfratra²²³.

Łowicka biblioteka dominikańska znajdowała się na 3 miejscu spośród bibliotek Braci Kaznodziejów, znajdujących się na obszarze dawnego, pierwotnego czyli przed czternasto i szesnastowiecznymi podziałami, archidiaconatu łęczyckiego: po sieradzkiej – ok. 400 woluminów, gidelskiej – 345 woluminów, a przed piotrkowską – ok. 200 woluminów i łęczycką – ok. 100 woluminów²²⁴.

W czasie szwedzkiego „potopu” łowicki klasztor dominikański został złupiony wraz z jego biblioteką²²⁵. Po odbudowaniu klasztoru, zapewne odnowiono też jego księgozbiór. W 1818 r. klasztor został zamknięty po opuszczeniu go przez Braci Kaznodziejów, którzy przenieśli się do Sochaczewa. Biblioteka konwentualna uległa wówczas rozproszeniu²²⁶. Część dzieł znalazła się jednak później w Bibliotece Tarnowskich w Dzikowie²²⁷. Po II wojnie światowej dawny księgozbiór dominikański w Łowiczu uległ całkowitemu rozproszeniu i nieznane są, jak dotąd, jego losy.

²²³ T. Stolarczyk, *Biblioteka łęczyckiego konwentu...*, s. 234.

²²⁴ APPDK; APPDK. KDG; CPDCL s. 394; T. Stolarczyk, *Biblioteka łęczyckiego konwentu...*, s. 236.

²²⁵ Z. Skiełczyński, *Z dziejów książki w Łowiczu XV–XVIII w.*, Łowicz 1978, s. 9.

²²⁶ W. Tarczyński, *Łowicz. Wiadomości historyczne z dodaniem innych szczegółów*, Łowicz 1899, s. 115; Z. Skiełczyński, *Z dziejów książki...*, s. 10.

²²⁷ M. Marczak, *Biblioteka Tarnowskich w Dzikowie*, Kraków 1921, s. 22.

KSIĘGI TEOLOGICZNE I ZBIORY KAZAŃ W STAROPOLSKIEJ BIBLIOTECE DOMINIKANÓW W ŁOWICZU²²⁸

Głównym celem Zakonu Braci Kaznodziejów było i jest głoszenie Słowa Bożego czyli kaznodziejstwo²²⁹. Służyć temu miały specjalne studia dominikańskie, dające wykształcenie teologiczne oraz filozoficzne. W każdym klasztorze, już od momentu jego powstania, funkcjonowała szkoła konwentualna²³⁰. Wg Krystyny Zawadzkiej „z kształceniem zakonników, a także z pełnieniem przez nich obowiązków kapłańskich (kazania, spowiadanie, odprawianie mszy) wiązały się nierozłącznie książki”²³¹. Dlatego też przy każdym klasztorze zakładano biblioteki²³². Ich funkcjonowanie regulowało ustawodawstwo zakonne, począwszy od samej reguły i konstytucji, a skończywszy na kronikach klasztornych i rejestrach wydatków. Najważniejsze przepisy dotyczące książek i bibliotek zostały opracowane jeszcze w XIII w. przez generała dominikańskiego Humberta de Romanis²³³. Kapituła generalna rzymska w 1569 r. nakazała wręcz, aby każdy klasztor miał swoją bibliotekę²³⁴.

²²⁸ Artykuł opublikowany w RŁ, t. IX, 2012, s. 161–169.

²²⁹ F.D. Boespflug, *op. cit.*, s. 36; J. Salij, *op. cit.*, s. 25.

²³⁰ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 72; K. Zawadzka, *Biblioteki klasztorne...*, s. 18.

²³¹ K. Zawadzka, *Biblioteki klasztorne...*, s. 18.

²³² *Ibidem*, s. 18; I. Szostek, *Biblioteka dominikanów...*, s. 410; J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 401; H.E. Wyczawski, *op. cit.*, s. 532.

²³³ *Incipiunt instructiones Magistri Humberti De officiis ordinis*, [w:] *B. Humberti de Romanis quinti Praedicatorum Magistri Generalis Opera De vita regulari*, ed. J.J. Berthier, vol. II, Casali 1956, s. 263–266; I. Szostek, *Biblioteka dominikanów...*, s. 412, 414.

²³⁴ R. Świętochowski, *Biblioteka OO. Dominikanów w Krakowie*, ABMK, t. XXXIII, 1976, s. 300; T. Stolarczyk, *Biblioteka łeczyckiego konwentu...*, s. 234.

Konwentualna biblioteka znajdowała się również w łowickim klasztorze Braci Kaznodziejów²³⁵. Trzon jej księgozbioru stanowiły dzieła teologiczne i zbiory kazań – 52 woluminy dzieł teologicznych, 45 woluminów kazań na 294 egzemplarze wszystkich ksiąg. Można to stwierdzić na podstawie dwóch łacińskich inwentarzy bibliotecznych wchodzących w skład kopiarusza akt miejscowych Braci Kaznodziejów, przechowywanego obecnie w Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie oraz zbiorów ksiąg poddominikańskich zachowanych w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego, Bibliotece katedry gnieźnieńskiej, Bibliotece Narodowej, Bibliotece Publicznej Miasta Stołecznego Warszawy, Bibliotece Ossolineum oraz w Bibliotece Kapituły Łowickiej²³⁶.

Inwentarz pierwszy, zatytułowany *Libri Conventus* (dalej: inwentarz A), powstał w 1602 r. i znajduje się w formie luźnej wkładki na s. 39–41 kopiarusza dokumentów łowickiego konwentu z pierwszej połowy XVII w. Inwentarz drugi, zatytułowany *Officina Libraria* (dalej: inwentarz B), nie ma podanej daty powstania, ale należy stwierdzić, że pochodzi również z początku XVII w. i jest prawdopodobnie późniejszy od inwentarza A. Został spisany na s. 26–31 kopiarusza²³⁷.

Oba inwentarze pomijają całkowicie adresy wydawnicze druków, podają czasami nazwisko autora bez jego imienia lub samo imię bez nazwiska bądź też jego imię i nazwisko bez tytułu książki, albo sam tytuł – zawsze skrócony – bez autora. Czasami wymieniano tylko pseudonim pisarza. Inwentarze nie posiadają numeracji przy poszczególnych pozycjach zapisu, jedynie niemal każdy opis zaczyna się od nowego wiersza. W inwentarzu A nie zastosowano żadnego

²³⁵ Opisał ją w 2010 r. Tomasz Stolarczyk w artykule *Biblioteka łowickiego konwentu dominikańskiego w początkach XVII wieku i jej księgozbiór*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 2010, 1–2 (30–31), s. 169–183; o księgozbiorze łowickich Braci Kaznodziejów pisała również w swojej pracy magisterskiej i wydanym na jej podstawie artykule M. Przygoda-Stelmach, *op. cit.*, s. 74–75; *Klasztor dominikanów w Łowiczu od XV do początków XIX wieku*, Warszawa 2010 (maszynopis pracy magisterskiej w Bibliotece Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego), s. 35–39.

²³⁶ APPDK. CPDCLv, s. 26–31, 39–41; BUW sygn. SD 602.2121; BN, sygn. Inc. F. 1034; J. Rudnicka, *Katalog starych druków Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy, cz. 3: Polonica XVII wieku*, 1976, poz. 2132, 2133; M. Bohonos, *Katalog starych druków Biblioteki Zakładu im. Ossolińskich, Polonica XVI wieku*, Wrocław 1965, poz. 1722; J. Rył, *Katalog inkunabułów zespołu seminaryjnego biblioteki katedralnej w Gnieźnie*, ABMK, t. XXV, 1972, poz. 351, 364; S. Poniatowski, *Biblioteka kapituły łowickiej do końca XVIII wieku*, Warszawa 1995 (praca doktorska, mszp w Bibliotece Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego), s. 118, 121, 504–505; T. Stolarczyk, *op. cit.*, s. 171; w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego przechowywane jest 1 dzieło teologiczne, w Bibliotece Ossolineum także 1 dzieło teologiczne, natomiast w bibliotece kapitulnej w Łowiczu 2 dzieła teologiczne.

²³⁷ APPDK. CPDCLv, s. 26–31, 39–41; T. Stolarczyk, *Biblioteka łowickiego konwentu...*, s. 171.

kryterium, wymieniając książki jedną po drugiej (tak też zapewne stały na półkach bibliotecznych). W inwentarzu B natomiast wyróżniono osobno *Libri seculares*, chociaż wśród nich znajdują się też pisma kościelne. W inwentarzu tym starano się generalnie umieścić obok siebie dzieła tego samego rodzaju: *Bibliae* i komentarze do *Pisma Świętego*, konkordancje, *Sumy*, *Sermones* i *Con-tiones* oraz *Postillae* i *Homiliae*, historie, legendy o świętych, księgi Ojców Kościoła, liturgika, prace z teologii dogmatycznej, moralnej i spekulatywnej, polemiki, słowniki, dzieła z filozofii, retoryki, autorzy starożytni²³⁸. Było to zgodne z instrukcjami przechowywania i ustawiania książek w bibliotece²³⁹.

Inwentarze różnią się znacznie liczbą zapisanych książek. Inwentarz A wykazuje istnienie w bibliotece 88 woluminów, natomiast inwentarz B notuje już 259 woluminów. Z zestawienia odpowiadających sobie zapisów w obu inwentarzach wynika, iż inwentarz A zawiera pozycje, które nie weszły do inwentarza B, późniejszego, mającego zatem objąć cały wcześniejszy zasób księgozbioru²⁴⁰. Analizując oba spisy można pokusić się chyba o hipotezę, że po pierwszym skontrum zorientowano się, iż w bibliotece panuje nieporządek. Wskutek tego podjęto decyzję, żeby uporządkować klasztorny księgozbiór. Zrobiono to tak jak przedstawia inwentarz B. Trudno jednak stwierdzić jednoznacznie w jaki sposób powiększył się zbiór biblioteczny, zaprezentowany w inwentarzu B, w stosunku do zbioru z inwentarza A. Możliwe, że te kilkadziesiąt książek zostało zwróconych przez czytelników – nowicjuszy, zakonników, lektorów – którzy je wypożyczyli wcześniej, albo też nabyto je inną drogą. Jednocześnie nie można precyzyjnie wytłumaczyć, dlaczego brak jest w inwentarzu B kilkunastu (15) woluminów, które odnotowano w inwentarzu A. Prawdopodobnie książki te w chwili ponownego spisania inwentarza nie znajdowały się w szafach bibliotecznych, lecz były wypożyczone, a bibliotekarz nie pokusił się o ich ściągnięcie na czas skontrum albo też w bliżej nie wyjaśniony sposób zaginęły.

TEOLOGIE należy podzielić na teologię spekulatywną i dogmatyczną oraz moralną. Teologia spekulatywna i dogmatyczna stanowiła najobszerniejszy dział biblioteki dominikańskiej. Inwentarz A odnotowuje 18 a inwentarz B 41 dzieł z tego działu: 9 kodeksów św. Tomasza z Akwinu, w tym *Summa*

²³⁸ APPDK. CPDCLv, s. 26–31, 39–41; T. Stolarczyk, *Biblioteka łowickiego konwentu...*, s. 171.

²³⁹ *Incipiunt instructiones Magistri Humberti*, s. 265; I. Szostek, *Biblioteka dominikanów...*, s. 413–414; T. Stolarczyk, *Biblioteka łowickiego konwentu...*, s. 172.

²⁴⁰ APPDK. CPDCLv, s. 26–31, 39–41; T. Stolarczyk, *Biblioteka łowickiego konwentu...*, s. 172.

theologiae, Compendium theologiae, Quaestiones disputatae i *Rozmaitości (Quodlibeta)*²⁴¹, 9 kodeksów włoskiego jezuita, znanego teologa, kardynała Roberta Bellarmina²⁴², słynnego włoskiego dwunastowiecznego teologa, arcybiskupa Paryża Piotra Lombarda zw. Hiszpanem: *Sententiae*²⁴³, dwunastowiecznego wiktoryna, szukającego rozumowego uzasadnienia wszelkich dogmatów, Ryszarda od św. Wiktora komentarz do tych *Sentencji*²⁴⁴ oraz *Concordantiae Sententiarum*²⁴⁵ i *Epitoma Lombardi conclusionum theologiarum in quattuor Sententias*²⁴⁶, 3 kodeksy piętnastowiecznego dominikanina, arcybiskupa Florencji św. Antonina czyli Antonina Pierozzi de Foligno w tym *Summa theologica*²⁴⁷, niemieckiego opata benedyktyńskiego w Sponheim Johanna Trithemiusa von Tritenheim: *Liber de scriptoribus ecclesiasticis*²⁴⁸, włoskiego dominikanina Silvestro Prierias Mazzoliniego *Summa Silvestrina*²⁴⁹, Baptysty de Salis: *Summa Baptistimana*²⁵⁰, włoskiego dominikanina, teologa i filozofa, kardynała Thomasa de Vio-Kajetana: *Summa Caietana*, hiszpańskiego piętnastowiecznego dominikanina, biskup Sabina e Poggio Mirteto Juana de Torquemada: *Summa de Ecclesia*, niemieckiego augustianina, kaznodzieję i pisarza teologicznego Gottschalka Hollena: *Preceptorium domini Gotschalci hollen de ordine heremitarum sancti Augustini*, anonimowego autora *Authoritatum de fide spe et charitate in summa Canisiana* (1 część), szesnastowiecznego, niemieckiego wikariusza generalnego augustianów Johanna Hoffmeistera: *Loci communes rerum theologiarum*²⁵¹, szesnastowiecznego, niemieckiego Żyda, konwertyty, profesora na uniwersytecie w Wiedniu Paula Weidnera: *Loca praecipua fidei christianae*, irlandzkiego pisarza religijnego Thomasa Palmerstona (Hybernicusa): *Flores Bibliorum*²⁵², Giovanni'ego Bologni (Jana z Bolonii):

²⁴¹ APPDK. CPDCLv, s. 26, 27, 39.

²⁴² Ibidem, s. 27.

²⁴³ *Quattuor libri Sententiarum*.

²⁴⁴ APPDK. CPDCLv, s. 27.

²⁴⁵ Ibidem.

²⁴⁶ Ibidem.

²⁴⁷ Ibidem, s. 26, 39.

²⁴⁸ Ibidem, s. 27.

²⁴⁹ *Summae Sylvestrine quae summa summarum* (Szady, s. 229).

²⁵⁰ *Summa causum utilissima per... Baptistam de Salis... que Baptistimana nuncupatur*.

²⁵¹ *Loci communes rerum theologiarum, quae hodie in Controversia agitantur, ad regulam et consesum verae catholicaeque Ecclesiae e S. Patrum sententis confecti F. Ioanne Hofmeisero Augustiniano autore*.

²⁵² *Flores Bibliorum sive loci communes omnium fere materiarum ex veteri et novo Testamento excerpti* (Szady, s. 267).

De aeterna Dei praedestinatione et reprobatione sententia, szesnastowiecznego niemieckiego, protestanckiego teologa Georga Witzela: *Coacervatio locorum de bonis operibus*²⁵³, Konrada Klinga: *Loci communes theologici*, Mattie Aquario: *Formalites iuxta doctrinam angelici doctoris D. Thomae Aquinatis*, sławnego szkotysty, franciszkanina Jana Magistra: *Summularum Petri Hispani*²⁵⁴, jednego z najwybitniejszych piętnastowiecznych tomistów Johanna Versora: *Dicta super septem tractatus summularum Petri Hispani cum textu*, włoskiego dominikanina, inkwizytora generalnego Batolomeo Fumi: *Summa Armilla*²⁵⁵, Jeana Vigneri: *Institutiones*²⁵⁶, szesnastowiecznego teologa i drukarza Bartolomeusa Westhemera (Vesthemera, Westheimera: *Phrases divinae scripturae*²⁵⁷, Aleksandra z Hales *Universae theologiae summa*²⁵⁸, *Disputationes... de controversiis Christianae fidei*²⁵⁹, Hieronima de Larva Toletanusa *Controversiarum Theologicarum*²⁶⁰ oraz szesnastowiecznego krakowskiego teologa, filozofa i doktora medycyny Wojciecha Nowopolskiego (Nowopolczyka) *Apologia pro catholica fide*²⁶¹.

Do **TEOLOGII MORALNEJ** (inwentarz A wymienia 3 woluminy, a inwentarz B – 4 woluminy) należy zaliczyć dzieła św. Grzegorza I Wielkiego, papieża: *Moralia seu Expositio in Job* (1 kodeks), włoskiego franciszkanina bł. Anioła Carletti z Chivasso (Anioła de Clavasio): *Summa angelica de casibus conscientiae*, portugalskiego dominikanina, następnie augustianina, a w końcu benedyktyna Andreasa de Escobar: *Modus confitendi*²⁶² szesnastowiecznego

²⁵³ *Coacervatio locorum utriusque testamenti de absoluta necessitate bonorum a fide operum... emaculata.*

²⁵⁴ *Summularum Petri Hispani glossulae, una cum textu.*

²⁵⁵ *Summa Aurea Armilla Nuncupata, Casus Omnes ad Animarum Curam Attinentes, Breviter Complectens.*

²⁵⁶ *Institutiones Theologicae, ex Sacris Literis, Conciliis, Doctoribus Ecclesiasticis, praecipuae Thoma Aquinate concinnatae.*

²⁵⁷ *Phrases Seu Modi Loquendi Divinae Scripturae, Ex sanctis et Orthodoxis Scriptoribus* (T. Stolarczyk, *Biblioteka łowickiego konwentu...*, s. 174–175).

²⁵⁸ S. Poniatowski, *op. cit.*, s. 504–505.

²⁵⁹ *Ibidem.*

²⁶⁰ BUW, sygn. SD 602.2121: *Hieronimi Delarva Toletani doctoris Theologi et in Schola Toletana Privs Philosophiae Post Sacrae Theologiae Pvblicae Professoris Controversiarum Theologicarum Partim Positivarum, Partim Scholasticarum Pars Prior*, Rzym 1584.

²⁶¹ M. Bohonos, *op. cit.*, poz. 1722; *Apologia Alberti Novicampiani, pro catholica fide et doctrina de veritate corporis Christi Jesu in Eucharystia, de caeterisque Sacramentis. Liturgiae item, seu Missae sacrificio, ac aliis fere omnibus, quae hoc seculo controvertuntur*, Turda 1557.

²⁶² APPDK. CPDCLV, s. 27–31.

hiszpańskiego teologa, profesora w Salamance i Combra Martinusa Azpilcuety (Navarrusa) *Enchiridion sive manuale confessoriorum et penitentium*²⁶³.

KAZNODZIEJSTWO: Autorami dzieł z tego zakresu byli: piętnastowieczny niemiecki filozof, scholastyk i kaznodzieja katedralny w Moguncji Gabriel Biel, autor *Sermones sacri totius anni*, żyjący na przełomie XIV i XV w. znany niemiecki kaznodzieja dominikański Johann Herold (Discipulus) autor *Sermones discipuli*²⁶⁴, Frans Polygranus, autor *Postillae de tempore et de sanctis*, szesnastowieczny polski cysters, opat w Mogile i biskup kamieniecki Marcin Białobrzeski, autor *Postylla orthodoxa*²⁶⁵, słynny kaznodzieja i pisarz teologiczny, biskup Wiednia Johannes Heigerlin (Faber), piętnastowieczny kaznodzieja włoski Leonard z Utino (Udine), autor *Sermones Aureli de Sanctis*, piętnastowieczny włoski kaznodzieja dominikański Piotr Jeremiasz z Palermo (Panormitanus), Bernard de Bustis, autor *Rosarium sermonum praedicabilium*, św. i doktor Kościoła katolickiego, żyjący na przełomie VII i VIII w., benedyktyn, angielski teolog i historyk Beda Czcigodny, autor *Homiliae Venerabilis Bedae*, Georg Witzel (Wicelius), hiszpański dominikanin, kaznodzieja, pisarz mistyczny bł. Ludwik z Grenady zw. Granatensis (6 kodeksów)²⁶⁶, arcybiskup gnieźnieński Stanisław Karnkowski, autor *Mesjasza*²⁶⁷, Jan biskup Saint-Brieuc (-Treguier), autor *Sermones* i *Quadragesimales*, Pseudo-Pierre de La Paluda: *Sermones Thesauri novi de sanctis*²⁶⁸, czternastowieczny angielski dominika-

²⁶³ Ibidem, s. 27.

²⁶⁴ *Sermones discipuli*, cz. 1: *Sermones de tempore*; cz. 2: *Sermones de sanctis*.

²⁶⁵ *Postilla orthodoxa*, to iest: wykład świętych Ewangelii niedzielnych, y święt uroczystych przez cały rok z Pisma Świętego, y z Doktorów KOścioła Powszechnego, z wielką pracą zebrany, y ku nauce wiernych CHRześcijańskich ludzi z pilnością napisany: przez Jego Mosci księdza Marcina Białobrzeskiego, Biskupa Kamienieckiego, y Opata Mogilskiego etc. Część pierwsza, od Adventu do Wielkieynocy, Kraków 1581; *Postille albo wykłady Świętych Ewangelii*, od Wielkieynocy do Adventu, Część wtóra przez Jego Mosc księdza Marcina Białobrzeskiego, Biskupa Kamienieckiego, y Opata Mogilskiego etc. z Pisma Świętego, y z Doktorów Kościoła Powszechnego, z wielką pracą zebrana, y ku nauce wiernych CHRześcijańskich ludzi z pilnością napisana, Kraków 1581 (Estreicher, cz. 3, t. II, s. 6).

²⁶⁶ APPDK. CPDCLv, s. 26.

²⁶⁷ *Je M. księdza Stanisława Karnkowskiego. Arcybiskupa Gnieźnieńskiego, Messiasz: albo, Kazania; O upadku y naprawie rodzaju ludzkiego, przez przyście na świat Pana naszego Jesusa Christusa Syna Bożego. Przydane na końcu tegosz Auctora, Kazanie; O dvojakim Kościele chrześcijańskim*, Poznań 1597 (Estreicher, cz. 3, t. VIII, s. 120).

²⁶⁸ *Sermones Thesauri noui de Sanctis* (*Theaurus novus s. sermons de sanctis per circus lumanni, quibus ab editore suo nomen ut Theaurus novus intitulentur inditumeth*), Argentinae 1484 (BN, sygn. Inc. F. 1034).

nin, teolog i prawnik John Bromyard, autor *Summa Praedicatorum*²⁶⁹, portugalski bernardyn Felipe Luzytani Diez (Diaz), autor *Summa praedicatorum ex omnibus locis communibus*²⁷⁰, niemiecki franciszkanin, kaznodzieja katedralny z Kolonii, prowincjał saski Henryk Helmezjusz, autor *Homiliae in evangelia et in epistolas dominicalia*, św. Bernard z Clairvaux: *Sermones de tempore et de sanctis*, Juan Ostrio: *Conciones quadragesimales* i *Epithomae concionum Ostrii*, szesnastowieczny dominikanin z Francji Gelles Dominique Topiarius: *Conciones in evangelia et epistolas*²⁷¹, Jakub Schopperus, francuski dominikanin, doktor teologii, profesor Sorbony Guillaume Pepin, szesnastowieczny kartuz z Bawarii, pisarz kościelny Jan Lanspergius, autor *Omnium epistolarum ac evangeliorum dominicalium totius anni enarationes*, węgierski franciszkanin, kaznodzieja Pelbart de Themeswar, autor *Sermones Pomerii*, Paul Wan (Wann): *Promptuarium sermonum domenicalium totius anni*²⁷² i *Sermones de praeservatione hominis a peccato, seu Quadragesimale*²⁷³, Flaccus Alcuinus, autor *Homiliae Doctorum ecclesiasticorum in evangelia dominicalia et temporalna, item in evangelia festiva una cum sermonibus cuius eiusdem inseruntur tres libri De sacrosancta trinitate*, Guilelmus de Militona, autor *Postilla Gwilhelmi de Militona super Leviticum*, słynny polski kaznodzieja, jezuita Piotr Skarga, autor *Kazania na Niedziele i Święta całego Roku*²⁷⁴, trzynastowieczny włoski kaznodzieja dominikański, autor kazań doktrynalnych w duchu mistycznym bł. Jakub de Voragine, autor *Sermones de Sanctis*, doktor praw, kaznodzieja katedralny w Moguncji i nadworny króla Ferdynanda I Habsburga, biskup Wiednia Fryderyk Nausea (Blandicampianus), teolog i kaznodzieja ludowy, czołowy

²⁶⁹ *Summa Praedicatorum omni eryditione refertissima, explicans praecipuos catholicae disciplinae sensus et locos que omnibus dominici Gregis Pastoribus divini Verbi Praeconibus, animarum fidelium ministries et sacrarum Literarum cultoribus longe utilissima ac pernecessaria est: nunc demum post alias aeditiones diligentius ac laboriosus (quod fieri potuit) recognita et Summariis in singulis captibus huberrimis aucta et illustrata cum indice, qui perinde ac summa ipsa bipertitus iam recens prponitur et adiiicitur tergemino nempe Capitem rerum memorabilium et materierum omnium, quae per Annum, Adventum et Quadragesimam iuxta Sacrosanctae Romanae Ecclesiae Evangelia sacris concionatoribus usuvenire possunt auctore Joanne Bromiardo Dominicanae familiae Theologo praestantissimo.*

²⁷⁰ *Summa praedicatorum ex omnibus locis communibus locupletissima edita a fratre Philippo Diaz Lusitano Praedicatoro ordinis fratrum Minorum Provinciae S. Iacobi.*

²⁷¹ Szady, s. 268.

²⁷² Ibidem, s. 271.

²⁷³ J. Rył, *op. cit.*, poz. 364.

²⁷⁴ *Kazania Na Niedziele y Święta, całego Roku X. Piotra Skargi, Societatis Jesu. Dwa są przy nich Regestry. Jeden do nauk na zmcnienie Katholickiey wiary: A drugi do naprawy obycaziow służący, wiele wydań (Estreicher, cz. 3, t. XVII, s. 142–145, 147, 162–163).*

przedstawiciel franciszkanów obserwantów, zwanych w Polsce od jego imienia bernardynami, św. Bernardyn ze Sieny, polski kanonik regularny, teolog i kaznodzieja Stanisław Zakrzewski, autor *Josephus patriarcha*²⁷⁵ i *Orationum ecclesiasticarum*²⁷⁶ oraz szesnastowieczny franciszkanin, kaznodzieja i egzegeta niemiecki Johannes Wild (Ferus), autor *Conciones de Passione Domini*. Do tego działu zaliczają się także *Sermones Biblici*, 4 rękopisy *Sermonum* oraz 3 *Postillae carentes principio et fine*.

Pod koniec XVIII w. do biblioteki kapituły łowickiej trafiło sześć książek z biblioteki dominikańskiej. Po kasacie klasztoru w 1818 r. do kapituły trafiło jeszcze kilka pojedynczych egzemplarzy, które przechowywane są tam do dziś²⁷⁷. Jednak niemal cały księgozbiór Braci Kaznodziejów wcielono po likwidacji ich konwentu do biblioteki seminarium Zgromadzenia Księży Misjonarzy w Łowiczu, którzy w połowie XIX w. również podzielili los dominikanów²⁷⁸. Obecnie 2 starodruki poddominikańskie znajdują się w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego, 4 inkunabuły w 1 woluminie w bibliotece dominikanów krakowskich, 3 inkunabuły w bibliotece katedralnej w Gnieźnie, 1 inkunabuł i 1 starodruk w Bibliotece Ossolineum oraz 2 woluminy w Bibliotece Publicznej Miasta Stołecznego Warszawy i 1 inkunabuł w Bibliotece Narodowej, a także 1 inkunabuł w bibliotece reformatów w Brzezinach²⁷⁹. Biblioteka dominikanów łowickich wymaga jednak dalszych badań.

²⁷⁵ J. Rudnicka *op. cit.*, poz. 2132; *Josephus Patriarcha. Sev Oratio Ecclesiastica De B. Ignatio Fundatore Societatis Iesv R.P. Stanislao Zakrzewski Can. Reg. S.T. L. Ordinario Praedicatore ad S. Geor. Wars. Aperuit Ioseph vaiuersa horrea et vendebat Aegyptiis. In hac oratione cognitio Societatis aperitur, eaque Sancta, sincera, deuota, fructosa ostenditur. Omnesque contra eam friuole obiectiones, splendore veritatis disiuciantur*, Kalisz 1620 (Estreicher, cz. 3, t. XXIII, s. 114).

²⁷⁶ J. Rudnicka, *op. cit.*, poz. 2133; *Orationum Ecclesiasticarum Dominicalium Tomi Primi Pars Prima. Authore R.P. Stanislao Zakrzewski, Canon. Reg. Monas. Czerven B.V. M. Professo. Sacrae Theolo. Lectore Ordinario Praedicatore ad aedes Georg. Warsaviae*, Kalisz 1620 (Estreicher, cz. 3, t. XXIII, s. 114).

²⁷⁷ S. Poniatowski, *op. cit.*, s. 118, 121, 504, 505.

²⁷⁸ J. Wegner, *Biblioteka Nieborowska*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie”, t. V, 1960, s. 244.

²⁷⁹ BUW, sygn. sygn. SD 602.2121, SD. 608.3210; BN, sygn. Inc. F. 1034; S. Poniatowski, *Biblioteka kapituły łowickiej (Zarys dziejów)*, [w:] *Bibliologia dyscyplina integrująca. Studia ofiarowane Profesor Barbarze Bieńkowskiej*, Warszawa 1993 (*Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi*), s. 122; idem, *Biblioteka kapituły łowickiej do końca XVIII wieku...*, s. 118, 121, 504–505; J. Rył, *op. cit.*, poz. 152, 351, 364; A. Kawecka-Gryczowa, *Katalog inkunabułów Biblioteki Zakładu im. Ossolińskich we Wrocławiu*, Wrocław 1956, poz. 280b; M. Bohonos, *op. cit.*, poz. 1722; J. Rudnicka, *op. cit.*, poz. 2132, 2133; *Incunabula quae in bibliotecis Poloniae asservantur – Inkunabuły w bibliotekach polskich. Centralny katalog*, red. A. Kawecka-Gryczowa, cz. I, opr. M. Bohonos, E. Szandrowska, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970, cz. I, nr 1348.

BIBLIOTEKI KLASZTORNE BRACI KAZNODZIEJÓW W GIDLACH, ŁĘCZYCY, ŁOWICZU, PIOTRKOWIE TRYBUNALSKIM I W SIERADZU I ICH KSIĘGOZBIORY W XVII WIEKU. ANALIZA PORÓWNAWCZA²⁸⁰

Przedmiotem niniejszego opracowania są biblioteki konwentów dominikańskich, leżących na terytorium pierwotnego archidiecezji łęczyckiego. Jego obszar pokrywał się niemal z prowincją łęczycką i obejmował późniejszą ziemię łęczycką (razem z Kutnem i okręgiem, które przeszły potem pod względem polityczno-administracyjnym do Mazowsza) sieradzka po kasztelanie rudzka, 3 kasztelanie zapilickie: skrzyńska, małogoska i żarnowska oraz niewchodzące do prowincji Rawskie z Łowiczem (pod względem polityczno-administracyjnym było to Mazowsze)²⁸¹. Na przełomie XIII i XIV w. archidiecezja łęczycka podzielona na archidiecezje: łęczycki, uniejowski (1301), kurzelowski (1306), a w pocz. XVI w. z drugiego, późnośredniowiecznego archidiecezji łęczyckiego, wydzielono archidiecezję łowicką²⁸². Na tym obszarze w XVII w. znajdowało się 5 klasztorów Braci Kaznodziejów: w Gidlach (archidiecezja uniejowski), Łęczycy (archidiecezja łęczycki), Łowiczu (archidiecezja łowicki), Piotrkowie Trybunalskim

²⁸⁰ Artykuł opublikowany w *Piśmiennictwo zakonne w dobie staropolskiej*, red. K. Kaczor-Scheitler, M. Kuran, M. Kuran, wsp. D. Szymczak, Łódź 2013, s. 44–54

²⁸¹ R. Rosin, *Rozwój polityczno-terytorialny Łęczyckiego, Sieradzkiego i Wieluńskiego (do przełomu XIV i XV w.)*, „Rocznik Łódzki”, T. XIV (XVII): 1970, s. 279, 280, 282; S.M. Zajączkowski, *O kształtowaniu się granic dawnych ziem łęczyckiej i sieradzkiej do XVI w.*, „Slavia Antiqua”, T. XVIII: 1971, s. 135; R. Rosin, *Dzieje miasta do końca XVI w...*, s. 143.

²⁸² R. Rosin, *Dzieje miasta do końca XVI w...*, s. 104, 144; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *op. cit.*, s. 92; P. Staniszewski, *Terytorium archidiecezji: łęczyckiego i łowickiego w okresie przedrozbiorowym*, „Studia Loviciensia”, R. III, 2001, s. 257–261.

(archidiakonat łęczycki), Sieradzu (archidiakonat uniejowski)²⁸³. Pod względem administracji zakonnej konwenty łęczycki i łowicki należały wówczas do kontraty²⁸⁴ mazowieckiej, a Gidle, Piotrków i Sieradz do wielkopolskiej²⁸⁵.

Najstarszym spośród nich był klasztor sieradzki pod wezwaniem św. Stanisława Biskupa i Męczennika. Zdaniem Jerzego Kłoczowskiego został on ufundowany w latach trzydziestych XIII w. (1233 a 1245/1246) przez Kazimierza I Konradowica. Natomiast Jacek Wiesiołowski uważa, że powstał przed 1250 r. i mogło to nastąpić dzięki Konradowi Mazowieckiemu. Drugim pod względem starszeństwa był konwent łęczycki pod wezwaniem św. Doroty Panny i Męczennicy i św. Stanisława Biskupa i Męczennika, ufundowany pomiędzy 1275 a 1279 r. przez Władysława Łokietka i Kazimierza II Kazimierzowica. Następnym był klasztor łowicki pod wezwaniem Świątej Trójcy, który powstał w latach 1404–1414, a jego fundatorami byli arcybiskupi gnieźnieńscy: Mikołaj Kurowski i Mikołaj Trąba. Natomiast konwent piotrkowski pod wezwaniem św. Doroty Panny i Męczennicy według tradycji zakonnej i części historyków – J. Wiesiołowskiego i Witolda Glinkowskiego – został założony przez Kazimierza Wielkiego, a nawet Władysława Łokietka. Jednak pierwsze źródłowo potwierdzone dane o tym klasztorze pochodzą dopiero z 1458 r., a piotrkowskie zgromadzenie pojawia się w źródłach regularnie od 1466 r. Najmłodszym klasztorem dominikańskim na omawianym terenie był klasztor w Gidlach (pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny) założony w 1615 r. i istniejący do dzisiaj²⁸⁶.

²⁸³ S. Litak, *Atlas Kościoła łacińskiego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVIII wieku*, Lublin 2006, s. 231, 232, 233, 235, 237.

²⁸⁴ Jednostka administracyjna w ramach prowincji dominikańskiej, złożona z kilku klasztorów na czele z wikariuszem mianowanym przez prowincjała (*Encyklopedia Katolicka*, t. IX, red. A. Szostek, B. Migut, R. Sawa, K. Gózdź, J. Herbut, S. Olczak, R. Popowski, Lublin 2002, kol. 763).

²⁸⁵ J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy...*, mapa: *Polska prowincja dominikańska w pocz. XVI wieku*.

²⁸⁶ Ibidem, s. 289, 293, 301, 302, 311, 313; M. Rawita-Witanowski, *O starym Piotrkowie*, „Kronika Piotrkowska”, R. I: 7 maja 1910, nr 10, s. 2; J. Wiesiołowski, *op. cit.*, s. 206–208, 212–213, 214; R. Rosin, *Dzieje miasta do końca XVI w...*, s. 151; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *op. cit.*, s. 98; R. Rosin, *Piotrków Trybunalski w średniowieczu*, [w:] *750 lat Piotrkowa Trybunalskiego. Materiały na sesję naukową*, Piotrków Trybunalski 1967, s. 31; *Zakony męskie w Polsce w 1772 r.*, oprac. L. Bieńkowski, wsp. E. Janicka-Olczakowa, L. Müllerowa, [w:] *Zakony męskie w Polsce w 1772 roku. Ordines regulares virorum in Polonia Anno 1772*, red. L. Bieńkowski, J. Kłoczowski, Z. Sułowski, Lublin 1992, s. 208; W. Glinkowski, *Układ przestrzenny, obwarowania i zabudowania miasta w XVI–XVIII w.*; [w:] *Dzieje Piotrkowa Trybunalskiego*, red. B. Baranowski, Łódź 1989, s. 65; Z. Kryściak, *Klasztory w przestrzeni miejskiej Łowicza do końca XVI wieku*, RŁ, t. II, 2004, s. 53.

Głównym celem Zakonu Braci Kaznodziejów było i jest głoszenie Słowa Bożego czyli kaznodziejstwo²⁸⁷. Służyć temu miały specjalne studia dominikańskie, dające wykształcenie teologiczne oraz filozoficzne. W każdym klasztorze, już od momentu jego powstania, funkcjonowała szkoła konwentualna²⁸⁸. Według Ireny Szostek, „szkoła – każda – aby mogła pełnić funkcje dydaktyczno-wychowawcze, musi posiadać bibliotekę jako bazę naukową i warsztat pracy”²⁸⁹. Zgadza się z nią Krystyna Zawadzka, która twierdzi, że „z kształceniem zakonników, a także z pełnieniem przez nich obowiązków kapłańskich (kazania, spowiadanie, odprawianie mszy) wiązały się nierozłącznie książki”²⁹⁰. Kapituła generalna rzymska w 1569 r. nakazała wręcz, aby każdy klasztor miał swoją bibliotekę²⁹¹. Bibliotek klasztornych było tyle, ile było klasztorów²⁹².

Ich funkcjonowanie regulowało ustawodawstwo zakonne, począwszy od samej reguły i konstytucji, a skończywszy na kronikach klasztornych i rejestrach wydatków²⁹³. Najważniejsze przepisy dotyczące książek i bibliotek znajdowały się w *De vita regulari* Humberta de Romanis, podstawowym podręczniku życia dominikanów (XIII w.). Trzynasty rozdział, zatytułowany *De officio librarii*, podzielony był na 4 podrozdziały. W pierwszym, *Circa armarium*²⁹⁴, określono obowiązki bibliotekarza. Miał on dbać o stan zachowania książek, które nie mogły być narażone na wilgoć i pleśń oraz musiały być zabezpieczone przed deszczem. Bibliotekarz musiał w tym celu znaleźć odpowiednie miejsce do ich przechowywania, z dostępem świeżego powietrza. Szafy z książkami musiały mieć odpowiednie oznaczenia, na przykład według fakultetów. Bibliotekarz miał także obowiązek udostępniania książek czytelnikom w określonym czasie, i aby być zawsze w pobliżu, powinien mieć celę na terenie biblioteki albo obok niej. Do obowiązków bibliotekarza należało także prowadzenie księgi zmarłych członków konwentu (*liber mortuorum*), gdzie zapisywano imię i rok śmierci zakonnika. Drugi

²⁸⁷ F.D. Boespflug, *op. cit.*, s. 36; J. Salij, *op. cit.*, s. 25.

²⁸⁸ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 72; K. Zawadzka, *Biblioteki klasztorne...*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Bibliothecalia Wratislaviensia”, t. 5, 1999, s. 18.

²⁸⁹ I. Szostek, *Biblioteka dominikanów...*, s. 410.

²⁹⁰ K. Zawadzka, *Biblioteki klasztorne...*, s. 18.

²⁹¹ R. Świętochowski, *Biblioteka OO. Dominikanów...*, s. 300; T. Stolarczyk, *Biblioteka łączącego konwentu...*, s. 234.

²⁹² H.E. Wyczawski, *op. cit.*, s. 532.

²⁹³ I. Szostek, *Biblioteka dominikanów...*, s. 412, 414.

²⁹⁴ *Armarium* – miejsce przechowywania broni, którą dla dominikanina była książka.

podrozdział, *Circa libros*, mówił o konieczności spisania wszystkich książek. Ich spis miał być przekazywany przez bibliotekarza swojemu następcy. Na każdej książce musiał być umieszczony napis, kto jest aktualnym jej właścicielem. Do obowiązków bibliotekarza należeć miało także gromadzenie nowych zbiorów, ich selekcja. Dublety i książki mało czytane powinny zostać sprzedane, a za uzyskane pieniądze należało kupić bardziej przydatne dzieła. Co roku lub co dwa lata, należało przeprowadzać w bibliotece skontrum, a uszkodzone książki oddać do konserwacji. Każdą zaginioną pozycję zalecano obowiązkowo odszukać. W trzecim podrozdziale, *Circa usum librorum*, omówiono sposoby przechowywania książek w bibliotece i kryteria, według których ustawiano na pulpity najczęściej czytane: *Biblię z glosami w całości lub jej części, Biblię bez glos, Sumy, O niedoskonałościach i cnotach, O wątpliwościach*, konkordacje, interpretacje, dekryty, *O rozróżnieniach moralnych*, kazania różne o świętach i niedzielach przez cały rok, historie, sentencje, kroniki, pasje, legendy o świętych, *Historię kościelną*. Biblioteka miała być otwierana o stałych porach. Wypożyczać poza bibliotekę można było tylko za zgodą magistra studentów, a każde wypożyczenie musiało być odnotowane. Zapis anulowano przy zwrocie. Na książkach nie wolno było robić notatek, niszczyć ich, źle się z nimi obchodzić i wypożyczać dalej. Tym, którzy nie zastosowali się do tych zasad, przełożony powinien udzielić nagany. Jednak gdyby dogodniej było, żeby książka przechodziła z rąk do rąk, to należało ją zanotować lub wziąć zastaw i pilnować, aby została oddana w określonym terminie. W czwartym podrozdziale, *Circa annexa studio*, zostały omówione pomoce dla zakonników pragnących się uczyć lub pracować w bibliotece – powinny znajdować się tam inkaust, pióra, kreda, ołówki, linijki, nożyki do ostrzenia piór i tym podobnie. Pergamin otrzymać mogli ci bracia, którzy potrzebowali go do notowania wykładów, dysput i tym podobnie²⁹⁵. Zdaniem I. Szostek „przepisy biblioteczne robią wrażenie dobrze osadzonych w konkretnym, przemyślanych, wyraźnie opartych na doświadczeniu. Regulamin udostępniania idzie jak najbardziej na rękę czytelnikom, starając się równocześnie nie dopuścić do niszczenia i rozproszenia zbiorów. Bez żadnych zmian omal, można by go i dzisiaj wywiesić w bibliotekach”²⁹⁶.

²⁹⁵ *Incipiunt instructiones Magistri Humberti De officiis ordinis*, [w:] *B. Humberti de Romanis quinti Praedicatorum Magistri Generalis Opera De vita regulari*, ed. J.J. Berthier, vol. II, Casali 1956, s. 263–266; I. Szostek, *Biblioteka dominikanów...*, s. 410, 412–413; T. Stolarczyk, *Biblioteka łączycyckiego konwentu...*, s. 234–235.

²⁹⁶ I. Szostek, *Biblioteka dominikanów...*, s. 413–414.

Żadnemu z braci, niezależnie od piastowanej godności, nie wolno było zabierać książek ze wspólnej biblioteki. Tego, kto bez zezwolenia wypożyczył lub w inny sposób wyciągnął książkę z biblioteki, należało skłonić do oddania i pozbawić prawa korzystania z księgozbioru. Opornego zakonnika należało przymusić do zwrotu karą karceru, a nawet ekskomuniki. Zezwolenia na wypożyczenia udzielał przeor po naradzie z ojcami²⁹⁷. Jakub z Korzkwi, biskup płocki, wydał szczegółowe przepisy dotyczące wypożyczania książek do domu; wymagano nawet przysięgi od wypożyczających i odpowiednich gwarancji dotyczących zwrotu książek²⁹⁸.

W prowincji polskiej, oprócz wyżej wymienionych przepisów, obowiązywały dodatkowe zasady. Zakonnik mógł dziedziczyć, za zgodą prowincjała, książki po innym zakonniku. Nie mogły one jednak pochodzić od tegoż prowincjała lub z jakiegoś klasztoru, czyli musiały być własnością zapisującego. W przypadku śmierci któregoś z tych dwóch braci ten, który przeżył, stawał się posiadaczem książek, ale pod warunkiem, że konwent, w którym przebywał ostatnio zmarły, będzie miał swobodny dostęp do nich. Jeżeli jednak obaj już umrą, to książki będą wówczas należeć do klasztoru, w którym przebywał pierwszy ze zmarłych. Dominikanin mógł zapisać swój księgozbiór również swojemu bratu lub bratankowi, a gdy któryś z nich zmarł, wówczas książki wracały do zakonnika. Natomiast jeżeli zmarłby młody profes, to nikt nie mógł odziedziczyć książek, które ten miał po swoich rodzicach lub przyjaciółach²⁹⁹.

Książki w bibliotekach konwentualnych pochodziły z darów i zapisów osób spoza zakonu, spadków po zmarłych zakonnikach oraz z zakupów. Bracia, wracający ze studiów zagranicznych, musieli przywozić ze sobą nowości teologiczne. Zalecano również zbieranie od nowicjuszy posiadanych przez nich książek w celu włączenia ich do biblioteki konwentu. W ciągu roku każdy klasztor zobowiązany był wydawać na zakup książek równowartość ubrania zakonników. Należało kupować dzieła autorów „poważnych”, współczesnych, przede wszystkim pisarzy dominikańskich, ale obok nich także starożytnych³⁰⁰.

²⁹⁷ Ibidem s. 412.

²⁹⁸ M.T. Zahajkiewicz, *Zarys dziejów i znaczenie bibliotek kościelnych*, ABMK, t. LVI, 1988, s. 135.

²⁹⁹ *Zbiór formuł zakonu dominikańskiego prowincji polskiej z lat 1338–1411*, wyd. J. Fijałek, Kraków 1938, nr 300, 318, 341, 342, s. 372, 380, 387.

³⁰⁰ I. Szostek, *Biblioteka dominikanów...*, s. 412, 414; J.A. Spież, *Dominikanie w kulturze...*, s. 104; J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 393.

Największy księgozbiór posiadali dominikanie sieradzcy, którzy mieli ok. 400 woluminów. Na drugim miejscu znajdowała się biblioteka w Gidlach z 345 woluminami. Na trzecim miejscu była biblioteka konwentu łowickiego, która liczyła 294 woluminy. Czwarte miejsce zajęła biblioteka w Piotrkowie Trybunalskim, która posiadała około 215 woluminów. Natomiast w bibliotece łęczyckiej na początku XVII w. znajdowało się około 100 woluminów³⁰¹. W przypadku Łęczycy, Łowicza, Piotrkowa Trybunalskiego i Sieradza można to stwierdzić na podstawie dwóch łacińskich inwentarzy bibliotecznych wchodzących w skład kopiaruszy akt tychże konwentów, przechowywanych obecnie w Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie. Pierwsze inwentarze tych klasztorów (dalej: inwentarze A) powstały w 1602 r. i zatytułowane były w Łęczycy, Łowiczu i Piotrkowie Trybunalskim *Libri Conventus*, a w Sieradzu *Catalogus librorum Bibliothecae Conventus Syradiensis*. Drugie inwentarze (dalej: inwentarze B) klasztorów łęczyckiego, łowickiego i piotrkowskiego nie mają podanej daty powstania, ale należy stwierdzić, że pochodzą również z początku XVII w. i są prawdopodobnie późniejsze od inwentarzy A. Inwentarze te zatytułowane były w Łęczycy *Officina Bibliothecae Conventus Lanciensis*, w Łowiczu *Officina Librariae*, w Piotrkowie Trybunalskim *Index librorum omnium spectantium ad conventum Petricoviensem Ordinis Praedicatorum*. Natomiast drugi inwentarz sieradzki, zatytułowany *Libri Conventus Siradiensis*, pochodzi z lat trzydziestych XVII w.³⁰² Siedemnastowieczny księgozbiór gidelski można odtworzyć zaś dopiero na podstawie inwentarza pochodzącego z początku XX w. (1903 r.), gdyż miejscowy konwent nie posiadał wcześniejszych³⁰³.

Inwentarze Braci Kaznodziejów w Łęczycy, Łowiczu, Piotrkowie Trybunalskim i Sieradzu pomijają całkowicie adresy wydawnicze druków, podają czasami nazwisko autora bez jego imienia lub samo imię bez nazwiska bądź

³⁰¹ APPDK. CPDCLV, s. 26–31, 39–41; APPDK. KKDPt; APPDK. CPCS, s. 173–189, 223–229; APPDK. KDG; CPDCL, s. 69–73, 78–80; J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 394; Z. Łuczak, *Dzieje bibliotek w Sieradzu od powstania miasta do końca XX wieku*, Sieradz 2007, s. 34; T. Stolarczyk, *Biblioteka łęczyckiego konwentu...*, s. 236; H. Żerek-Kleszcz podała informację, że w 1646 r. wojewoda kijowski Aleksander Piaseczyński przekazał swoją bibliotekę piotrkowskim dominikanom (H. Żerek-Kleszcz, *Życie religijne i kulturalne w XVI–XVIII w.*, [w:] *Dzieje Piotrkowa Trybunalskiego*, red. B. Baranowski, Łódź 1989, s. 183).

³⁰² APPDK. CPDCLV, s. 26–31, 39–41; APPDK. KKDPt; APPDK. CPCS, s. 173–189, 223–229; CPDCL, s. 69–73, 78–80; J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 394–395; Z. Łuczak, *op. cit.*, s. 34; T. Stolarczyk, *Biblioteka łęczyckiego konwentu...*, s. 236.

³⁰³ APPDK. KDG.

też jego imię i nazwisko bez tytułu książki, albo sam tytuł – zawsze skrócony – bez autora. Czasami wymieniano tylko pseudonim pisarza. Inwentarze nie posiadają numeracji przy poszczególnych pozycjach zapisu, jedynie niemal każdy opis zaczyna się od nowego wiersza³⁰⁴.

W łęczyckich i łowickich inwentarzach A nie zastosowano żadnego kryterium, wymieniając książki jedną po drugiej (tak też zapewne stały na półkach bibliotecznych)³⁰⁵. Natomiast w piotrkowskim inwentarzu A i obu sieradzkich książki podzielono według formatów druków: *folio*, *quarto*, *octavo*, i *duodecimo sedecimo*. W szeregowaniu książek w obrębie formatów panowała dowolność: dzieła tego samego autora wymieniano w kilku miejscach³⁰⁶.

W inwentarzach B tych klasztorów wygląda to już lepiej, gdyż również dzieła znajdujące się w Łęczycy, Łowiczu i Piotrkowie Trybunalskim podzielone zostały według formatu druku. W tychże inwentarzach wszystkich klasztorów, oprócz gidelskiego, starano się także umieszczać generalnie książki tego samego autora obok siebie, chociaż też nie zawsze, a także starano się umieścić obok siebie dzieła tego samego rodzaju: *Bibliae* i komentarze do *Pisma Świętego*, konkordancje, *Sumy*, *Sermones* i *Contiones* oraz *Postillae* i *Homiliae*, historie, legendy o świętych, księgi Ojców Kościoła, liturgika, prace z teologii dogmatycznej, moralnej i spekulatywnej, polemiki, słowniki, dzieła z filozofii, retoryki, autorzy starożytni³⁰⁷. Było to zgodne z instrukcjami przechowywania i ustawiania książek w bibliotece³⁰⁸. Oba spisy informują o rękopisach oraz o uszkodzeniach woluminów³⁰⁹. W łowickim inwentarzu B wyróżniono ponadto osobno *Libri seculares*, chociaż wśród nich znajdują się też pisma kościelne, a w piotrkowskim *Libri oratorum*³¹⁰.

³⁰⁴ APPDK. CPDCLv, s. 26–31, 39–41; APPDK. KKDPt; APPDK. CPCS, s. 173–189, 223–229; CPDCL, s. 69–73, 78–80; J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 395; Z. Łuczak, *op. cit.*, s. 34–35; T. Stolarczyk, *Biblioteka łęczyckiego konwentu...*, s. 236.

³⁰⁵ APPDK. CPDCLv, s. 39–41; CPDCL, s. 78–80; T. Stolarczyk, *Biblioteka łęczyckiego konwentu...*, s. 236.

³⁰⁶ APPDK. KKDPt; APPDK. CPCS, s. 173–189, 223–229; J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 395; Z. Łuczak, *op. cit.*, s. 34–35.

³⁰⁷ APPDK. CPDCLv, s. 26–31; APPDK. KKDPt; APPDK. CPCS, s. 173–189; CPDCL, s. 69–73; T. Stolarczyk, *Biblioteka łęczyckiego konwentu...*, s. 236.

³⁰⁸ *Inciunt instructiones Magistri Humberti*, s. 265; I. Szostek, *Biblioteka dominikanów...*, s. 413–414; T. Stolarczyk, *Biblioteka łęczyckiego konwentu...*, s. 235.

³⁰⁹ APPDK. CPDCLv, s. 26–31, 39–41; APPDK. KKDPt; APPDK. CPCS, s. 173–189, 223–229; CPDCL, s. 69–73, 78–80; T. Stolarczyk, *Biblioteka łęczyckiego konwentu...*, s. 236.

³¹⁰ APPDK. CPDCLv, s. 26–31; APPDK. KKDPt.

Inwentarz gidelski natomiast podaje pełne adresy wydawnicze, pełne imiona i nazwiska autorów. Podobnie jednak jak w pozostałych inwentarzach nie zastosowano żadnego kryterium, wymieniając książki jedną po drugiej³¹¹.

Inwentarze różnią się znacznie liczbą zapisanych dzieł. Łęczycki inwentarz A wykazuje istnienie w bibliotece 42 woluminów, inwentarz B notuje ponad 74 woluminy – precyzyjna liczba niemożliwa jest do podania, gdyż nieznana jest dokładna liczba dzieł niektórych autorów. Natomiast łowicki inwentarz A wykazuje istnienie w bibliotece 88 woluminów, zaś inwentarz B notuje już 259 woluminów. W piotrkowskim inwentarzu A odnotowano 85 woluminów, natomiast w inwentarzu B już 143 woluminy. Natomiast sieradzki inwentarz A wymienia 353 woluminy, zaś inwentarz B 414 woluminów. Z zestawienia odpowiadających sobie zapisów w obu inwentarzach wynika, iż inwentarze A zawierają pozycje, które nie weszły do inwentarzy B, późniejszych, mających zatem objąć cały wcześniejszy zasób księgozbioru (na przykład w Sieradzu 102 dzieła ujęte w inwentarzu z 1602 r. nie znalazły się w inwentarzu B, w Łęczycy tych ksiąg było 14)³¹². Analizując oba spisy, można pokusić się chyba o hipotezę, że po pierwszym skontrum zorientowano się, iż w bibliotekach panuje nieporządek. Wskutek tego podjęto decyzję, żeby uporządkować klasztorne księgozbiory. Zrobiono to tak, jak przedstawiają inwentarze B. Trudno jednak stwierdzić jednoznacznie, w jaki sposób powiększyły się zbiory biblioteczne, zaprezentowane w inwentarzach B, w stosunku do zbiorów z inwentarzy A. Możliwe, że te brakujące książki zostały zwrócone przez czytelników – nowicjuszy, zakonników, lektorów – którzy je wypożyczyli wcześniej, albo też nabyto je inną drogą. Jednocześnie nie można precyzyjnie wytłumaczyć, dlaczego brak jest w inwentarzach B woluminów, które odnotowano w inwentarzach A. Prawdopodobnie książki te w chwili ponownego spisywania inwentarzy nie znajdowały się w szafach bibliotecznych, lecz były wypożyczone, a bibliotekarze nie pokusili się o ich ściągnięcie na czas skontrum albo też w bliżej nie wyjaśniony sposób zaginęły³¹³.

Chcąc dokonać przeglądu zasobów bibliotek dominikańskich pod kątem ich zawartości treściowej, należy zgrupować zapisy w inwentarzach według treści dzieł, posługując się typową dla bibliotek klasztornych klasyfikacją:

³¹¹ APPDK. KDG.

³¹² APPDK. CPDCLV, s. 26–31, 39–41; APPDK. KKDPt; APPDK. CPCS, s. 173–189, 223–229; CPDCL, s. 69–73, 78–80; J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 402; Z. Łuczak, *op. cit.*, s. 32; T. Stolarczyk, *Biblioteka łęczyckiego konwentu...*, s. 236, 237.

³¹³ T. Stolarczyk, *Biblioteka łęczyckiego konwentu...*, s. 236–237.

dzielono wówczas następująco na *Biblie* i konkordancje, Komentarze do *Pisma Świętego*, Ojcowie, Doktorzy i Apologeci Kościoła, Teologia spekulatywna i dogmatyczna, Teologia moralna, Kaznodziejstwo, Polemiści, Hagiografia, Ascetyka i mistyka, Pasje, Katechetyka, Liturgika, Prawo kościelne i świeckie, Filozofia, Historia kościelna i świecka, Autorzy starożytni, Humaniści, Słowniki i tablice, Varia³¹⁴.

W bibliotece konwentu gidelskiego było tylko 9 dzieł w języku polskim: *Arka Testamentu, Zamykająca w sobie Kazania niedzielne Całego Roku, Na dwie Części rozdzielone* Szymona Starowolskiego³¹⁵, *Kazania Jana Gauden-tego, Gospodyni Nieba i Ziemi, Najświętsza Panna Maria dwudziestą kazań na Hymn kościelny O Gloriosa Domina etc. po różnych w Krakowie kościołach* Jacka Liberiusza³¹⁶, *Żywoć św. Dominika, Kazania św. Franciszka Salezego biskupa i księżęcia Genewskiego*³¹⁷, *Przewodnik grzeszników* Ludwika z Grenady³¹⁸, *Rok Niebieski* Jana Nadasiego w tłumaczeniu Franciszka Iworskiego³¹⁹ i *Reguła św. Augustyna*³²⁰. Zdecydowanie przeważały książki w języku łacińskim

³¹⁴ Ibidem, s. 237–240; J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 395–400.

³¹⁵ *Arka Testamentu, Zamykająca w sobie Kazania niedzielne Całego Roku, Na dwie Części rozdzielone: Z których Część Wtóra, Pars Aestivalis Rzeczona, Teraz świeżo przez X. Szymona Starowolskiego, Kantora Tarnowskiego, Ku pożytkowi y zbudowaniu duchownemu, nabożnym Kátholikom Wystawiona, W Krakowie W Drukarni Krzysztofa Schedla, I.K.M. Typogr. Roku Pańskiego 1649, Kraków 1649* (Estreicher, cz. 3, t. XVIII, s. 188).

³¹⁶ *Gospodyni Nieba y Ziemi, Naświętsza Panna Marya dwudziestą kazań na Hymn kościelny O Gloriosa Domina etc. po różnych w Krakowie kościołach od X. Jacka Liberiusza S.T. D. Proboszcza kościoła Bożego Ciała Canonicorum Regularium na Kaźmierzu przy Krakowie sławiona. Przydane są troje Kazania tegoż autora o S. Jacku Patronie Polskim, nabożnym słudze Błogosławioney Panny, miane w kościele Troyce Przenaświętszey Oyców Dominikanów, Kraków 1650* (Estreicher, cz. 3, t. X, s. 260–261).

³¹⁷ *Kazania S. Franciszka Salezyusza Biskupa y Księżęcia Genewskiego na niektóre swiata y niedziele, którym przydane są także fragmenta niektórych kazań, y pieśni Salomonowych mistyczne objaśnienie Niegdy przez Zakonnice Naiedzenia Najświętszey Mpanny wiernie zebrane w Annesium a teraz przez też Zakonnice Klasztoru Warszawskiego z francuskiego języka na Polski przetłumaczone, Warszawa 1693* (Estreicher, cz. 3, t. V, s. 283).

³¹⁸ *Przewodnik grzeszników przez Wielebnego X. Ludwika de Granade Zakonu Dominika Świe-tego po hiszpańsku napisany. A przez iednego kapłana na polski język dla pożytku dusz pobożnych przetłumaczony, Lublin 1687* (Estreicher, cz. 3, t. VI, s. 331).

³¹⁹ *Rok niebieski, albo przewodnik do szczęśliwey wieczności, Jezusowi Królowi niebieskiemu, Maryi Królowey niebieskiej, y wszystkim Świętym mieszkańcom Niebieskim, na cześć y chwałę przez miesiące y dni rozłożony, od iednego Kapłana Soc. Jesu Roku którego życie przedwieczne, w ciele ludzkim dla nas żyć poczęło 1697, Kalisz 1697* (Estreicher, cz. 3, t. XII, s. 14).

³²⁰ *Reguła Ś. Augustyna Hippońskiego, biskupa i doktora kościelnego. Constitucie Sióstr wtórego habitu zakonu kaznodziejów, przełożone na polskie przez F.N. M. (ościckiego) ord. praed. z zlecenia przełożonych, [Warszawa 1695 – według katalogu księgarskiego]* (Estreicher, cz. 3, t. I, s. 295).

i włoskim. Według inwentarza konwent gidelski posiadał w XVII w. tylko 1 rękopis: *Antyfonarz*³²¹.

W księgozbiornie łączyckim jedynie 2 książki były w języku polskim: *Biblia* (bliżej nie określone wydanie) i *Kazania* Piotra Skargi (tytuł nieustalony). Pozostałe dzieła zostały napisane w języku łacińskim. Według inwentarza A w bibliotece konwentu dominikańskiego znajdowały się tylko 2 rękopisy: *Sermones* Jakuba de Voragine i *Brewiarz*. Taką samą ich ilość odnotował inwentarz B. Były to: *Incerti auctoris Liber* Seneki oraz czwarta księga *Sentencji* Piotra Lombarda³²².

W łowickiej bibliotece dominikańskiej znajdowało się jedynie 6 książek w języku polskim: *Postilla Polonica* Marcina Białobrzzeskiego³²³, 3 egzemplarze *Mesjasza* Stanisława Karnkowskiego³²⁴ oraz *Eucharystia* tegoż autora³²⁵ oraz *Postillae (Kazania)* Piotra Skargi (tytuł nieustalony). Pozostałe dzieła, a zatem zdecydowana większość, zostały napisane w języku łacińskim. Według inwentarza A w łowickim księgozbiornie znajdował się tylko 1 rękopis: *Rosarium sermonum* Bernarda de Bustis, natomiast według inwentarza B było ich już 57: 14 kodeksów dzieł św. Augustyna, 9 kodeksów dzieł św. Tomasza z Akwinu, 9 kodeksów dzieł Roberta Bellarmina, 6 kodeksów dzieł Ludwika z Grenady, 4 kodeksy *Biblia*, 2 kodeksy *Concordantiae Sententiarum* Piotra Lombarda, 3 kodeksy dzieł św. Antonina Pierozzi, 1 kodeks *Moralii* św. Grzegorza Wielkiego, 1 kodeks dzieł Laktancjusza, 2 kodeksy *Ecclesiasticae historiae* Nicefora Callistusa z Konstantynopola, 2 kodeksy *Historiae ecclesiasticae* Euzebiusza

³²¹ APPDK. KDG.

³²² CPDCL, s. 69, 79; T. Stolarczyk, *Biblioteka łączyckiego konwentu...*, s. 240.

³²³ Prawdopodobnie: *Postilla orthodoxa, to iest: wykład świętych Ewangelii niedzielnych, y święt uroczystych przez cały rok z Pisma Świętego, y z Doktorów Kościoła Powszechnego, z wielką pracą zebrany, y ku nauce wiernych Chrześcijańskich ludzi z pilnością napisany: przez Jego Mosci księdza Marcina Białobrzzeskiego, Biskupa Kamienieckiego, y Opata Mogilskiego etc. Część pierwsza, od Adventu do Wielkieynocy, Kraków 1581; Postille albo wykłady Świętych Ewangelii, od Wielkieynocy do Adventu, Część wtóra przez Jego Mosci księdza Marcina Białobrzzeskiego, Biskupa Kamienieckiego, y Opata Mogilskiego etc. z Pisma Świętego, y z Doktorów Kościoła Powszechnego, z wielką pracą zebrana, y ku nauce wiernych Chrześcijańskich ludzi z pilnością napisana, Kraków 1581 (Estreicher, cz. 3, t. II, s. 6).*

³²⁴ *Je M. księdza Stanisława Karnkowskiego. Arcybiskupa Gnieźnieńskiego, Messiasz: albo, Kazania; O upadku y naprawie rodzaju ludzkiego, przez przyście na świat Pana naszego Jesusa Christusa Syna Bożego. Przydane na końcu tegosz Auctora, Kazanie; O dvojakim Kościele chrześcijańskim, Poznań 1597 (Estreicher, cz. 3, t. VIII, s. 120).*

³²⁵ *Eucharystia, abo o przeniaświetszym Sakramencie y Ofierze ciała y krwi Pana Zbawiciela y Boga naszego, pod osobą chleba y wina, Kazań czterdzieści. J M. Księdza Stanisława Karnkowskiego Arcybiskupa Gnieźnieńskiego, Kraków 1602 (Estreicher, cz. 3, t. VIII, s. 119).*

z Cezarei, 1 kodeks *De divinis Apostolicis Ecclesiasticis Traditionibus* Martina Pereza de Ayala oraz 3 manuskrypty *Sermonum* nieznanego autora³²⁶.

W klasztorze piotrkowskich dominikanów znajdowały się tylko 3 książki w języku polskim. Były to 2 egzemplarze *Biblii*, *O Bóstwie Syna Bożego* Jakuba Wujka³²⁷ oraz *O Lichwie i Trzech przedniejszych Kontraktach: Wyderkowym, Czynszowym, I Towarzystwa Kupieckiego, Nauka krótka* Marcina Śmigleckiego³²⁸. Inwentarz A wykazał tylko 1 rękopis: *Liber scriptus Sermonum*, natomiast inwentarz B 2: *Sermones manu scripti* i *Loci communes Sacrae Scripturae*³²⁹.

W księgozbiornie sieradzkiej Braci Kaznodziejów książek w języku polskim było 10: 4 egzemplarzy dzieł Piotra Skargi³³⁰, bliżej nie określone wydania *Biblii* w 2 egzemplarzach, 1 egzemplarz *Nowego Testamentu*, *Mesjasz*

³²⁶ APPDK. CPDCLV, s. 26–31, 39–41; T. Stolarczyk, *Biblioteka łowickiego konwentu...*, s. 181.

³²⁷ *O Bostwie Syna Bozego Y Ducha Swietego. To iest: Jż Pan nasz Iesus Christus iest onym Bogiem prawdziwym Izraelskim, tymże co y Ociec: także y Duch swięty. Dowody rozmaite z Pisma swiętego, z Doktorow, y Synodow wszytkich wiekow. Przeciwko starym y nowym Żydom y Machometanom, Aryanom, Samosatenom, Serwetianom, Gentilistom, Nowokrzczeńcom: ktorzy bluźnią Troyce przenaświętszą: y prawdziwe bostwo y przedwieczność Synowi Bożemu y Duchowi S. niezbożnie odeymuią. Zebrane y nowo wydane przez X. Iakuba Wuyka z Wagrowca, Theologa Societatis Jesu, Kraków 1590 (Estreicher, cz. 3, t. XXII, s. 381–382).*

³²⁸ *O Lichwie Y Trzech przedniejszych Kontraktach: Wyderkowym, Czynszowym, y Towarzystwa Kupieckiego, Nauka krótka. Pisana przez X. D. Marcina Śmigleckiego, Societatis Desu, Theologiey Profesora w Akademii Wilenskiej, Wilno 1596 (Estreicher, cz. 3, t. XVII, s. 308).*

³²⁹ APPDK. KKDPt.

³³⁰ *Żywoty Świętych Starego y nowego zakonu na każdy dzień przez cały rok, wybrane z poważnych pisarzow y doktorów Kościelnych, ktorych imiona niżej są położone. Do ktorych przydane są niektore duchowne Obroki y nauki przeciw kacerstwom dzisiejszym, tam gdzie się żywot ktorego Doktora starożytnego położył. K temu kazania krotkie na ty święta, ktore pewny dzień w Miesiącu maią. Przez Księdza Piotra Skargę Societatis Jesu, przebrane, uczynione y w język Polski przełożone. teraz znowu przez niegoż przegłądane y trzeci raz w druk podane, Kraków 1592; Żywoty Świętych Starego y nowego zakonu na każdy dzień przez cały rok, wybrane z poważnych pisarzow y doktorów Kościelnych, ktorych imiona niżej są położone. Do ktorych przydane są niektore duchowne Obroki y nauki przeciw kacerstwom dzisiejszym, tam gdzie się żywot ktorego Doktora starożytnego położył. K temu kazania krotkie na ty święta, ktore pewny dzień w Miesiącu maią. Przez X. Piotra Skargę Societatis Jesu, przebrane, uczynione y w język polski przełożone. Teraz znowu przez niegoż przegłądane y czwarty raz w druk podane, Kraków 1598; Kazania O Siedmi Sakramentach Kościoła S. Katolickiego. Do ktorych są przydane Kazania Przygodne, o rozmaitych nabożeństwach wedle czasu, ktorych iest wypisany na przodku registr. Czynione y napisane od X. Piotra Skargi Societatis Jesu, Kraków 1600; Kazania Na Niedziele y Święta, całego Roku X. Piotra Skargi, Societatis Jesu. Dwa są przy nich Registry. Jeden do nauk na zmocnienie Katholickiej wiary: A drugi do naprawy obyczaio w służący, wiele wydań (Estreicher, cz. 3, t. XVII, s. 142–145, 147, 162–163).*

Karnkowskiego, *Katechizm Polski* Walentego Kuczborskiego³³¹, *Księgi o gospodarstwie* Pietro Crescenzi [*Crescentyn polski o gospodarstwie*]³³². Jeśli chodzi natomiast o manuskrypty w sieradzkiej bibliotece to inwentarz A wykazuje 1: *Historia antiquitatis per folia descripta*, zaś inwentarz B 2: *Lombardica Historia in pergameno* i *Liber quidam scriptus sine titulo*. Rękopisami były jednak przede wszystkim księgi liturgiczne, w tym 3 psalterze: 2 pergaminowe i 1 papierowy, znajdujące się poza zasadniczą biblioteką³³³.

Biblioteki gidelskich, łęczyckich, łowickich, piotrkowskich i sieradzkich dominikanów były typowymi bibliotekami klasztorowymi owego czasu: zdecydowanie przeważały dzieła teologiczne (w Łowiczu według inwentarza A 18 woluminów, a inwentarza B 41 woluminów), istniała duża ilość pism kaznodziejskich (w Sieradzu ok. 100 woluminów – inwentarz A 62 woluminy, inwentarz B 46 nowych egzemplarzy, w Gidlach 86, w Piotrkowie Trybunalskim 53 woluminy) i polemicznych (najwięcej w Sieradzu 50 woluminów). Brakowało literatury pięknej w języku polskim oraz dzieł z zakresu wiedzy przyrodniczej; autorzy kościelni, zwłaszcza dominikańscy (przede wszystkim św. Tomasz z Akwinu) i jezuicy, dominowali nad autorami świeckimi. To co wyróżniało je *in minus* na tle innych bibliotek Braci Kaznodziejów w Polsce, to skromna ilość egzemplarzy *Biblii*, autorów starożytnych, filozofów antycznych, zwłaszcza tak ważnego dla tomizmu Arystotelesa, chociaż były komentarze do jego dzieł oraz z historii kościelnej i świeckiej. Znajdowały się za to pojedyncze dzieła Seneki, Boecjusza i Laktancjusza³³⁴.

³³¹ *Katechizm albo nauka Wiary y Pobożności krześcijańskiej, według Concilium, przez uczone a bogoboyne ludzie zebrana y spisana. Przodkiem Plebanom y Przełożonym kościelnym, potem inszym wszystkim pobożnym krześcijanom barzo pożyteczna y potrzebna. Przez księdza Walentego Kuczborskiego archidiacona Pomorskiego, etc. z Lacińskiego na Polskie wyłożony*, Kraków 1568 (Estreicher, cz. 3, t. IX, s. 358).

³³² *Księgi o gospodarstwie, y o opatrzaniu rozmnożenia rozlicznych pożytkow, każdemu stanowi potrzebne*, Kraków 1549 (Estreicher, cz. 3, t. III, s. 450–451).

³³³ APPDK. CPCS, s. 173–189, 223–229; J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 400–401; Z. Łuczak, *op. cit.*, s. 40.

³³⁴ APPDK. KDG; APPDK. CPDCLV, s. 26–31, 39–41; APPDK. KKDPt; APPDK. CPCS, s. 173–189, 223–229; CPDCL, s. 69–73, 78–80; J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 401; R. Skrzyniarz, *Zbiory kazań w polskich księgozbiorach okresu średniowiecza*, ABMK, t. LXX, 1998, s. 256; Z. Łuczak, *op. cit.*, s. 39–41; T. Stolarczyk, *Biblioteka łęczyckiego konwentu...*, s. 241.

Spośród osób, które najbardziej zasłużyły się dla organizacji opisanych bibliotek, należy wymienić Feliksa z Wierzbna herbu Gozdawa, żyjącego w XVI w. dwukrotnego prowincjała polskiego i przeora krakowskiego oraz sieradzkiego. W drugiej połowie XVI w. przekazał on klasztorowi w Sieradzu znaczny księgozbiór, dokładnie nie wiadomo jak duży, który stał się podstawą szesnasto- i siedemnastowiecznej biblioteki konwentalnej³³⁵.

³³⁵ J. A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 393–394; Z. Łuczak, *op. cit.*, s. 31–32.

BIBLIOTEKI DOMINIKAŃSKIE W ŚREDNIOWIECZNEJ POLSCIE I RZECZYPOSPOLITEJ OBOJGA NARODÓW. AKTUALNY STAN BADAŃ I DALSZE POTRZEBY³³⁶

Głównym celem Zakonu Braci Kaznodziejów było i jest głoszenie Słowa Bożego czyli kaznodziejstwo³³⁷. Służyć temu miały specjalne studia dominikańskie, dające wykształcenie teologiczne oraz filozoficzne. W każdym klasztorze, już od momentu jego powstania, funkcjonowała szkoła konwentualna³³⁸. Według Ireny Szostek, „szkoła – każda – aby mogła pełnić funkcje dydaktyczno-wychowawcze, musi posiadać bibliotekę jako bazę naukową i warsztat pracy”³³⁹. Zgadza się z nią Krystyna Zawadzka, która twierdzi, że „z kształceniem zakonników, a także z pełnieniem przez nich obowiązków kapłańskich (kazania, spowiadanie, odprawianie mszy) wiązały się nierozłącznie książki”³⁴⁰. Kapituła generalna rzymska w 1569 r. nakazała wręcz, aby każdy klasztor miał swoją bibliotekę³⁴¹. Bibliotek klasztornych było tyle ile było klasztorów³⁴².

Od 40 lat wzrasta z roku na rok liczba przyczynków, szkiców, rozdziałów i monografii dotyczących bibliotek konwentualnych polskich Braci Kaznodziejów i ich zbiorom. Warto zatem przyjrzeć się badaniom.

³³⁶ Artykuł opublikowany w *Studia z dziejów książki, prasy i bibliotek. Stan badań za lata 2010–2013*, red. Z. Kropidłowski, D. Sychała, Bydgoszcz 2014, s. 73–86.

³³⁷ F.D. Boespflug, *op. cit.*, s. 36; J. Salij, *op. cit.*, s. 25.

³³⁸ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 72; K. Zawadzka, *Biblioteki klasztorne...*, s. 18.

³³⁹ I. Szostek, *Biblioteka dominikanów...*, s. 410.

³⁴⁰ K. Zawadzka, *Biblioteki klasztorne...*, s. 18.

³⁴¹ R. Świętochowski, *Biblioteka OO. Dominikanów...*, s. 300; T. Stolarczyk, *Biblioteka łęczyckiego konwentu...*, s. 234.

³⁴² H.E. Wyczawski, *op. cit.*, s. 532.

Stan badań do 1973 roku. Opracowania zbiorowe bibliotek

Prowincja Polska

W 1973 r. wspomniana wyżej K. Zawadzka na łamach *Naszej Przeszłości* opublikowała artykuł poświęcony źródłom do dziejów bibliotek dominikańskich w Polsce oraz ówczesnemu stanowi badań nad ich dziejami. W zależności od rodzaju materiału świadczącego o istnieniu danego księgozbioru autorka podzieliła owe biblioteki na 5 grup:

1. Biblioteki posiadające inwentarze (katalogi), część ksiązek i wzmianki w literaturze;
2. Biblioteki posiadające inwentarze (katalogi) i ewentualnie wzmianki w literaturze;
3. Biblioteki posiadające książki i ewentualnie wzmianki w literaturze;
4. Biblioteki posiadające wzmianki w literaturze;
5. Biblioteki, o istnieniu, których można wnioskować na podstawie zwyczajów dominikańskich³⁴³.

W 1997 r. Małgorzata Borkowska opisała biblioteki klasztorów dominikańskich w Górze Kalwarii³⁴⁴.

W 2002 r. Andrzej Potocki przedstawił miejsce biblioteki w dominikańskim studium³⁴⁵.

W 2003 r. Tomasz Makowski sporządził inwentarz rękopisów dominikańskich zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie³⁴⁶.

W 2009 r. Tomasz Moskal zaprezentował dzieła homiletyczne kaznodziejów dominikańskich w XVIII-wiecznych bibliotekach parafialnych archidiecezji sandomierskiej³⁴⁷.

³⁴³ K. Zawadzka, *Ze źródeł...*, s. 215–226; B. Warząchowska, *Biblioteki klasztorne na łamach „Naszej Przeszłości”*. Zarys problematyki, ABMK, t. XCVI, 2011, s. 200.

³⁴⁴ M. Borkowska, *Klasztory dominikańskie w Górze Kalwarii*, Góra Kalwaria 1997.

³⁴⁵ A. Potocki, *Biblioteka w dominikańskim studium*, „Teofil”, t. XVIII, 2002, nr 2, s. 159–169.

³⁴⁶ T. Makowski, *Rękopisy dominikańskie w zbiorach Biblioteki Narodowej*, PT, t. IX, 2003, s. 175–184.

³⁴⁷ T. Moskal, *Dzieła homiletyczne kaznodziejów dominikańskich w XVIII-wiecznych bibliotekach parafialnych archidiecezji sandomierskiej*, „Saeculum Christianum”, R. XVI, 2009, nr 1, s. 129–136.

W 2012 r. Marek Miławicki opublikował w *Hereditas Monasteriorum* artykuł na temat inwentarzy i spisów bibliotek klasztorów dominikańskich skasowanych w zachodnich guberniach Cesarstwa Rosyjskiego w XIX wieku³⁴⁸.

Śląsk

Kompleksowego opracowania doczekały się biblioteki dominikańskie na Śląsku. W 1974 r. wspomniana wyżej już K. Zawadzka opublikowała w *Rocznikach Bibliotecznych* artykuł na temat owych bibliotek w latach 1226–1810³⁴⁹. Równo ćwierć wieku później K. Zawadzka przygotowała zbiorową monografię tychże bibliotek: w Bolesławcu, Brzegu, Cieszynie, Głogowie, Krośnie Odrzańskim, Legnicy, Lewinie Brzeskim, Nysie, Opolu, Oświęcimie, Raciborzu, Świdnicy i Ząbkowicach Śląskich. Oprócz przedstawienia księgozbiorów wymienionych konwentów, autorka zaprezentowała w swojej pracy ówczesny stan badań, źródła i metody, dominikańskie ustawodawstwo biblioteczne, język, *polonica* i proveniencję wydawniczą tychże księgozbiorów oraz ich ogólną charakterystykę, a także problem czytelnictwa wśród śląskich Braci Kaznodziejów oraz porównała biblioteki śląskie z innymi bibliotekami dominikańskim w polskiej prowincji³⁵⁰.

W 2008 r. Anna Pobóg-Lenartowicz zaprezentowała artykuł dotyczący recepcji kazań Peregryna z Opola w klasztorach śląskich w świetle zachowanych zbiorów bibliotecznych³⁵¹.

Kontrata pruska

W 2007 r. Rafał Kubicki opisał biblioteki klasztorów kontraty pruskiej: w Chełmnie, Gdańsku, Elblągu i Toruniu³⁵².

³⁴⁸ M. Miławicki, *Inwentarze i spisy bibliotek klasztorów dominikańskich skasowanych w guberniach zachodnich Cesarstwa Rosyjskiego w XIX w. Stan źródeł i miejsca ich przechowywania*, „Hereditas Monasteriorum” 2012, Vol. 1, s. 141–172.

³⁴⁹ K. Zawadzka, *Ze studiów nad bibliotekami klasztorowymi dominikanów na Śląsku (1226–1810)*, „Roczniki Biblioteczne”, R. XVIII, 1974, z. 1/2, s. 301–328.

³⁵⁰ Eadem, *Biblioteki klasztorne dominikanów na Śląsku...*, ss. 128.

³⁵¹ A. Pobóg-Lenartowicz, *Recepcja kazań Peregryna z Opola w klasztorach śląskich w świetle zachowanych zbiorów bibliotecznych*, [w:] *Święty Jacek i dziedzictwo dominikańskie*, red. E. Mateja, A. Pobóg-Lenartowicz, M. Rowińska-Szczepaniak, Opole 2008, s. 115–123.

³⁵² R. Kubicki, *op. cit.*, s. 100–104.

Archidiakonat łęczycki

W 2010 r. w czasopiśmie *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Librorum* opisałem, w krótkim zarysie, na podstawie zachowanych łacińskich inwentarzy bibliotecznych, księgozbiory klasztorów dominikańskich w XVII w. istniejących na terenie dawnego archidiakonatu łęczyckiego: w Gidlach, Łęczycy, Łowiczu, Piotrkowie Trybunalskim i Sieradzu³⁵³. Na temat tychże księgozbiorów przygotowałem jeszcze dwie krótkie syntezy, czekające w tej chwili na publikację. Pierwsza z nich będzie uzupełnieniem mojego artykułu z 2010 r. ponieważ oparłem się w niej nie tylko na wspomnianych inwentarzach, ale także na zachowanych w kilku polskich bibliotekach, mianowicie w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego, Bibliotece Narodowej, Bibliotece Kolegium Filozoficzno-Teologicznego OO. Dominikanów w Krakowie, Bibliotece Seminarium Duchownego we Włocławku, Muzeum Okręgowym w Sieradzu, klasztorze Urszulanek w Sieradzu oraz w bibliotece parafialnej w Topoli Królewskiej k. Łęczycy, zbiorach ksiąg poddominikańskich. Drugi artykuł będzie dotyczył roli książki i biblioteki w życiu Braci Kaznodziejów we wspomnianych klasztorach³⁵⁴.

Opracowania pojedynczych bibliotek

Krystyna Zawadzka w 1975 r. opublikowała w *Studiach nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972* obszerny artykuł poświęcony bibliotece klasztoru dominikańskiego we Wrocławiu. Autorka opierając się przede wszystkim na rękopiśmiennych inwentarzach bibliotecznych wrocławskiego konwentu, obecnie znajdujących się w Bibliotece Uniwersytetu Wrocławskiego, odtworzyła zarówno średniowieczny jak też i renesansowy (1470–1609) oraz barokowy i oświeceniowy (1610–1810) księgozbiór miejscowych Braci Kaznodziejów³⁵⁵. Zawadzka ponadto w każdym z tych okresów omówiła obowiązki

³⁵³ T. Stolarczyk, *Księgozbiory wybranych bibliotek klasztornych Braci Kaznodziejów w Polsce w XVII w. na podstawie zachowanych inwentarzy*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Librorum” t. XVI, 2010, s. 45–56.

³⁵⁴ Idem, *Armarium. Biblioteki klasztorne Braci Kaznodziejów w Gidlach, Łęczycy, Łowiczu, Piotrkowie Trybunalskim i Sieradzu w XVII w. i ich księgozbiory* (w redakcji materiałów konferencyjnych: *Przestrzeń klasztoru – przestrzeń kultury*, Warszawa 10–12.05.2012); idem, *Książka i biblioteka w życiu średniowiecznych i staropolskich konwentów dominikańskich na przykładzie klasztorów środkowopolskich*, ABMK, t. C, 2013, s. 341–354.

³⁵⁵ K. Zawadzka, *Biblioteka klasztoru dominikanów we Wrocławiu (1226–1810)*, [w:] *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972*, red. J. Kłoczowski, T. 2, Warszawa 1975, s. 289–390.

bibliotekarza, lokalizację pomieszczenia bibliotecznego w klasztorze, zasady gromadzenia ksiąg i ich katalogowania oraz konserwacji³⁵⁶.

Swojego opisanie doczekała się również osiemnastowieczna biblioteka lwowskich dominikanów. I. Szostek odtworzyła jej księgozbiór w oparciu o katalog z 1776 r.³⁵⁷ Autorka przetłumaczyła także opracowane przez generała Humberta de Romans dominikańskie przepisy dotyczące ksiązek i bibliotek³⁵⁸.

Najwięcej prac poświęcono natomiast bibliotece i księgozbiorowi Braci Kaznodziejów w Krakowie. Już w 1926 r. Feliks Kopera i Leonard Lepszy opracowali *Iluminowane rękopisy księgozbiorów OO. Dominikanów i OO. Karmelitów w Krakowie*³⁵⁹. W 1960 r. Józef Adam Kosiński napisał artykuł o wizycie znanego dziewiętnastowiecznego bibliofila Tadeusza Czackiego, zwanego „książkołapem” w bibliotece klasztornej Braci Kaznodziejów i co z niej wyniło³⁶⁰. W 1970 r. Zofia Włodek sporządziła opis zachowanych rękopisów średniowiecznych krakowskich dominikanów³⁶¹. Sześć lat później historię owej biblioteki przedstawił Robert Świętochowski³⁶². Natomiast w 1977 r. Małgorzata Kamińska-Axer i Małgorzata Czeley-Wybieńska omówiły starodruki medyczne pochodzące z klasztoru dominikańskiego³⁶³. Również historyk Maciej Zdanek poświęcił część swojej pracy o szkołach i studiach dominikańskich w Krakowie bibliotece i jej zbiorom³⁶⁴. Natomiast o udziale dominikanów krakowskich w produkcji książki w okresie średniowiecza i ich klasztorze jako o ośrodku gromadzenia ksiąg pisał Krzysztof Ożóg³⁶⁵. W 2003 r.

³⁵⁶ Ibidem, s. 300–308, 327–335, 346–355.

³⁵⁷ I. Szostek, *op. cit.*, s. 409–465.

³⁵⁸ Ibidem, s. 412–413; *Incipiunt instructiones Magistri Humberti De officiis ordinis*, [w:] B. Humberti de Romanis quinti Praedicatorum Magistri Generalis Opera De vita regulari, ed. J.J. Berthier, vol. II, Casali 1956, s. 263–266.

³⁵⁹ *Iluminowane rękopisy księgozbiorów OO. Dominikanów i OO. Karmelitów w Krakowie*, oprac. F. Kopera, L. Lepszy, Kraków 1926 (*Zabytki Sztuki w Polsce*, 2), s. 5–46.

³⁶⁰ J.A. Kosiński, *Doskonały książkołap: wizyta Tadeusza Czackiego w bibliotece dominikanów krakowskich*, „Roczniki Biblioteczne” 1960, nr 4, z. 1/2, s. 223–229.

³⁶¹ Z. Włodek, *Inventaire de manuscrits medievax latins, philosophique et theologiques de la Bibliotheque des Peres Dominicaines de cracovie*, „Mediaevalia Philosophica Polonorum”, t. XIV, 1970, s. 155–186.

³⁶² R. Świętochowski, *op. cit.*, s. 299–311.

³⁶³ M. Kamińska-Axer, M. Czeley-Wybieńska, *Starodruki medyczne XVI, XVII i XVIII w. w Bibliotece Klasztoru OO. Dominikanów w Krakowie*, „Archiwum Historii Medycyny”, t. XL, 1977, s. 468–470.

³⁶⁴ M. Zdanek, *op. cit.*, s. 9.

³⁶⁵ K. Ożóg, *Kultura umysłowa w Krakowie w XV wieku. Środowisko duchowieństwa świeckiego*, Wrocław 1987, s. 137; idem, *Kultura intelektualna Krakowa w X–XIII wieku w kontekście europejskim*, [w:] *Kraków w chrześcijańskiej Europie X–XIII w.*, red. E. Firlot, Kraków 2006, s. 105–109.

Iwona Pietrzekiewicz przedstawiła sytuację biblioteki krakowskiej w latach 1795–1815³⁶⁶. W 2007 r. Monika Mydel i Żaneta Kubic opracowały katalog starodrukowych dzieł św. Tomasza z Akwinu i ich komentarze znajdujących się w zbiorach Biblioteki Studium Dominikanów w Krakowie³⁶⁷. W 2010 r. Tomasz Gałuszka przedstawił najnowsze ustalenia dotyczące zachowanego czternastowiecznego księgozbioru krakowskich Braci Kaznodziejów³⁶⁸.

Także dawna biblioteka Braci Kaznodziejów w Toruniu została opisana. Uczyniła to Wiesława Kwiatkowska, która w swoim artykule, opublikowanym w 1996 r. w *Studiach nad dziejami miast i mieszczaństwa w średniowieczu* dokładnie przeanalizowała zawartość klasztornej księgozbioru³⁶⁹. Sześć lat później Kwiatkowska omówiła znaczenie średniowiecznych dominikańskich i franciszkańskich księżnic dla kultury toruńskich mieszczan³⁷⁰. Natomiast w 2009 r. przedstawiła dzieje średniowiecznych księgozbiorów dwóch wspomnianych zakonów, uwzględniając przy tym ich obecny stan zachowania w bibliotekach naukowych Torunia³⁷¹.

W 1996 r. Maurycy Lucjan Niedziela scharakteryzował siedemnasto- i osiemnastowieczną bibliotekę dominikańską w Borku Starym. Dwanaście lat później opublikował spis książek przechowywanych w tejże bibliotece w drugiej połowie XVIII w.³⁷²

³⁶⁶ I. Pietrzekiewicz, *Stan krakowskich bibliotek klasztornych w latach 1795–1815*, [w:] *Kraków-Lwów: książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, T. 6, cz. 1 (*Prace Monograficzne – Akademia Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie*, 366), Kraków 2003, s. 212–220.

³⁶⁷ *Tradycja tomistyczna w zbiorach Biblioteki Studium OO. Dominikanów w Krakowie. Katalog druków: XV–XVIII w.*, opr. M. Mydel, Ż. Kubic, PT, t. XIII/2, 2007 (*Materiały i Pomoce Naukowe Biblioteki Studium OO. Dominikanów w Krakowie*, T. 1).

³⁶⁸ T. Gałuszka, *W przededniu powstania „studium generale”. Nowe badania nad czternastowiecznym zachowanym księgozbiorem dominikanów krakowskich*, PT, t. XVI, 2010, s. 25–42.

³⁶⁹ W. Kwiatkowska, *Biblioteka klasztoru dominikanów toruńskich w średniowieczu. Uwagi o zawartości tematycznej*, [w:] *Studia nad dziejami miast i mieszczaństwa w średniowieczu*, red. R. Czaja, J. Tandecki, T. 1, Toruń 1996, s. 154–172.

³⁷⁰ Eadem, *Średniowieczne księgozbiory franciszkanów i dominikanów toruńskich i ich znaczenie dla kultury mieszczaństwa*, ZH, t. LXVII, 2002, s. 7–23.

³⁷¹ Eadem, *Średniowieczne biblioteki klasztorne w Toruniu*, „Folia Toruniensia” 2009–2010, T. 9–10, s. 85–93.

³⁷² M.L. Niedziela, *Charakterystyka biblioteki klasztoru Dominikanów w Borku Starym w XVII i XVIII wieku*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1996, R 51, nr 1–3, s. 196–203; idem, *Spis książek biblioteki dominikanów w Borku Starym z drugiej połowie XVIII wieku*, [w:] *Kartki z dziejów Tycyna*, red. K. Szczepański, Tyczyn 2008, s. 123–147.

W 2004 r. Adam Szot opisał bibliotekę Braci Kaznodziejów w Różanymstoku na Podlasiu³⁷³. Inną bibliotekę dominikańską z tego terenu, mianowicie w Choroszczy, przedstawiła w 2009 r. Katarzyna Zimnoch³⁷⁴.

Również w 2004 r. Jan Andrzej Spież poświęcił kilka zdań bibliotece dominikanów w Poznaniu³⁷⁵.

Marian Radwan 2 artykuły poświęcił wywiezieniu do Petersburga w latach 1886–1888 księgozbioru lubelskich dominikanów³⁷⁶. W 1907 r. J. A. Wadowski opisał w jaki sposób niegdyś kradziono księgi z klasztoru lubelskiego³⁷⁷.

Kilka słów o bibliotece dominikańskiej w Brodach poświęciła w swoim artykule o miejscowym kościele i klasztorze w świetle osiemnastowiecznych inwentarzy Anna Markiewicz³⁷⁸.

W 2009 r. Kazimierz Dola w kilku zdaniach opisał bibliotekę dominikańską w Nysie³⁷⁹.

W 2009 r. opublikowałem artykuł poświęcony bibliotece łączyckiego konwentu dominikańskiego i jej księgozbirowi w początkach XVII w. Oparłem się w nim na dwóch inwentarzach bibliotecznych z początku siedemnastego stulecia, znajdujących się w kopiarzyszu łączyckiego klasztoru, przechowywanym obecnie w Archiwum Polskiej Prowincji Dominikańskiej w Krakowie³⁸⁰. W tym samym roku wydałem drukiem owe dwa wspomniane inwentarze³⁸¹.

³⁷³ A. Szot, *Biblioteka dominikańska w Różanymstoku*, „Bibliotekarz Podlaski” 2004, nr 8, s. 64–76.

³⁷⁴ K. Zimnoch, *Biblioteka dominikańska w Choroszczy w XVII wieku*, [w:] *Parafia rzymsko-katolicka w Choroszczy – 550 lat. Księga jubileuszowa*, red. T. Kasabuła, A. Szot, Białystok 2009, s. 135–147.

³⁷⁵ J.A. Spież, *Dominikanie w Poznaniu*, „Nasi Dominikanie. Kronika Miasta Poznania” 2004, T. 3, s. 13–14.

³⁷⁶ M. Radwan, *Stąd do Petersburga. Zrabowany księgozbiór lubelskich dominikanów*, „Gazeta w Lublinie” 1996, nr 9, s. 5; idem, *Deportacja księgozbioru lubelskich dominikanów (1886–1888)*, [w:] *Lublin a książka*, red. A. Krawczyk, E. Józefowicz-Wisińska, Lublin 2004, s. 287–292.

³⁷⁷ J.A. Wadowski, *Kościół lubelski na podstawie źródeł archiwalnych*, Kraków 1907, s. 192–196.

³⁷⁸ A. Markiewicz, *Kościół i klasztor oo. dominikanów w Brodach w świetle osiemnastowiecznych inwentarzy*, [w:] *Dominikanie na ziemiach polskich w epoce nowożytnej (Studia i Źródła Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie, 5)*, red. A. Markiewicz, M. Miławicki, Kraków 2009, s. 239–240.

³⁷⁹ K. Dola, *Dominikanie w Nysie 1749–1810. Przyczynek do historii zakonu i miasta*, Opole 2009, s. 72–73.

³⁸⁰ T. Stolarczyk, *Biblioteka łączyckiego konwentu...*, s. 231–241.

³⁸¹ CPDCL, Łęczycza 2009, s. 69–73, 78–80.

Dwa lata później napisałem artykuł poświęcony szkolnictwu dominikańskiemu w Łęczycy i wykorzystywaniu ksiąg z biblioteki klasztornej do nauczania w szkołach miejscowych Braci Kaznodziejów³⁸².

W 2010 r. na łamach *Fidesu* opublikowałem artykuł poświęcony bibliotece dominikańskiej w Łowiczu i jej księgozbiorowi w początkach XVII w. Uczyniłem to, podobnie jak w przypadku łęczycyjskiej biblioteki, w oparciu o dwa inwentarze biblioteczne z pierwszej połowy XVII w., znajdujące się w kopiariuszu łowickiego konwentu, również przechowywanym w dominikańskim archiwum w Krakowie³⁸³. Rok później Marta Przygoda-Stelmach w swoim artykule o miejscowym konwencie Braci Kaznodziejów, umieszczonym w *Rocznikach Łowickich*, stanowiącym fragment jej pracy magisterskiej, poświęciła również kilka zdań ich zbiorom bibliotecznym³⁸⁴. W 2012 r. w tychże *Rocznikach* opublikowałem artykuł dotyczący ksiąg teologicznych i zbiorów kazań w bibliotece łowickich dominikanów. Uczyniłem to nie tylko na podstawie wspomnianych już inwentarzy bibliotecznych ale również w oparciu o zachowane w Bibliotece Narodowej, Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego, Bibliotece Publicznej Miasta Stołecznego Warszawy, Bibliotece Ossolineum, bibliotece arcykatedralnej w Gnieźnie, Bibliotece Kapituły Łowickiej i Bibliotece Kolegium Filozoficzno-Teologicznego OO. Dominikanów w Krakowie inkunabuły i starodruki proveniencji łowickich *canes Domini*³⁸⁵.

Prowadzone prace badawcze nad łowickimi księgozbiorami kościelnymi pozwalają także na odtworzenie losów dominikańskiej biblioteki po kasacie konwentu w 1818 r. Stanisław Poniąkowski w swojej dysertacji doktorskiej o bibliotece kapituły łowickiej napisał, że pod koniec XVIII w. 6 woluminów starodruków z biblioteki miejscowych dominikanów trafiło do biblioteki kapitulnej a kilka dalszych egzemplarzy znalazło się tamże po kasacie konwentu. Natomiast Jan Wegner, powołując się na relację ks. Antoniego Ojrowskiego z XIX w., przekazanej przez Romualda Oczykowskiego, przekazał, że po likwidacji klasztoru dominikańskiego w Łowiczu ich księgozbiór trafił

³⁸² T. Stolarczyk, *Szkoły dominikańskie w Łęczycy w XIII–XVI wieku*, [w:] *Ludzie i książki. Studia i szkice bibliologiczno-biograficzne. Księga pamiątkowa dedykowana Profesor Hannie Tadeuszewicz*, Łódź 2011, s. 413–424.

³⁸³ Idem, *Biblioteka łowickiego konwentu...*, s. 169–183.

³⁸⁴ M. Przygoda-Stelmach, *Konwent i życie...*, s. 74.

³⁸⁵ T. Stolarczyk, *Księgi teologiczne i zbiory kazań w staropolskiej bibliotece dominikanów w Łowiczu*, RŁ, t. IX, 2012, s. 161–169.

do biblioteki seminarium Zgromadzenia Księża Misjonarzy w Łowiczu³⁸⁶. Również Marianna Czapnik przygotowała artykuł na temat losów łowickich zakonnych księgozbiorów po kasatach miejscowych klasztorów, w tym także o bibliotece dominikańskiej³⁸⁷.

Bibliotece dominikańskiej w Sieradzu poświęcono kilka artykułów naukowych oraz pracę magisterską. Tę ostatnią napisał pod kierunkiem prof. Heleny Więckowskiej w 1960 r. Józef Adam Kosiński, który na jej podstawie piętnaście lat później opublikował artykuł na temat sieradzkiego księgozbioru i biblioteki. Uczynił to w oparciu o dwa inwentarze biblioteczne z pierwszej połowy XVII w., znajdujące się w kopiariuszu sieradzkiego konwentu, przechowywanym, podobnie jak kopiariusze z Łęczycy i Łowicza, w krakowskim archiwum dominikańskim i zachowane inkunabuły i starodruki w Bibliotece Seminarium Duchownego we Włocławku, muzeum sieradzkim, byłym klasztorze Braci Kaznodziejów w Sieradzu, obecnie SS. Urszulanek, Bibliotece Publicznej Miasta Stołecznego Warszawy i Ossolineum³⁸⁸. Siedemnaście lat później Maria Wisińska w swoim artykule o kulturze i oświacie w dawnym województwie sieradzkim poświęciła kilka zdań właśnie bibliotece sieradzkiej³⁸⁹. W 1997 r. J.A. Kosiński przedstawił na sesji naukowej z okazji 75-lecia Sióstr Urszulanek w Sieradzu referat, opublikowany rok później, poświęcony o. Feliksowi Gozdawie, przeorowi sieradzkiego konwentu dominikańskiego, bibliofilowi, niezwykle zasłużonemu dla miejscowych Braci Kaznodziejów i ich biblioteki oraz jej losom po kasacie klasztoru w 1864 r.³⁹⁰ W 2007 r. Zbigniew Łuczak jeden z podrozdziałów swojej pracy

³⁸⁶ J. Wegner, *Biblioteka Nieborowska*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie” 1960, T. 5, s. 244; S. Poniatowski, *Biblioteka kapituły łowickiej do końca XVIII wieku*, Warszawa 1995, s. 118, 121, 504–505 (praca doktorska, mszp w Bibliotece Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie).

³⁸⁷ M. Czapnik, *Formowanie się księgozbiorów w klasztorach Łowicza i ich losy po kasatach w XIX w.*, [w:] *Kasaty klasztorne na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Europie (XVIII–XX wiek)*, T. 3: *Źródła do dziejów kasat klasztornych i losy źródeł po skasowanych klasztorach*, Wrocław 2014, s. 205–220.

³⁸⁸ J.A. Kosiński, *Biblioteka dominikanów w Sieradzu*, Łódź-Wrocław 1960, ss. 134 (mps w Bibliotece Uniwersytetu Łódzkiego); idem, *Biblioteka konwentu dominikanów...*, s. 391–405.

³⁸⁹ M. Wisińska, *Kultura i oświata do końca XVIII wieku*, [w:] *Szkice z dziejów Sieradzkiego*, Łódź 1977, s. 175–177.

³⁹⁰ J.A. Kosiński, *Bibliofilstwo o. Feliksa Gozdawy i dalsze dzieje biblioteki dominikańskiej w Sieradzu*, [w:] *Te Deum laudamus. 75 lat Sióstr Urszulanek w Sieradzu. Materiały z sesji naukowej Sieradz, 27 września 1997 r.*, Sieradz 1998, s. 22–23.

dotyczącej bibliotek sieradzkich poświęcił bibliotece miejscowych dominikanów. Powtórzył w nim zasadniczo ustalenia J.A. Kosińskiego³⁹¹. Pięć lat później Grzegorz Wierzchowski w jednym z podrozdziałów swojej monografii klasztoru Braci Kaznodziejów w Sieradzu (opartej na doktoracie) omówił krótko, opierając się przede wszystkim na wcześniejszych publikacjach, księgozbiór i bibliotekę zakonników³⁹².

Pojawiło się także kilka artykułów dotyczących części księgozbioru sieradzkiego oraz jego pozostałości. W 1998 r. Ryszard Skrzyniarz w swoim artykule poświęconym zbiorom kazań w polskich księgozbiorach średniowiecznych wspominał również o zbiorach sieradzkich³⁹³. W 2001 r. Henryk Nowacki w swoim artykule o starodrukach znajdujących się w sieradzkim muzeum przedstawił znajdujący się tamże rękopis dominikański z XV w.³⁹⁴ Inkunabułami i starodrukami dominikanów sieradzkich, które trafiły po kasacie klasztoru do biblioteki seminarnej we Włocławku, zajął się natomiast ks. Kazimierz Rulka³⁹⁵.

Postulaty badawcze

Od lat 70. XX w. wzrasta systematycznie zainteresowanie Zakonem Braci Kaznodziejów w Polsce. Dominikanolodzy zajęli się także bibliotekami. Zrobiono już dużo: opisano poszczególne biblioteki konwentualne, a także biblioteki w obrębie jednej kontraty – pruskiej – lub w kościelnych jednostkach administracyjnych jak archidiakonaty (łęczycki) oraz w prowincjach państwowych. Potrzeba jednak dalszych badań – przede wszystkim nad kolejnymi pojedynczymi bibliotekami klasztorowymi nie tylko tymi największymi, ale też z tych mniejszych konwentów. Należałoby także poddać analizie księgozbiory dominikańskie poszczególnych kontrat (również

³⁹¹ Z. Łuczak, *op. cit.*, s. 25–42.

³⁹² G. Wierzchowski, *Dzieje klasztoru dominikanów w Sieradzu. Od lat 30. XIII wieku do 1864 roku*, Sieradz 2012, s. 28–31.

³⁹³ R. Skrzyniarz, *Zbiory kazań w polskich księgozbiorach okresu średniowiecza*, ABMK, t. LXX, 1998, s. 255–256.

³⁹⁴ H. Nowacki, *Starodruki w Sieradzkim Muzeum Okręgowym*, „Na Sieradzkich Szlakach”, t. XVI, 2001, nr 3–4 (63–64), s. 27.

³⁹⁵ K. Rulka, *Księgozbiory historyczne w Bibliotece Seminarium Duchownego we Włocławku*, „Kronika Diecezji Włocławskiej”, t. LXXV, 1992, s. 283; idem, *Inkunabuły w Bibliotece Seminarium Duchownego we Włocławku*, „Fides” 1996, nr 1–2, s. 63; idem, *Księgozbiór księży Chodyńskich w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku*, „Studia Włocławskie”, t. III, 2000, s. 434.

ponownie w pruskiej, gdyż tamtejsze biblioteki zostały omówione tylko w zarysie) i opracować zbiorowe monografie bibliotek tych jednostek administracyjnych Zakonu. Dzięki temu będzie zebrać ogólne wnioski i pokusić się o odtworzenie dziejów dominikańskiego bibliotekarstwa w całej polskiej prowincji też średniowiecznej i staropolskiej.

Myślę, że również ważne jest ukazanie roli jaką odgrywała kultura intelektualna polskich dominikanów w konkretnych regionach kraju. Przed historykami-regionalistami, zajmującymi się historią Braci Kaznodziejów, stoi zadanie także opisanie bibliotek dominikańskich i ich księgozbiorów w poszczególnych prowincjach, tak jak zrobiono w przypadku Śląska.

Istnieje również konieczność przebadania tematycznych kolekcji dominikańskich takich jak zbiory kazań, dzieła teologiczne, filozoficzne, mistyczne czy hagiograficzne.

W średniowiecznym i staropolskim społeczeństwie klasztory były wpisane w porządek stanowy, obyczajowy, intelektualny i przede wszystkim religijny. „Za podstawowe narzędzie realizacji powołania na każdym etapie życia uznawano lekturę odpowiednio dobranych ksiąg...”³⁹⁶

³⁹⁶ J. Gwioździk, *Historyczne kolekcje klasztorne. Zarys problematyki badań*, [w:] *Bibliologia. Problemy badawcze nauk humanistycznych*, red. D. Kuźmina, Warszawa 2007, s. 167.

SZESNASTO- I SIEDEMNASTOWIECZNE KSIĘGI TEOLOGICZNE I ZBIORY KAZAŃ W BIBLIOTECE GIDELSKICH DOMINIKANÓW W POCZĄTKU XX W.³⁹⁷

Głównym celem Zakonu Braci Kaznodziejów było i jest głoszenie Słowa Bożego czyli kaznodziejstwo³⁹⁸. Służyć temu miały specjalne studia dominikańskie, dające wykształcenie teologiczne oraz filozoficzne. W każdym klasztorze, już od momentu jego powstania, funkcjonowała szkoła konwentualna³⁹⁹. Wg Krystyny Zawadzkiej „z kształceniem zakonników, a także z pełnieniem przez nich obowiązków kapłańskich (kazania, spowiadanie, odprawianie mszy) wiązały się nierozłącznie książki”⁴⁰⁰. Dlatego też przy każdym klasztorze zakładano biblioteki⁴⁰¹. Ich funkcjonowanie regulowało ustawodawstwo zakonne, począwszy od samej reguły i konstytucji, a skończywszy na kronikach klasztornych i rejestrach wydatków. Najważniejsze przepisy dotyczące ksiązek i bibliotek zostały opracowane jeszcze w XIII w. przez generała dominikańskiego Humberta de Romanis⁴⁰². Kapituła generalna rzymska w 1569 r. nakazała wręcz, aby każdy klasztor miał swoją bibliotekę⁴⁰³.

³⁹⁷ Artykuł opublikowany w „Zeszyty Radomszczańskie” t. VIII, 2014, s. 269–278.

³⁹⁸ F.D. Boespflug, *op. cit.*, s. 36; J. Salij, *op. cit.*, s. 25.

³⁹⁹ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 72; K. Zawadzka, *Biblioteki klasztorne...*, s. 18.

⁴⁰⁰ K. Zawadzka, *Biblioteki klasztorne...*, s. 18.

⁴⁰¹ Ibidem, s. 18; I. Szostek, *Biblioteka dominikanów...*, s. 410; J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 401; H.E. Wyczawski, *op. cit.*, s. 532.

⁴⁰² *Incipiunt instructiones Magistri Humberti De officiis ordinis*, [w:] *B. Humberti de Romanis quinti Praedicatorum Magistri Generalis Opera De vita regulari*, ed. J.J. Berthier, vol. II, Casali 1956, s. 263–266; I. Szostek, *Biblioteka dominikanów...*, s. 412, 414.

⁴⁰³ R. Świętochowski, *Biblioteka OO. Dominikanów...*, s. 300; T. Stolarczyk, *Biblioteka łączyckiego konwentu...*, s. 234.

Konwentualna biblioteka znajdowała się również w gidelskim klasztorze Braci Kaznodziejów. Jej księgozbiór można odtworzyć na podstawie inwentarza pochodzącego z 1903 r. (dalej: inwentarz)⁴⁰⁴. Według niego gidelscy dominikanie posiadali w początkach XX w. 1196 egzemplarzy ksiąg, z czego 345 pochodziło z XVI i XVII w.⁴⁰⁵ Trzon tego księgozbioru stanowiły dzieła teologiczne i zbiory kazań – spośród szesnasto- i siedemnastowiecznych ksiąg z tych działów było 56 woluminów dzieł teologicznych i aż 100 (72 dzieła) woluminów zbiorów kazań.

TEOLOGIE należy podzielić na teologię spekulatywną i dogmatyczną oraz moralną. Do teologii spekulatywnej i dogmatycznej z omawianego okresu wg Inwentarza należało 20 dzieł (24 woluminy). Były to: św. Tomasza z Akwinu *Summa Theologica* w całości (2 egz. – Romae 1586, 1620,) oraz *Secunda secundae partis Summae Theologiae* (Romae 1586), *Tertia pars Summae Theologiae* (Romae 1586)⁴⁰⁶, Silvestro Prierias Mazzoliniego *Summa Silvestrina*⁴⁰⁷, Abrahama Bzowskiego *Sacra Theologia dogmatica* (Coloniae 1612)⁴⁰⁸, Serafino Capponi-Porrecty *Elucidationes formales totius Summae Theologiae S[ancti] Thomae Aquinatis* (Venetiis 1588)⁴⁰⁹, Petrusa Wittfelta *Theologia catechetica*⁴¹⁰, Berardo Bongiovanni: *Epithomae in universam sacrosanctae Theologiae*⁴¹¹, Dionizego Ryckela Cartusianusa *Summa fidei orthodoxae* t. II (Venetiis 1585)⁴¹², Ambrożego Nieszporkowicza *Officina emblematum*⁴¹³, Bartolomeo Mediny (Bartolomeo de Medina): *Expositiones in Primam secun-*

⁴⁰⁴ APPDK. KDG, ss. 119; Inwentarz podaje pełne adresy wydawnicze, pełne imiona i nazwiska autorów, ale skrócone tytuły; nie zastosowano w nim żadnego kryterium szeregowania, wymieniając książki jedną po drugiej.

⁴⁰⁵ APPDK. KDG.

⁴⁰⁶ KDG, s. 12–13, 32–33, 54–55.

⁴⁰⁷ *Summae Sylvestrine quae summa summarum*, 1545 (APPDK. KDG, s. 18–19; Szady, s. 229).

⁴⁰⁸ KDG, s. 20–21.

⁴⁰⁹ Ibidem, s. 22–23.

⁴¹⁰ *Theologia catechetica, hoc est, doctrina christiana quinque libris*, Monasteri 1656 (APPDK. KDG, s. 26–27).

⁴¹¹ *Epitome in universam sacrosanctae theologiae Divi Thomae Aquinatis summam*, Lugduni 1579 (APPDK. KDG 28–29).

⁴¹² APPDK. KDG, s. 28–29.

⁴¹³ *Officina emblematum qua praecipuos Virginis et Matris Dei Mariae. Titulos et elogia complectuntur. Per Fr. Ambrosium Nieszporkowitz, Ord. S. Pauli primi eremitaе, sacrae theol. doctorem, antehac in conventibus ordinis ejusdem Cracoviensi, Czesztochoviensi et Claromontano praedicatorum ordinarium proposita et exposita. Centuria I, ex officina Francisci Cezary, Cracoviae 1691* (APPDK. KDG, s. 36–37; Estreicher, cz. 3, t. XII, s. 138).

dae D[ivi] Thomae (Venetiis 1580)⁴¹⁴, Ferdynanda Januszowskiego-Ohma *Sententiae Thomisticae* (3 egz.)⁴¹⁵, Bartolomeo Fumi *Summa Armilla*⁴¹⁶, Ludovico Carbone (Ludovico Carbone di Costacciaro) *Compendium absolutissimum totius summae Theologiae*⁴¹⁷, Jana Morawskiego *Questiones theologicae*⁴¹⁸, Jeana Baptiste'a Gonet'a *Manuale Thomistarum seu Brevis theologiae cursus*⁴¹⁹, *Theologia speculativa* (Venetiis 1573) nieznanego autora⁴²⁰, Bernardinusa Mercatora *Nucleus* (2 wyd.)⁴²¹, Thomasa of Palmerston (Hybernicusa) *Flores Doctorum pene omnium*⁴²², Jeana Dadré *Loci communes similium et dissimilium ex omni propemodum antiquitate, tam sacra quam prophana collectorum* (Coloniae 1603).

Do **TEOLOGII MORALNEJ** z omawianego okresu wg Inwentarza należało 26 dzieł (32 woluminy). Trzeba tutaj zaliczyć książki Martinusa ab Azpilcueta Navarrusa: *Enchiridion sive Manuale confessoriorum et poenitentium*⁴²³,

⁴¹⁴ APPDK. KDG, s. 38–39.

⁴¹⁵ *In nomine Tuo Jesu Dulcissime Sententiae Thomisticae in quatuor libros divisae: De deo. Angelis. Homine. Reparatione hominis. In gratiam eorum, qui relicta caligine philosophica, his temporibus Theologiae nimium immixta: Sacrae Scripturae, S. Canonibus quatenus conscientiae directives, SS. Patribus, histories ecclesiasticis, et ad haec reducilibus operam dantes, compendiosa Theologia notitia contentantur*, typis Universitatis, Cracoviae 1696 (APPDK. KDG, s. 16–17, 56–57; Estreicher, cz. 3, t. VII, s. 473).

⁴¹⁶ *Summa Aurea Armilla Nuncupata, Casus Omnes ad Animarum Curam Attinentes, Breviter Complectens* (APPDK. KDG, s. 58–59).

⁴¹⁷ *Compendium absolutissimum totius Summae Theologiae D. Thomae Aquinatis... auctore Ludovico Carbone a Costacciaro...*, sumptibus P. Cholini et C. Butgenii, Coloniar 1620 (APPDK. KDG, s. 64–65).

⁴¹⁸ *Quaestiones theologicae selectae ad totam summam D. Thomae Aquinatis ex praelectionibus P. Joannis Morawski Soc. Jesu Poloni. Ad primam Partem et ad 1. 2dae*, typis Collegii Soc. Jesu, Calisii 1681 (APPDK. KDG, s. 72–73; Estreicher, cz. 3, t. XI, s. 557).

⁴¹⁹ APPDK. KDG, s. 74–75.

⁴²⁰ *Ibidem*, s. 94–95.

⁴²¹ *P. Bernardini Mercatoris, Conventus Boppardiensis Fratrum Minorum Recollectorum sacerdotis, Nucleus Catheticus continens brevi compendio doctrinam fidei ac morum, e diversis authoribus erutus. Sacrae Scripturae locis, SS. Patrum Autoritatibus, nec non selectoribus histories illustratus: Omnibus animarum curatoribus, concionatoribus, et catechistis perutilis, ac rudiori plebi accomodatissimus*, Coloniae 1688, 1689 (APPDK. KDG, s. 102–103; Estreicher, cz. 3, t. XI, s. 295).

⁴²² *Flores Doctorum pene omnium, qui tum in Theologia, tum in Philosophia hactenus clauerunt, per Thomam Hibernicum olim summa cum diligentia collecti ac ordine Alphabetico in unum congesti, nunc vero maiori quam antehac religione ac fide locu pletissimi et castigatissimi facti*, Coloniae 1616 (APPDK. KDG, s. 104–105).

⁴²³ APPDK. KDG, s. 38–39; Szady, s. 166.

Franciszka Toletusa: *Instructio sacerdotum ac poenitentium*⁴²⁴ i *Summa casuum conscientiae liber VII* (Coloniae 1601)⁴²⁵, Bernardini Rosignolo: *De actionibus virtutis ex sanctis scripturis et Patribus*⁴²⁶, Ferdynanda Januszowskiego-Ohma: *Sententiae morales conscientiae directivae* (3 wyd. – Cracoviae 1609, 1687, 1694) oraz *Teologia moralis* (Cracoviae 1683)⁴²⁷, Marko Marulicia: *Instituta Benevivendi*⁴²⁸, Ludwika z Granady: *Przewodnik grzeszników*⁴²⁹, Juana Baptisty de Lezana: *Summa Questionum Regularium seu de Casibus Conscientiae* (2 wyd.: Venetiis 1641 i Venetiis 1646)⁴³⁰, Jacobusa de Grafiis z Kapui: *Decisionum aurearum casuum conscientiae* (Venetia 1600)⁴³¹, Vincenzo Filliucchio: *Synopsis universae theologiae moralis*⁴³², Antonio Fernandes de Moura: *Examen Theologiae moralis*⁴³³, Laurentiusa Beyerlinck: *Promptuarium morale*⁴³⁴, Mikołaja Mościckiego (Mikołaja z Mościsk): *S. Artis poenitentiariae*⁴³⁵, Juana Azora:

⁴²⁴ *Francisci Toleti Societatis Iesu Presbyteri Cardinalis Instructio Sacerdotum, ac Poenitentium. In qua omnium absolutissima Casuum Conscientiae Summa continentur*, Venetiis 1636 (APPDK. KDG, s. 14–15; Szady, s. 267).

⁴²⁵ APPDK. KDG, s. 28–29.

⁴²⁶ *De actionibus virtutis ex sanctis scripturis et Patribus libri duo Auctore Bernardino Rosignolo Vulmetano Societatis Jesu Theologo cum privilegiis*, Venetiis 1603 (APPDK. KDG, s. 14–15).

⁴²⁷ *In Nomine Sanctissimae Trinitatis. Sententiae Morales, conscientiae directivae. Ex variis Theologis praecipue Angelici Doctoris Discipulis, desumptae. Et in quatuor libros distinctae*, Cracoviae 1687, 1694 typis Universitatis (APPDK. KDG, s. 34–35, 58–59; Estreicher, cz. 3, t. VII, s. 472).

⁴²⁸ *Bene vivendi instituta typo sanctorum salutariumque doctrinarum congesta...* (APPDK. KDG, s. 18–19).

⁴²⁹ *Przewodnik grzeszników przez Wielebnego X. Ludwika de Granade Zakonu Dominika Świętego po hiszpańsku napisany. A przez iednego kapłana na polski język dla pożytku dusz pobożnych przetłumaczony*, drukarnia Colegii Societatis Jesu, Lublin 1687 (APPDK. KDG, s. 18–19; Estreicher, cz. 3, t. VI, s. 331).

⁴³⁰ APPDK. KDG, s. 22–23.

⁴³¹ Ibidem, s. 24–25.

⁴³² *Synopsis Universae Theologiae Moralis. De Christianis videlicet Officiis et casibus conscientiae: ad formam cursus qui in Collegio Romano Societatis Jesu praelegi solet*, Herbioli 1626 (KDG, s. 26–27; Szady, s. 196).

⁴³³ *Examen Theologiae moralis. Medvllam Omnivm Casvum Conscientiae Svmmatim Complectens: Ex SS. Theologia Et Vtroqve lure, nec non grauijß. et absolutijß. tam superioris quam huius aeui Scriptoribus et Svmmistis depromptum, testimonijs et exemplis confirmatum*, Coloniae Agrippinae 1618.

⁴³⁴ *Promptuarium morale super evangelia festorum*, Coloniae 1614 (APPDK. KDG, s. 30–31; Szady, s. 171).

⁴³⁵ *S. Artis poenitentiariae tyrocinium. Cui elementa ad S. Confessiones, alias edita, nunc vero accuratius correct sunt inserta. Examen quoque approbandorum, ad S. Confessiones excipiendas annexum est. Authore F.N. M. Ordinis Praedicatorum, in officina Andreae Petricovii, Cracoviae 1631* (APPDK. KDG, s. 32–33; Estreicher, cz. 3, t. XI, s. 582–583).

*Institutiones Morales*⁴³⁶, Diego de Baeza: *Commentariorum moralium in historiam evangelicam*, (2 wyd. Lugduni 1637, Coloniae 1630 – 2 egz.)⁴³⁷, Grzegorza Terecjusza: *Confessio et Instructio Idiotae* (2 egz.)⁴³⁸, Hermanna Busenbauma: *Medulla Theologiae Moralis* (Monasteri 1651, 2 wyd. – Venetiis 1676)⁴³⁹, Jeronimo Llamasa: *Summa Ecclesiastica sive Instructio confessoriorum* (Moguntiae 1605)⁴⁴⁰, Martina Wigandta *Tribunal confessaariorum et ordinandum* (Vienne 1700)⁴⁴¹, Martino Fornarięgo (Brundusino): *Institutio confessoriorum*⁴⁴², Tomasso Tamburinięgo *Methodus expeditae confesionis tum pro confessoriis* (Romae 1645)⁴⁴³, *Methodus confessionis* (Dilingae 1560) nieznanęgo autora, Simona de Salazar: *Promptuarium rerum moralium* (1663)⁴⁴⁴, Emmanuela Sa *Aphorismi confessoriorum ex doctorum sententiis collecti* (Coloniae 1603)⁴⁴⁵, Andre de Resende *Sententiarum memorabilium cum ethicarum tum christianarum* (Coloniae 1593)⁴⁴⁶.

KAZNODZIEJSTWO: Autorami dzieł z tego zakresu byli: Thomas Stapleton, autor *Promptuarium morale super evangelia dominicalia* (2 wyd. – Venetiis 1594, Antverpiae 1593)⁴⁴⁷ i *Orationes academicae miscellanae triginta*

⁴³⁶ R.P. Ioannis Azorii Lorcitani, *Societatis Iesv presbyteri theology, Institutiones morales: in quibus vniverse qvaestiones ad conscientiam recte aut prae factorum pertinentes, breviter tractantur*, apud Antonium Hierat, sub Monocerote, Coloniae 1602 (APPDK. KDG, s. 36–37).

⁴³⁷ APPDK. KDG, s. 38–39; Szady, s. 166.

⁴³⁸ *Confessio et Instructio Idiotae. Sive Modus Excipiendi Confessiones Sacramentales rusticorum, pueorum in peccatis inveteratorum ac ignorantium profectum in vita christiana a R.P. Gregorio Teretio Ord. FF. Eremit. S. Pauli primi eremitae in Polonia professo, Editio secunda. Adiectae sunt sententiae a Sede Apostolica condemnatae et Bulla Conae Domini per Fr. Ambrosium Nieszporkowitz Ordinis S. Pauli Eremitae S.T. D. Superiorum permissu*, Officina Francisci Cezary, Cracoviae 1686 (Estreicher, cz. 3, t. XX, s. 109–110).

⁴³⁹ APPDK. KDG, s. 48–49; Szady, s. 177.

⁴⁴⁰ APPDK. KDG, s. 56–57.

⁴⁴¹ Ibidem, s. 74–75.

⁴⁴² *Institutio confessoriorum, Ea continens, quae ad praxim audiendi confessiones pertinent. Martino Fornario Brundusino. Societatis Jesu auctore. Accesit brevis Instructio Clericorum Ex Epist. D. Hieron. Ad Nepoti*, officina Nicolai Lob, Cracoviae 1607 (APPDK. KDG, s. 102–103; Estreicher, cz. 3, t. V, s. 265).

⁴⁴³ APPDK. KDG, s. 102–103; Szady, s. 265.

⁴⁴⁴ APPDK. KDG, s. 110–111.

⁴⁴⁵ Ibidem.

⁴⁴⁶ Ibidem.

⁴⁴⁷ *Promptuarium morale super Evangelia Dominicalia Totius Anni: Ad instructionem conacionatorum, reformationem peccatorum consulatio*, Antverpiae 1593 (APPDK. KDG, s. 8–9; K. Nierzwicki, *Biblioteki kartuzji kaszubskiej oraz jej konwentów filialnych w Berezie Kartuskiej i Gidlach*, Pelplin, s. 189, 437; Szady, s. 261).

*quatuor*⁴⁴⁸, Pseudo-Pierre de La Paluda, autor *Thesauri novi* (5 wyd.)⁴⁴⁹, Giron Ildefonsus, autor *Promptuarium concionum festiualium* oraz *Contiones in festivitatis sanctorum* (1602)⁴⁵⁰, Diego de la Vega, autor *Contiones vespertinae quadragesimales*⁴⁵¹ oraz *Contiones et exercitia pia super evangeliam dominicam*⁴⁵², Pierre de Besse, autor *Conciones sive conceptus theologici* (6 wydań)⁴⁵³, Gabriele Inchino, autor *Contiones* (2 egz.)⁴⁵⁴ i *Scala coeli seu contiones exquisitissimae de viis coelestibus* (Coloniae 1609)⁴⁵⁵, Wincenty Ferrariusz, autor *Sermones Aestivales* (Antverpiae 1570)⁴⁵⁶, Lodovico Settala, autor *Mariale del padre Maurilio di S. Britio*⁴⁵⁷, Felippe Luzytani Diez (Diaz), autor *Contiones* (Moguntiae 1614 – 2 egz., 1629)⁴⁵⁸, Jean Raulin, autor *Sermones de Sanctis* (Antverpiae 1611), *Sermones Quadragesimalium* (Antverpiae 1612) i *Sermones* (Antverpiae 1612)⁴⁵⁹, Willem van Spoelberch, autor *Contionum Moralium pars hyemalis*⁴⁶⁰, Benedetto Fedele, autor *Paradisus sanctorum*⁴⁶¹, Kacper Sanchez, autor *Conciones in dominicis et feriis quadragesimae* (Venetiis 1601)⁴⁶², Juan Osorio, autor *Conciones* (3 wyd. – Venetiis 1594,

⁴⁴⁸ APPDK. KDG, s. 76–77.

⁴⁴⁹ *Sermones sive enarationes, in evangelia, de tempore, ac sanctorum festis, qui thesaurus novus, vulgo vocantur*, Coloniae 1602; Moguntiae 1608 (APPDK. KDG, s. 4–5, 62–63, 82–83, 98–99, 100–101).

⁴⁵⁰ *Promptuarium concionum festiualium domini nostri Iesu Christi, ... Auctore R.P.F. Illephonso Giron Hispano praesentato et praedicatoro generali ordinis praedicatorum: ... Cum duplici indice sacrarum literarum, rerumque ac verborum copiosissimo*, Moguntiae 1605 (Szady, s. 200; APPDK. KDG, s. 80–81).

⁴⁵¹ *Conciones vespertinae quadragesimales super septem poenitentiales Psalmos, nunc recens innumeris quibus antea scatebant mendis purgatae*, Coloniae 1610 (APPDK. KDG, s. 6–7).

⁴⁵² APPDK. KDG, s. 66–67.

⁴⁵³ *Conciones sive conceptus Theologici Ac Praedicabiles, De Quatuor Hominum Novissimis; Conciones sive conceptus theologici ac praedicabiles in omnes quadragesimae et paschalis dominicas ac ferias*, Coloniae 1613 (APPDK. KDG, s. 8–9, 20–21, 26–27, 60–61, 74–75, 82–83; Szady, s. 170).

⁴⁵⁴ *Conciones*, Coloniae Agrippinae 1609 (APPDK. KDG, s. 8–9, 70–71).

⁴⁵⁵ APPDK. KDG, s. 80–81.

⁴⁵⁶ *Ibidem*, s. 8–9.

⁴⁵⁷ *Mariale del padre Maurilio di S. Britio eremitano scalzo agostiniano della Congregazione d'Italia: Con dodeci discorsi o prediche*, Milano 1682 (APPDK. KDG, s. 10–11).

⁴⁵⁸ APPDK. KDG, s. 12–13, 64–65.

⁴⁵⁹ *Ibidem*.

⁴⁶⁰ *Concionum moralium pro Dominicis Festivitatibus totius anni, ac Feriis Quadragesimae*, Melchoniae 1626 (APPDK. KDG, s. 14–15; Szady, s. 260).

⁴⁶¹ *Paradisus sanctorum, hoc est Sermones sancti panegyrici in festa sanctorum quae per totius anni Circulum ab Ecclesia universaliter celebrantur*, Culmae 1682 (APPDK. KDG, s. 16–17; Szady, s. 195).

⁴⁶² APPDK. KDG, s. 16–17; Szady, s. 255.

Lugduni 1604, Coloniae 1605)⁴⁶³, Franciszek Salezy, autor *Kazań*⁴⁶⁴, Guillaume Pepin, autor *Contiones de adventu Domini* (Coloniae 1610)⁴⁶⁵, Johann Herold (Discipulus) autor *Sermones discipuli* (Moguntiae 1612)⁴⁶⁶, Ludwik z Granady, autor *Contiones* (4 wyd. – Antverpiae 1581, 1600; Mediolan 1585, Lugduni 1595) oraz *Contiones de tempore* (4 wyd. – Antverpiae 1579, 1581, 1584, 1600)⁴⁶⁷, Robert Bellarmin, autor *Contiones (Contiones Habitaе)* (2 egz. – Coloniae 1615)⁴⁶⁸, Agostino Paoletti, autor *Discorsi praedicabili delle Domeniche* (3 wyd. – Venetiis 1646, Milano 1661, 1665) oraz *Quaresimale* (Venetiis 1651)⁴⁶⁹, Faber Matthias, autor *Contiones funebres et nuptiales* (Coloniae 1664)⁴⁷⁰, Abraham Bzowski, autor *Totius annus contionum dominicalium* oraz *Contiones sacri*⁴⁷¹, Philippe Bosquier (Boskhier), autor *Orbis terror seu concionum de finibus bonorum et malorum* (3 egzemplarze)⁴⁷², Antoni z Padwy, autor *Sermones dominicales* (Venetiae 1574)⁴⁷³, Alessandro Calamato, autor *Stellae*

⁴⁶³ KDG, s. 16–17.

⁴⁶⁴ *Kazania S. Franciszka Salezjusza Biskupa y Xiążęcia Genewskiego na niektóre swiata y niedziele, którym przydane są także fragmenta niektórych kazań, y pieśni Salomonowych mistyczne objaśnienie Niegdy przez Zakonnice Nawiedzenia Najświętszey Mpanny wiernie zebrane w Annesium a teraz przez też Zakonnice Klasztoru Warszawskiego z francuskiego ięzyka na Polski przetłumaczone*, Warszawa 1693, drukarnia Schol. Piarum (APPDK. KDG, s. 18–19; Estreicher, cz. 3, t. V, s. 283).

⁴⁶⁵ APPDK. KDG, s. 20–21.

⁴⁶⁶ Ibidem.

⁴⁶⁷ Ibidem, s. 20–21, 46–47, 48–49, 60–61.

⁴⁶⁸ Ibidem.

⁴⁶⁹ Ibidem, s. 24–25.

⁴⁷⁰ Ibidem.

⁴⁷¹ *R.P.Fr. Abrahami Bzovii, Poloni ord. praedc. SS. Theol. doctor. Concionum Dominicalium totius anni. Opus novum ex floribus S. Script: sanctorumque. PP. desumptum: nec non allegoriis hieroglyphicis orphicis Sensibus. Emblematis Philosophorum et principum virorum apophthegmatibus, praesertim vero historicis exemplis ad ethicen christianam formandam refertum. Editioaltera priori auctior cum indicibus locupletissimis*, apud Antonium Boetzerum, Coloniae 1628 (Estreicher, cz. 3, t. II, s. 494–495); *R.P.F. Abrahami Bzovii ord. praed. S. Theol. doct. Concionum sacrarum Tomus Quartus. Continens Thesavrum laudum sanctiss. Deiparae super canticum Salve regina: in quo omne id, quod vel ad cultum B.V. Mariae, vel ad hominis Christiani animum praeclaris doctrinis exornandum, atque illustrandum spectat, quadraginta concionibus demonstrantur. Opus nunc primum, iuxta novas concordantias romanae correctionis a mendis et erroribus expurgatum et SS. Scriptur. locis correspondentibus (alias omissis) notisque*, apud Antonium Boëtzerum, Coloniae 1615 (APPDK. KDG, s. 32–33; Estreicher, cz. 3, t. II, s. 495).

⁴⁷² *Orbis terror seu concionum de finibus bonorum et malorum, libri duo auctore V.P.F. Philippo Boskiero Hannonio Caesarimontano, Ord. Minor. de Obseruantia, sumptibus Francisci Jacobi Mertzenich, Coloniae 1610* (APPDK. KDG, s. 24–25; Szady, s. 175).

⁴⁷³ APPDK. KDG, s. 28–29.

contionatorum (Moguntiae 1658) i *Quadragesimale* (Bononiae 1648)⁴⁷⁴, Jacek Liberiusz, autor *Gospodyni Nieba i Ziemi. O Najświętszej Maryi Pannie*⁴⁷⁵, Johannes Wild (Ferus), autor *Postillae contiones* (Coloniae 1555, Coloniae 1559)⁴⁷⁶, Henricus Paludanus, autor *Contiones et exercitia super evangelia dominica totius anni* (2 wyd. – Coloniae 1510, 1519)⁴⁷⁷, Szymon Starowolski, autor *Kazań niedzielnych i Arki testamentu zamykającej w sobie kazania niedzielne całego roku*⁴⁷⁸, Matthias Faber, autor *Auctarium operis contionum*⁴⁷⁹, *Opus contionum* (Antverpiae 1631) oraz *Contionum tripartiti* (1645), Filippo Picinelli, autor *Mondo Simbolico*⁴⁸⁰, Franciszek Rychłowski, autor *Sermones* (1670)⁴⁸¹, Heinrich Helm, autor *Homiliae in evangelia dominicalia ab adventu Domini*⁴⁸², Bernardus Carrasus, autor *Homilje et sermones* (Lugduni 1585)⁴⁸³, Fridericus Blauci, autor *Homiliae coenturiae* (Augustae 1534)⁴⁸⁴, Seweryn Lubomlczyk (Seweryn z Krakowa, Polonus, Roxolanus, Hebraeus, Żydowin, Żydek), autor

⁴⁷⁴ Ibidem, s. 30–31.

⁴⁷⁵ *Gospodyni Nieba y Ziemie, Naswiętsza Panna Marya dwudziestą kazań na Hymn kościelny O Gloriosa Domina etc. po różnych w Krakowie kościołach od X. Jacka Liberiusza S.T. D Proboszcza kościoła Bożego Ciała Canonicorum Regularium na Kaźmierzu przy Krakowie sławiona. Przydane są troje Kazania tegoż autora o S. Jacku Patronie Polskim, nabożnym słudze Błogosławionej Panny, miane w kościele Troyce Przenaśwetszej Oyców Dominikanów, w drukarni Łukasz Kupisza, Kraków 1650 (APPDK. KDG, s. 32–33; Estreicher, cz. 3, t. X, s. 260–261).*

⁴⁷⁶ APPDK. KDG, s. 32–33.

⁴⁷⁷ Ibidem, s. 32–33, 84–85.

⁴⁷⁸ *Arka Testamentu, Zamykająca w sobie Kazania niedzielne Całego Roku, Na dwie Części rozdzielone: Z których Część Wtóra, Pars Aestivalis Rzeczona, Teraz świeżo przez X. Szymona Starowolskiego, Kantora Tarnowskiego, Ku pożytkowi y zbudowaniu duchownemu, nabożnym Kátholikom Wystawiona, W Krakowie W Drukarni Krzysztofa Schedla, I.K. M. Typogr. Roku Pańskiego 1649, Kraków 1649 (KDG, s. 34–35; Estreicher, cz. 3, t. XVIII, s. 188); Arka Testamentu, Zamykająca w sobie Kazania niedzielne Całego Roku, na dwie Części rozdzielone: Z których Pierwsza Część Pars Hyemalis Iest Rzeczona, A przez X. Szymona Starowolskiego, Kantora Tarnowskiego, Ku pożytkowi y zbudowaniu duchownemu, nabożnym Katolikom Wystawiona, w drukarni Krzysztofa Schedla, Kraków 1648 (APPDK. KDG, s. 34–35; Estreicher, cz. 3, t. XVII, s. 187).*

⁴⁷⁹ *Auctarium Ooperis Concionum Tripartiti, Adiectum Ab eiusdem Operis Auctore R.P. Matthia Fabro E Societate Jesu. Pars Prima De Dominicis; Pars II Quae est de Sanctis, Creci 1646 (APPDK. KDG, s. 34–35; Szady, s. 195).*

⁴⁸⁰ *Mondo simbolico formato d'imprese scelte, spiegate, ed illustrate con sentenze ed eruditioni, sacre e profane, che somministrano à gli oratori, predicatori, accademici, poeti &c. infinito numero di concetti: in questa impressione da mille e mille parti ampliato, presso Paolo Baglioni, Venetiae 1678 (APPDK. KDG, s. 34–35).*

⁴⁸¹ APPDK. KDG, s. 36–37.

⁴⁸² *Homiliae in Evangelia Dominicalia, ab adventu Domini usque ad Festum SS. Trinitatis: ex sacris utriusque Testamenti literis summo studio concinnatae, omnibus Christianis cumprimis vitales et necessariae Coloniae 1556, (APPDK. KDG, s. 38–39).*

⁴⁸³ APPDK. KDG, s. 38–39.

⁴⁸⁴ Ibidem, s. 40–41.

Monotessaron evangelicum (2 wyd. Cracoviae 1604, 1607)⁴⁸⁵, Raoul L'Ardent, autor *Homiliae* (Antverpiae 1563)⁴⁸⁶, Beda Czcigodny, autor *Homiliae* (Coloniae 1541)⁴⁸⁷, Diego de Yanguas, autor *Promptuarium contionum*⁴⁸⁸, Jan Gaudenty, autor *Kazań*⁴⁸⁹, Petreius Theodorus, autor *Contiones* (Coloniae 1608)⁴⁹⁰, Maximilianus van der Sandt (Vandersant, van den Sanden), autor *Contiones de morte* (Coloniae 1608)⁴⁹¹, Thomas Reina, autor *Contiones quadragesimales* (Antverpiae 1654)⁴⁹², Stanisław Zakrzewski, autor *Orationes Ecclesiastici*⁴⁹³, Aadrian van Hofstade, autor *Sermones Eucharistici*⁴⁹⁴, Johann Arnold Cholinus, autor *Contiones festuales* (Chofenburg 1667)⁴⁹⁵, Mario de Bignoni, autor *Seraphici splendori*⁴⁹⁶, P. Pavio, autor *Promptuarium sermonum dominicarum* (Coloniae 1613)⁴⁹⁷, Pierre Coton, autor *Conciones sive meditationes de praecipuis Fidei Mysteriis, item de 4 hominis Novissimis* (Coloniae 1616)⁴⁹⁸, Lorenzo de Zamora, autor *Quadragesimale* (Venetiis 1623)⁴⁹⁹, Jan de Matha, autor

⁴⁸⁵ *Monotessaron Evangelicum, seu catena aurea ex quatuor Evangelistis, totidemque pene milibus distinctionum connexa. Auctore R.P. F. Severino, Lubomlio, Roxolano, Sacrae Theologiae Doctore, Conventus Cracoviensis Provinciae Poloniae Ordinis Praedicatorum. Operum Tomus Primus. Quo concionatoribus, generalis methodus, seu generale introductorium, in omnem modum et artem intelligendi, ac praedicandi, sacri eloquii scripturas ad cuiuscumque subiecti facillimam pertractationem, continua locorum serie, seu tabulis perpetuis exhibetur. Cum sex indicibus locupletissimis, in principio, et in calce istius libri primi positus, in Architypographia Regia et Ecclesiastica* (Estreicher, cz. 3, t. X, s. 484–485; APPDK. KDG, s. 38–39; Szady, s. 221).

⁴⁸⁶ APPDK. KDG, s. 42–43.

⁴⁸⁷ Ibidem.

⁴⁸⁸ *Promptuarium concionum de praecipuis Christi, et sanctorum festis, per totum annum* (APPDK. KDG, s. 46–47; Szady, s. 276).

⁴⁸⁹ APPDK. KDG, s. 48–49.

⁴⁹⁰ Ibidem, s. 50–51.

⁴⁹¹ Ibidem, s. 52–53.

⁴⁹² Ibidem.

⁴⁹³ *Orationum Ecclesiasticarum Dominicalium Tomi Primi Pars Prima. Authore R.P. Stanislao Zakrzewski, Canon. Reg. Monas. Czervem B.V. M. Professo. Sacrae Theolo. Lectore Ordinatore Praedicator ad aedes Georg. Warsaviae, in officina Alberti Gedelii, Calisii 1620* (Estreicher, cz. 3, t. XXIII, s. 114).

⁴⁹⁴ *R.P. F. Adriani Hofstadii ex ordine Minorum Sermones Eucharistici LXIIX, apud Ioach. Trognesium, Antverpiae 1608* (APPDK. KDG, s. 52–53).

⁴⁹⁵ APPDK. KDG, s. 54–55.

⁴⁹⁶ *Quadragesimale/Seraphici splendori da gli opachi delle più celebri academie relucanti tra l'ombre di vaghi geroglifici compartiti in concetti tratti dalle divine lettere, contrapuntati dalle professioni humane per li giorni ordinarii di Quaresima. Opera scritturale, erudita, curiosa, sacra, morale e utile* (APPDK. KDG, s. 56–57).

⁴⁹⁷ APPDK. KDG, s. 60–61.

⁴⁹⁸ Ibidem.

⁴⁹⁹ Ibidem, s. 62–63.

*Discursus praedicabiles*⁵⁰⁰, Nicolas Caussin z Troyes, autor *De eloquentia sacra et humana libri XVI* ks. XVI (Lugduni 1643)⁵⁰¹, Fabian Birkowski, autor *Orationes ecclesiasticae*⁵⁰², Haimo (Haymo) von Halberstadt, autor *Homiliae* (Coloniae 1540)⁵⁰³, Tulio del Caretto, autor *Sermoni pastorali* (Casale 1606)⁵⁰⁴, Juan de Cartagena, autor *Homiliae catholicae* (Coloniae 1613)⁵⁰⁵, Jan Lanspergius (Landspergius, Landsberg), autor *Contiones*⁵⁰⁶, Boudewijn de Jonghe (Balduinus Junius van Dordrecht, autor *Conciones super Evangelia festorum totius anni* (Antverpiae 1613)⁵⁰⁷, Jean Royardes, autor *Homiliae in evangelia feriarum* (Antverpiae 1546)⁵⁰⁸, Michael Radau, autor *Orator extemporaneus* (2 egz.)⁵⁰⁹, Pietro Ruota da Martinengo, autor *Giardino fiorito di varii concetti scritturali e morali del secondo quadragesimale* (Milani 1677)⁵¹⁰, *Orationes quinquaginta de Christi Domini* (Romae 1641)⁵¹¹, Giovanni Azzolini, autor *Orationes sacrae* (Venetia 1652)⁵¹², Jacobus de Voragine, autor *Sermones de Sanctis* (Venetiis 1589)⁵¹³.

⁵⁰⁰ *Triumphus Jesu Christi Dei ac Salvatoris Nostri, sive Discursus Praedicabiles in eius solemnitatibus ac festis. Auctore R.P. F. Joanne de Mata Generali Praedicatoris Ordinis S. Dominici et filio Conventus S. Andreae de Medina. Interprete ex hispanico Admodum Venerabili P.F. Onesimo de Kien, Iprensi, Ordinis FF. Minorum Capucinatorum, Concionatore Provinciae Flandro-Belgicae, in officina Georgii Försteri Bibliopole Regii* (APPDK. KDG, s. 64–65; Estreicher, cz. 3, t. VII, s. 435).

⁵⁰¹ APPDK. KDG, s. 66–67.

⁵⁰² *R.P. Fr. Fabiani Bircovii, S.T. Doct. Ord. Praedicatoris S. Dominici, Orationes Ecclesiasticae. In quibus eiusdem ordinis, tum et alii Viri Sancti memorantur. Theologis, Divini verbi Preconibus, Omnibusque; literarum studiosis, ob variam, eamque; veram doctrinam, S. Scripturae multorum locorum emendationes allegoricas hieroglyphicas explicationes, et eloquentiam singularem, lectu utilis, ac per necessaria, sumptibus Burchardi Kuikij Cracoviae 1622* (APPDK. KDG, s. 66–67; Estreicher, cz. 3, t. II, s. 145).

⁵⁰³ APPDK. KDG, s. 74–75.

⁵⁰⁴ *Ibidem*, s. 76–77.

⁵⁰⁵ *Ibidem*.

⁵⁰⁶ *Ibidem*, s. 78–79.

⁵⁰⁷ *Ibidem*, s. 80–81.

⁵⁰⁸ *Ibidem*.

⁵⁰⁹ *Orator Extemporaneus sive Artis Oratoriae Breviarium Bipartitum, Cuius Prior pars praecepta continet generalia, Posterior praxin ostendit in triplici dicendi genere praesertim demonstrativo. Nec non Supellectilem Oratoriam, Sententias, Historiae, Apophtegmatum Hieroglyphicam suppeditat. Auctore R.P. Michaelae Radau, Societ. Jesu S. Theologiae Doctore, eiusdemque Professore, apud haereditate Francisci Cesarii, Cracoviae 1666* (APPDK. KDG, s. 84–85, 112–113; Estreicher, cz. 3, t. XV, s. 24–25).

⁵¹⁰ APPDK. KDG, s. 88–89.

⁵¹¹ *Ibidem*, s. 98–99.

⁵¹² *Ibidem*, s. 100–101.

⁵¹³ *Ibidem*, s. 108–109.

Zbiory gidelskie uległy rozproszeniu. Spośród wymienionych wyżej ksiąg teologicznych i zbiorów kazań 15 znalazło się w Bibliotece Kolegium Filozoficzno-Teologicznego OO. Dominikanów w Krakowie. Są to *Kazania Franciszka Salezego*⁵¹⁴, *Gospodyni nieba i ziemie* Jacka Liberiusza⁵¹⁵, *Przewodnik grzeszników* Ludwika z Granady⁵¹⁶, *Arka Testamentu* (cz. 2) Szymona Starowolskiego⁵¹⁷, *Orationes ecclesiasticae* Fabiana Birkowskiego⁵¹⁸, *Totius annus contionum dominicalium* oraz *Contiones sacri* Abrahama Bzowskiego⁵¹⁹, *Institutio confessoriorum* Martino Fornarięgo⁵²⁰, *Questiones theologicae* Jana Morawskiego⁵²¹, *Sententiae Thomisticae* i *Sententiae morales conscientiae directivae* (wyd. z 1694 r.) Ferdynanda Januszowskiego-Ohma⁵²², *Orator extemporaneous* Michaela Radau'a⁵²³, *Officina emblematum* Ambrożęgo Nieszporkowicza⁵²⁴, *Confessio et Instructio Idiotae* Grzegorza Terecjusza⁵²⁵ oraz *Orationes Ecclesiastici* Stanisława Zakrzęwskiego⁵²⁶.

Biblioteka gidelskich dominikanów była typową biblioteką klasztorną Braci Kaznodziejów: zdecydowanie przeważały zbiory kazań, istniała duża ilość pism teologicznych i polemicznych. Brakowało literatury pięknej w języku polskim oraz dzieł z zakresu wiedzy przyrodniczej; autorzy kościelni, zwłaszcza dominikańscy (przede wszystkim św. Tomasz z Akwinu) i jezuitcy, dominowali nad autorami świeckimi.

⁵¹⁴ BKFT, sygn. 1122 II Stare Druki.

⁵¹⁵ BKFT, sygn. 964 II Stare Druki.

⁵¹⁶ BKFT, sygn. 985 II Stare Druki.

⁵¹⁷ BKFT, sygn. 1727 III Stare Druki.

⁵¹⁸ BKFT, sygn. 995 II Stare Druki.

⁵¹⁹ BKFT, sygn. 996 II Stare Druki; 967 II Stare Druki.

⁵²⁰ BKFT, sygn. 291 I Stare Druki.

⁵²¹ BKFT, sygn. 317 I Stare Druki.

⁵²² BKFT, sygn. 1105 II Stare Druki; 1109 II Stare Druki.

⁵²³ BKFT, sygn. 293 I Stare Druki.

⁵²⁴ BKFT, sygn. 1824 III Stare Druki.

⁵²⁵ BKFT, sygn. 374 I Stare Druki

⁵²⁶ BKFT, sygn. 960 II Stare Druki.

BIBLIOTEKA KONWENTU BRACI KAZNODZIEJÓW W SIERADZU W XVI-XVIII WIEKU⁵²⁷

Głównym celem Zakonu Braci Kaznodziejów było i jest głoszenie Słowa Bożego czyli kaznodziejstwo. Służyć temu miały specjalne studia dominikańskie, dające wykształcenie teologiczne oraz filozoficzne. W każdym klasztorze, już od momentu jego powstania, funkcjonowała szkoła konwentualna. Według I. Szostek, „szkoła – każda – aby mogła pełnić funkcje dydaktyczno-wychowawcze, musi posiadać bibliotekę jako bazę naukową i warsztat pracy”. Zgadza się z nią K. Zawadzka, która twierdzi, że „z kształceniem zakonników, a także z pełnieniem przez nich obowiązków kapłańskich (kazania, spowiadanie, odprawianie mszy) wiązały się nierozłącznie książki”. Kapituła generalna rzymska w 1569 r. nakazała wręcz, aby każdy klasztor miał swoją bibliotekę. Bibliotek klasztornych było tyle ile było klasztorów.

Ich funkcjonowanie regulowało ustawodawstwo zakonne, począwszy od samej reguły i konstytucji, a skończywszy na kronikach klasztornych i rejestrach wydatków. Najważniejsze przepisy dotyczące książek i bibliotek znajdowały się w jednak w *De vita regulari* Humberta z Romans (*de Romanis*), podstawowym podręczniku życia dominikanów (XIII w.)

Książki w bibliotekach konwentualnych pochodziły z darów i zapisów osób spoza zakonu, spadków po zmarłych zakonnikach oraz z zakupów. Bracia, wracający ze studiów zagranicznych, musieli przywozić ze sobą „nowości” teologiczne. Zalecano również zbieranie od nowicjuszy posiadanych przez nich książek w celu włączenia ich do biblioteki konwentu. W ciągu roku każdy klasztor zobowiązany był wydawać na zakup książek równowartość ubrania zakonników. Należało kupować dzieła autorów „poważnych”, współczesnych, przede wszystkim pisarzy dominikańskich, ale obok nich także starożytnych.

⁵²⁷ Artykuł opublikowany w „Na Sieradzkich Szlakach”, R. XXX, 2015, nr 1 (117), s. 19–21.

Księgozbiór biblioteki konwentu Braci Kaznodziejów w Sieradzu można odtworzyć na podstawie dwóch łacińskich inwentarzy bibliotecznych wchodzących w skład kopiarusza akt tegoż klasztoru, przechowywanego obecnie w Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie oraz zbiorów ksiąg poddominikańskich zachowanych w Bibliotece Seminarium Duchownego we Włocławku, Bibliotece Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Bibliotece Raczyńskich w Poznaniu, w Bibliotece Narodowej w Warszawie, Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego, Bibliotece Ossolineum we Wrocławiu, Bibliotece Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, Bibliotece Publicznej Miasta Stołecznego Warszawy, Bibliotece PAU i PAN w Krakowie, Bibliotece Jagiellońskiej, w bibliotece parafialnej w Topoli Królewskiej k. Łęczycy, w Muzeum Okręgowym w Sieradzu i klasztorze Urszulanek w Pniewach.

Pierwszy łaciński inwentarz klasztoru sieradzkiego (dalej: inwentarz A), powstał w 1602 r. i zatytułowany jest *Catalogus librorum Bibliothecae Conventus Syradiensis*. Natomiast drugi zatytułowany *Libri Conventus Sira-diensis* (dalej: inwentarz B), pochodzi z lat 30. XVII w. Inwentarze te pomijają całkowicie adresy wydawnicze druków, podają czasami nazwisko autora bez jego imienia lub samo imię bez nazwiska bądź też jego imię i nazwisko bez tytułu książki, albo sam tytuł – zawsze skrócony – bez autora. Czasami wymieniano tylko pseudonim pisarza. Inwentarze nie posiadają numeracji przy poszczególnych pozycjach zapisu, jedynie niemal każdy opis zaczyna się od nowego wiersza. Książki podzielono tutaj wg formatów druków: *in folio*, *quarto*, *octavo*, *sedecimo* i *duodecimo*. W szeregowaniu książek w obrębie formatów panowała dowolność: dzieła tego samego autora wymieniano w kilku miejscach.

W inwentarzach sieradzkich starano się umieszczać generalnie książki tego samego autora obok siebie, chociaż też nie zawsze, a także starano się umieścić obok siebie dzieła tego samego rodzaju: *Bibliae* i komentarze do *Pisma Świętego*, konkordancje, *Sumy*, *Sermones* i *Contiones* oraz *Postillae* i *Homiliae*, historie, legendy o świętych, księgi Ojców Kościoła, liturgika, prace z teologii dogmatycznej, moralnej i spekulatywnej, polemiki, słowniki, dzieła z filozofii, retoryki, autorzy starożytni. Było to zgodne z instrukcjami przechowywania i ustawiania książek w bibliotece. Oba spisy informują o rękopisach oraz o uszkodzeniach woluminów.

Inwentarze różnią się znacznie liczbą zapisanych dzieł. Inwentarz A wymienia 353 woluminy, zaś inwentarz B 414 woluminów. Z zestawienia odpowiadających sobie zapisów w obu inwentarzach wynika, iż inwentarz A zawiera pozycje, które nie weszły do inwentarza B, późniejszego, mającego zatem objąć cały wcześniejszy zasób księgozbioru – 102 dzieła ujęte w inwentarzu z 1602 r. nie znalazły się w inwentarzu B. Analizując oba spisy można pokusić się chyba o hipotezę, że po pierwszym skontrum zorientowano się, iż w bibliotekach panuje nieporządek. Wskutek tego podjęto decyzję, żeby uporządkować klasztorne księgozbiory. Zrobiono to tak jak przedstawia inwentarz B. Trudno jednak stwierdzić jednoznacznie w jaki sposób powiększyły się zbiory biblioteczne, zaprezentowane w inwentarzu B, w stosunku do zbiorów z inwentarza A. Możliwe, że te brakujące książki zostały zwrócone przez czytelników – nowicjuszy, zakonników, lektorów – którzy je wypożyczyli wcześniej, albo też nabyto je inną drogą. Jednocześnie nie można precyzyjnie wytłumaczyć, dlaczego brak jest w inwentarzu B woluminów, które odnotowano w inwentarzu A. Prawdopodobnie książki te w chwili ponownego spisania inwentarzy nie znajdowały się w szafach bibliotecznych, lecz były wypożyczone, a bibliotekarze nie pokusili się o ich ściągnięcie na czas skontrum albo też w bliżej nie wyjaśniony sposób zaginęły.

Według inwentarzy sieradzkich dominikanów posiadali oni w pierwszej połowie XVII w. około 400 woluminów. Książek w języku polskim było 10: 4 dzieła Piotra Skargi, bliżej nie określone wydania *Biblii* w 2 egzemplarzach, 1 egzemplarz *Nowego Testamentu*, *Messiasz* Karnkowskiego, *Vita Sancti Hiacinti (Żywoć św. Jacka)*, *Cathehism polski* Walentego Kuczborskiego, *Księgi o gospodarstwie* Pietro Crescenzi. Natomiast w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego zachował się 1 starodruk napisany w języku polskim, proveniencji konwentu sieradzkiego: *Rycerz Zbrojny Przysionku swojego pilnie strzegący* Samuela Baszkowskiego. W Bibliotece Seminarium Duchownego we Włocławku znajdują się 3 dzieła w języku polskim w 1 woluminie autorstwa św. Augustyna z Hippony proveniencji sieradzkiej: *O skrwsze Serca Traktacik*, *Rozmyślania nabożne* oraz *Soliloqvia abo mowy tajemne z Panem Bogiem* a także *Korona Świętym Panskim na Niebie Krolującym* Manweta Grabowskiego, *Zbior na Wybor*, *Kazania Niektóre Jana Franciszka z Kurdwanowa Kurdwanowskiego* i *Pierscienie Doczesnego y Wiecznego Honoru* (3 dzieła w 1 woluminie), *Wschody Zachodi Pokoy Bez Pokoiv* (2 dzieła w 1 woluminie), *Krolowa Nieba y Ziemi*, *Anatomia Dvchowna* Stanisława Horolta, *Głos Pana*,

Człowiek Chrzescianski, Dni Roczne, Sekret Pobożności, Prerogatywa Zakonu kaznodziejskiego Apostolstwo czyli kazania Szymona Drykowskiego. Ta biblioteka przechowuje także 1 dzieło w języku włoskim *Le Grandezze Della Santissima Trinita* Antonio Glielmo, 1 dzieło w języku niemieckim *Praktische polnische Grammatik* Aleksandra Adamowicza oraz 1 dzieło w języku hiszpańskim *Sermones del Adviento*. W Muzeum Okręgowym w Sieradzu znajduje się 1 starodruk w języku polskim proveniencji sieradzkiej dominikanów *Kazania Adwentowe Y Postne* Zygmunta Linowskiego. Jeśli chodzi natomiast o kodeksy rękopiśmienne w sieradzkiej bibliotece to inwentarz A wykazuje 1: *Historia antiquitatis per folia descripta*, zaś inwentarz B 2: *Lombardica Historia in pergamenio* i *Liber quidam scriptus sine titulo*. Rękopisami były jednak przede wszystkim księgi liturgiczne, w tym 3 psalterze: 2 pergaminowe i 1 papierowy, znajdujące się poza zasadniczą biblioteką.

Dalsze losy dominikańskiego księgozbioru z Sieradza są bardzo burzliwe. W Bibliotece Seminarium Duchownego we Włocławku zachowało 277 woluminów: 45 inkunabułów i 232 starodruki, z których 39 to dublety, 6 inkunabułów w 4 woluminach w Bibliotece Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 1 inkunabuł w Bibliotece Raczyńskich, 1 inkunabuł w bibliotece kapituły łowickiej, 1 inkunabuł w Bibliotece Narodowej w Warszawie, 1 inkunabuł w klasztorze Urszulanek w Pniewach, 5 starodruków w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego, 12 starodruków i 1 rękopis w Muzeum Okręgowym w Sieradzu, 1 starodruk w Bibliotece Ossolineum, 1 inkunabuł w Bibliotece Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1 starodruk w Bibliotece Publicznej Miasta Stołecznego Warszawy, 1 starodruk w Bibliotece PAU i PAN w Krakowie, 1 starodruk w Bibliotece Jagiellońskiej oraz 1 starodruk w bibliotece parafialnej w Topoli Królewskiej koło Łęczycy (razem 309 woluminów).

Spośród osób, które najbardziej zasłużyły się dla organizacji biblioteki sieradzkiej, należy wymienić Feliksa z Wierzbna h. Gozdawa, żyjącego w XVI w. dwukrotnego prowincjała polskiego i przeora krakowskiego. W drugiej połowie XVI w. przekazał on klasztorowi w Sieradzu znaczny księgozbiór, liczący nie mniej niż 182 woluminy w tym 14 inkunabułów, który stał się podstawą szesnasto i siedemnastowiecznej biblioteki konwentualnej. Pochodziły one głównie z drukarni Kolonii, Lyonu, Bazylei, Antwerpii, Wenecji i Paryża, druków polskich było tylko kilka. Do naszych czasów zachowało się jedynie kilkadziesiąt egzemplarzy, z czego 52 w tym 12 inkunabułów i 40 druków

z XVI w. (wyłącznie religijne), znajduje się obecnie w Bibliotece Seminarium Duchownego we Włocławku oraz po kilka woluminów w Muzeum Okręgowym w Sieradzu i w bibliotece sióstr urszulanek w Pniewach, a jeden pt.: *Confutatio Prolegomenon Brentii* Stanisława Hozjusza z 1558 r. w Bibliotece Publicznej Miasta Stołecznego Warszawy.

Książki Feliksa mają późnogotyckie i renesansowe oprawy. Wszystkie są oprawione w deski obciążone brunatną skórą cielęcą, zdobioną z reguły tłoczeniami złotem lub na ślepo. Niektóre mają na dolnej okładzinie odcisnięte inicjały: F. F. S. T. D. czyli „Frater Foelix Sanctae Theologiae Doctor”. W miejscu przeznaczonym na superekslibris mają tłoczony złotem wizerunek Matki Boskiej w postawie stojącej z Dzieciątkiem i lilią, w mandorli z kwiatów i płomieni oraz z napisem w otoku i niekiedy datą wykonania oprawy. Jedna książka posiada wyciśnięty na dolnej okładzinie, w miejscu superekslibrisu herb Gozdawa, chociaż, zdaniem Kazimierza Rulki nie można wykluczyć, że jest to znak poprzedniego właściciela, a zbieżność herbów jest po prostu przypadkowa.

Kilka książek z księgozbioru o Feliksa ma w zapiskach proveniencyjnych zaznaczonych swoich poprzednich właścicieli, od których przejął pojedyncze tomy; jedynie 2 egzemplarze pochodzą od tej samej osoby – Cypriana ze Środy, bakałarza teologii.

Biblioteka sieradzkich dominikanów była typową biblioteką klasztorową owego czasu: zdecydowanie przeważały dzieła teologiczne, istniała duża ilość pism kaznodziejskich (ok. 100 woluminów – inwentarz A 62 woluminy, inwentarz B 46 nowych egzemplarzy) i polemicznych (50 woluminów). Brakowało literatury pięknej w języku polskim oraz dzieł z zakresu wiedzy przyrodniczej, autorzy kościelni, zwłaszcza dominikańscy (przede wszystkim św. Tomasz z Akwinu) i jezuitcy, dominowali nad autorami świeckimi. To co wyróżniało ją *in minus* na tle innych bibliotek Braci Kaznodziejów w Polsce to skromna ilość egzemplarzy *Biblii*, autorów starożytnych, filozofów antycznych, zwłaszcza tak ważnego dla tomizmu Arystotelesa, chociaż były komentarze do jego dzieł oraz z historii kościelnej i świeckiej. Znajdowały się za to pojedyncze dzieła Seneki, Boecjusza i Laktancjusza.

CZAS W STAROPOLSKICH BIBLIOTEKACH KLASZTORÓW DOMINIKAŃSKICH⁵²⁸

Wstęp

Analiza zakonnych księgozbiorów bibliotecznych pozwala na prześledzenie procesów myślowych zakonników, jakie kształtowały się na przestrzeni wieków. Wdzięcznym polem badawczym jest w tym wypadku Zakon Braci Kaznodziejów (*Ordo Fratrum Praedicatorum*), którego każdy konwent posiadał własną bibliotekę⁵²⁹. Dlatego też znając tytuły poszczególnych ksiąg, można zorientować się w postawach i poglądach nie tylko całego zakonu, ale przede wszystkim braci z konkretnych klasztorów.

Ustawodawstwo zakonne dotyczące bibliotek

Funkcjonowanie bibliotek dominikańskich regulowało ustawodawstwo zakonne, poczynawszy od samej reguły i konstytucji, a skończywszy na kronikach klasztornych i rejestrach wydatków⁵³⁰. Konstytucje dominikańskie z 1228 r. nakazywały odnosić się z dużym szacunkiem do ksiązek. Niedbałe ich traktowanie, nie odkładanie na ustalone miejsce lub też uszkodzenie w czasie czytania zaliczono wówczas do win lżejszych, za które, w ramach pokuty, należało odmówić jeden psalm. Również o należyтым traktowaniu

⁵²⁸ Artykuł opublikowany w *Biblioteka w czasie; czas w bibliotece*, t. 1: *Przez dzieje do współczesności. Materiały konferencyjne Lublin 25–26 września 2014*, red. B. Kasperek, S. Wojnarowicz, Lublin 2015, s. 239–251.

⁵²⁹ H.E. Wyczawski, *op. cit.*, s. 532; I. Szostek, *Biblioteka dominikanów...*, s. 410; K. Zawadzka, *Biblioteki klasztorne...*, s. 18.

⁵³⁰ I. Szostek, *Biblioteka dominikanów...*, s. 412, 414; T. Stolarczyk, *Biblioteki klasztorne Braci Kaznodziejów w Gidlach, Łęczycy, Łowiczu, Piotrkowie Trybunalskim i w Sieradzu i ich księgozbiory w XVII wieku. Analiza porównawcza*, [w:] *Piśmiennictwo zakonne w dobie staropolskiej*, red. M. Kuran, K. Kaczor-Scheitler, M. Kuran, współpr. D. Szymczak, Łódź 2013, s. 46.

ksiąg mówiły konstytucje z 1241 r., które zaostrzyły wymiar kary za wymienione „przestępstwa” wobec nich. Odtąd bowiem dominikanin, który się ich dopuścił, w ramach pokuty musiał, w zależności od tego co postanowił przełożony konwentu, odmówić albo jeden, albo dwa psalmy, albo nawet odmówić psalm i poddać się chłóście⁵³¹.

W 1308 r. na kapitule generalnej w Padwie postanowiono, że nie wolno sprzedawać ani w całości, ani w częściach, zastawiać, nikomu darowywać, ani scedowywać ksiązek, które w jakikolwiek sposób trafiły do klasztoru. W szczególności nie wolno było sprzedawać ksiąg teologicznych osobom spoza zakonu bez specjalnej zgody prowincjała. Wszystkie książki należało przekazać do biblioteki konwentu. Jeśli jednak klasztor posiadał duplikaty jakiś ksiąg lub też pewne książki, które zdaniem przełożonych danej wspólnoty, lektorów i bibliotekarzy były mniej przydatne dla braci, to można było je sprzedać (ale tylko przeor lub jego zastępcą) lub zamienić. Zezwolono również na dożywotnie wypożyczenie ksiązek, tym zakonnikom, na ich specjalne prośby, którzy ich bardzo potrzebowali. Na kapitule generalnej w Barcelonie z 1323 r. zdecydowano natomiast, że przełożeni konwentów nie mogą sprzedawać, zastawiać, zamieniać ani wypożyczać komukolwiek ksiązek z biblioteki klasztornej. W przeciwnym razie będą musieli zwrócić wartość tych ksiąg do biblioteki⁵³².

Żadnemu z braci, niezależnie od piastowanej godności, nie wolno było zabierać ksiązek ze wspólnej biblioteki. Tego, kto bez zezwolenia wypożyczył lub w inny sposób wyciągnął książkę z biblioteki, należało skłonić do oddania i pozbawić prawa korzystania z księgozbioru. Opornego zakonnika należało przymusić do zwrotu karą karceru, a nawet ekskomuniki. Zezwolenia na wypożyczenia udzielał przeor po naradzie z ojcami⁵³³.

⁵³¹ *Les constitutions des Freres Precheurs dans la redaction de s. Raymond de Peñafort (1241)*, wyd. R. Creytens, [w:] *De outside constituties van de dominikanen. Vorgeschiedenis tekst, bronnen, ontstaan en ontwikkeling (1215–1237)*, wyd. A.H. Thomas, Leuven 1965, s. 42, 43; *Constitutiones antique ordinis Fratrum Predicatorum*, [w:] *De outside constituties van de dominikanen. Vorgeschiedenis tekst, bronnen, ontstaan en ontwikkeling (1215–1237)*, wyd. A.H. Thomas, Leuven 1965, s. 332.

⁵³² *Acta capitulorum generalium ordinis Praedicatorum*, wyd. B.M. Reichert, vol. II: *Ab anno 1340 usque ad annum 1378*, Romae 1899 (*Monumenta ordinis Fratrum Praedicatorum historica*, t. IV), s. 34–35, 146; T. Stolarczyk, *Książka i biblioteka...*, s. 343–344.

⁵³³ I. Szostek, *Biblioteka dominikanów...*, s. 412.

W prowincji polskiej, oprócz wyżej wymienionych przepisów, obowiązywały dodatkowe zasady. Zakonnik mógł dziedziczyć, za zgodą prowincjała, książki po innym zakonniku. Nie mogły one jednak pochodzić od tegoż prowincjała lub z jakiegoś klasztoru czyli musiały być własnością zapisującego. W przypadku śmierci któregoś z tych dwóch braci, ten który przeżył stawał się posiadaczem książek, ale pod warunkiem, że konwent, w którym przebywał ostatnio zmarły, będzie miał swobodny dostęp do nich. Jeżeli jednak obaj już umrą to książki będą wówczas należeć do klasztoru, w którym przebywał pierwszy ze zmarłych. Dominikanin mógł zapisać swój księgozbiór również swojemu bratu lub bratankowi, a gdy któryś z nich zmarł to wówczas książki wracały do zakonnika. Natomiast jeżeli zmarłby młody profes, to nikt nie mógł odziedziczyć książek, które ten miał po swoich rodzicach lub przyjaciółach⁵³⁴.

Najważniejsze przepisy dotyczące książek, funkcjonowania bibliotek oraz bibliotekarzy klasztornych znajdowały się jednak w *De vita regulari* Humberta z Romans (*de Romanis*), a konkretnie w trzynastym rozdziale, zatytułowanym *De officio librarii*. To właśnie tutaj nazwano bibliotekę Braci Kaznodziejów *armarium* czyli miejscem przechowywania broni, którą dla dominikanina była książka⁵³⁵. *De Romanis* nakazywał otaczać księgi szczególnym pietyzmem. Nie mogły być one narażone na wilgoć i pleśń oraz musiały być zabezpieczone przed deszczem. Bibliotekarz musiał w tym celu znaleźć odpowiednie miejsce do ich przechowywania, z dostępem świeżego powietrza. Uszkodzone książki należało oddać do konserwacji. Każdą zaginioną pozycję zalecano obowiązkowo odszukać. Na książkach nie wolno było robić notatek, niszczyć ich, źle się z nimi obchodzić i wypożyczać dalej. Tym, którzy nie zastosowaliby się do tych zasad, przełożony powinien udzielić nagany. Jednak gdyby dogodniej było, żeby książka przechodziła z rąk do rąk, to należało ją zanotować lub wziąć zastaw i pilnować, aby została oddana w określonym terminie. Wypożyczać poza bibliotekę można było tylko za

⁵³⁴ *Zbiór formuł zakonu dominikańskiego prowincji polskiej z lat 1338–1411*, wyd. J. Fijałek, Kraków 1938, nr 300, 318, 341, 342, s. 372, 380, 387; T. Stolarczyk, *Biblioteki klasztorne Braci Kaznodziejów...*, s. 47–48.

⁵³⁵ *Incipiunt instructiones Magistri Humberti De officiis ordinis*, [w:] *B. Humberti de Romanis quinti Praedicatorum Magistri Generalis Opera De vita regulari*, ed. J.J. Berthier, vol. II, Casali 1956, s. 263; I. Szostek, *op. cit.*, s. 410, 412–413; T. Stolarczyk, *Biblioteki klasztorne Braci Kaznodziejów...*, s. 46.

zgoda magistra studentów, a każde wypożyczenie musiało być odnotowane. Zapis anulowano przy zwrocie⁵³⁶.

Humbert z Romans nakazał również (podrozdział *Circa libros*), w celu kontroli zasobów bibliotecznych, przeprowadzać co roku lub co dwa lata skontrum. Spis książek miał być przekazywany przez bibliotekarza swojemu następcy⁵³⁷.

Źródła wpływu książek

Książki w bibliotekach konwentualnych pochodziły z darów i zapisów osób spoza zakonu, spadków po zmarłych zakonnikach oraz z zakupów. Dublety i książki mało czytane powinny zostać sprzedane, a za uzyskane pieniądze należało kupić bardziej przydatne dzieła. Bracia, wracający ze studiów zagranicznych, musieli przywozić ze sobą „nowości” teologiczne. Zalecano również zbieranie od nowicjuszy posiadanych przez nich książek w celu włączenia ich do biblioteki konwentu. W ciągu roku każdy klasztor zobowiązany był wydawać na zakup książek równowartość ubrania zakonników. Należało kupować dzieła autorów „poważnych”, współczesnych, przede wszystkim pisarzy dominikańskich, ale obok nich także starożytnych⁵³⁸.

Autorzy kościelni i ich dzieła

W staropolskich bibliotekach Braci Kaznodziejów środkowej Polski znajdowało się oczywiście wiele egzemplarzy *Biblii* a także konkordancje, komentarze *Pisma Świętego* przede wszystkim Dionizego Wielkiego, Mikołaja z Lyry, Korneliusza Jansena, Diego Estelli (Stelli), św. Tomasza z Akwinu, Johanna Wilda (Ferusa), Juana de Torquemada, Pseudo-Dionizego Areopagity, Abrahama Bzowskiego, Teofilakta, Silvestro Mazzoliniego de Priero i in.⁵³⁹

⁵³⁶ *Incipiunt instructiones Magistri Humberti De officiis ordinis*, s. 263–264; I. Szostek, *Biblioteka dominikanów...*, s. 412–413; T. Stolarczyk, *Biblioteki klasztorne Braci Kaznodziejów...*, s. 46–47.

⁵³⁷ *Incipiunt instructiones Magistri Humberti De officiis ordinis*, s. 264–265; I. Szostek, *Biblioteka dominikanów...*, s. 412–413; T. Stolarczyk, *Biblioteki klasztorne Braci Kaznodziejów...*, s. 47.

⁵³⁸ I. Szostek, *Biblioteka dominikanów...*, s. 412, 414; J.A. Spież, *Dominikanie w kulturze...*, s. 104; J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 393; T. Stolarczyk, *Biblioteki klasztorne Braci Kaznodziejów...*, s. 47.

⁵³⁹ BWSDWł, sygn. XVII.O.455; XVII.O.3178; APPDK., sygn. Łw1: CCPDCLv, s. 26–31, 39–41; APPDK., sygn. Pt2: KKDPt; APPDK., sygn. Sd1: CPCS, s. 173–189, 223–229; CPDCL, s. 69–73, 78–80; J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 395–396; T. Stolarczyk, *Biblioteka łeczyckiego konwentu...*, s. 237; idem, *Biblioteka łowickiego konwentu...*, s. 172–173.

Nie mogło zabraknąć oczywiście pism Ojców, Doktorów i Apologetów Kościoła na czele ze św. Augustynem (w Łowiczu najwięcej – 14 kodeksów) oraz św. Hieronima, św. Grzegorza z Nazjanzu, św. Grzegorza Wielkiego, św. Ambrożego, Cyryla Aleksandryjskiego, św. Dionizego, św. Atanazego, św. Izydora z Sewilli, św. Jana Damasceńskiego, św. Cypriana, św. Euzebiusza, Laktancjusza⁵⁴⁰.

Trzon każdego księgozbioru dominikańskiego stanowiły jednak przede wszystkim dzieła teologiczne i zbiory kazań. Wśród tych pierwszych najważniejsze były pisma św. Tomasza z Akwinu (największego teologa spośród Braci Kaznodziejów, twórcy tomizmu, zwanego Doktorem Anielskim) na czele z *Sumą teologiczną* (*Summa Theologiae*). Jak wielką wartość edukacyjną dla dominikanów stanowiły dzieła Akwinaty świadczy fakt, że z tego powodu kapituła generalna z Bolonii z 1315 r. podjęła decyzję, że nie wolno sprzedawać ani wypożyczać jego dzieł, a we wszystkich klasztorach, gdzie znajdują się Studia Generalne oraz przebywają magistrzy teologii muszą znajdować się pisma teologiczne Doktora Anielskiego⁵⁴¹.

Canes Domini musieli posiadać także *Liber Sententiarum* (*Sentencje*) Piotra Lombarda, będącą zbiorem wybranych sentencji z *Pisma Świętego* i doktorów Kościoła. Wykładano ją na wszystkich szczeblach edukacji dominikańskiej⁵⁴².

Oprócz dzieł św. Tomasza i Lombarda biblioteki dominikańskie wyposażone były również w księgi teologiczne m. in. Roberta Bellarmina, św. Antonina czyli Antonina Pierozzi de Foligno w tym *Summa theologica*⁵⁴³, niemieckiego opata benedyktyńskiego w Sponheim Johanna Trithemiusa von Tritenheim: *Liber de scriptoribus ecclesiasticis*⁵⁴⁴, włoskiego dominikanina Silvestro Prierias Mazzoliniego *Summa Silvestrina*⁵⁴⁵, Baptysty de Salis: *Summa*

⁵⁴⁰ APPDK. CPCLv, s. 39–40; APPDK. KKDPt; APPDK. CPCS; CPDCL, s. 70; J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 396; T. Stolarczyk, *Biblioteka łęczyckiego konwentu...*, s. 237; idem, *Biblioteka łowickiego konwentu...*, s. 173–174.

⁵⁴¹ ACGOP, s. 83; J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 396; T. Stolarczyk, *Biblioteka łęczyckiego konwentu...*, s. 237; idem, *Biblioteka łowickiego konwentu...*, s. 174; idem, *Księgi teologiczne i zbiory kazań w staropolskiej bibliotece dominikanów w Łowiczu*, RŁ, t. IX, 2012, s. 164; idem, *Książka i biblioteka...*, s. 343.

⁵⁴² J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 396; T. Stolarczyk, *Biblioteka łęczyckiego konwentu...*, s. 237; idem, *Biblioteka łowickiego konwentu...*, s. 174; idem, *Księgi teologiczne...*, s. 164; idem, *Książka i biblioteka...*, s. 347–348; idem, *Szkoły dominikańskie w Łęczycy...*, s. 418–420, 423; K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 77, 84, 136.

⁵⁴³ APPDK. CPDCLv, s. 26, 39.

⁵⁴⁴ Ibidem, s. 27.

⁵⁴⁵ *Summae Sylvestrine quae summa summarum* (Szady, s. 229).

*Baptistimana*⁵⁴⁶, włoskiego dominikanina, teologa i filozofa, kardynała Thomasa de Vio-Kajetana: *Summa Caietana*, hiszpańskiego piętnastowiecznego dominikanina, biskup Sabina e Poggio Mirteto Juana de Torquemada: *Summa de Ecclesia*, niemieckiego augustianina, kaznodzieję i pisarza teologicznego Gottschalka Hollena: *Preceptorium domini Gotschalci hollen de ordine heremitarum sancti Augustini*, anonimowego autora *Authoritatum de fide spe et charitate in summa Canisiana* (1 część), szesnastowiecznego, niemieckiego wikariusza generalnego augustianów Johanna Hoffmeistera: *Loci communes rerum theologiarum*⁵⁴⁷, szesnastowiecznego, niemieckiego Żyda, konwertyty, profesora na uniwersytecie w Wiedniu Paula Weidnera: *Loca praecipua fidei christianae*, irlandzkiego pisarza religijnego Thomasa Palmerstona (Hybernicusa): *Flores Bibliorum*⁵⁴⁸, Giovanni'ego Bologni (Jana z Bolonii): *De aeterna Dei praedestinatione et reprobatione sententia*, szesnastowiecznego niemieckiego, protestanckiego teologa Georga Witzela: *Coacervatio locorum de bonis operibus*⁵⁴⁹, Konrada Klinga: *Loci communes theologici*, Mattie Aquario: *Formalites iuxta doctrinam angelici doctoris D. Thomae Aquinatis*, sławnego szkotysty, franciszkanina Jana Magistra: *Summularum Petri Hispani*⁵⁵⁰, jednego z najwybitniejszych piętnastowiecznych tomistów Johanna Versora: *Dicta super septem tractatus summularum Petri Hispani cum textu*, włoskiego dominikanina, inkwizytora generalnego Batolomeo Fumi: *Summa Armilla*⁵⁵¹, Jeana Vigneri: *Institutiones*⁵⁵², szesnastowiecznego teologa i drukarza Bartolomeusa Westhemera (Vesthemera, Westheimera): *Phrases divinae*

⁵⁴⁶ APPDK. CPDCLv, s. 39: *Summa casuum utilissima per... Baptistam de Salis... que Baptistimana nuncupatur* (wiele wydań).

⁵⁴⁷ APPDK. CPDCLv, s. 29: *Loci communes rerum theologiarum, quae hodie in Controversia agitantur, ad regulam et consesum verae catholicaeque Ecclesiae e S. Patrum sententis confecti F. Ioanne Hofmeisero Augustiniano autore* (wiele wydań).

⁵⁴⁸ APPDK. CPDCLv, s. 29: *Flores Bibliorum sive loci communes omnium fere materiarum ex veteri et novo Testamento excerpti* (Szady, s. 267).

⁵⁴⁹ APPDK. CPDCLv, s. 29, *Coacervatio locorum utriusque testamenti de absoluta necessitate bonorum a fide operum... emaculata*, Coloniae 1548; bibliotekarz spisujący książki w konwencie łowickim w tym wypadku zapisał skrót tytułu składający się z pierwszych i środkowych wyrazów tegoż tytułu.

⁵⁵⁰ APPDK. CPCLv, s. 31, *Summularum Petri Hispani glossulae, una cum textu* (wiele wydań).

⁵⁵¹ APPDK. KKDPt: *Summa Aurea Armilla Nuncupata, Casus Omnes ad Animarum Curam Attinentes, Breviter Complectens* (wiele wydań).

⁵⁵² APPDK. CPDCLv, s. 40: *Institutiones Theologicae, ex Sacris Literis, Conciliis, Doctoribus Ecclesiasticis, praecipuae Thoma Aquinate concinnatae*.

*scripturae*⁵⁵³, Aleksandra z Hales *Universae theologiae summa*⁵⁵⁴, *Disputationes... de controversiis Christianae fidei*⁵⁵⁵, Hieronima de Larva Toletanusa *Controversiarvm Theologicarvm*⁵⁵⁶, oraz szesnastowiecznego krakowskiego teologa, filozofa i doktora medycyny Wojciecha Nowopolskiego (Nowopolczyka) *Apologia pro catholica fide*⁵⁵⁷, a także Dominika Soto i Roberta Holkota komentarze do *Sentencji* Piotra Lombarda⁵⁵⁸. W bibliotekach Braci Kaznodziejów z zakresu teologii moralnej znajdowały się obowiązkowo pisma Grzegorza Wielkiego, Jana Gersona, a także Marko Marullusa, Wilhelma Peralda, Jan Graffa z Kapui, Marcina Azpilkuety (Navarrusa) i św. Antonina Pierozzi de Foligno, Anioła Carletti z Chivasso (Anioła de Clavasio), Thomasa Stapletona, Ludwika z Grenady⁵⁵⁹.

Zbiory kazań, ze zrozumiałych względów, stanowiły obok dzieł teologicznych najliczniejszy zbiór dominikański. W bibliotekach zakonu św. Dominika znajdowały się kazania m. in. Bernarda de Bustis, Pelbarta de Themeswar, Mikołaj z Lyry, Pseudo-Pierre'a de La Paluda, Wilhelma z Meffret, Johannes Wilda (Ferusa), Piotra Skargi, Fryderyka Nausea (Blandicampianusa), Osvalda de Lasco, Johanna Herolda (Discipulusa), Thomasa Trugillo, Wincentego Ferreriusza, Jakuba de Voragine, Ludwika z Grenady, Franciszka Polygranusa, Henryka Helmezjusza, Johannes Hoffmeistera, Jana Lanspergiusa (Landspergusa, Landsberga), Johanna Ecka (Eckiusa), św. Bernarda z Clairvaux, Walentego Poznańskiego, św. Bonawentury, Gabriela Biela, Marcina Biało-brzeskiego, św. Bedy Czcigodnego, Georga Witzela (Wiceliusa), Stanisława Karnkowskiego, Johna Bromyarda, Felipe Luzytani Dieza (Diaza), Gelles'a

⁵⁵³ *Phrases Seu Modi Loquendi Divinae Scripturae, Ex sanctis et Orthodoxis Scriptoribus*; T. Stolarczyk, *Biblioteka łowickiego konwentu...*, s. 174–175.

⁵⁵⁴ S. Poniatowski, *Biblioteka kapituły łowickiej do końca XVIII wieku*, Warszawa 1995 (praca doktorska, mszp w Bibliotece Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego), s. 504–505.

⁵⁵⁵ *Ibidem*, s. 504–505.

⁵⁵⁶ BUW, sygn. SD 602.2121: *Hieronymi Delarva Toletani doctoris Theologi et in Schola Toletana Privs Philosophiae Post Sacrae Theologiae Pvblicae Professoris Controversiarvm Theologicarvm Partim Positivarum, Partim Scholasticarum Pars Prior*, Rzym 1584.

⁵⁵⁷ M. Bohonos, *Katalog starych druków Biblioteki Zakładu im. Ossolińskich, Polonica XVI wieku*, Wrocław 1965, poz. 1722; *Apologia Alberti Novicampiani, pro catholica fide et doctrina de veritate corporis Christi Jesu in Eucharystia, de caeterisque Sacramentis. Liturgiae item, seu Missae sacrificio, ac aliis fere omnibus, quę hoc seculo controvertuntur*, Turda 1557 (Estreicher, cz. 3, t. XII, s. 201).

⁵⁵⁸ J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 396.

⁵⁵⁹ *Ibidem*, s. 396–397; T. Stolarczyk, *Biblioteka łączyckiego konwentu...*, s. 238; *idem*, *Biblioteka łowickiego konwentu...*, s. 175; *idem*, *Księgi teologiczne...*, s. 166.

Dominique'a Topiariusza, Guillaume'a Pepina, św. Bernardyna ze Sieny, Dionizego Wielkiego, Hugona de Prato Florydo, Mikołaja z Błonia, Kaspra z Granady, Sylwestra de Prierio, Thomasa Stapletona, Martina Eisengreina, Dionizego Kartuzza, Gabriela Baralety, Diegi de la Vega, Pierre'a de Besse, św. Franciszka Salezego, Matthiasa Fabra, Abrahama Bzowskiego, Phillipe'a Bosquiera, Jacka Liberiusza, Szymona Staropolskiego, Franciszka Rychłowskiego, Stanisława Zakrzewskiego i in.⁵⁶⁰

Poczesne miejsce wśród księgozbiorów Braci Kaznodziejów zajmowały pisma polemiczne, gdyż *canes Domini* mieli strzec czystości wiary katolickiej – byli papieskimi inkwizytorami i musieli być przygotowani do prowadzenia dysput z innowiercami i zwalczania herezji. Były to dzieła przede wszystkim Johanna Ecka, Alfonsa de Castro, Franciszka Kostera „młota na heretyków”, Roberta Bellarmina, św. Hilarego, Tertuliana, św. Ireneusza, Wojciecha Nowopolskiego, Marcina Białobrzeskiego, Stanisława Orzechowskiego, Jana Sakrana, Stanisława Hozjusza, Stanisława Sokołowskiego, Jakuba Górskiego, Walentego Wróbla (Poznańskiego)⁵⁶¹.

W bibliotekach dominikańskich znajdowały się także prace hagiograficzne na czele z *Legenda aurea Sanctorum, sive Lombardica historia* Jakuba de Voragine, oraz *Vita Patrum* św. Grzegorza z Tours, *Vita sancti Stanislai et patronorum Poloniae*, *Vita sancti Stanislai Cracoviensis episcopi (Vita maior)* lub *Vita sancti Stanislai episcopi Cracoviensis (Vita minor)* Wincentego z Kielczy, Żywoty Świętych Piotra Skargi. Występowały również dzieła ascetyczne i mistyczne pióra Dionizego Kartuzza, Ludolfa Kartuzza, Tomasza a Kempis, Diego Estelli, św. Bonawentury, Ludwika z Grenady, Tomasza Stapletona⁵⁶².

Wśród ksiąg dominikańskich znajdowały się także katechizmy, zwłaszcza Fryderyka Nausei, Piotra Kanizjusza, Michała Merspurgensis, Walentego Kuczborskiego, Michaela Heldinga⁵⁶³. Nie mogło zabraknąć również prac z liturgiki: *Pupilla oculi* Johna Burgh'a, *De ratione et sacrificio Missae*⁵⁶⁴ biskupa Andrzeja Krzyckiego, *Tractatus sacerdotalis de Sacramentis*

⁵⁶⁰ T. Stolarczyk, *Książka i biblioteka...*, s. 348–349.

⁵⁶¹ Idem, *Biblioteka łączyckiego konwentu...*, s. 239; idem, *Biblioteka łowickiego konwentu...*, s. 177–178; J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 397–398.

⁵⁶² APPDK. CPDCLV, s. 27–31, 40; APPDK. KKDPt; APPDK. CPCS s. 173–189, 223–229; CPDCL, s. 69–73, 78–79; J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 398; T. Stolarczyk, *Biblioteka łączyckiego konwentu...*, s. 239–240; idem, *Biblioteka łowickiego konwentu...*, s. 178.

⁵⁶³ J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 398–399; T. Stolarczyk, *Biblioteka łączyckiego konwentu...*, s. 240; idem, *Biblioteka łowickiego konwentu...*, s. 178–179.

⁵⁶⁴ Estreicher, cz. 3, t. IX, s. 331.

Mikołaja z Błonia⁵⁶⁵, *De Septem Sacramentis* i *Mysterii missae expositio* Fransa Titelmana, *De Septem Sacramentis* Hannibala Rosselli, *De Eucharistia* Georga Witzela, *De Eucharistia* Basiliusa Besaariona, *De divinis Catholicae Ecclesiae officiis et mysteriis* Melchiora Hittorpa, *Confessio Catholicae Fidei Christiana* Stanisława Hozjusza, anonimowego autora dzieło o tym samym tytule z synodu piotrkowskiego, *De divinis apostolicis, atque ecclesiasticis traditionibus* Martina Pereza de Ayala, oraz *Carmina quaedam, Psalterium św. Brunona* z Würzburga, *De Sacramento Eucharistiae* Hrabana Maura, *De missa, ewangelia et veritate corporis et sanguinis Christi in Eucharistia* Jana Fabra, *Rationale divinatorum officiorum* Wilhelma Duranta, *De sacra altaris ministerio* Innocentego III, biskupa Piotra Gębickiego, brewiarzy oraz *Ordinarius ceremoniarum Fratrum Praedicatorum, Psalmorum brevis explanatio* Marcantonio Flaminio⁵⁶⁶.

Synowie św. Dominika posiadali w swoich księgozbiorach także niektóre traktaty Arystotelesa, ważnego dla tomizmu starożytnego filozofa, a zwłaszcza *Analityki*, *De anima*, *Quaestiones in praedicabilia* i *Organon*, a także komentarze do nich. Korzystali również z filozoficznych prac Seneki, Boecjusza, Alberta Wielkiego, św. Tomasza z Akwinu, Piotra z Hiszpanii (Jana XXI), Erazma Sartoriusa, Jana Cesariusza, Francesco Pico della Mirandola (Franciszka Pika), Piotra Tartaretusa, Francisco de Toledo Herrary, Fransa Titelmana, Pierre'a Crokarta de Bruxelles⁵⁶⁷.

W bibliotekach staropolskich *Fratrum Praedicatorum* z Polski centralnej znajdowały się również zbiory przywilejów i konstytucji Zakonu Kaznodziej-skiego, kanony soboru trydenckiego oraz kanony prowincji kolońskiej dominikanów, szósta księga dekretów Bonifacego VIII, dekrety Gracjana, *Margarita decreti* Marcina Polaka, *Compilatio decretalium* papieża Grzegorza IX a także prace legistów i komentatorów prawa kościelnego Dominika Soto, Kaspra Caesariusza, Bernardusa Parmensis oraz podręczniki, konkordancje kanonów i słowniki prawne. Znalazło się też kilka pozycji z prawa świeckiego

⁵⁶⁵ *Tractatus sacerdotalis Vnerabilis viri Mag. Ni. de plove decretorum doctoris et capelani episcopi posnaniensis...deque diuinis officiis et eorum administrationibus* wiele wydań (Estreicher, cz. 3, t. II, s. 171–175).

⁵⁶⁶ APPDK. CPDCLV, s. 31; APPDK. KKDPt; J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 398–399; T. Stolarczyk, *Biblioteka łęczyckiego konwentu...*, s. 240; idem, *Książka i biblioteka...*, s. 349–350.

⁵⁶⁷ J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 399; T. Stolarczyk, *Biblioteka łęczyckiego konwentu...*, s. 240; idem, *Biblioteka łowickiego konwentu...*, s. 179–180.

przede wszystkim w bibliotece sieradzkiej w tym *Statuta Regni Poloniae* Jakuba Przyłuskiego oraz Grzegorza z Szamotuł *Processus iuris*⁵⁶⁸.

Dominikanie w swoich zbiorach posiadali również prace z zakresu historii kościelnej. Ich autorami byli m. in. Antonin Pierozzi, Wawrzyniec Surius, Piotr Comestor z Troyes, Nicephorus Callistusa Xantopoulusa z Konstantynopola oraz Euzebiusz Pamfiliusz z Cezarei Palestyńskiej⁵⁶⁹.

W posiadaniu Braci Kaznodziejów znajdowały się także takie dzieła jak encyklopedia prawa, chronologii i historii – *Etymologie* Izydora z Sewilli, leksykon biblijny Jana Marchesini z Reggio pt. *Mammotrectus* oraz *Tabulae Evangelicae et Epistulariae* św. Wawrzyńca, *Catholicon Vocabularium, Epistolarum Leonis X libri duo, Epistolarum Leonis Decimi Pontificis Maximi nomine scriptarum libri sexdecim* i *Epistolarum Familiarum Libri Sex* Pietro Bembo, kalendarze gregoriańskie, kalendarze świąt liturgicznych⁵⁷⁰.

Autorzy świeccy i ich prace

Wśród prac należących do bibliotek dominikańskich w okresie staropolskim znajdowały się również pisma autorów starożytnych takich jak Cyceron, Kwintylijan, Fortunat, Plaut, Makrobiusz, Ezop, Martialis, Terencjusz, Aulus Gelius, Józef Flawiusz, Lucius Annaeus⁵⁷¹.

Począwszy od XVI w. w księgozbiorach konwentów środkowopolskich zaczynają pojawiać się także pisma humanistów m. in. Omera Talona, Giovanniego Battisty Carello, Francisco Filelfo, Georga Goldschmidta (Fabriciusa), Jakuba Lochera, Hernana Terentina, Marcina Kromera i największego spośród nich Erazma z Rotterdamu⁵⁷². W staropolskich bibliotekach dominikanów znalazły się również prace m. in. Domenico Mirabelli Naniego, Konrada von Muri oraz *Manuale Navari, De maleficiorum generibus, Genealogiae deorum et principiorum novorum desecrotum et graecarum et hebraicarum*

⁵⁶⁸ J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 399; T. Stolarczyk, *Biblioteka łeczyckiego konwentu...*, s. 240; idem, *Biblioteka łowickiego konwentu...*, s. 179.

⁵⁶⁹ J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 399; T. Stolarczyk, *Biblioteka łowickiego konwentu...*, s. 180.

⁵⁷⁰ BUW, sygn. SD. 618.72–73 adl.; J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 400; T. Stolarczyk, *Biblioteka łeczyckiego konwentu...*, s. 240; idem, *Biblioteka łowickiego konwentu...*, s. 181.

⁵⁷¹ APPDK. KKDPt; J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 399–400; T. Stolarczyk, *Biblioteka łowickiego konwentu...*, s. 180.

⁵⁷² APPDK. CPCS; APPDK. CPDCLv, s. 31; J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 399–400; T. Stolarczyk, *Biblioteka łowickiego konwentu...*, s. 180.

dictionum explicatio anonimowego autora, *Novus orbis* nieznanego autora, *Adunatio materiarum*, *Spicilegium*, *Monarcha Ecclesiae* i słowniki: *Thesaurus linguae Latinae*, *Dictionarium Graecum*, *Dictionarium trium linguarum* Jana Murmeliusa oraz *Roberti Stephani dictionarium nominum proprium virorum, urbium, fluviorum, montium, caeterorumque locorum, quae passim apud melioris notae autores leguntur*⁵⁷³. W tym samym czasie w bibliotece sieradzkiej Braci Kaznodziejów znalazły się 2 księgi dotyczące różnych dziedzin praktycznych: pierwsza z nich to wydane po polsku *Księgi o gospodarstwie* Pietro de Crescenzi⁵⁷⁴, a druga to traktat z zakresu medycyny Marsylia Ficino⁵⁷⁵.

Księgi w językach narodowych

Zapewne począwszy od 2. połowy XVI w. (zachowane inwentarze biblioteczne pochodzą z początku XVII w.) w bibliotekach dominikańskich zaczynają pojawiać się książki w języku polskim – rodzimych autorów, bądź tłumaczenia. Według tychże inwentarzy na początku XVII w. w bibliotece łączyckiej znajdowały się 2 dzieła napisane w tymże języku, w łowickiej 6, w piotrkowskiej 4, a w sieradzkiej 10⁵⁷⁶. Natomiast według najnowszych wyników badań po księgozbiorze gidelskim pozostało 37 dzieł napisanych w tym języku, po łączyckim 2 dzieła, po łowickim 3, po piotrkowskim 3 dzieła, a po sieradzkim 19⁵⁷⁷. Prawdopodobnie począwszy od połowy XVII w. w księgozbiorach śródkowopolskich konwentów pojawiają się dzieła także w innych językach narodowych: francuskim (zachowały się 2 dzieła), greckim (zachowało się 1 dzieło), hiszpańskim (zachowały się 2 dzieła), niemieckim (zachowało się 1 dzieło) i włoskim (zachowało się 28 dzieł)⁵⁷⁸.

⁵⁷³ J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 400; T. Stolarczyk, *Biblioteka łowickiego konwentu...*, s. 181; A. Czapski, *Zabytkowy księgozbiór w Topoli Królewskiej*, Płock 1986, poz. 30.

⁵⁷⁴ APPDK. CPCS; *Księgi o gospodarstwie, y o opatrzeniu rozmnożenia rozlicznych pożytkow, każdemu stanowi potrzebne*, Kraków 1549 (Estreicher, cz. 3, t. III, s. 450–451).

⁵⁷⁵ J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 400.

⁵⁷⁶ APPDK. CPCS; APPDK. CPDCLv; APPDK. KKDPt; CPDCL.

⁵⁷⁷ T. Stolarczyk, *Armarium. Biblioteki klasztorne Braci Kaznodziejów w Gidlach, Łęczycy, Łowiczu, Piotrkowie Trybunalskim i Sieradzu...* (w druku).

⁵⁷⁸ Ibidem; BUW, sygn. SD 608.3349; 13.7.9.28/1; 13.5.10.44/1; 13.7.3.12 [3]/2; 13.9.3.2.26/2; 13.9.11.28/1; 13.10.4.9/1; 13.8.10.22/1 [1]-13.8.10.22/1 [3]; Sd.602.1103; BWSWdł, sygn. XVII.Q.6033; XVII.Q.6663; XXVIII.O.1281.

Podsumowanie

W bibliotekach dominikańskich zdecydowanie dominowali autorzy kościelni (przede wszystkim teologowie, polemiści i autorzy kazań). Ich prace stanowiły kanon obowiązujących zakonników lektur, niezmiennych przez wieki i na bieżąco uzupełnianych zgodnie z ustawodawstwem zakonnym. Dopuszczano też dzieła niektórych autorów świeckich, ale początkowo byli to tylko wybrani filozofowie starożytni, których dzieła stanowiły podbudowę dla tomizmu lub uczyły retoryki. Było to *constans*. Z biegiem czasu przybywało jednak autorów świeckich i to także tych współczesnych – humanistów, filozofów i in., ale również starannie dobranych, wpływających przecieź na myślenie i postrzeganie świata. Mimo wszystko ich pisma stanowiły nadal zaledwie pewien mały odsetek wszystkich ksiąg zgromadzonych w bibliotekach Braci Kaznodziejów.

Począwszy od drugiej połowy XVI w. w księgozbiorach dominikańskich zaczęły pojawiać się książki również w językach narodowych, co także było zgodne z duchem czasu. Jednak mimo wszystko górowało nadal zdecydowanie piśmiennictwo w języku łacińskim, co było charakterystyczne dla wszystkich bibliotek zakonnych.

DZIEŁA TEOLOGICZNE W ZBIORACH BIBLIOTEK KLASZTORNICH BRACI KAZNODZIEJÓW (DOMINIKANÓW) W ŁĘCZYCY, ŁOWICZU I PIOTRKOWIE TRYBUNALSKIM W XVII-XVIII WIEKU

Głównym celem Zakonu Braci Kaznodziejów było i jest głoszenie Słowa Bożego czyli kaznodziejstwo. Służyć temu miały specjalne studia dominikańskie, dające wykształcenie teologiczne oraz filozoficzne. W każdym klasztorze, już od momentu jego powstania, funkcjonowała szkoła konwentualna⁵⁷⁹. Wg Krystyny Zawadzkiej „z kształceniem zakonników, a także z pełnieniem przez nich obowiązków kapłańskich (kazania, spowiadanie, odprawianie mszy) wiązały się nierozłącznie książki”⁵⁸⁰. Dlatego też przy każdym klasztorze zakładano biblioteki⁵⁸¹. Ich funkcjonowanie regulowało ustawodawstwo zakonne, poczynając od samej reguły i konstytucji, a skończywszy na kronikach klasztornych i rejestrach wydatków. Najważniejsze przepisy dotyczące książek i bibliotek zostały opracowane jeszcze w XIII w. przez generała dominikańskiego Humberta de Romanis⁵⁸². Kapituła generalna rzymska w 1569 r. nakazała wręcz, aby każdy klasztor miał swoją bibliotekę⁵⁸³.

⁵⁷⁹ K. Kaczmarek, *Szkoły i studia...*, s. 72; K. Zawadzka, *Biblioteki klasztorne...*, s. 18.

⁵⁸⁰ K. Zawadzka, *Biblioteki klasztorne...*, s. 18.

⁵⁸¹ *Ibidem*, s. 18; I. Szostek, *Biblioteka dominikanów...*, s. 410; J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 401; H. E. Wyczawski, *op. cit.*, s. 532.

⁵⁸² *Incipiunt instructiones Magistri Humberti De officiis ordinis*, [w:] *B. Humberti de Romanis quinti Praedicatorum Magistri Generalis Opera De vita regulari*, ed. J.J. Berthier, vol. II, Casali 1956, s. 263–266; I. Szostek, *Biblioteka dominikanów...*, s. 412, 414.

⁵⁸³ R. Świętochowski, *Biblioteka OO. Dominikanów...*, s. 300.

Konwentualne biblioteki znajdowały się również w Łęczycy, Łowiczu i Piotrkowie Trybunalskim. Trzon ich księgozbiorów stanowiły dzieła teologiczne. Ich tytuły można odtworzyć na podstawie inwentarzy bibliotecznych (po 2 z każdego konwentu) wchodzących w skład kopiaruszy akt tychże klasztorów, przechowywanych obecnie w Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie oraz zbiorów ksiąg poddominikańskich zachowanych w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego, Bibliotece Narodowej, Bibliotece Kolegium Filozoficzno-Teologicznego w Krakowie, Bibliotece Ossolineum, Bibliotece Publicznej Miasta Stołecznego Warszawy oraz w Bibliotece Kapituły Łowickiej. Pierwsze inwentarze bibliotek omawianych klasztorów (dalej: inwentarze A) powstały w 1602 r. i zatytułowane były *Libri Conventus*. Drugie inwentarze (dalej: inwentarze B) nie mają podanej daty powstania, ale należy stwierdzić, że pochodzą również z początku XVII w. i są prawdopodobnie późniejsze od inwentarzy A. Inwentarze te zatytułowane były w Łęczycy *Officina Bibliothecae Conventus Lanciensis*, w Łowiczu *Officina Librariae*, w Piotrkowie Trybunalskim *Index librorum omnium spectantium ad conventum Petricoviensem Ordinis Praedicatorum*⁵⁸⁴.

Teologię należy podzielić na teologię spekulatywną i dogmatyczną oraz moralną.

ŁĘCZYCA

Teologia spekulatywna i dogmatyczna: Tutaj należy zaliczyć przede wszystkim drugą część drugiej części *Sumy teologicznej (Summa Theologiae)* św. Tomasza z Akwinu (1 egzemplarz, zarówno w inwentarzu A jak i w inwentarzu B) oraz czwartą część (księgę) *Sentencji* pióra Piotra Lombarda zw. Hiszpanem (tylko w inwentarzu B – 1 egzemplarz)⁵⁸⁵. Wśród dzieł z teologii spekulatywnej, znajdujących się w bibliotece łeczyckiego konwentu, wymienić trzeba także pracę św. Rajmunda z Peñafort (generała dominikańskiego) pt.: *Summula* (wzmiankowana przez oba inwentarze), dzieło

⁵⁸⁴ APPDK. CPDCLV, s. 26–31, 39–41; APPDK. KKDPt); CPDCL, s. 69–73, 78–80; T. Stolarczyk, *Biblioteki klasztorne Braci Kaznodziejów...*, s. 48–49.

⁵⁸⁵ CPDCL, s. 69, 70, 71, 78, 79; T. Stolarczyk, *Biblioteka łeczyckiego konwentu...*, s. 237–238.

Johanna Herolta (Discipulusa): *De eruditione Christifidelium* (wymienia je tylko inwentarz B)⁵⁸⁶, Thomasa Pamerstona (Hibernicusa) *Flores doctorum*⁵⁸⁷.

Do teologii moralnej i podręczników dla spowiedników należy zaliczyć dzieła: św. Grzegorza I Wielkiego (papieża): *Liber moralium*⁵⁸⁸ (inwentarz A), Berengariusza de Landorra: *Lumen animae*⁵⁸⁹ (oba inwentarze), Anioła de Clavasio: *Summa angelica* (inwentarz B)⁵⁹⁰, Thomasa Stapletona: *Promptuarium morale*⁵⁹¹ (inwentarz B), św. Rajmunda z Peñafort: *Casus conscientiae*⁵⁹² (inwentarz A), Piotra z Soto: *Methodus confessionis* (inwentarz A), św. Antoniego Pierozzi (Antoniego de Foligno): *Summa confessionis* (inwentarz B)⁵⁹³, Ferdynanda Ohma Januszowskiego *Sententiae morales*⁵⁹⁴.

ŁOWICZ

Teologia spekulatywna i dogmatyczna stanowiła najobszerniejszy dział biblioteki dominikańskiej. Inwentarz A odnotowuje 18 a inwentarz B 41 dzieł z tego działu⁵⁹⁵. Było to 9 kodeksów św. Tomasza z Akwinu, w tym *Summa theologiae*, *Compendium theologiae*, *Quaestiones disputatae* i *Rozmaitości (Quodlibeta)*⁵⁹⁶, 9 kodeksów włoskiego jezuitę, znanego teologa, kardynała Roberta Bellarmina⁵⁹⁷, słynnego włoskiego dwunastowiecznego teologa, arcybiskupa Paryża Piotra Lombarda zw. Hiszpanem: *Sententiae*⁵⁹⁸,

⁵⁸⁶ CPDCL, s. 71, 79.

⁵⁸⁷ BUW, sygn. SD 608.4618: *Flores omnium pene doctorum, qui cum in Theologia, tum in Philosophia hactenus claruerunt: sedulo collecti per Thomam Hibernicum et Alphabetico ordine digesti: exactiore vero iam fide et animaduersione, quam vsquam antea castigati*, Lugduni 1566.

⁵⁸⁸ *Liber moralium beati Gregorii pape super librum sancti Job ex toto*.

⁵⁸⁹ *Lumen animae seu liber moralitatum*.

⁵⁹⁰ BN, sygn. Inc. F. 1004: *Summa angelica de casibus conscientiae*, Argentinae 1489.

⁵⁹¹ *Promptuarium morale super evangelia tam dominicalia quam de festis et quadragesimae, Pars Aestivalis*.

⁵⁹² *Summa de casibus conscientiae*.

⁵⁹³ *Summa confessionis (Summa confessionalis, Confessionale, Tractatus de institutione confessionum)*.

⁵⁹⁴ BKFT, sygn. 343 I Stare Druki: *Sententiae morales conscientiae directivae, tum ex Angelici Doctoris discipulis, tum ex alijs theologis desumptae et in quatuor libros distinctae avthore Ferdinando Ochm, vulgo Januszowski – Accesserunt in hac secunda editione, praeter breues additiones; sc: de non alienandis regularium bonis, de paupertate religiosa, de commutatione votorum, de non ambigendis inter religiosis officijs, de non aggravandis per visitatores locis visitatis, examen Ordinandorum et Sententiae, tum ab Alexandro VII, tum ab Innocentio XI damnatae*, Kraków 1694.

⁵⁹⁵ T. Stolarczyk., *Biblioteka łowickiego konwentu...*, s. 174; idem, *Księgi teologiczne...*, s. 164.

⁵⁹⁶ APPDK. CPDCLv, s. 26, 27, 39.

⁵⁹⁷ Ibidem, s. 27.

⁵⁹⁸ *Quatuor libri Sententiarum*.

dwunastowiecznego wiktoryna, szukającego rozumowego uzasadnienia wszelkich dogmatów, Ryszarda od św. Wiktora komentarz do tych *Sentencji*⁵⁹⁹ oraz *Concordantiae Sententiarum*⁶⁰⁰ i *Epitoma Lombardi conclusionum theologiarum in quattuor Sententias*⁶⁰¹, 3 kodeksy piętnastowiecznego dominikanina, arcybiskupa Florencji św. Antonina czyli Antonina Pierozzi de Foligno w tym *Summa theologica*⁶⁰², niemieckiego opata benedyktyńskiego w Sponheim Johanna Trithemiusa von Tritenheim: *Liber de scriptoribus ecclesiasticis*⁶⁰³, włoskiego dominikanina Silvestro Prierias Mazzoliniego *Summa Silvestrina*⁶⁰⁴, Baptysty de Salis: *Summa Baptistimana*⁶⁰⁵, włoskiego dominikanina, teologa i filozofa, kardynała Thomasa de Vio-Kajetana: *Summa Caietana*, hiszpańskiego piętnastowiecznego dominikanina, biskup Sabina e Poggio Mirteto Juana de Torquemada: *Summa de Ecclesia*, niemieckiego augustianina, kaznodzieję i pisarza teologicznego Gottschalka Hollena: *Preceptorium domini Gotschalci hollen de ordine heremitarum sancti Augustini*, anonimowego autora *Authoritatum de fide spe et charitate in summa Canisiana* (1 część), szesnastowiecznego, niemieckiego wikariusza generalnego augustianów Johanna Hoffmeistera: *Loci communes rerum theologiarum*⁶⁰⁶, szesnastowiecznego, niemieckiego Żyda, konwertyty, profesora na uniwersytecie w Wiedniu Paula Weidnera: *Loca praecipua fidei christianae*, irlandzkiego pisarza religijnego Thomasa Palmerstona (Hybernicusa): *Flores Bibliorum*⁶⁰⁷, Giovani'ego Bologni (Jana z Bolonii): *De aeterna Dei praedestinatione et reprobatione sententia*, szesnastowiecznego niemieckiego, protestanckiego teologa Georga Witzela: *Coacervatio locorum de bonis operibus*⁶⁰⁸, Konrada Klinga: *Loci communes theologici*, Mattie Aquario: *Formalites iuxta doctrinam angelici doctoris D. Thomae Aquinatis*, sławnego szkotysty, franciszkanina Jana Magistra:

⁵⁹⁹ APPDK. CPDCLv, s. 27.

⁶⁰⁰ Ibidem, s. 27.

⁶⁰¹ Ibidem, s. 27.

⁶⁰² Ibidem, s. 26, 39.

⁶⁰³ Ibidem, s. 27.

⁶⁰⁴ *Summae Sylvestrine quae summa summarum* (Szady, s. 229).

⁶⁰⁵ *Summa casuum utilissima per... Baptistam de Salis... quae Baptistimana nuncupatur*.

⁶⁰⁶ *Loci communes rerum theologiarum, quae hodie in Controversia agitantur, ad regulam et consensum verae catholicaeque Ecclesiae e S. Patrum sententis confecti F. Ioanne Hofmeisero Augustiniano autore*.

⁶⁰⁷ *Flores Bibliorum sive loci communes omnium fere materiarum ex veteri et novo Testamento excerpti* (Szady, s. 267).

⁶⁰⁸ *Coacervatio locorum utriusque testamenti de absoluta necessitate bonorum a fide operum... emaculata*.

*Summularum Petri Hispani*⁶⁰⁹, jednego z najwybitniejszych piętnastowiecznych tomistów Johanna Versora: *Dicta super septem tractatus summularum Petri Hispani cum textu*, włoskiego dominikanina, inkwizytora generalnego Batolomeo Fumi: *Summa Armilla*⁶¹⁰, Jeana Vigneri: *Institutiones*⁶¹¹, szesnastowiecznego teologa i drukarza Bartolomeusa Westhemera (Vesthemera, Westheimera: *Phrases divinae scripturae*⁶¹², Aleksandra z Hales *Universae theologiae summa*⁶¹³, *Disputationes... de controversiis Christianae fidei*⁶¹⁴, Hieronima de Larva Toletana *Controversiarvm Theologicarvm*⁶¹⁵ oraz szesnastowiecznego krakowskiego teologa, filozofa i doktora medycyny Wojciecha Nowopolskiego (Nowopolczyka) *Apologia pro catholica fide*⁶¹⁶.

Do teologii moralnej (inwentarz A wymienia 3 woluminy, a inwentarz B 4 woluminy) należy zaliczyć dzieła św. Grzegorza I Wielkiego, papieża: *Moralia seu Expositio in Job* (1 kodeks), włoskiego franciszkanina bł. Anioła Carletti z Chivasso (Anioła de Clavasio): *Summa angelica de casibus conscientiae*, portugalskiego dominikanina, następnie augustianina, a w końcu benedyktyna Andreea de Escobar: *Modus confitendi*⁶¹⁷ szesnastowiecznego hiszpańskiego teologa, profesora w Salamance i Combra Martinusa Azpilcueti (Navarrusa) *Enchiridion sive manuale confessoriorum et penitentium*⁶¹⁸.

⁶⁰⁹ *Summularum Petri Hispani glossulae, una cum textu.*

⁶¹⁰ *Summa Aurea Armilla Nuncupata, Casus Omnes ad Animarum Curam Attinentes, Breviter Complectens.*

⁶¹¹ *Institutiones Theologicae, ex Sacris Literis, Conciliis, Doctoribus Ecclesiasticis, praecipuae Thoma Aquinate concinnatae.*

⁶¹² *Phrases Seu Modi Loquendi Divinae Scripturae, Ex sanctis et Orthodoxis Scriptoribus;* T. Stolarczyk, *Biblioteka łowickiego konwentu...*, s. 174–175; idem, *Księgi teologiczne i zbiory kazań*, s. 165.

⁶¹³ S. Poniatowski, *Biblioteka kapituły łowickiej do końca XVIII wieku*, Warszawa 1995 (praca doktorska, mszp w Bibliotece Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego), s. 504–505.

⁶¹⁴ *Ibidem*, s. 504–505.

⁶¹⁵ BUW, sygn. SD 602.2121: *Hieronimi Delarva Toletani doctoris Theologi et in Schola Toletana Privs Philosophiae Post Sacrae Theologiae Pvblicae Professoris Controversiarvm Theologicarvm Partim Positivarum, Partim Scholasticarum Pars Prior*, Rzym 1584.

⁶¹⁶ M. Bohonos, *Katalog starych druków Biblioteki Zakładu im. Ossolińskich, Polonica XVI wieku*, Wrocław 1965, poz. 1722; *Apologia Alberti Novicampiani, pro catholica fide et doctrina de veritate corporis Christi Jesu in Eucharystia, de caeterisque Sacramentis. Liturgiae item, seu Missae sacrificio, ac aliis fere omnibus, quę hoc seculo controvertuntur*, Turda 1557 (Estreicher, cz. 3, t. XII, s. 201).

⁶¹⁷ APPDK. CPDCLv, s. 27–31.

⁶¹⁸ *Ibidem*, s. 27.

PIOTRKÓW TRYBUNALSKI

Do teologii spekulatywnej i dogmatycznej należy zaliczyć *Summa theologiae* (*Summa Theologica*) św. Tomasza z Akwinu oraz indeksy do tego dzieła⁶¹⁹, *Praeceptorium* Gottschalka Hollena⁶²⁰, *Loci communes theologici* Konrada Klinga⁶²¹, *Quarta pars Summe Antonini tractans de virtutibus, de donis spiritussancti ac diuina gratia* św. Antonina Pierozzi (Antonino de Foligno)⁶²², *Pymander Mercuri Trismegisti* Annibala Rosselli⁶²³, *Quattuor librorum Sententiarum Kompendium Guillermi Vorrillonis* Guillaume Vorillon (Guillermusa Vorrilonga de Valle Rouillonis)⁶²⁴, *De Annuntiatione Nativitatis* Josse Clichotove⁶²⁵, *De Antichristo Libri tres* Fryderyka Nausea⁶²⁶, *De fide spe et charitate* Marko Marulicia⁶²⁷, *Sumulla* Jana Magistra⁶²⁸, *Generalis Controversia de Indulgentiis* Walentego Wawrzyńca Widawskiego⁶²⁹, *Flores Bibliae* Thomasa Palmerstona (Hybernicusa)⁶³⁰, *Loci communes Sacrae Scripturae* anonimowego autora⁶³¹, *In monomachiam incruetam regis regum Iesu Christi et*

⁶¹⁹ APPDK. KKDPt; BUW: Romae 1619; *Indices omnes in. D[ivi] Thomas Svmam Theologicam hactenus impresji. Nunc emendati, et in optimum ordinem ad inuicem redacti. Quorum numerum, feriem, et vsum sequens pagina demonstrate*, Romae 1619.

⁶²⁰ APPDK. KKDPt; *Preceptorium domini Gotscalci hollen de ordine heremitarum sancti Augustini*.

⁶²¹ Ibidem.

⁶²² Ibidem.

⁶²³ Ibidem; *Pymander Mercuri Trismegisti Cum Commeto Fratris Hannibalis Rosseli Calabri, Ordinis Minorum Regularis observantiae, Theologiae et Philosophiae, ad S. Bernardinum Cracoviae Professoris. Liber primus de SS. Trinitate; Liber secundus de Spiritu S. et Angelis; Liber III de ente, materia, forma et rebus methaphisicis; Liber quartus de Coelo; Liber V de Elementia et descriptione totius orbis; Liber VI de immortalitate Animae, qui est primus Asclepii* Kraków 1584–1590, Oficyna Łazarzowa (Estreicher, cz. 3, t. XV, s. 373–375; Szady, s. 251).

⁶²⁴ APPDK. KKDPt.

⁶²⁵ Ibidem.

⁶²⁶ Ibidem.

⁶²⁷ Ibidem; *Operum M. Maruli Spalatensis tomus posterior, continens libros septem, Opus vere Evangelicum, De Fide Spe et Charitate*.

⁶²⁸ Ibidem; *Summularum Petri Hispani glossulae, una cum textu*.

⁶²⁹ Ibidem; *Generalis Controversia de Indulgentiis, a M. Valentino Laurentio Vidaviensi, Philosophiae et S. Theologiae Doctore, conscripta: et auctoritati atque iudicio Sanctae Sedis Apostolicae Romanae subjecta*, Cracoviae 1593 [A. Jocer, *Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce od wprowadzenia do niej druku po rok 1830 włącznie, z pismem Janockiego, Bentkowskiego, Ludwika Sobolewskiego, Ossolińskiego, Juszyńskiego, Jana Winc iJjerz. Sam. Wandtków itd.*, Wilno 1842, s. 323).

⁶³⁰ APPDK.KKDPt; *Flores Bibliorum sive loci communes omnium fere materiarum ex veteri et novo Testamento excerpti* (Szady, s. 267).

⁶³¹ APPK. KKDPt.

*Luciferi Philippe Bosquiera*⁶³², *Locorum Theologorum Libri dvodecim Melchiora Cano*⁶³³, *Sententiarum Libri IIII Piotra Lombarda*⁶³⁴ *In Petri Lombardi Sententias Theologicas Commentariorum Guillauma Duranda z Saint Pourçain*⁶³⁵, *Pantheologiae Svmmam Vniversae Theologicae Reinera Sacchoni*⁶³⁶, *Controversiae Theologicae Jerónimo de la Rúa*⁶³⁷, *Commentariorum Ac disputationum in Vniversam doctrinam D. Thomas De Sacramentis et Censuris Giles'a de Coninck*⁶³⁸.

Do teologii moralnej i podręczników dla spowiedników należy zaliczyć dzieła: Bartolomeo Fumo *Summa Aurea Armilla Nuncupata, Casus Omnes ad Animarum Curam*⁶³⁹, Martinusa Azpilcuety (Navarrusa) *Enchiridion sive manuale confessoriorum et penitentium*⁶⁴⁰, Giovanni Battisty Corradi *Responsa ad cuiuscunque pene generis casuum conscientiae*⁶⁴¹, Vitalisa de Furno (Joanresa Vitalisa) *Specvlvm Morale*⁶⁴², Ildefonso Manrique *Vniversae Moralis*

⁶³² BUW, sygn. SD.608.1831 adl.: *In monomachiam incruetam regis regum Iesu Christi et Luciferi in deserto notae auctore V.P. F. Philippo Bosquier Montensi, Franciscano Prou. Flandriae Audomaropolitano, S. Theol. apud Athenes Lectore, Atrebatii 1599.*

⁶³³ BUW, sygn. SD.608.2954: *D. Melchioris Cani Episcopi Canariensis ordinis Praedicatorum Primariae Cathedrae in Academia Salmanticensi olim Praefecti, Locorum Theologorum Libri dvodecim, Coloniae Agrippinae.*

⁶³⁴ BUW, sygn. SD.604.2084: Lovanii 1556.

⁶³⁵ BUW, sygn. SD.602.1625: *D. Dvrandi a Santo Parciano, Ord. Praed. et Meldensis Episcopi in Petri Lombardi Sententias Theologicas Commentariorum libri IIII, Venetiis 1586.*

⁶³⁶ BUW, sygn. SD.604.1987: *Pantheologiae Svmmam Vniversae Theologicae Veritatis Vna Et Plvrimarvm Vtrivsqve Testamenti Avtoritatvm Lucidam expositionem complectentis, Brixiae 1580.*

⁶³⁷ BUW, sygn. SD.602.2121: *Hieronymi Dela Rva Toletani doctoris Theologi et in Schola Toletana Privs Philosophiae Post Sacrae Theologiae Pvblicae Professoris Controversiarvm Theologiarvm Partim Positivarum, Partim Scholasticarum Pars Prior, Romae 1584.*

⁶³⁸ BUW: Antverpiae 1616.

⁶³⁹ APPK. KKDPT; BUW, sygn. SD.608.3971: *Svmma Avrea Armilla Nvncvzata, casus omnes ad animarum curam attinentes, breviter complectens: omnia hac postrema editione castigatiora redditac a Reveren. P.F. Bartholomeo Fumo Villaren. Placentino Ord. Praed. Ac Haereticae prauit. Inquisitore, edita, Lugduni 1583.*

⁶⁴⁰ BUW. SD.604.175: *Enchiridion sive Manuale confessoriorum et poenitentium complectens pene resolutionem omnium dubiorum, quae communitates in sacris confessionibus occurrere solent circa peccata absolutiones, restitutiones censuras et irregularitates, Romae 1584.*

⁶⁴¹ BUW, sygn. SD.604.1125: *Responsa ad cuiuscunque pene generis casuum conscientiae quaesita quadrigenta... primo Perusiae impressa, nunc ab eodem auctore recognita, ab erratis expurgata et... additionibus... locupletata: quibus accessit breve de cambiis compendiolum..., Venetiis 1600.*

⁶⁴² BUW, sygn. SD.604.981: *Specvlvm Morale Totivs Sacrae Scriptvrae Ioannis Vitalis S.R. E. Cardinalis Ex ordine Minorum atque Doctoris eximij; In quo uniuersa fere loca et figurae veteris, ac noui Testamenti in sensus mystico explanantur, Venetiis 1600.*

*Theologiae Svmmaria*⁶⁴³, Bartłomieja z Pizy (San Concordio) *Summa pisana*⁶⁴⁴, Emmanuela Sa *Aphorismi Confessariorum*⁶⁴⁵, Thomasa Stapletona *Promptvarivm Morale*⁶⁴⁶, Innocenzo Cibo Ghisi *Discorsi Morali*⁶⁴⁷.

Najwięcej dzieł teologicznych w omawianym okresie posiadała (wg stanu badań na dzień dzisiejszy) biblioteka dominikańska w Łowiczu – 52, następnie w Piotrkowie Trybunalski – 30 i na końcu w Łęczycy – 13⁶⁴⁸.

⁶⁴³ BUW, *Universae Moralis Theologiae Svmmaria Collectio Ex Sacris Concilijs, Ecclesiasticis Decretis, probatisque Authoribus quasi in Mare Parvum Congerente P. Ildephonso Manrique Sacrae Theologiae Magistri Ordinis Praedicatorum Vallisoletani Conventus filio, ad praesens in Montesilicenti, Venetiis 1706.*

⁶⁴⁴ APPDK. KKDPt.

⁶⁴⁵ BUW, sygn. SD.608.3572 adl.: *R.P. Emanvelis SA, Doctoris Theologi Societatis Iesv, Aphorismi Confessariorum, Ex VRIIS Doctorvm Sententijs collecti: Opusculvm Theologis, Omnibusque animarum curarum habentibus vtile ac necessarium, Coloniae 1600.*

⁶⁴⁶ BUW, sygn. 13.6.11.23 [1]/1: *Promptvarivm Morale Svper Evangeelia Dominicalia Totivs Anni: Ad Instructionem Concionatorum. Reformationem Peccatorum. Consolationem Piorum. Ex Sacris Scripturis, SS. Patribus et optimis quibusque Auctoribus studiose collectum... Pars Hiemalis – Pars Aestivalis, Antverpiae 1613.*

⁶⁴⁷ BUW, sygn. 13.9.3.26/2: *Discorsi Morali sopra I Sette Saalmi Penitentiali Del Molto, In Venetia 1614.*

⁶⁴⁸ T. Stolarczyk, *Biblioteka łeczyckiego konwentu...*, s. 237–238; idem, *Biblioteka łowickiego konwentu...*, s. 174; idem, *Księgozbiór klasztoru Braci Kaznodziejów w Piotrkowie Trybunalskim w XVI–XVIII wieku (w redakcji).*

KSIEGOZBIÓR BIBLIOTEKI KAPITUŁY KOLEGIACKIEJ W WIELUNIU, A KSIEGOZBIORY DOMINIKAŃSKIE W GIDLACH, ŁĘCZYCY, ŁOWICZU, PIOTRKOWIE TRYBUNALSKIM I SIERADZU W XVII-XVIII WIEKU - PODOBIENSTWA I RÓŻNICE⁶⁴⁹

Zgromadzenia kolegiackie zobowiązane były do prowadzenia szkół. Również przy każdym klasztorze dominikańskim musiała funkcjonować szkoła konwentualna⁶⁵⁰. Irena Szostek twierdzi, że „szkoła – każda – aby mogła pełnić funkcje dydaktyczno-wychowawcze, musi posiadać bibliotekę jako bazę naukową i warsztat pracy”⁶⁵¹. Dlatego też, między innymi, przy każdym kościele kolegiackim i każdym klasztorze Braci Kaznodziejów istniała biblioteka⁶⁵². Tak też było w Wieluniu, Gidlach, Łęczycy, Łowiczu, Piotrkowie Trybunalskim i Sieradzu.

Księgozbiór biblioteki kolegiackiej w Wieluniu można odtworzyć na podstawie inwentarza bibliotecznego, zatytułowanego *Libri Bibliothecae* (dalej: inwentarz) wchodzącego w skład akt wizytacji wieluńskiego kościoła kolegiackiego (dalej: wizytacja) przeprowadzonej w dniu 23 czerwca 1766 r., przez Ignacego Augustyna Sariusza Kozierowskiego, biskupa pomocniczego archidiecezji gnieźnieńskiej, prepozyta mstowskiego oraz radomskiego i oficjała, znajdujących się w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku⁶⁵³.

⁶⁴⁹ Artykuł opublikowany w „Rocznik Wieluński”, t. XIV, 2014, s. 163–168.

⁶⁵⁰ T. Stolarczyk, *Biblioteka kapituły kolegiackiej w Wieluniu w świetle Inwentarza z 1766 roku*, „Rocznik Wieluński”, t. XI, 2011, s. 47; idem, *Biblioteki klasztorne Braci Kaznodziejów...*, s. 46.

⁶⁵¹ I. Szostek, *Biblioteka dominikanów...*, s. 410.

⁶⁵² T. Stolarczyk, *Biblioteka kapituły kolegiackiej w Wieluniu...*, s. 47; idem, *Biblioteki klasztorne Braci Kaznodziejów...*, s. 46.

⁶⁵³ ADW. VCV, s. 67–73; T. Stolarczyk, *Biblioteka kapituły kolegiackiej w Wieluniu...*, s. 47–48.

Natomiast księgozbiory bibliotek konwentów w Łęczycy, Łowiczu, Piotrkowie Trybunalskim i Sieradzu można odtworzyć na podstawie dwóch (z każdego klasztoru) siedemnastowiecznych łacińskich inwentarzy bibliotecznych wchodzących w skład kopiariuszy akt tychże konwentów, przechowywanych obecnie w Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie oraz zbiorów ksiąg poddominikańskich zachowanych m.in. w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego, Bibliotece Narodowej, Bibliotece Kolegium Filozoficzno-Teologicznego OO. Dominikanów w Krakowie, Bibliotece Seminarium Duchownego we Włocławku, Bibliotece Jagiellońskiej, Bibliotece PAU i PAN w Krakowie, Muzeum Okręgowym w Sieradzu, Muzeum Okręgowym w Sieradzu oraz w bibliotece parafialnej w Topoli Królewskiej k. Łęczycy⁶⁵⁴. Księgozbiór gidelski można zaś odtworzyć na podstawie inwentarza z 1639 r. przechowywanego obecnie w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku oraz na podstawie ksiąg przechowywanych w Bibliotece Kolegium Filozoficzno-Teologicznego OO. Dominikanów w Krakowie, Bibliotece Jagiellońskiej, Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie i Bibliotece Publicznej Miasta Stołecznego Warszawy⁶⁵⁵.

Niektóre spośród ksiąg przechowywanych w bibliotekach klasztornych czy kapitulnych stanowiły kanon obowiązujących całej, zarówno ten zakonny, jak i diecezjalny, kler lektur, niezmiennych przez wieki i na bieżąco uzupełnianych zgodnie z ustawodawstwem kościelnym⁶⁵⁶. Zatem pewne, te same dzieła wchodziły w skład księgozbiorów zarówno konwentualnych, jak i kolegiackich.

Wśród dzieł występujących zarówno w bibliotece kolegiackiej w Wieluniu, jak i w bibliotekach klasztornych dominikanów w Gidlach, Łęczycy, Łowiczu, Piotrkowie Trybunalskim i Sieradzu należy wymienić:

Spśród konkordancji *Concordantiae Bibliorum*⁶⁵⁷.

⁶⁵⁴ APPDK. CPDCLV, s. 26–31, 39–41; KKDPt; APPDK. CPCS, s. 173–189, 223–229; CPDCL, s. 69–73, 78–80; J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 394; Z. Łuczak, *op. cit.*, s. 34–35; T. Stolarczyk, *Biblioteka łączyckiego konwentu...*, s. 236; idem, *Biblioteki klasztorne Braci Kaznodziejów...*, s. 48–49; A. Czapski, *Zabytkowy księgozbiór w Topoli Królewskiej*, Płock 1986; *Glosy i drobne teksty polskie do 1550 roku. Z inkunabułów Kalisza, Kazimierza Biskupskiego, Koła, Sieradza i Warty*, wyd. J. Wojtkowski, Poznań 1965, s. 66–73; M. Przygoda-Stelmach, *Konwent i życie religijne dominikanów łowickich od XV wieku do początku XIX wieku*, RŁ, t. VIII, 2011, s. 74.

⁶⁵⁵ ADW. LCG.

⁶⁵⁶ T. Stolarczyk, *Czas w staropolskich bibliotekach klasztorów dominikańskich...*

⁶⁵⁷ ADW, LCG.

Spośród komentarzy do *Pisma Świętego* komentarze Wojciecha Nowopolskiego (Nowopolczyka) do *Starego i Nowego Testamentu*⁶⁵⁸, Teofilakta do *4 Ewangelii*⁶⁵⁹, Diego Nisseno do *Starego Testamentu*⁶⁶⁰.

Spośród Ojców, Doktorów i Apologetów Kościoła prace św. Cypriana, św. Ambrożego, św. Dionizego Areopagity⁶⁶¹.

Spośród prac teologicznych *Compendium theologiae* św. Tomasza z Akwinu, *Pantheologiae Svmam Vniuersae Theologicae* Reinera Sacchoni, *Enchiridion seu manuale confessoriorum et penitentium* Martinusa ab Azpilcueta (Navarrusa), *Dux Peccatorum* Luisa de Granada (Ludwika z Grenady), *Officina Emblematum* Szymona Ambrożego Nieszporkowicza⁶⁶².

Spośród zbiorów kazań kazania Johanna Wilda (Feresa), Pelbarta de Themeswar, Georga Witzela, Mathiasa Fabera, Heinricha Helmesiusa, św. Bernarda z Clairvaux, Diego Estelli, Wilhelma z Meffret, Gilles'a Dominique'a Topiariusza, Guillermsa Parisiensis, Petera Besse, Stanisława Zakrzewskiego, Andrzeja Murczyńskiego, Stanisława Grodzickiego⁶⁶³.

⁶⁵⁸ *Scopus Biblicus veteris et novi Testamenti, cum Annotationibus summae doctrinae christianae complectentibus authore Alberto Novicampiano. Eiusdem praefatio ad Joannem Sigismundum Regis Ung. filium. Sapient. XIII. Vani sunt omnes homines in quibus non est scientia Dei. Ad lectorem idem disticho comprehensum. Est sat si Christi studeas cum caetera nescis, Illius ignarus omnia vana scies* wiele wydań (Estreicher, cz. 3, t. XII, s. 202).

⁶⁵⁹ T. Stolarczyk, *Biblioteka łączyckiego konwentu...*, s. 237; idem, *Biblioteka łowickiego konwentu...*, s. 173; idem, *Biblioteka kapituły kolegiackiej w Wieluniu...*, s. 49.

⁶⁶⁰ BWSDWŁ, sygn. XVII.Q.6757: *Vita Abrahae Et Politicus Coeli Ex Mysticis Actionibus, Et Moribus Sacrorum Patriarcharum Isaac, Et Jacob Exsculptus Autore Reverendissimo Domino P Didaco Nisseno ordinis S. Basilii magni Abbate. Tomus Tertius Reverendissimo P.F. Joanne Freylinck Reimbacensi Ord. Praed. SS. Theol. Magistro, Moguntiae 1649*; T. Stolarczyk, *Biblioteka kapituły kolegiackiej w Wieluniu...*, s. 49.

⁶⁶¹ ADW. LCG; J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 396; Z. Łuczak, *op. cit.*, s. 36; T. Stolarczyk, *Biblioteka łączyckiego konwentu...*, s. 237; idem, *Biblioteka łowickiego konwentu...*, s. 173–174; idem, *Biblioteka kapituły kolegiackiej w Wieluniu...*, s. 49; idem, *Księgozbiór klasztoru Braci Kaznodziejów w Piotrkowie...*

⁶⁶² BWSDWŁ, sygn. XVI.O.392; sygn. XVI.O.440; sygn. XVI.Q.3853; BKFT, sygn. 985 II Stare Druki: *Przewodnik grzeszników na polski język przetłumaczony*, Lublin 1687; sygn. 1824 III Stare Druki: *Officina emblematum qua praecipuos Virginis et Matris Dei Mariae. Titulos et elogias complectuntur. Per Fr. Ambrosium Nieszporkowitz, Ord. S. Pauli primi eremitaе, sacrae theol. doctorem, antehac in conventibus ordinis ejusdem Cracoviensi, Częstochoviensi et Claromontano praedicatorem ordinarius proposita et exposita. Centuria I, Kraków 1691* (Estreicher, cz. 3, t. XII, s. 138); ADW.LCG; J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 396–397; Z. Łuczak, *op. cit.*, s. 36–37; T. Stolarczyk, *Biblioteka łowickiego konwentu...*, s. 174–175; idem, *Biblioteka kapituły kolegiackiej w Wieluniu...*, s. 49–50; idem, *Księgi teologiczne...*, s. 164–166; idem, *Księgozbiór klasztoru Braci Kaznodziejów w Piotrkowie...*

⁶⁶³ BWSDWŁ, sygn. F.XV.1110: *Sermones Egregij atque melliflui doctoris beati Bernardi Clareuallensis abbatis super cantica canticorum*, Rosctock 28 VII 1481; sygn. XV.F1109:

Spośród dzieł polemicznych *Enchiridion locorum communium adversus Luteranos* Johanna Ecka (Johanna Maiera), *Controversia Generalis* i *Disputationes* Roberta Bellarmina⁶⁶⁴

Spośród dzieł hagiograficznych prace Jakuba de Voragine: *Legenda aurea Sanctorum, sive Lombardica historia*, Piotra Skargi: *Żywoty Świętych Pańskich*⁶⁶⁵.

Sermones Meffreth alias ortulus regine pars Estualis, Basel 24 V 1488; sygn. XVI.O.1846: *Postillae, sive conciones F. Ioan. Feri Metropolitanae Mogvntinae concionatoris in Epistolas et Euangelia, quae ab Aduentu ad pascha vsque in Ecclesia Christi legi confueuerunt Per. M. Ioannem Gvnthervm Latinitate Donatae*, Lvgdvni 1555; sygn. XVI.O.1835: *Postillae Sive Conciones Reverendi Patris D. Ioannis Feri Metropolitanae Mogvntinae concionatoris absolutissimi in Euangelia et Epistolas quae a die Paschae ad Aduentum vsque Dominicis diebus in Christi Ecclesia recitantur lam primum latinitati donatae per M. Ioannem Gvnthervm Pars Secvnda*, Lvgdvni 1558; sygn. XVI.O.1726, 2033: *F(ratris) Henrici Helmesii Germipolitani in Epistolas et Euangelia totius anni ex meris diuinae scripturae sententijs miro artificio ac eruditione concinnatarum Tomus Tertius. Hic autem tertius Tomus complectitur Homilias a Festo S. Trinitatis, usque ad Aduentum Domini. Quae autem in Epistolas, recens natae sunt: In Euangelia uero, ab Authore adhuc superstite, recognitate et multum auctae*, Coloniae 1556, 1575; sygn. XVI.O.2016: *Homiliarvm F. Henrici Helmesii Germipolitani ordinis Fratrvm Minorvm s. Francisci In Epistolas et Euangelia dominicalia ab Aduentu Domini usque ad festum Sanctissimae Trinitatis ex meris diuinae scripturae sententijs miro artificio ac eruditione concinnatarum Tomus Primus*, Lvgdvni 1574; sygn. XVII.O.4517: *Conciones siue Conceptvs Theologici Ac Praedicationes In omnes Qvadragesimae Et Paschatis Dominicas Ac ferias Figvris, Allegorijs Similibvs Ex Sacris profanisqve Scriptoribus plenissimi cum occurentium fidei controuersiarum tractatione Authore R.D. Petro Besseo SS. Theol. Doctore Regis Christianissimi Galliarum etc. Oratore*, Coloniae Agrippinae 1613; BKFT, sygn. 960 II Stare Druki: *Orationum Ecclesiasticarum Dominicalium Tomi Primi Pars Prima. Authore R.P. Stanislao Zakrzewski, Canon. Reg. Monas. Czerven B.V. M. Professo. Sacrae Theolo. Lectore Ordinatore Praedicatore ad aedes Georg., Kalisz 1620*; (Estreicher, cz. 3, t. XXIII, s. 114); sygn. 5958 II Stare Druki: *Kazania przygodne na Adwent y Passye Chrystusa Pana oraz uroczystości nays. Matki Jego zawždy Panny, z przydatkiem roznych kazań przez X. Jędrzeja Murczyńskiego Soc. Jesu ogłoszone a potym do druku podane, Sandomierz 1753 lub też Słowo Boże na Niedziele całego roku. Po roznych kosciołach opowiedziane przez X. Andrzeja Murczyńskiego Societatis Jesu Kapłana a potym do druku podane, Sandomierz 1749*, (Estreicher, t. XI, cz. 3, s. 630–631); sygn. XVII.3527, XVII.3528, XVII.3529; B1286, B2028/1–2, B2029/1–2, B2031, B2032, B2034, B2035, B2038; ADW.LCG; J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 397; Z. Łuczak, *op. cit.*, s. 37; T. Stolarczyk, *Biblioteka łączycykiego konwentu...*, s. 238–239; idem, *Biblioteka łowickiego konwentu...*, s. 175–177; idem, *Biblioteka kapituły kolegiackiej w Wieluniu...*, s. 50–51; idem, *Księgi teologiczne i zbiory kazań...*, s. 166–168; idem, *Księgozbiór klasztoru Braci Kaznodziejów w Piotrkowie...*

⁶⁶⁴ BWSDWł, sygn. XVI.O.733; BKFT, sygn. XVII.4094; B2379/1–2; ADW.LCG; J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 397; Z. Łuczak, *op. cit.*, s. 37; T. Stolarczyk, *Biblioteka łowickiego konwentu...*, s. 177; idem, *Biblioteka kapituły kolegiackiej w Wieluniu...*, s. 52; idem, *Księgozbiór klasztoru Braci Kaznodziejów w Piotrkowie...*

⁶⁶⁵ *Żywoty Świętych Starego y nowego zakonu na każdy dzień przez cały rok, wybrane z poważnych pisarzy y doktorów Kościelnych, których imiona niżej są położone. Do których przydane są niektóre duchowne Obroki y nauki przeciw kacerstwom dzisiejszym, tam gdzie się żywot ktorego*

Spośród dzieł ascetycznych *Paradisvs Sponsi Et Sponsae* Jana Davida, *Directorium Spiritualis vitae* Grzegorza Terecjusza⁶⁶⁶.

Spośród liturgiki Johna Burgh'a: *Pupilla oculi*, Guillame'a (Wilhelma) Duranda *Rationale Divinorum Officiorum*, Stanisława Hozjusza *Explicatio Fidei Catholicae in Synodo Petricoviensi a Patribus Provinciarum*, św. Brunona z Kwerfurtu *Psalterium, Viator Christianus* Antoniego Andrzeja Krzesimowskiego⁶⁶⁷.

Spośród prawa kościelnego *Decraetum* Gracjana⁶⁶⁸.

Spośród filozofów dzieła Arystotelesa i jego komentatora Fransa Titelmana⁶⁶⁹.

*Doktora starożytnego położył. K temu kazania krotkie na ty święta, ktore pewny dzień w Miesiącu maię. Przez Księdza Piotra Skargę Societatis Jesu, przebrane, uczynione y vv ięzyk Polski przełożone. teraz znowu przez niegoż przegładane y trzeci raz w druk podane, Kraków 1592; Żywoty Świętych Starego y nowego zakonu na każdy dzień przez cały rok, wybrane z poważnych pisarzow y doktorów Kościelnych, ktorzych imiona niżej są położone. Do ktorzych przydane są niektore duchowne Obroki y nauki przeciw kacerstwom dzisieyszym, tam gdzie się żywot ktorego Doktora starożytnego położył. K temu kazania krotkie na ty święta, ktore pewny dzień w Miesiącu maię. Przez X. Piotra Skargę Societatis Jesu, przebrane, uczynione y w ięzyk polski przełożone. Teraz znowu przez niegoż przegładane y czwarty raz w druk podane, Kraków 1598 (Estreicher, cz. 3, t. XVII, s. 162–163); BWSDWł, sygn. XV.F.813; XV.F. 814; sygn. XV.F. 645; BKFT, sygn. 1899 III Stare Druki, B2041; J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 398; Z. Łuczak, *op. cit.*, s. 38; T. Stolarczyk, *Biblioteka łowickiego konwentu...*, s. 178; idem, *Biblioteka kapituły kolegiackiej w Wieluniu...*, s. 52; idem, *Biblioteki klasztorne Braci Kaznodziejów...*, s. 52; idem, *Księgozbiór klasztoru Braci Kaznodziejów w Piotrkowie...**

⁶⁶⁶ BKFT, sygn. 294 I Stare Druki; 296 I Stare Druki: *Directorium Spiritvalis Vitae FF. Eremitarvm Ordinis S. Pavli Primi Eremitate In Vngaria, Polonia, Croatia, Istria, Sueuia et consistentium, Iuxta Constitutiones Eiusdem Ordinis conscriptum A R.P. Gregorio Teretio, Priore Nouitatus in Polonia eiusdem ordinis*, Kraków 1649, 1694 (Estreicher, cz. 3, t. XX, s. 110); T. Stolarczyk, *Księgozbiór klasztoru Braci Kaznodziejów w Piotrkowie...*; idem, *Biblioteka kapituły kolegiackiej w Wieluniu...*, s. 53.

⁶⁶⁷ BKFT, sygn. 368 I Stare Druki: *Viator Christianus In Patriam Tendens Per Motus Anagogicos*, Kraków po 20 XI 1684 (Estreicher, cz. 3, t. IX, s. 323) lub sygn. 4917 I Stare druki: *Viator Christianus In Patriam Tendens Per Motus Anagogicos Authore Reverendissimo, Ac Perillustri Domino Antonio Andrea de Krzesimowski, Abbate Copriunciensis, Sacri Ordinis Cisterciensis per utramque Poloniam Commisario et Vicario Generali, Sacrae Regiae Majestatis Secretario*, Augsburg 1742 (Estreicher, cz. 3, t. IX, s. 324); BWSDWł, sygn. XV.F.1144; J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 399; Z. Łuczak, *op. cit.*, s. 38; T. Stolarczyk, *Biblioteka łowickiego konwentu...*, s. 240; idem, *Biblioteka łowickiego konwentu...*, s. 178–179; idem, *Biblioteka kapituły kolegiackiej w Wieluniu...*, s. 53–54.

⁶⁶⁸ J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 399; Z. Łuczak, *op. cit.*, s. 38; T. Stolarczyk, *Biblioteka kapituły kolegiackiej w Wieluniu...*, s. 54; idem, *Księgozbiór klasztoru Braci Kaznodziejów w Piotrkowie...*

⁶⁶⁹ J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 399; Z. Łuczak, *op. cit.*, s. 39; T. Stolarczyk, *Biblioteka łowickiego konwentu...*, s. 179; idem, *Biblioteka kapituły kolegiackiej w Wieluniu...*, s. 54; idem, *Księgozbiór klasztoru Braci Kaznodziejów w Piotrkowie...*

Spośród prac autorów starożytnych dzieła Owidiusza (Publius Ovidius Naso), Plutarcha, Pseudo-Cycerona *Rhetorica ad Herennium*⁶⁷⁰.

Spośród humanistów pracę Conrada Wolffharta *Apophthegmata*⁶⁷¹.

Podstawę księgozbiorów kolegiaty wieluńskiej i konwentów dominikańskich stanowiły przede wszystkim zbiory kazań. O ile jednak w bibliotekach Braci Kaznodziejów również księgi teologiczne oraz pisma polemiczne stanowiły trzon ich dzieł, to w bibliotece kolegiackiej reprezentowane były stosunkowo skromnie (14 z teologii dogmatycznej i spekulatywnej oraz 7 z teologii moralnej – razem 21 oraz 11 polemicznych na 212 ogółem). Autorzy kościelni zdecydowanie dominowali nad autorami świeckimi – w Wieluniu przeważały pisma jezuitów, natomiast w Gidlach, Łęczycy, Łowiczu, Piotrkowie Trybunalskim i Sieradzu przede wszystkim dominikanów, ale jezuita też byli licznie reprezentowani. Spośród autorów świeckich, których dzieła znajdowały się zarówno w bibliotece kolegiaty wieluńskiej jak i w o mawianych bibliotekach Braci Kaznodziejów należy wymienić przede wszystkim Arystotelesa, Cycerona, Plutarcha, Owidiusza, Conrada Wolffharta. W interesujących nas bibliotekach zdecydowanie przeważała łacina – książek w języku polskim i innych językach narodowych było stosunkowo niewiele: po polsku w bibliotece wieluńskiej 10, w bibliotekach dominikańskich w Łęczycy 2, w Łowiczu 6, Piotrkowie Trybunalskim 3, Sieradzu 19. Skromnie reprezentowana była również historia kościelna – w bibliotece kolegiackiej nie było żadnej pozycji z tej dziedziny, podobnie jak w bibliotece dominikańskiej w Łęczycy, natomiast w bibliotece klasztornej w Łowiczu znajdowały się 3 dzieła, w piotrkowskiej 2, w Sieradzu 4. Z historii świeckiej również niewiele było prac – w Wieluniu 5 pozycji, w Łęczycy i Piotrkowie Trybunalskim żadnej, w Łowiczu i Sieradzu po 1. Brakowało też literatury pięknej w języku polskim. Skromna była również ilość egzemplarzy *Biblii* – w bibliotece kolegiackiej zaledwie 3, w bibliotekach konwentualnych w Gidlach 1, Łęczycy 4, w Łowiczu 4, Piotrkowie Trybunalskim 6, w Sieradzu 17. Były to zatem typowe biblioteki kościelne owego czasu⁶⁷².

⁶⁷⁰ J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 399; Z. Łuczak, *op. cit.*, s. 39; T. Stolarczyk, *Biblioteka łowickiego konwentu...*, s. 180; idem, *Biblioteka kapituły kolegiackiej w Wieluniu...*, s. 54; idem, *Księgozbiór klasztoru Braci Kaznodziejów w Piotrkowie...*

⁶⁷¹ T. Stolarczyk, *Biblioteka kapituły kolegiackiej w Wieluniu...*, s. 55; idem, *Księgozbiór klasztoru Braci Kaznodziejów w Piotrkowie...*

⁶⁷² ADW. LCG; J.A. Kosiński, *Biblioteka konwentu...*, s. 399–400; T. Stolarczyk, *Biblioteka kapituły kolegiackiej w Wieluniu...*, s. 56; idem, *Czas w staropolskich bibliotekach...*

WYKAZ STOSOWANYCH SKRÓTÓW

- AAG** – Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie
- ABMK** – „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”
- ACGOP** – Acta Capitulum Generalium Ordinis Praedicatorum
- ACPPOP** – Acta Capitulum Provinciae Poloniae Ordinis Praedicatorum
- ADW** – Archiwum Diecezjalne we Włocławku
- AGAD** – Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie
- APP** – Archiwum Publiczne Potockich w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie
- APPDK** – Archiwum Polskiej Prowincji Dominikańskiej w Krakowie
- AUL. FH** – Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica
- BHW** – „Biuletyn Historii Wychowania”
- BKFT** – Biblioteka Kolegium Filozoficzno-Teologicznego OO. Dominikanów w Krakowie
- BN** – Biblioteka Narodowa
- BUW** – Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego
- BWSDWŁ** – Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku
- CMPFPP** – Catalogus mortuorum partum et fratrum Provinciae Poloniae Ordinis Praedicatorum 1746–1797
- CPCS** – Copiarium privilegiorum Summorum Pontificum, regum, actum iudicialium et aliorum documentorum conventus Siradiensis Ordinis Praedicatorum spectantia 1377–1692
- CPDCL** – Copiarium privilegiorum et aliorum documentorum Conventus Lanciencis Ordinis Praedicatorum 1387–1616

- CPDCLv** – Copiarium privilegiorum et aliorum documentorum Conventus Lovicensis ab Anno 1600–1644
- CPDCPD** – Copiarium privilegiorum et aliorum documentorum Conventus Plocensis sancti Dominici ordinis Praedicatorum
- EK** – Encyklopedia Katolicka
- Estreicher, cz. 3** – K. Estreicher, *Bibliografia polska*, cz. III: *Obejmująca druki stó-leci XV–XVIII w układzie abecedłowym*
- GŁI** – Księgi grodzkie łęczyckie. Inscriptiones
- KDG** – Katalog ksiązek biblioteki klasztoru OO. Dominikanów w Gidlach
- KDW** – Kodeks dyplomtyczny Wielkopolski
- KHKM** – „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”
- KPKM** – Kniigi polskoj koronnoj metriki XV stoletia. Matriculorum Regni Poloniae codices saeculo XV conscripti
- KKDPt** – Kopiarz dokumentów dotyczących klasztoru OO. Dominikanów w Piotrkowie 1471–1610
- MCFPP** – *Metrica seu catalogus fratrum Provinciae Poloniae Ordinis Praedicatorum conscriptus Anno Domini 1690*
- MK** – Metryka Koronna. Księgi wpisów z lat 1147–1572 w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie
- MŁ** – Księgi Miejskie Łęczycy
- MPH** – Monumenta Poloniae Historica
- MRPS** – Matricularum Regni Poloniae summaria excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maxima Varsoviensis asservantur
- MSZHFSŚ** – „Materiały i Studia Zakładu Historii Filozofii Starożytnej i Średnio-wiecznej”
- NP** – „Nasza Przeszłość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce”
- PEK** – Podręczna Encyklopedia Kościelna
- PSB** – Polski słownik biograficzny
- PT** – „Przegląd Tomistyczny”
- RH** – „Roczniki Humanistyczne”

-
- RŁ** – „Roczniki Łowickie”
- SPC** – „Studia Philosophiae Christianae”
- SC** – „Studia Claromontana”
- SCWPTNKUL** – „Sprawozdania z Czynności Wydawniczej i Posiedzeń Towarzystwa Naukowego KUL”
- SFSBDPP** – *Series fratrum, sororum et benefactorum defunctorum Provinciae Poloniae Ordinis Praedicatorum transcripta, 1798*
- STSP** – Słownik terminologiczny sztuk pięknych
- SŻ** – „Studia Źródłoznawcze”
- Szady** – Księgozbiory parafialne w prepozyturze wiślickiej w II połowie XVIII wieku
- U** – Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII w. Spisy
- VDL** – Visitatio Decanatus Lanciensis 1759
- WEPWN** – Wielka Encyklopedia PWN
- ZH** – „Zapiski Historyczne”
- ZŁI** – Księgi ziemskie łęczyckie. Inscriptiones w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie

BIBLIOGRAFIA

I. ŹRÓDŁA RĘKOPIŚMIENNE

KRAKÓW

Archiwum Polskiej Prowincji Dominikańskiej w Krakowie

- Acta Capitulum Provinciae Poloniae Ordinis Praedicatorum, vol. II, opr. R.F. Madura, maszynopis.
- Catalogus mortuorum partum et fratrum Provinciae Poloniae Ordinis Praedicatorum 1746–1797.
- Copiarium privilegiorum et aliorum documentorum Conventus Lanciciensis Ordinis Praedicatorum 1387–1616, sygn. Łc 1.
- Copiarium privilegiorum et aliorum documentorum Conventus Lovicensis ab Anno 1600–1644, sygn. Łw1.
- Copiarium privilegiorum et aliorum documentorum conventus Plocensis sancti Dominici ordinis Praedicatorum.
- Copiarium privilegiorum Summorum Pontificum, regum, actum iudicialium et aliorum documentorum conventus Siradiensis Ordinis Praedicatorum spectantia 1377–1692, sygn. Sd1.
- Katalog książek biblioteki klasztoru OO. Dominikanów w Gidlach.
- Kopiarz dokumentów dotyczących klasztoru OO. Dominikanów w Piotrkowie 1471–1610, sygn. Pt2.
- Metrica seu catalogus fratrum Provinciae Poloniae Ordinis Praedicatorum conscriptus Anno Domini 1690.
- Series fratrum, sororum et benefactorum defunctorum Provinciae Poloniae Ordinis Praedicatorum transcripta, 1798.

WARSZAWA

Archiwum Główne Akt Dawnych

- Archiwum Publiczne Potockich, 304.
- Księgi grodzkie łęczyckie. Inscriptiones, ks. III, IX, XXI, LIII, CVI.
- Księgi łęczyckie ziemskie. Inscriptiones, ks. XVIIIb, LXI.
- Księgi Miejskie Łęczycy, ks. VI, VIII, IX, XII, XIII, XIV, XV.
- Metryka Koronna, ks. X, XLIV, XLVIII, LIV, C.

WŁOCŁAWEK

Archiwum Diecezjalne we Włocławku

- Msze odprawiane w 1775 r. i rachunki klasztoru w Gidlach z lat 1636–1670: Libri Conuentus Gidlensis conscripti in Anno Domini 1639 Die 20 Januarii, sygn. Zak. 16 (291).
- Visitatio Decanatus Lanciencis 1759.
- Visitatio Ecclesiae Collegiatae Vielunensis.

II. ŹRÓDŁA DRUKOWANE

- *Acta capitulorum generalium ordinis Praedicatorum*, wyd. B.M. Reichert, vol. II: *Ab anno 1340 usque ad annum 1378*, Romae 1899 (*Monumenta ordinis Fratrum Praedicatorum historica*, t. IV).
- *Acta Capitulorum Provinciae Poloniae Ordinis Praedicatorum*, wyd. R.F. Madura, Roma 1972.
- M. Bohonos, *Katalog starych druków Biblioteki Zakładu im. Ossolińskich. Polonica XVI wieku*, Wrocław 1965.
- *Constitutiones antique ordinis Fratrum Predicatorum*, [w:] *De outside constituties van de dominikanen. Vorgeschiedenis tekst, bronnen, ontstaan en ontwikkeling (1215–1237)*, wyd. A.H. Thomas, Leuven 1965.
- *Les constitutions des Freres Precheurs dans la redaction de s. Raymond de Peñafort (1241)*, wyd. R. Creytens, [w:] *De outside constituties van de dominikanen. Vorgeschiedenis tekst, bronnen, ontstaan en ontwikkeling (1215–1237)*, wyd. A.H. Thomas, Leuven 1965.
- *Copiarium privilegiorum et aliorum documentorum Conventus Lanciencis Ordinis Praedicatorum 1387–1616 – Kopiařusz przywilejów i innych dokumentów konwentu łęczyckiego Zakonu Kaznodziejów 1387–1616*, opr. T. Stolarczyk, wsp. D. Gwis, Łęczycza 2009.
- A. Czapski, *Zabytkowy księgozbiór w Topoli Królewskiej*, Płock 1986.

- J. Długosz, *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, ks. XI–XII, Warszawa 2001.
- K. Estreicher, *Bibliografia polska, cz. III: Obejmująca druki stóleci XV–XVIII w układzie abecedowym*, t. II, III, IX, XII, Kraków 1894–1910.
- *Incipiunt instructiones Magistri Humberti De officiis ordinis*, [w:] *B. Humberti de Romanis quinti Praedicatorum Magistri Generalis Opera De vita regulari*, ed. J.J. Berthier, vol. II, Casali 1956.
- *Knigi polskoj koronnoj metriki XV stoletija. Matriculorum Regni Poloniae codices saeculo XV conscripti*, wyd. A. Mysłowski, W. Graniczny, t. 1, Warszawa 1914.
- *Kronika krakowska*, [w:] *Wybór kronik średniowiecznych*, opr. A. Jelicz, Warszawa 1979.
- *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum*, wyd. 2, t. I, Poznań 1890.
- *Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1628–1632, cz. III: Województwo łęczyckie, brzesko-kujawskie i ziemia dobrzyńska*, wyd. Z. Guldon, Bydgoszcz 1967.
- *Mandat Władysława III*, wyd. K. Koranyi, [w:] K. Koranyi, *Konstytucje cesarza Fryderyka II przeciw heretykom i ich recepcja w Polsce*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Władysława Abrahama*, t. I, Kraków 1930.
- *Matricularum Regni Poloniae summaria excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maxima Varsoviensis asservantur*, wyd. T. Wierzbowski, cz. I, IV, V, Warszawa 1905–1912–1961.
- *Zbiór formuł zakonu dominikańskiego prowincji polskiej z lat 1338–1411*, wyd. J. Fijałek, Kraków 1938.

III. OPRACOWANIA

- Ajdukiewicz L., Kowalska H., *Myszkowski Piotr h. Jastrzębiec*, [w:] PSB, t. XXII, Wrocław-Gdańsk 1977.
- Barącz S., *Rys dziejów Zakonu Kaznodziejskiego w Polsce*, t. II, Lwów 1861.
- Bardach J., Leśnodorski B., Pietrzak M., *Historia ustroju i prawa polskiego*, wyd. IV, Warszawa 1997.
- Bauer Z., Leszkiewicz A., *Bonawentura*, [w:] *Wielka księga świętych*, t. I, Kraków 2003.
- Bieniak J., *Oporowski Bogusław h. Sulima*, [w:] PSB, t. XXIV, Wrocław-Gdańsk 1979.
- Bieniak J., *Udział duchowieństwa zakonnego w procesie warszawsko-uniejowskim w 1339 roku*, [w:] *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski*, red. A. Pobóg-Lenartowicz, M. Derwich, Opole-Wrocław 1995.

- Bober S., *Idzi z Saint-Gilles*, [w:] EK, t. VI, red. S. Janeczek, S. Fita, J. Misiurek, M. Rusecki, A. Stępień, J. Walkusz, A. Weiss, S. Wielgus, Lublin 1993.
- Boespflug F. D., *Życie zakonne Braci kaznodziejów*, [w:] *Dominikanie. Szkice z dziejów zakonu*, red. M.A. Babraj, Poznań 1986, s. 35–61.
- Boniecki A., *Herbarz Polski, cz. I: Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich*, wyd. II (wersja elektroniczna), t. XII, Kraków 2004.
- Borkowska M., *Klasztory dominikańskie w Górze Kalwarii*, Góra Kalwaria 1997.
- Borowski A., *Antonin Pierogi, Antonino de Foligno*, [w:] EK, t. I, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1995.
- Bracha K., *Nauczanie kaznodziejkie w Polsce późnego średniowiecza. Sermones dominicales et festuales z tzw. kolekcji Piotra z Miłostawia*, Kielce 2007.
- *Britannica. Edycja Polska*, red. W. Wolarski, t. XXV, XXVI, XXXII, XXXV, XXXVIII, XLVI, Poznań 2001–2005.
- Brzydło J., *Hieronim z Lando, Hieronim z Krety*, [w:] EK, t. VI, red. S. Janeczek, S. Fita, J. Misiurek, M. Rusecki, A. Stępień, J. Walkusz, A. Weiss, S. Wielgus, Lublin 1993.
- Bucichowski W., *Lista lektorów dominikańskich prowincji polskiej od erygowania (1225) do roku 1525*, PT, t. VI–VII, 1997, s. 45–231.
- Bzowski A., *Propago Divi Hyacinthi Thaumaturgi Poloniae seu de rebus praeclare gestis in provincia Poloniae Ordinis Praedicatorum*, Venetiis 1606.
- Chełmicki Z., *Nausea Fryderyk*, [w:] PEK, red. Z. Chełmicki, t. XXVII–XXVIII, Warszawa 1912.
- Chodźdło T., Szubzda W., *Andrzej Apostoł*, [w:] EK, t. I, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1995.
- Cieśla A., *Grzegorz z Nazjanzu, Grzegorz teolog*, [w:] EK, t. VI, red. S. Janeczek, S. Fita, J. Misiurek, M. Rusecki, A. Stępień, J. Walkusz, A. Weiss, S. Wielgus, Lublin 1993.
- Czapski A., *Zabytkowy księgozbiór w Topoli Królewskiej*, Płock 1986.
- Czerwik S., Danielski W., *Dominikański ryt*, [w:] EK, t. IV, red. F. Gryglewicz, L. Bieńkowski, R. Łukaszyk, Lublin 1989.
- Danielski W., Kuźmak K., *Bartłomiej Apostoł*, [w:] EK, t. II, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1976.
- Danielski W., Kosecki B., *Kolektarz z kapitularem, collectarium et capitulare*, [w:] EK, t. IX, red. K. Gózdź, J. Herbut, B. Migut, S. Olczak, R. Popowski, R. Sawa, A. Szostek, Lublin 2002.
- Daniluk M., *Brunon z Würzburga*, [w:] EK, t. II, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1976.
- Daniluk M., *Hoffmeister Johannes*, [w:] EK, t. VI, red. S. Janeczek, S. Fita, J. Misiurek, M. Rusecki, A. Stępień, J. Walkusz, A. Weiss, S. Wielgus, Lublin 1993.
- Daniluk M., *Konwent*, [w:] EK, t. IX, opr. K. Gózdź, J. Herbut, B. Migut, S. Olczak, R. Popowski, R. Sawa, A. Szostek, Lublin 2002.

- Dobrowolski P. T., *Wincenty Ferrer. Kaznodzieja ludowy późnego średniowiecza*, Warszawa 1996.
- *Encyklopedia Kościelna podług teologicznej encyklopedii Wezera i Welfego z licznymi jej dopełnieniami przy współpracownictwie kilkunastu duchownych i świeckich osób*, red. M. Nowodworski, t. IX, XXVI, Warszawa 1876–1903.
- Fajęcki A., *Stapleton Tomasz*, [w:] PEK, red. Z. Chełmicki, t. XXXVII–XXXVIII, Warszawa 1913.
- Fajęcki A., *Stella Dydak*, [w:] PEK, red. Z. Chełmicki, t. XXXVII–XXXVIII, Warszawa 1913.
- Fajęcki A., *Teofilakt*, [w:] PEK, t. XXXIX–XL, Warszawa 1914.
- Fajęcki A., *Wild Jan*, [w:] PEK, red. Z. Chełmicki, t. XLI–XLII, Warszawa-Lublin-Łódź 1915.
- FranautC, <http://users.bart.nl/~roestb/franciscan/franautc.htm#Toc427589252>.
- Fros H., Mędrek H., *Apolonia z Aleksandrii*, [w:] EK, t. I, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1995.
- Gach P. P., *Habity zakonne w średniowieczu. Zarys problematyki*, [w:] *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski*, red. A. Pobóg-Lenartowicz, M. Derwich, Opole-Wrocław 1995.
- Gąsiorowski A., *Ostroróg Stanisław*, [w:] PSB, t. X, Wrocław-Gdańsk 1979.
- Głoger Z., *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. II, Warszawa 1974.
- Gołębiowski F., *Herolt Johann*, [w:] EK, t. VI, red. S. Janeczek, S. Fita, J. Misiurek, M. Rusecki, A. Stępień, J. Walkusz, A. Weiss, S. Wielgus, Lublin 1993.
- Gołubiewowa Z., *Architektura dominikańska XIII w. w Polsce*, NP, t. XXIX, 1973.
- Górecka J., *Barbara*, [w:] EK, t. II, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1976.
- Grabarczyk T., Kowalska-Pietrzak A., Nowak T., *Dzieje miasta do końca XVI wieku*, [w:] *Łęczyca. Dzieje miasta w średniowieczu i w XX wieku. Suplement do monografii miasta*, red. J. Szymczak, Łęczyca-Łódź 2003.
- Grzybowski A., *Wczesnogotycki kościół i klasztor dominikański w Sieradzu*, Warszawa 1979.
- Hinnebusch W. A., *Dominikanie – krótki zarys dziejów*, [w:] *Dominikanie. Szkice z dziejów zakonu*, red. M.A. Babraj, Poznań 1986.
- http://edit16.iccu.sbn.it/scripts/iccu_ext.dll?fn=11&res=6089.
- *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, Wrocław 1953.
- Jaworowski H., Stolarczyk T., *Kierunki rewitalizacji obszaru miasta lokacyjnego w Łęczycy – temat priorytetowy: rewitalizacja zespołu poddominikańskiego*, [w:] *XXX-lecie Łęczyckiego Oddziału Towarzystwa Naukowego Płockiego. Przyszłość dla przyszłości. Rewitalizacja Zabytków Łęczyckiego*, Łęczyca 2007.
- Jougan A., *Słownik kościelny łacińsko-polski*, wyd. III, Poznań-Warszawa-Lublin 1958.

- Jurek T., *Pierwsze wieki historii Łęczycy*, [w:] *Początki Łęczycy*, red. R. Grygiel, T. Jurek, t. 3: *W kręgu historii i historii sztuki*, Łódź 2014, s. 9–196.
- Kaczmarek K., *Od studenta do magistra. Jak długo trwały studia polskich dominikanów w XV wieku?*, BHW, 1997.
- Kaczmarek K., *Szkoły i studia polskich dominikanów w okresie średniowiecza*, Poznań 2005.
- Kajzer L., *Łęczycza trzecia albo kazimierzowska. Garść uwag*, KHKM 2012, nr 3, s. 383–393.
- Karplukówna M., *Fluoryzowana*, [w:] *Słownik polszczyzny XVI wieku*, red. K. Wilczewska, t. VII, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1973.
- Kędziora S., *Bernard z Clairvaux*, [w:] EK, t. II, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1976.
- Kielar P., *Organizacja szkolnictwa dominikańskiego w XIV w.*, SPC, t. 5, 1969.
- Kielar P., *Początki zakonu dominikańskiego w Polsce*, NP, t. XXXIX, 1973.
- Kielar P., *Studia nad kulturą szkolną i intelektualną dominikanów prowincji polskiej w średniowieczu*, [w:] *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972*, red. J. Kłoczowski, t. I, Warszawa 1975.
- Kiryk F., *Lasocki Michał h. Dębno*, [w:] PSB, t. XVI, Wrocław-Warszawa-Kraków 1971.
- Kłoczowski J., *Dominik właśc. Domenico Guzman*, [w:] EK, t. IV, red. F. Gryglewicz, L. Bieńkowski, R. Łukaszyk, Lublin 1983.
- Kłoczowski J., *Dominikanie polscy na Śląsku w XIII–XIV wieku*, Lublin 1956.
- Kłoczowski J., *Dominikanie prowincji polskiej w okresie reform trydenckich*, [w:] *Z zagadnień kultury chrześcijańskiej*, Lublin 1973.
- Kłoczowski J., *Dominikanie prowincji polskiej w wiekach średnich i ich okręgi klasztorne*, [w:] *Kościół, kultura, społeczeństwo*, Warszawa 2000.
- Kłoczowski J., *Jak badać historię dominikanów w Polsce przedrozbiorowej? Trochę uwag i obserwacji co do znaczenia i programu badań oraz ich miejsca w historiografii polskiej*, [w:] *Dzieje dominikanów w Polsce XIII–XVIII wiek. Historiografia i warsztat badawczy historyka*, Lublin 2006.
- Kłoczowski J., *Jakub z Bydgoszczy*, [w:] PSB, t. X, Wrocław-Kraków 1962–1964.
- Kłoczowski J., *Kształcenie w polskiej prowincji dominikańskiej w początkach XVI w.*, ZH, t. 34, z. 3, 1969.
- Kłoczowski J., *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu i Rzeczypospolitej Obojga (Wielu) Narodów. Studia nad historią dominikanów w Polsce*, t. V, Warszawa 2008.
- Kłoczowski J., *Polska prowincja dominikańska w wiekach średnich*, „Sprawozdania z Czynności Wydawniczej i Posiedzeń Towarzystwa Naukowego KUL”, 5, 1953.

- Kłoczowski J., *Przyczynek do problemu zaplecza społecznego klasztoru dominikańskiego w Polsce średniowiecznej*, [w:] *Aetas media, aetas moderna. Studia ofiarowane profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Warszawa 2000.
- Kłoczowski J., *Reforma polskiej prowincji dominikańskiej w XV–XVI w.*, RH, t. IV, 1953, s. 45–91.
- Kłoczowski J., *Studia w polskiej prowincji dominikańskiej za prowincjalatu Jakuba z Bydgoszczy (1447–1478)*, [w:] *Europa – Słowiańszczyzna – Polska. Studia ku uczczeniu Profesora Kazimierza Tymienieckiego*, Poznań 1970.
- Kłoczowski J., *Średniowieczne okręgi klasztorne dominikanów mazowieckich*, [w:] *Kultura staropolska – kultura europejska: prace ofiarowane Januszowi Tazbirowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Warszawa 1997.
- Kłoczowski J., *U źródeł polskiej demokracji: demokracja dominikańska*, [w:] *Biedni i bogaci. Studia z dziejów społeczeństwa i kultury ofiarowane Bronisławowi Geremkowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, Warszawa 1992.
- Kłoczowski J., *Wielki Zakon XVII-wiecznej Rzeczypospolitej u progu swego rozwoju. Dominikanie polscy w świetle wizytacji generalnej z lat 1617–1619*, NP 1973, t. 39.
- Kłoczowski J., *Wspólnoty chrześcijańskie. Grupy życia wspólnego w chrześcijaństwie zachodnim od starożytności do XV wieku*, Kraków 1964.
- Kłoczowski J., *Zakon Braci Kaznodziejów w Polsce 1222–1972. Zarys dziejów*, [w:] *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972*, red. J. Kłoczowski, t. I, Warszawa 1975.
- Kłoczowski J., *Zakon dominikański i początki wyższego szkolnictwa na ziemiach polskich*, [w:] *Dominikanie – Gdańsk – Polska – Europa*, red. D.A. Dekański, A. Gołębniak, M. Grubka, Gdańsk-Pelplin 2003.
- Koczerska M., *Oleśnicki Zbigniew*, [w:] PSB, t. XXIII, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978.
- Koranyi K., *Konstytucje cesarza Fryderyka II przeciw heretykom i ich recepcja w Polsce*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Władysława Abrahama*, t. I, Kraków 1930.
- Kosiński J.A., *Biblioteka konwentu dominikanów w Sieradzu na przełomie XVI i XVII w.*, [w:] *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972*, red. J. Kłoczowski, t. 2, Warszawa 1975.
- Kowalska H., *Karnkowski Stanisław h. Junosza*, [w:] PSB, t. XII, Wrocław-Kraków 1966–1967.
- Kowalska H., *Kmita Piotr z Wiśnicza h. Szreniawa*, [w:] PSB, t. XIII, Wrocław-Kraków 1967–1968.
- Kowalska H., *Russocki (Rusecki) Mikołaj h. Korab* [w:] PSB, t. XXXIII, Wrocław-Kraków 1991–1992.

- Kowalska-Pietrzak A., *Prałaci i kanonicy kapituły łęczyckiej do schyłku XV wieku*, Łódź 2004.
- Kras P., *Inkwizycja papieska w walce z husytyzmem na ziemiach polskich*, [w:] *Polskie echa husytyzmu*, red. S. Bylina, R. Gładkiewicz, Warszawa 1999.
- Krasowski W., *Dzieje budownictwa i architektury na ziemiach Polski*, t. II *Budownictwo i architektura w warunkach rozkwitu wielkiej własności ziemskiej (XIII w. – trzecia ćwierć XIV w.)*, Warszawa 1990.
- Kryściak Z., *Klasztory w przestrzeni miejskiej Łowicza do końca XVI wieku*, RŁ, t. II, 2004, s. 45–64.
- Kubicki R., *Środowisko dominikanów kontraty pruskiej od XIII do połowy XVI wieku*, Gdańsk 2007.
- Kuczyńska-Mędrak J., *Ambroży*, [w:] EK, t. I, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1995.
- Kurdziałek M., *Boecjusz (Anicius Manlius Severinus Boëthius, Seweryn z Pawii)*, [w:] EK, t. II, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1976.
- Kwieciński A., *Helmezjusz Henryk*, [w:] PEK, red. Z. Chełmicki, t. XV–XVI, Warszawa 1908.
- Linde M.S. B., *Słownik Języka Polskiego*, wyd. 2, t. VI, cz. 2: X–Ż, Lwów 1860.
- Lalik T., *Stare miasto w Łęczycy. Przemiany w okresie poprzedzającym lokację – schyłek XII i początek XIII wieku*, KHKM 1956, R. IV, nr 4.
- Lutyński K., *Kapituła katedralna w Poznaniu w XVI wieku. Organizacja i majątek*, Poznań 2000.
- Łętowski L., *Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich*, t. III: *Prałaci i kanonicy krakowscy*, Kraków 1852.
- Madura R. F., *Vademecum. Wstępne informacje do studiów nad historią dominikanów w Polsce*, Warszawa-Rzym 1986 [maszynopis w Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie].
- Małczyński K., *Kilkanaście dokumentów Władysława Łokietka z lat 1296–1329*, SŻ, t. VI, 1961.
- Małczyńska G., *Jadwiga*, [w:] PSB, t. X, Wrocław-Kraków 1962–1964.
- Manteuffel T., *Jacek h. Odrowąż*, [w:] PSB, t. X, Wrocław-Warszawa-Kraków 1962–1964.
- Marczak M., *Biblioteka Tarnowskich w Dzikowie*, Kraków 1921.
- Markiewicz A., *Kościół i klasztor oo. Dominikanów w Lachowicach w świetle wizytacji prowincji ruskiej św. Jacka z 1708 roku*, NP, t. CIV, 2005.
- Mazur Z., *Mikołaj z Łęczycy*, [w:] PSB, t. XXI, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976.
- Misiurek J., *Augustyn (Aurelius Augustinus)*, [w:] EK, t. I, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1995.
- Misiurek J., *Ludolf z Saksonii, Ludolf Kartuz*, [w:] EK, t. XI, red. K. Gózdź, J. Herbut, S. Olczak, R. Popowski, S. Wilk, E. Ziemann, Lublin 2006.

- Mitkowski J., *Kazimierz (1261/62–1294), książę łączycki i kujawski*, [w:] PSB, t. XII, Wrocław-Kraków 1966–1967.
- Nadolski B., *Kolekta*, [w:] EK, t. IX, red. K. Gózdź, J. Herbut, B. Migut, S. Olczak, R. Popowski, R. Sawa, A. Szostek, t. IX, Lublin 2002.
- Nierzwicki K., *Biblioteki Kartuzji Kaszubskiej oraz jej konwentów filialnych w Berezie Kartuskiej i Gidlach*, Pelplin 2001.
- Niesiecki K., *Herbarz Polski*, wyd. J.N. Bobrowski, t. IX, Lipsk 1842.
- Nizio K., *Antwos*, [w:] *Słownik polszczyzny XVI wieku*, red. K. Wilczewska, t. VIII, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974.
- Nizio K., *Lecha*, [w:] *Słownik polszczyzny XVI wieku*, red. K. Wilczewska, t. XII, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979.
- Nowacki J., *Bniński Andrzej*, [w:] PSB, t. II, Kraków 1936.
- Nowak T., *Własność ziemska w ziemi łączyckiej w czasach Władysława Jagiełły*, Łódź 2003.
- Nowowiejski F., *Phoenix decoris et ornamenti provinciae Poloniae s. ordinis Praedicatorum d. Hyacinthus Odrovansius redivivus*, Posnaniae 1752.
- Olszewski M., Swieżawski S., *Tomasz z Akwinu, Akwinata, Doktor Anielski*, [w:] WEPWN, red. J. Wojnowski, t. XXVII: Śliz-Trastamara, Warszawa 2005.
- Pacuski K., *Prażmowski Wawrzyniec h. Belina*, [w:] PSB, t. XXVIII, Wrocław-Łódź 1984–1985.
- Penkalla A., *Commendone Giovanni Francesco*, [w:] EK, t. III, red. L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Lublin 1995.
- Piotrowicz K., *Brudzewski Jarand herbu Pomian*, [w:] PSB, t. III, Kraków 1937.
- Pociecha W., *Chojeński Jan h. Abdank*, [w:] PSB, t. III, Kraków 1937.
- Poklewski T., *Architektura na tle rozwoju przestrzennego miasta*, cz. I: *Wiek XIV–XVI*, [w:] *Łęczycza. Monografia miasta do 1990 roku*, red. R. Rosin, Łęczycza 2001.
- Poniatowski S., *Biblioteka kapituły łowickiej do końca XVIII wieku*, Warszawa 1995 [praca doktorska, mszp w Bibliotece Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego].
- Przygoda-Stelmach M., *Konwent i życie religijne dominikanów łowickich od XV wieku do początku XIX wieku*, RŁ 2011, t. 8.
- Puget W., *Łęczycza. Przemiany urbanistyczne centrum miasta i rozwój infrastruktury od końca XVIII wieku*, KHKM 1990, R. XXXV, nr 1–2.
- Rawita-Witanowski M., *Monografia Łęczycy*, Kraków 1898.
- Rosin R., *Dzieje miasta do końca XVI w.*, cz. I, [w:] *Łęczycza. Monografia miasta do 1990 roku*, red. R. Rosin, Łęczycza 2001.
- Rosin R., *Od początku XVII w. do schyłku XVIII w.*, [w:] *Łęczycza. Monografia miasta do 1990 roku*, red. R. Rosin, Łęczycza 2001.
- Rozynekowski W., *Kierunki badań nad dominikanami w Polsce*, [w:] *Dzieje dominikanów w Polsce XIII–XVIII wiek. Historiografia i warsztat badawczy historyka*, Lublin 2006.

- Rozyrkowski W., *Święci patronowie kościoła dominikanów w Gdańsku – wokół średniowiecznych wezwań dominikańskich w Polsce*, [w:] *Dominikanie. Gdańsk – Polska – Europa*, red. D.A. Dekański, A. Gołębniak, M. Grubka, Gdańsk-Pelplin 2003.
- Salij J., *Duchowość dominikańska*, [w:] *Dominikanie. Szkice z dziejów zakonu*, red. M.A. Babraj, Poznań 1986, s. 11–34.
- Sieradzka K., *Anna Cyllejska*, [w:] PSB, t. I, Kraków 1935.
- Siejkowski M., *Dni roczne świętych, błogostawionych zakonu kaznodziejskiego także z opisaniem kościołów i klasztorów Prowincji Polskiej*, Kraków 1743, ark. 7.
- Skiełczyński Z., *Z dziejów książki w Łowiczu XV–XVIII w.*, Łowicz 1978.
- *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce*, red. M. Plezia, t. V: I–L, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1978–1984.
- *Słownik polskich teologów katolickich*, red. H.E. Wyczawski, t. IV, Warszawa 1983.
- *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, red. S. Kozakiewicz, Warszawa 1976.
- *Słownik wyrazów obcych*, wyd. poprawione i uzupełnione, red. B. Pakosz, E. Sobol, C. Szkiłdź, H. Szkiłdź, M. Zagrodzka, Warszawa 1991.
- *Słownik wyrazów obcych PWN*, red. H. Szkiłdź, Warszawa 1980.
- Sokołowski C., *Flaminus*, [w:] PEK, red. Z. Chełmicki, t. XI–XII, Warszawa 1907.
- Sokołowski C., *Landspergus, Landsperg, Lanspergius Jan*, [w:] PEK, red. Z. Chełmicki, t. XXIII–XXIV, Warszawa 1911.
- Sondel J., *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków 1997.
- Spieź J. A., *Dominikanie w kulturze polskiego średniowiecza*, „Znak”, 223, 1973.
- Stolarczyk T., *Armarium. Biblioteki klasztorne Braci Kaznodziejów w Gidlach, Łęczycy, Łowiczu, Piotrkowie Trybunalskim i Sieradzu w XVII w. i ich księgozbiory* [w druku].
- Stolarczyk T., *Biblioteka łęczyckiego konwentu dominikańskiego i jej księgozbiór w początkach XVII wieku*, [w:] *Przestrzeń informacyjna książki*, red. J. Konieczna, S. Kurek-Kokocińska, H. Tadeusiewicz, Łódź 2009.
- Stolarczyk T., *Biblioteka łowickiego konwentu dominikańskiego w początkach XVII wieku i jej księgozbiór*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 2010, z. 1–2 (30–31).
- Stolarczyk T., *Biblioteki klasztorne Braci Kaznodziejów w Gidlach, Łęczycy, Łowiczu, Piotrkowie Trybunalskim i w Sieradzu i ich księgozbiory w XVII wieku. Analiza porównawcza*, [w:] *Piśmiennictwo zakonne w dobie staropolskiej*, red. M. Kuran, K. Kaczor-Scheitler, M. Kuran, współpr. D. Szymczak, Łódź 2013.
- Stolarczyk T., *Książka i biblioteka w życiu średniowiecznych i staropolskich konwentów dominikańskich na przykładzie klasztorów środkowopolskich*, ABMK, t. C, 2013.
- Stolarczyk T., *Księgi teologiczne i zbiory kazań w staropolskiej bibliotece dominikanów w Łowiczu*, RŁ, t. IX, 2012.

- Stolarczyk T., *Szkoły dominikańskie w Łęczycy w XIII–XVI wieku*, [w:] *Ludzie i książki. Studia i szkice bibliologiczno-biograficzne. Księga pamiątkowa dedykowana Profesor Hannie Tadeusiewicz*, red. E. Andrysiak, Łódź 2011.
- Stolarczyk T., *Władcy, szlachta i mieszczenie a łęczycy dominikanie w świetle Copiarium privilegiorum et aliorum documentorum Conventus Lanciciensis Ordinis Praedicatorum 1387–1616*, PT, t. XIII/1, 2007.
- Strzelecka A., *Jadwiga Andegaweńska*, [w:] PSB, t. X, Wrocław-Kraków 1962–1964.
- Subera I., *Synody prowincjonalne arcybiskupów gnieźnieńskich*, Warszawa 1971.
- Sułkowska-Kurasiowa I., *Latałski Jan h. Prawdzic*, [w:] PSB, t. XVI, Wrocław-Gdańsk 1971.
- Swastek J., *Dorota*, [w:] EK, t. IV, red. F. Gryglewicz, L. Bieńkowski, R. Łukaszyk, Lublin 1983.
- Swieżawski A., *Kot Wincenty z Dębna h. Doliwa*, [w:] PSB, t. XIV, Wrocław-Kraków 1968–1969.
- Szady J., *Księgozbiory parafialne w prepozyturze wiślickiej w II połowie XVIII wieku*, Lublin 2008.
- Szlagowski A., *Comestor*, [w:] PEK, red. Z. Chełmicki, t. VII–VIII, Warszawa 1906.
- Szostek I., *Biblioteka dominikanów lwowskich w świetle katalogu z roku 1776*, [w:] *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972*, red. J. Kłoczowski, t. 2, Warszawa 1975.
- Szybkowski S., *Kujawska szlachta urzędnicza w późnym średniowieczu (1370–1501)*, Gdańsk 2006.
- Szymański J., *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2001.
- Szymczakowa A., *Urzednicy łęczycy i sieradzcy do połowy XV wieku*, AUL. FH, t. XX, 1984.
- Świętochowski R., *Jasiński Kamil Wojciech*, [w:] PSB, t. XI, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964–1965.
- Świętochowski R., *Biblioteka OO. Dominikanów w Krakowie*, ABMK, t. XXXIII, 1976, s. 299–311.
- Tarczyński W., *Łowicz. Wiadomości historyczne z dodaniem innych szczegółów*, Łowicz 1899.
- Tazbir J., *Skarga Piotr*, [w:] PSB, t. XXXVIII, Warszawa-Kraków 1997.
- Teleżyński W., *De rebus provinciae Poloniae S. Hiacynthi Ordinis Praedicatorum*, rkps. 93 IF. 93, BK.
- Trawkowski S., *Stanisław, Stanisław ze Szczepanowa*, [w:] WEPWN, red. J. Wojnowski, t. XXV: *Sg-Starmach*, Warszawa 2004.
- Turnau I., *Słownik ubiorów. Tkaniny, wyroby pozatkackie, skóry, broń i klejnoty oraz barwy znane w Polsce od średniowiecza do początku XIX w.*, Warszawa 1999.

- Urban W., *Agendy Katolickie Polskie*, [w:] EK, t. I, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1995.
- Urban W., *Karnkowski Jan z Karnkowa h. Junosza*, [w:] PSB, t. XII, Wrocław-Kraków 1966–1967.
- *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII w. Spisy*, red. A. Gąsiorowski, t. II, z. 1: *Urzednicy łączycy, sieradzcy i wieluńscy XII–XV w. Spisy*, opr. J. Bieniak, A. Szymczakowa, Wrocław 1985; t. II, z. 2: *Urzednicy województw łączyckiego i sieradzkiego XVI–XVIII w. Spisy*, opr. E. Opaliński, H. Żerek-Kleszcz, Kórnik 1993; t. III, z. 1: *Urzednicy województwa ruskiego XIV–XVIII w. (Ziemie halicka, lwowska, przemyska, sanocka). Spisy*, opr. K. Przyboś, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź. 1987; t. III, z. 2: *Urzednicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII w. Spisy*, opr. H. Gmiterek, R. Szczygieł, Kórnik 1992; t. IV, z. 1: *Urzednicy małopolscy XII–XV w. Spisy*, opr. J. Kurtyka, T. Nowakowski, F. Sikora, A. Sochacka, P.K. Wojciechowski, B. Wyrozumska, Wrocław-Warszawa-Kraków 1990; t. IV, z. 2: *Urzednicy województwa krakowskiego XVI–XVIII w. Spisy*, opr. S. Cynarski, A. Falniowska-Gradowska, Kórnik 1990; t. IV, z. 3: *Urzednicy województwa sandomierskiego XVI–XVIII w. Spisy*, opr. Chłapowski K., Falniowska-Gradowska A., Kórnik 1993; t. X: *Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII w. Spisy*, opr. K. Chłapowski, S. Ciara, Ł. Kądziała, T. Nowakowski, E. Opaliński, G. Rutkowska, T. Zielińska, Kórnik 1992.
- Widawski J., *Średniowieczne zabytki Łęczycy i możliwości ich rewaloryzacji*, [w:] *Środowisko naturalne i historyczne Łęczycy, jego przemiany i kierunki rozwoju. Sesja naukowa. Łęczycza, dnia 26 i 27 marca 1979 roku*, Łęczycza 1987.
- *Wielka Encyklopedia PWN*, red. J. Wojnowski, t. V, VIII, XVI, XXIII, XXIV, XXIX, Warszawa 2001–2005.
- Wiesiołowski J., *Dominikanie w miastach wielkopolskich w okresie sredniowiecza*, [w:] *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1272*, red. J. Kłoczowski, t. I, Warszawa 1975, s. 195–269.
- Wilk-Woś Z., *Władysław z Oporowa, podkanclerzy królewski, biskup włocławski i arcybiskup gnieźnieński*, SC, t. 21, 2003.
- Włodarski B., *Chronologia polska*, Warszawa 1957.
- Wołek L., *Studia z dziejów Zakonu Kaznodziejskiego w Polsce w XIII w.* „Pamiętnik Historyczno-Prawny”, t. VIII, z. 2, 1929.
- Wojtczak-Szyszkowski J., *Laktancjusz, Lucius Caecilius (Coelius) Firmianus Lactantius*, [w:] EK, t. X, red. K. Góźdz, S. Olczak, R. Popowski, R. Sawa, A. Szostek, E. Ziemann (red.), Lublin 2004.
- Wojtyska H., *Eck Johann (Maier Johannes)*, [w:] EK, t. IV, red. L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Lublin 1983.
- Wojtyska H., *Gropper Johann*, [w:] EK, t. VI, S. Janeczek, S. Fita, J. Misiurek, M. Rusecki, A. Stępień, J. Walkusz, A. Weiss, S. Wielgus, Lublin 1993.
- Wolff A., *Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI wieku*, SŻ, t. I, 1957.

- Wołek L., *Studia z dziejów Zakonu Kaznodziejskiego w Polsce w XIII w.* „Pamiętnik Historyczno-Prawny”, t. VIII, z. 2, 1929.
- Wyczawski H. E., *Kościelne zbiory biblioteczne (wiek XVI–XVIII)*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, pod. red. M. Rechowicza, t. 2: *Od odrodzenia do oświecenia*, cz. 2, Lublin 1975.
- Zabłocki S., *Krzycki Andrzej h. Kotwicz*, [w:] PSB, t. XV, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970.
- Zajączkowski S., *Polska – Zakon Krzyżacki w ostatnich latach Władysława Łokietka*, „Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie” t. VI, 1929.
- Zawadzka K., *Biblioteki klasztorne dominikanów na Śląsku (1239–1810)*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Bibliothecalia Wratislaviensia” 1999, t. 5.
- Zawiercian M., *Mikołaj z Błonia*, [w:] PSB, t. XXI, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976.
- Zbiciak J., *Jakub de Voragine*, [w:] EK, t. VII, red. S. Fita, S. Janeczek, J. Walkusz, J. Misiurek, M. Rusecki, A. Stępień, A. Weiss, S. Wielgus, Lublin 1997.
- Zbiciak J., *Katarzyna Aleksandryjska*, [w:] EK, t. VIII, red. K. Gózdź, J. Herbut, B. Migut, S. Olczak, R. Popowski, R. Sawa, A. Szostek, Lublin 2000.

ANALECTA DOMINICIANA
SKETCHES OF FRIARS PREACHERS' HISTORY
IN CENTRAL POLAND IN 13TH-18TH CENTURIES

SUMMARY

In Poland from 60 years it has been increasing the number of monographs, contributions and essays devoted to the Order of Friars Preachers, the Dominicans. It is being described both the history of the Polish Province of Dominicans and individual convents or even selected parts of the activity of Saint Dominic's sons. The monastic libraries and their collections have also been researched. The hereby book includes eighteen articles published in previous years in various scientific periodicals and the one that has not been issued yet. These articles are devoted to Dominican Convent of Łęczyca and monastic libraries of Friars Preachers that had existed before the participation in the area of the Archdiocese of Gniezno and in Voivodships: Łęczyca, Rawa and Sieradz (in Gidle, Łęczyca, Łowicz, Piotrków Trybunalski and Sieradz). Currently it is the area of Central Poland.

The hereby book consists of two parts. The first one, entitled 'The Convent of Friars Preachers in Łęczyca' contains articles that deal with the history of Convent of Łęczyca, its church, monastery, emoluments, prosopography, library and schools working at it. Whereas the second part of the book presents articles devoted to Dominican monastic libraries in Łęczyca, Łowicz, Piotrków Trybunalski and Sieradz in XVI-XVIII century and the collection of the sixteenth and seventeenth century old prints storing in the early twentieth century in the monastic library in Gidle.

At the end of 1216 and the beginning of 1217 (22nd of December and 21st of January) Pope Honorius III issued two bulls approving establishment of the Order of Friar Preachers, *Ordo Fratrum Praedicatorum*, called – by the name of its founder Saint Dominic Guzman – dominican. The major aim of the Dominicans was a life on a model of the Apostles. Therefore, the brethren decided not to possess neither steady income nor properties and to preach

the Gospel throughout the world (common apostolate realized by preaching) living only on income from alms provided by the faithful. The Dominicans had to share that revenue with other brethren (they became the first, after the Franciscans, begging order mendicant). In respect of the administration *Ordo Fratrum Praedicatorum* was divided into provinces, composed of monasteries and managed by the provincial (*prior provincialis*) and the provincial chapter.

For the first time the Friars Preachers arrived to Poland, specifically to Cracov, in 1222. The Polish Province of Dominicans was established in the years 1225–1228. The province included Polish territory together with Western Pomerania, Bohemia and Moravia. In 1301 the province was divided into two separate parts: Polish and Czech. The first one, in the Middle Ages and in the sixteenth century, consisted of 8 districts: Malopolska, Wielkopolska, Mazovia, Prussian, Kashubian, Silesian, Lithuanian and Ruthenian. In the Middle Ages and in the first half of the sixteenth century Dominican Convent of Łęczyca entered into Wielkopolska District, belonging from 1556 to Mazovia District. The monastery in Łęczyca was built in 1275–1279 and was the common work of Ladislaus the Short and his brother Casimir II. The monastery had certainly started functioning before the 14th of December 1297. At that time Ladislaus the Short issued the document for local Friars Preachers. The local convent was dedicated to Saint Dorothy (Cappadocian) Vergine and Martyr and Saint Stanislaus Bishop and Martyr. Due to royal and princely conferments, noble and bourgeois legacy the Dominicans of Łęczyca became the owners of the watermill in Topola, 3 fiefs of cropland in that village, the area in Kozuby, 3 gardens outside the town walls (towards Topola), a half of the fief in urban estates and the manor in Łęczyca. In the second half of the XVIII century (1764) the Dominicans were in possession of the brewery in Łęczyca. They also leased Lipinki. However, the mainstay of the economy of the local monastery, as with all convents of Friars Preachers in Poland, was a rent for *wyderkauf*. In the monastery of Friars Preachers there were also schools: 1. Conventual Schools (monastic): a) the novitiate, b) *studium grammaticae* (until the half of the fourteenth century), c) *studium conventuale theologiae*; 2. Particular Schools (intermonastic): a) *studium artium* (logic), b) *studium naturarum – naturalium (philosophiae)*, c) *studium particulare theologiae*.

In every Dominican monastery there was a library. The functioning of dominican libraries was regulated by monastic legislation, starting with its rule and constitution and ending with chronicles of the monastery and the register of expenditure. In the first half of the seventeenth century the Dominicans from Sieradz possessed the largest library. They owned approximately 400 volumes. The library of Łowicz convent had 294 volumes, the library in Piotrków Trybunalski – about 215 books, while in the library in Łęczyca there were stored approximately 100 volumes. At the beginning of the twentieth century the library in Gidle possessed 345 volumes of sixteenth and seventeenth century prints. The analysis was conducted on the basis of the Latin library inventories and preserved copies of old prints storied currently in libraries throughout Poland.

Translated by Anna Bąk

